

בס"ד

ספר

נטעי אד"ם

חלק א'

הידושי תורה ובירורי הלכה

בענייני זרעים | בענייני שבת ויום טוב | בענייני המועדים
בסוגיות הש"ס | בעניינים שונים

☆

חלק ב'

"יש אם למקרא ויש אם למסורת"

חיבור מקיף על החילוקים בין המקרא - האופן בו נקראות תיבות התורה,
לבין המסורת - האופן בו כתובות תיבות התורה, וההלכות התלויות באותם החילוקים.

אשר השאיר אחריו ברכה

הגאון המובהק, מפארי חכמי ירושלים עיה"ק

רבי דוב מאיר אייזנשטיין זצ"ל

שנת תשע"ב לפ"ק

ספר
**נטעי
אד"ם**

עורך:

הרב יהושע אייזנשטיין

עריכה:

הרב יהודה שינברגר

שערים ועימוד:

משוב 050-4138358

יו"ל בסיוע משרד התרבות
- מכוני מחקר תורניים

כל הזכויות שמורות
ל"מכון הרב פראנק"
ת.ד. 23920 ירושלים

בכל ענייני הספר ניתן לפנות:

ברזל	אייזנשטיין
רח' יהודה המכבי 13	רח' שדי חמד 16 קרית ספר
ירושלים	מודיעין עילית
02-5372656	08-9741067

חלק ב' "יש אם למקרא ויש אם למסורת"

חיבור מקיף על החילוקים בין משמעות המקרא - האופן בו נקראות תיבות התורה, לבין משמעות המסורת - האופן בו כתובות תיבות התורה. (קרי וכתוב, אל תקרי, כתיב מלא וחסר וכו') וההלכות התלויות בהם.

"דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים" (קהלת יב, יא)

דברי חכמים - זה אומר טעמו וזה אומר טעמו, יכול מפני שזה אומר טעם אחד וזה אומר טעם שני שמא דבריהם פורחים הם? ת"ל "וכמסמות נטועים". לא אמר כמסמות 'קבועים' אלא 'נטועים'. למה, מפני שהמסמר שהוא ברזל וכוחו חזק, יש לו שושנה (-כפתור בראשו) ונוח לשלוף ממקומו, ושרשין של אילן הנטועים קשים ליעקר ממקומם אבל אין בהם כח ככחו של ברזל, לכך נאמר: "וכמסמות נטועים" - נתן לדברי תורה כח של ברזל, וקשים ליעקר כמטעי שרשיו של אילן.

(עפ"י מדרש רבה, במדבר, נשא, פי"ד)

חיבור זה כתב הגאון המחבר זצ"ל בהיותו חבר מערכת
"האינצקלופדיה התלמודית", ומפאת אריכותו והיקפו
של החיבור קצרה יריעת האינצ"ת מהכילו. ונדפס כאן
ברשותם האדיבה.

היות ובחיבור אשר כזה, המרובה ציונים ומראי מקומות,
מן הנמנע הוא שלא יפלו שיבושים וטעויות.
על כן בקשתינו שטוחה להמעיינים,
שיואלו להודיענו על כל טעות שימצאו,
בכדי שנוכל לתקן במהדורות הבאות בעזה"י.

תוכן הפרקים:

- מבוא

- מפתח מפורט..... רכז

פרק א: 1) הגדרות הענין ..... רלא

2) התנאים והאמוראים שדנו שיש אם למקרא, או שיש אם למסורת.... רמז

פרק ב: גלות בנישול הברזל או בנישול העץ..... רסו

פרק ג: איסור בשר בחלב, או בחלב..... רעז

פרק ד: מכירת בתו לשפחות אחר אישות, או אחר שפחות..... רפא

פרק ה: שמירת תרומה טהורה, ותרומה תלויה..... רפט

פרק ו: אכילת פסח בשני מקומות..... רצב

פרק ז: רביעית דם שיצאה משני מתים..... רצז

פרק ח: אשם תלוי בחתיכה יחידה מסופקת..... דש

פרק ט: מצות ראייה בסומא בעין אחת..... שיב

פרק י: מנין הדפנות בסוכה..... שיט

פרק יא: מנין הדיינים בדיני ממונות..... שכו

פרק יב: מנין ימי טומאת יולדת..... של

פרק יג: מנין המתנות המעכבות בחטאת..... שלו

פרק יד: מנין הפרשיות בתפילין..... שמא

פרק טו: ענינים נוספים, שלא נזכרה בגמרא שייכותם לענייננו..... שמח

מבוא

יש הרבה סוגיות בש"ס, שמפורש בהן, שחילוקי דיניהן תלויים בענין אם "יש אם למקרא" [דהיינו, שהעיקר הוא כהאופן בו נקראות תיבות התורה], או "יש אם למסורת" [דהיינו, שהעיקר הוא כהאופן בו כתובות תיבות התורה], משום שיש באותן סוגיות הבדלים לדינא – בין משמעות המקרא לבין משמעות המסורת. ונחלקו בהן תנאים ואמוראים, שיש סוברים שיש אם למקרא, ויש סוברים שיש אם למסורת;

ומה שנחלקו אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת, יש שנחלקו בעצם העיקרון באופן כללי, כל אחד כשיטתו; ויש ענינים, שהמחלוקת בהם היא, מצד הוכחות מקומיות שיש בכל ענין בפני עצמו, משום כך יש להכריע שם כמקרא או כמסורת, כמו שיבואר בכל ענין במקומו; ויש גם מקומות שהוזכר בהם, שיש שדרשו גם אם למקרא וגם אם למסורת, משום ששם אפשר לקיים את שניהם; ויש גם מקומות שנאמר בהם, שיש סוברים שם, שגם המקרא מועיל במקצת, וגם המסורת מועילה במקצת;

ויש גם סוגיות, שבהן דנו בגמ' – או בראשונים ואחרונים – על סתירות מענין לענין, אם יש אם למקרא או יש אם למסורת. ונאמרו בזה ישובים שונים, או ע"י שינוי של הענינים במקראם ובמסורתם אחד מהשני, [וכמ"ש התוס' בנדה טו א ד"ה לא, באופן סתמי, שצ"ל שיש בזה שום חילוק בין מקרא ומסורת זה למקרא ומסורת דעלמא ע"ש, ועי' במהרש"א ומהר"ם מלובלין שם, שהאריכו בביאור דברי התוס'], או ע"י שינוי של בעלי המימרות מענין לענין, וכמו שיבואר בכל דבר במקומו.

לכן סודר החיבור, שבפרק א', נתבארו תחילה באופן כללי הגדרות הנושא ונמוקיו וכלליו ודקדוקיו, ואח"כ, משום שהרבה דינים תלויים לפי שיטות התנאים והאמוראים בעלי המימרות, סודרו כל דיעות התנאים והאמוראים הסוברים שיש אם למקרא, או שיש אם למסורת, או שדרשו את שניהם, והובאו שם גם ישובי הסתירות שיש בדעותיהם מענין לענין;

ואילו בפרקים ב-יד הובאו כל הסוגיות, בביאור כל כללותיהם ופרטיהם ודקדוקיהם, לפי מפתח של הנושאים השונים שיש בכל הסוגיות ההן, משום שהרבה מהדיונים סובבים מסביב לעצם חילוקי המקרא והמסורת שיש בענינים ההם;

ובפרק טו נתבארו ענינים שונים, שבגמ' עצמה לא נתפרשה שייכותם לענין אם למקרא או אם למסורת, אלא שבראשונים או באחרונים נתבארה שייכותם – או אי-שייכותם – לענין זה, והם סודרו שם, לפי מפתח של השינויים השונים שיש בהם בין המקרא לבין המסורת; וגם נתבארו שם, באותיות כג-כד, עוד שתי הלכות השייכות לענין המסורת.

מפתח מפורט

פרק א (1)

- (1) הגדרת הענין.
- (2) השינויים שבין המקרא והמסורת, - שעליהם דנו בגמ' אם יש אם למקרא או יש אם למסורת - יש בהם אופנים שונים.
- (3) בטעם שקוראים לזה "מקרא", ולזה "מסורת".
- (4) האם במקום שהמקרא והמסורת שוים באותיות, ומשתנים רק בנקודות, הכל מודים שיש אם למקרא לבד.
- (5) בטעם שהסובר יש אם למסורת מעדיף לדרוש את המסורת על המקרא המקובל בידינו.
- (6) מה מועילה המסורת, למ"ד יש אם למקרא ומה מועיל המקרא, למ"ד יש אם למסורת.
- (7) האם הכל מודים, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, דורשים את שניהם.
- (8) כשדורשים גם מקרא וגם מסורת, האם יש להקדים את המקרא, או את המסורת.
- (9) בטעם שהשתמשו חכמים בלשון "אם" למקרא ולמסורת, ולא בלשון "אב" למקרא ולמסורת.
- (10) בטעם שהמדה של "יש אם למקרא, ויש אם למסורת", לא נמנית בברייתא דרבי ישמעאל.
- (11) כשהמסורת המובאת בתלמוד, שונה מהמסורת הכתובה בספרי המסורת שלפנינו.

פרק א (2)

התנאים והאמוראים, שהוזכרה דעתם בתלמוד, שיש אם למקרא, או שיש אם למסורת, או שיש אם למקרא ולמסורת:

- (1) רבי, רבי יהודה בן רועץ, בית שמאי, רבי שמעון, רבי עקיבא, והחולקים עליהם.
- (2) רבי יוחנן בן ברוקה.
- (3) רבי אליעזר ורבי יהושע.
- (4) רב אלעזר [בן שמוע].
- (5) רבי מאיר, בבא בן בוטא.
- (6) רבי ישמעאל.

- (7) רבי יוסי הגלילי.
 (8) יוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה, והחולקים עליו.
 (9) ר"א ברבי יוסי, והחולקים עליו.
 (10) רבי אלעזר ברבי שמעון.
 (11) רב.
 (12) רב אסי, וחייא בר רב.
 (13) רבא בר שמואל, אביי ורב אשי.
 (14) רב פפא, רבי חנינא, רב כהנא.
 (15) רב הונא ורב יהודה.
 (16) רב אדא בר אהבה.
 (17) רבה ורב יוסף.
 (18) רבי אבהו.
 (19) שמואל.
 (20) רבי ינאי.
 (21) רב נחמן בר יצחק.
 (22) רבי אלעזר [בן פדת].
 (23) רבי אבינא.
 (24) דעת רבי יוחנן לפסק הלכה.

פרקים ב-יד ראה בתוכן הפרקים

פרק טו: ענינים שונים:

- (1) ?תן – יותן, עבד – עובד, שמוע – שמע, תשא – תשיא
 (2) תשכב – תשכב
 (3) עוני – עני
 (4) כפות – כפת
 (5) תפדה – תפדה
 (6) ולמדתם – ולמדתם
 (7) ינחם – ינחם
 (8) מצות – מצות
 (9) תזבחוהו – תזבחוהו
 (10) חדשיכם – חדשיכם
 (11) לא-חומה – לו-חומה

- (12) נַעֲךְ – נַעֲרָה
(13) וְנִסְכּוֹ – וְנִסְכּוֹ
(14) בְּכַתִּיבַת הַשֵּׁם וּבְקִרְיַתּוֹ
(15) וַיַּעֲלֶהָ – וַיַּעֲלֶהּ
(16) מִקְרוֹן – מִקְרִיּוֹ, בְּאֶלֶּה – בְּאֶלֶּה
(17) פְּרוֹשׁ – פְּרוֹשׁ
(18) רִגְלֶךָ – רִגְלֶיךָ, הִנְקִי – חִנְקִי
(19) וַיִּרְאוּ – וַיִּרְאוּ
(20) וְשִׂמְחָתָּ – וְשִׂמְחָתָּ
(21) וְכִבְשׁוּהָ – וְכִבְשׁוּהָ
(22) לְעוֹלָם – לְעוֹלָם
(23) בַּטַּעַם פֶּסוּל סֵפֶר-תּוֹרָה מְנוּקָד
(24) הָאֵם נִפְגַּם הַכֶּשֶׁר ס"ת תְּפִילִין וּמְזוּזוֹת שֶׁלָּנוּ, מִשׁוּם שְׁבוּזָה"ז אֵין אֲנוּ בְּקִיָּאִים
בְּמִסּוּרַת חֲסוּרוֹת וַיִּתְרוֹת שְׁבָהֵם.

פרק א (1)

- א -

הגדרת העניין

פירשו ראשונים, ש"יש אם למקרא" פירושו - שאנו הולכים אחרי המקרא, שהוא האם והעיקר, ולא אחרי המסורת¹, ו"יש אם למסורת" פירושו - שהאם והעיקר הוא כמו שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל - כשהס"ת איננו מנוקד - ולא כמו שהוא נקרא². ויש שפירשו, ש"יש אם למקרא" פירושו - שאמו של דבר זהו המקרא, ו"יש אם למסורת" פירושו - שאמו של דבר זהו המסורת³.

- ב -

השינויים שבין המקרא והמסורת – שעליהם דנו בגמ' אם יש אם למקרא או יש אם למסורת

יש בהם אופנים שונים, כגון קרי-וכתיב, או אל תקרי⁴, או קרי ביה, או כגון שהמלה המנוקדת בלשון רבים, נכתבה כשהיא חסירה וא"ו, או כשהיא חסירה יו"ד, או כגון שהמלה מסתיימת באות וא"ו או יו"ד מיותרות, ויש שכתבו שאפילו במקום שאין שינוי אות בנכתב ממה שהוא במקרא, מ"מ מכיון שספר-התורה שניתן לנו לקרוא בו בציבור, איננו מנוקד, לכן למ"ד יש אם למסורת יש לדרוש המלה גם בניקוד שונה ממה שאנו קוראים המלה לפי ניקודה המקובל אצלנו, או שיש לדרוש רק כפי המסורת, ולא כפי

1. רש"י סנהדרין ו א ד"ה יש אם למקרא.

2. רש"י סוכה ו ב ד"ה יש אם למסורת. ועי"ע מ"ש רש"י מכות ז ב המובא להלן בפרק ב בטעם הדורש שם אם למסורת ולא אם למקרא.

3. תוס' חכמי אנגליא לסנהדרין שם בשם הר"ר יוסי. וראה עוד להלן באות ט.

4. בשו"ת הרדב"ז ח"ג אלף סח (תרמג) בשם אחד מהראשונים, שמשום כך נכתבה התורה בלא נקודות, כדי שיהיה נדרש גם בניקוד אחר מהמקובל אצלנו, ולפיכך אמרו אל תקרי כך אלא כך, ושני הפירושים כלולים בתוך המקרא.

המקרא, בענין שיש בו הוכחה מקומית לדרוש כפי המסורת, ויש עוד אופני שינויים שבין המקרא למסורת, וכל האופנים יתבארו להלן כל אחד במקומו. ויש שפירשו כן, במ"ש רבי עקיבא "מסורת סייג לתורה"⁵, שהכוונה היא, שהמסורת שמסרו לנו חכמים בחסירות ויתירות שבתורה, הם גדר וחזוק לתורה שבכתב, שעל ידיהם אנו מבינים כמה מצוות איך לעשותן, כגון בסכת בסכת בסוכות, שנים חסרים ואחד מלא, שמזה אנו לומדים להכשיר סוכה בשלשה דפנות⁶, וכגון במ"ש מועדי ה' אשר תקראו אתם, שממה שנכתב אתם חסר וא"ו בשלשה מקומות, אנו לומדים אתם אפילו שוגגים אפילו מזידים אפילו מוטעים⁷, הרי שע"י המסורת אנו מבינים איך לעשות המצוות⁸. וכן פירשו ראשונים, במ"ש הגמ' במה שכתוב ויקראו בספר תורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא⁹, ויבינו במקרא אלו המסורות¹⁰, כי "המסורות" אלו חסרות ויתרות¹¹.

5. אבות פ"ג מ"ג. ועי' בסנהדרין ד א, לענין רביעית דם שיצאה משני מתים, שר"ע סובר יש אם למקרא, וע"ש בתוס' שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, דורש ר"ע לשניהם, וכמובא להלן ברשימת התנאים והאמוראים, ובפרק ז, ע"ש.
6. ראה להלן פרק י.
7. ראש השנה כה א. ועי' בתויו"ט לאבות שם, שהרמב"ם סופ"ב מקידוש החודש העתיק אנוסים במקום מזידים, ועמ"ש בזה בשושנים לדוד.
8. רע"ב לאבות שם, ועי' כע"ז ברש"י ורבינו יונה והתשב"ץ במגן אבות שם; [ויש להוסיף שגם לענין תרומתי תרומותי, ונפשת נפשות, ומצות ומצוות, וירשיעון ירשיעון, ושבעים שבועיים, וקרנת קרנות, וטוטפת טוטפות, אנו רואים, שע"י המסורת אנו מבינים איך לעשות המצוות, כמבואר להלן בפרקים ה ז ח יא-יד]. ועי"ע בהקדמת הרמ"ה לספרו מסורת סייג לתורה, ובספר מקדש י-ה מהמנחת שי בפתחה הגדולה, שהאריכו בזה. ועי"ע במסורת המסורת לר"א בחור, ובמסורת התורה והנביאים להר"פ פיפער, ובמסורת סייג למקרא להר"ד כהנא.
9. נחמיה ח ח.
10. נדרים לו ב ומגילה ג א, ועי' גם בירושלמי מגילה פ"ד ה"ד, ויבינו במקרא זה המסורת; וע"ש בנדרים ומגילה, שיש שאמרו כי ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים.
11. תוס' ורא"ש נדרים שם; ובר"ן שם: המסורות, מה שנמסר במסורה; ועי"ע בב"ב קלד א, בריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו', וברגמ"ה שם: דקדוקי תורה כגון חסרות ויתרות ומסורות; וברשב"ם שם: דקדוקי תורה, וא"ו דוזה לכם הטמא כו'; ועי"ע בזוהר ויקהל רה ע"ב, ויקראו בספר תורת האלהים וכו' ויבינו במקרא, הא אוקמוה רזא דאינון פסוקי טעמי ומסורת, וכל אינון דיוקין ורזין עילאין כולא אתמסר למשה מסיני.

- ג -

בטעם שקוראים לזה "מקרא", ולזה "מסורת"

יש שכתב, שמה שקוראים לצורת הכתיבה "מסורת", זהו משום שהוא דבר המסור למיעוט בני אדם, ולא לזולתם, משום שמקרא שגור בפי רוב האנשים, ולא שייך לקרותו מסורת, אבל צורת הכתיבה שאינה ידועה אלא לסופרים, שמסור להם מלא וחסר, לזה קוראים "מסורת"¹², ויש שכתב שנקרא שמה "מסורת", לפי שנמסרה לחכמים איש מפי איש עד עזרא וסייעתו, וכמ"ש בעזרא "הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלקי ישראל"¹³, וכמו שהיה עזרא סופר בקי בכתובת התורה, כך היה סופר בקי במה ששייך להקרא סופר בדברי חכמים, כדאיתא בירושלמי פ"ה דשקלים ע"ש, ומעזרא וסייעתו נמשכה לחכמי טבריה אשר כתבוה וקראו לה "מסורת"¹⁴. ויש שכתבו, בביאור דעת הסובר יש אם "למסורת", שכשיש חסרון במקרא מן הענין, שאין כולו שלם בכתוב, והוא צריך למסורת להשלימו, כגון במ"ש רבי אליעזר במה שכתוב "בבגדו בה", כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למוכרה, משום שסובר יש אם למסורת¹⁵, זהו משום שלדבריו הענין חסר בכתוב, שהיה ראוי להיות כתוב "בפרשו בגדו בה", משום שברוב הפעולות אין פעולה נבנית מן שם העצם, כגון פרישת הבגד מלשון בגד שהוא שם העצם שענינו שמלה, נמצא שתיבת "בפרשו" שהיא מלת הפעולה חסירה מן הכתוב, אבל היא מסורה בידינו, ורבי עקיבא סובר יש אם למקרא, כלומר אין לנו להשים חסרון במה שנוכל להשימו מן הכתוב עצמו, והרי לשון "בגד" באו ממנו פעולות הרבה, כמ"ש שלו כל בגדי בגד¹⁶, מדוע נבגד איש באחי¹⁷, כן בגדתם ב¹⁸, וא"כ מזה הלשון הוא גם במ"ש "בבגדו בה", כיון "שבגד בה" שוב אינו רשאי למוכרה, וזהו יש אם למקרא, כלומר שבא הענין שלם במקרא, ואין לנו בו מלה במסורת¹⁹.

12. יד רמה לסנהדרין ג ב. ועי' ברש"י סוכה ו ב, המובא לעיל בהערה 2.

13. עזרא ז ו.

14. מקדש יה מבעל מנחת שי, בפתיחת ספרו, ומבואר בדבריו שם, שעזרא הסופר התבונן במקרא וקבע את הנוסח המדוייק, וחכמי טבריה שקיבלו זאת מעזרא וסייעתו בע"פ כתבו אותה וקראה לה מסורת ע"ש, ועי"ע במסורת המסורת לר"א בחור.

15. עי' קדושין יח ב, וראה בפרק ד.

16. ירמיהו יב א.

17. מלאכי ב י.

18. ירמיהו ג כ.

19. ספר הצבא לרז"ה מדה שמינית יש אם למסורת, והובא גם בתמים דעים להראב"ד סי' רכ"ה. וראה בפרק ד, עוד פירושים שונים במהות "מקרא ומסורת" בענין בבגדו בה. וראה בפרק ו, לענין אכילת פסח בשני מקומות, שיש מי שפירש שם, שמסורת זהו מה שמסר אונקלוס

- ד -

האם במקום שהמקרא והמסורת שוים באותיות, ומשתנים רק בנקודות, הכל מודים שיש אם למקרא לבד

בגמ' אמרו בתחילה, שיש לומר, שלא נחלקו תנאים אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, אלא במקום שהמקרא שונה מהמסורת – שאותיות הקריאה יתירות על המסורת, כמו לטוטפות בסוכות קרנות, שי"ל שמכיון שהתורה שינתה, ודאי שדורשים גם מקרא וגם מסורת²⁰, - אבל כשאין שינוי באותיות בין הקריאה למסורת, כגון בַּחֲלָב בַּחֲלָב, הכל מודים שיש אם למקרא לבד²¹, אולם אח"כ מסיק בגמרא, שמכיון שמצאנו לענין יראה יראה, שיש שם מחלוקת תנאים, אף ששם אין המקרא שונה מהמסורת²², מוכח שגם כשהמקרא והמסורת שוים זה לזה, יש לדרוש גם מקרא וגם מסורת, ומה שלא דורשים גם חֶלֶב וגם חֶלֶב זהו משום שרק דרך בישול אסרה תורה²³. ויש שצידד לומר, שהגמ' לא חזרה מהחילוק הזה, אלא אליבא דרבי יוחנן בן דהבאי הסובר שסומא באחת מעיניו פטור ממצות ראייה, משום שדורש יְרָאָה יְרָאָה, כדרך שבא לְרָאוֹת כך בא לְיָרְאוֹת, דהחולקים עליו וסוברים שסומא באחת מעיניו חייב במצות ראייה, י"ל שבמקום שהמקרא שווה למסורת, הכל מודים שדורשים רק מקרא²⁴.

- ה -

בטעם שהסובר יש אם למסורת, מעדיף לדרוש את המסורת, על המקרא המקובל בידינו

יש שפירש, בכל המחלוקות של יש אם למקרא או יש אם למסורת, שהכל סוברים יש אם למקרא, משום שלא לחנם אנו קוראים כן, ומחלוקתם היא רק, שהסובר יש אם למקרא, סובר שאנו דורשים רק את המקרא כמו שאנו קוראים, ולא את המסורת, אולם

בתרגומו, ורש"י דחה פירוש זה, והמאירי יישב פירוש זה, וסיים שאין זה כשאר מסורות שנאמרו בתלמוד לעשות שינוי בקריאת התיבה ע"ש; ועי"ע במאירי לאבות פ"ג טז, במ"ש ר"ע "מסורת" סייג לתורה, שלשון "מסורת" הוא מענין קבלה, מלשון "מסורת" הוא בידינו מאבותינו בימא כא א, וכן עוף טהור נאכל במסורת בחולין סג ב ע"ש.

20. רש"י. וראה בפרקים י ג יד.

21. סנהדרין ד ב. וראה בפרק ג.

22. ראה פרק ט.

23. סנהדרין שם. וראה בפרק ג.

24. ערוך לנר לסוכה ו ב תוד"ה ור"ש ע"ש; וראה פרק ט. ועי' מה שהאריך בזה ביבין שמועה כללים קנ-קנב.

הסובר שיש אם למסורת, סובר שאנו דורשים גם אם למסורת²⁵, אולם יש ראשונים שכתבו, שפירוש זה איננו מדוייק, דהרי במחלוקת התנאים בענין "קרנת קרנות", ובענין "בסכת בסכות", מי שסובר שיש אם למסורת, דורש רק מסורת, ולא דורש מקרא, שאם אתה סומך גם על המקרא, מתרבות הקרנות והדפנות²⁶, אלא משמע דמי שדורש את המסורת איננו דורש את המקרא, ואם תאמר איך אפשר, שמי שדורש מסורת לא יחוש למקרא המקובל בידינו, י"ל שבמקום שהמקרא שונה מהמסורת, כגון קרנות וסוכות, י"ל שהמקרא איננו אלא דרך צחות, והכתוב סמך על המסורת, כיון שאין המקרא מחלוקת מחוורת על המסורת, משום שאין במשמע קרנות וסוכות, [שנכתבו מלאות וא"ו] שבאו לרבות במנין הקרנות והדפנות, ורק בשבועיים ושבעים (בענין ימי טומאת יולדת) שהוא מחלוקת מפורסמת, רחוק הוא שנדרוש שבעים כמסורת, ולא נשגיח על שבועיים של המקרא, אולם אפשר שנאמר שלשון שבועיים, אע"פ שמשמעותו [הרגילה] היא שני שבועות, כמו כן אפשר שנבין ממנו שבועות הרבה, ואפשר שהם עשר, כמו המסורת שהוא שבעים²⁷, ובמקום שלא שינה הכתוב את המסורת מן המקרא, כגון בחלב בחלב, או יראה יראה²⁸, אין לנו לבטל את המקרא, משום שגם המקרא מסורת הוא, ולא הורע כוחו בשביל שמקובל כן בקריאתו, לכן מי שדורש מסורת סובר שאפשר לדרוש את המלה בכל מה שאפשר לקרותה, ולא במה שאנו קוראים בלבד²⁹.

ויש עוד מי שכתב כע"ז שאע"פ שקריאת התיבות בניקוד המסור להן הוא העיקר שהולכים אחריו [בדרך כלל], מ"מ יש כח ביד חכמים לפעמים לדון על פי קבלתם מכח המסורת במה שאין מהמסורת הריסה למקרא, אבל במה שהמסורת מכחישה את המקרא, אין לך דין ודברים עם המסורת, והמשל בזה, לדעת רבי הסובר שמנין הדיינים בדיני ממונות הוא חמשה³⁰, הרי שנכתבו שלשה פעמים מלת אלהים בפרשת שומרים, וכשפרנסת את הראשון לגופו, נשאר שתי פעמים מלת אלהים, והרי כאן ארבעה

25. חדושי הר"ן לסנהדרין ד בשם יש מי שפירש.

26. ראה בזה בפרקים י ג; וע"ע בזבחים לז ב, באיבעית אימא, שמה שסוברים ב"ה שרק מתנה אחת מעכבת בחטאת, זהו משום שבענין זה אנו אומרים, שגם המקרא מועיל וגם המסורת מועילה.

27. ראה בזה בפרק יב.

28. ראה בפרקים ג ט.

29. חדושי הר"ן בסנהדרין שם בשם הר"ר דוד, וכנראה שהסכים עמו. וע"ש שסיים, שעדיין צ"ע במה שדרשו יותן דומיא דיתן מבלי שום חולק; וראה בפרק טו ס"א, שהובא מראשונים, שלענין יתן יותן עבד עובד וכדומה, הכל מודים שדורשים מקרא ומסורת, משום שהמקרא והמסורת בענינים האלו משמעותם אחת היא.

30. ע"י סנהדרין ד א, וראה להלן פרק יא.

דיינים, ואע"פ שאין לך ריבוי במלת אלהים, שהרי אף ליחיד היא אמורה לפעמים, מכל מקום מכיון שנאמר כאן אשר "ירשיעון" אלהים, הורה שהם שנים, מכיון שסובר שיש אם למקרא, ולמדנו גם ב"אלהים" השני, בגזירה שוה לשנים, ומוסיפים דין אחד לצורך בית-דין נוטה, ונמצאו חמשה דיינים, אבל רבנן נחלקו עמו, משום שסוברים יש אם למסורת, במה שכתוב "ירשיעון" בלי וא", שזהו לרמוז שאין בו הוראה רק לדין אחד, אלא שלשון אדונים ואלהים נאמר לפעמים בלשון רבים אפילו על היחיד, ואין כאן אלא שני דיינים, ועוד דין אחד לנטיית בית-דין, ונמצאו שלשה דיינים³¹.

ויש מהאחרונים³² שהאריכו בענין זה, לברר ולהסביר – בהרבה סוגיות – למ"ד יש אם למסורת, איך יכחיש את הקריאה המקובלת אצלנו גם היא איש מפי איש עד מרע"ה, כמבואר בדברי החבר לכוזרי במאמר ג מס' כט ואילך ע"ש, ולא ראינו ולא שמענו מי שמסתפק בקבלת הקריאה, וכמו שהאריך בזה הרשב"ץ בספרו מגן אבות ח"ב דף ל' ע"ב, ולכן אין לקרוא ונישל במקום וְנָשַׁל³³, ולא בְּגָדוּ במקום בְּגָדוּ³⁴, ולא יֵאָכְל במקום יֵאָכְלוּ³⁵, ולא יִקָּאָה במקום יִקָּאָה³⁶, אם לא בהכחשת הקבלה הנאמנת, וכל זה מגונה, ועוד קשה הלשון "יש אם למקרא", "יש אם למסורת", והיה צריך לומר מר סבר "מקרא עיקר", ומר סבר "מסורת עיקר" כו', וכדי לצאת מכל המבוכות האלה, נראה שמעולם לא עלה על דעת אחד מחז"ל להכחיש את הניקוד, ולעשות שינוי "בקריאת" התיבה ממה שהיא מקובלת אצלנו, ולא נחלקו החולקים אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, אלא איך "לדרוש" ולהכריע את "משמעות" התיבה, אם כמקרא או כמסורת³⁷, בתיבה שאין הכרע למשמעותה לפני ענינה, לא מצד המשקל ולא מצד הגיזרה, ולא מצד הבנין. וצריכים אנו לדורשה, ובזה הם חולקים, מר סבר שיש להכריע משמעותה אל צד המסורת, אפילו על דרך זרות קצת, ומר סבר שיש להכריע משמעותה אל צד המקרא ברגילות הלשון.

ולדוגמא, מה שכתוב ונשל הברזל מן העץ³⁸, שתיבת ונשל יתכן שתהיה פועל יוצא

31. בית הבחירה לסנהדרין ד א, וכע"ז כתב המלבי"ם בפרשת משפטים שם, וכמובא כל זה בפרק יא ע"ש.

32. הכתב והקבלה בדברים יט ה, בשם הרוו"ה. ועיין בהערה להלן בסוף סעיף זה.

33. ראה בפרק ב.

34. ראה בפרק ד.

35. ראה בפרק ו.

36. ראה בפרק ט.

37. והוסיפו שם שגם המ"ד יש אם למקרא, מודה שיש "לדרוש" גם את המסורת, במקום שיתאחד פתרון מסורת עם פתרון המקרא, כמו במלים עבד עובד, יתן יותן, וראה בזה בפט"ו ציון א).

38. ראה בזה בפרק ב.

מבנין הקל, כלומר שהברזל השיל חתיכה מן העץ המתבקע, וגם יתכן שתהיה פועל עומד מבנין הקל, כלומר שהברזל עצמו נשל מעל עצו, ומעתה דעת לנבון נקל, לדעת מחלוקת רבי ורבנן לענין זה, שרבי סובר יש אם למסורת, שמכיון שכתוב ונשל בלי אל"ף אחרי הנו"ן, ואילולא קבלת הניקוד, היה אפשר לקרותו בחיריק באות נו"ן, שוא פועל יוצא מבנין הכבד, לכן יש לפתור במה שכתוב ונשל, שגם הוא פועל-יוצא דומיא דנישל, כדי להטותו בצד אחד אל המסורת, וסעד לזה הוא מכיון שלא כתוב ונשל הברזל "מעצו", ורבנן סוברים יש אם למקרא, וכל פינות שאנו פונים לא יהיו אלא לקריאה, והקריאה היא בקמץ ולא בחיריק, לכן יש לדורשו מלשון ונשל גוים רבים³⁹, שענינו דחיפת הדבר ממקומו, והוא פועל עומד מבנין הקל, שפתרונו שוה אל לשון נפעל, וקריאת שניהם שוה וכו', ויוצא שמחלוקת רבי ורבנן איננה אלא בסברא ובשיקול הדעת, ולא בשינוי ניקוד הקריאה המקובלת⁴⁰.

וכמו כן תובן מחלוקת התנאים אצל "בבגדו בה"⁴¹, לפי שגם "בבגדו" היא מלה מפוקפקת ומסופקת, אם היא לשון בגד ממש, כמו ותתפשהו בבגדו⁴², או שהיא לשון בגידה, כמו בגוד בגדו בי⁴³, ובזה הם חולקים, מר סבר יש אם למסורת, שמכיון שלא כתוב בביגדו ביו"ד, לכן יש לפותרו בהכרעה אל צד המסורת, כלומר בבגדו בקמץ-חטף, והוא לשון מקור מענין בגידה, ומר סבר יש אם למקרא, שאנו קוראים בבגדו בחיריק, לכן יש לפרשו שהוא לשון בגד, שאילו היה לשון בגידה, היה ראוי להקרא בקמץ-חטף ולא בחיריק וכו'⁴⁴. וכן הוא במחלוקת התנאים לענין בבית אחד יאכל, אם דורשים בו יאכל⁴⁵, ולענין יקאה כל זכורך, אם דורשים בו יקאה⁴⁶, לפי שגם יאכל וגם יקאה הם מבנין נפעל, ולדעת גאוני הלשון הקדמונים, הנפעל איננו תולדת הקל, אלא הוא בנין נבדל לעצמו, ויש מקומות שהוא מורה על המפעל מצד הפועל כו', לכן אין זה זר להשתמש במלים יאכל ויקאה מצד הפועל אשר בהן, ולפרש אותן כמו יאכל יקאה, כדי להכריע אותן אל המסורת, למ"ד יש אם למסורת, מכיון שלא כתוב ייאכל ייראה

39. דברים ז א.

40. וראה עוד בפרק ב.

41. ראה פרק ד.

42. בראשית לט יב.

43. ירמ' ה יא.

44. וראה עוד בפרק ד.

45. ראה בפרק ו.

46. ראה בפרק ט.

ביו"ד, דוגמת תיעשה המנורה⁴⁷, היות וכבר מצאנו כתוב מצות יִאָכְלֶל⁴⁸, ולשון האכילה נופלת שם על האוכל ולא על המצות הנאכלות, מכיון שלא כתוב מצות יאכלו בלשון רבים, א"כ גם במה שכתוב בבית אחד יאכל, ויש לפרש שזוהי אזהרה אגברא, שהרי כל הכתוב הזה הוא אזהרה אגברא, לא "תוציא" מן הבית, ועצם לא "תשברו" בו, ומ"ד יש אם למקרא מפרש לשון יִאָכְלֶל, שהוא לשון נפעל כמנהגו ע"פ רוב, ולכן מחלוקת התנאים בפירושו של בבית אחד יאכל, איננה כי אם בשיקול הדעת ע"פ דקדוק הלשון וכו'⁴⁹. וגם במ"ש יִרְאָה כל זכורך את פני האדון⁵⁰, יש אמתלא לפרש כמו יִרְאָה, בעבור מלת "את" שלאחריה, ולא כתוב "אל" וכו'⁵¹.

וככה חולקים התנאים בתיבות שנוספו וא"ו תי"ו בסופן ואין הכרע למשמעותן, כגון בסוכות⁵² קרנות⁵³, נפשות⁵⁴, טוטפות⁵⁵, והדומה להן, משום שאע"פ שמדרך הכתובים ברוב המקומות להוסיף וא"ו תי"ו בסוף התיבות לסימן הריבוי, מ"מ מצאנו תיבות שנוספו בסופן וא"ו תי"ו, ולשון יחיד הן, כמו אחות, חמות, אשפות, כמבואר במכלול במשקל פְּעוֹת כו', לכן מ"ד יש אם למסורת סובר במלים בסכת קרנת נפשת טוטפת היוצאים ממנהג חבריהם להכתב חסרים וא"ו, שלשון יחיד הם, אחר שיש להם דומים במקרא, אכן למ"ד יש אם למקרא, אין להוציא משמעות המלה ממנהגה [ע"פ רוב] בעבור חסרון אות, משום שכן הוא מדרך הכתובים לכתוב לפעמים מלא ולפעמים חסר, והמקרא עיקר⁵⁶. ועוד על זה הדרך בשאר המחלוקות, ע"ש.

ונתבאר מכלל דברינו, שמעולם לא עלה על דעת אחד מרז"ל להטיל ספק באמיתות הקריאה המקובלת אצלנו, ולא נחלקו אלא בתיבות שיש סברא לפתור אותם לכאן או לכאן, אם יש להכריע פתרון לצד המסורת, או שיש להכריע פתרון לצד המקרא⁵⁷.

47. שמות כה לא.

48. שמות יג ז.

49. וראה עוד בפרק ו.

50. שמות לד כג.

51. וראה עוד בפרק ט.

52. ראה פרק י.

53. ראה פרק יג.

54. ראה פרק ז.

55. ראה פרק יד.

56. וראה עוד בפרקים ז י יג יד.

57. הרוו"ה במאמרו על יש אם למקרא ולמסורת, שנדפס בסוף ספרו מודע לבינה לספר דברים, הובאו רוב דבריו בהכתב והקבלה לדברים יט ה, וסיים שהדברים ישרים לאוהבי אמת. ועי"ע בערוגת הבושם לרבי שמואל ארקוולטי (ויניציאה שס"ב) פרק כו, שהאריך להוכיח שהתורה

- 1 -

מה מועילה המסורת, למ"ד יש אם למקרא, ומה מועיל המקרא, למ"ד יש אם למסורת

יש מהראשונים שתמהו, במקומות שיש שינוי אות בין המקרא למסורת, לפי המ"ד שיש אם למקרא, א"כ המסורת מה מועילה, ולמה נשתנתה המסורת, וכן למ"ד שיש אם למסורת, א"כ המקרא מה מועיל ולמה נשתנה המקרא, וביארו במקומות שונים, את התועליות שיש בהם גם במסורת, אליבא דמ"ד שיש אם למקרא, וגם במקרא, אליבא דמ"ד שיש אם למסורת.⁵⁸

- 2 -

האם הכל מודים, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, דורשים את שניהם

יש מהראשונים שכתבו, שלא נחלקו התנאים, אלא במקומות שהמקרא והמסורת מכחישים זה לזה, ואי אפשר לקיים שניהם, דמר סבר מקרא עיקר, ומר סבר מסורת עיקר, אבל במקומות שאינם מכחישים זה לזה, ואפשר לקיים שניהם, הכל מודים שדורשים גם מקרא וגם מסורת, משום שלא על חנם נכתב כן, - כלומר, שלמ"ד יש אם למקרא, למה לא נכתבו כל בסוכות חסרות וא"ו, ולמ"ד יש אם למסורת, למה נקרא החסר כאילו הוא מלא⁵⁹ - דהרי ר"ע שסובר לענין רביעית דם שיצאה משני מתים שיש אם למקרא⁶⁰, דורש גבי לחם עוני מקרא ומסורת⁶¹, וגם גבי לולב, דרש ר"ע שנוטלים

ערוכה בכל ושמורה מיום נתינתה בנקודותיה, ובטעמיה, ובהפסקותיה, ובקרי וכתבי, מבלי שום ספק, וכולם הלכה למשה מסיני ע"ש. ועי"ע בשושן עדות (מהר"ז בוסקוביץ) לעדיות פ"ד מ"ו, ובלב שומע (מהר"ח הכהן) מערכת מ כלל ט.

58. עי' בערכי תנאים ואמוראים (לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס משפירא, מבעלי התוס') כרך א דף קמג-קמד, רמו-רנז, וביראים השלם סי' קטז, שהאריכו בזה. ועי' גם בתוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש: "כולהו מודו דדרשינן מקרא ומסורת, - במילתא דלא מיכחשי אהדדי - משום "שלא על חנם נכתב כן". ועי"ע בבאר עשק סי' נט, שדן בטעם קרי וכתבי, שאם הביאור והכוונה הם כקריאתו, א"כ למה אין כותבים כן, כדי שלא יקרא דברים שבכתב בעל פה, ואם הביאור והכוונה הם ככתיבתו, דהיינו המסורת, א"כ למה אין קוראים ככתוב, והביא מהמ"ע מפאנו, שטעם קרי וכתבי הוא, משום שהתורה נדרשת בשתי ישיבות מתיבתא עילאה ותתאה ע"ש. ועי"ע במנחת שי לבלק כג ט, מה שכתב לענין מתיבתא עילאה ומתיבתא דרקיעא. ועי"ע מ"ש בזה, הר"י הלפרין בעל סדר הדורות, בספרו ערכי הכינויים ערך כתיב וקרי.

59. דרך המלך לסוכה שם.

60. כדאיתא בסנהדרין ד א. וראה פרק ז.

61. עי' פסחים לו א, וראה פרק טו אות ג).

רק לולב אחד, מכיון שכתב כפת חסר וא"ו⁶², ועוד דהרי ר"ש שסובר גבי דפנות הסוכה, יש אם למקרא⁶³, דורש גבי בבגדו בה⁶⁴, גם מקרא וגם מסורת⁶⁵.
 ויש מהראשונים שכתב, שממה שר"ע דורש גבי בבגדו בה רק מקרא לבד ולא מסורת⁶⁶, מוכח שר"ע סובר שאפילו במקום שאפשר לקיים גם המקרא וגם המסורת, אין אנו דורשים אלא מקרא לבד⁶⁷. ומה שר"ע דורש מן לחם עוני, פרט למצה שנילושה ביין ושמן ודבש, אין זה משום שדורש מן לחם עוני, לחם עני, כמו המסורת, אלא משום שדורש המקרא כפשוטו, שלחם עוני זהו לחם של עניות, פרט למצה שנילושה ביין ושמן ודבש, שהוא לחם של עשירות⁶⁸.

62. כדאיתא בסוכה לד ב.

63. ע"י סנהדרין ד א, וראה פרק י.

64. ע"י קדושין יח א, וראה פרק ד.

65. תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש. (מיהו ע"ש שנשאר בתמיהה, למה גבי בבגדו בה, דרש ר"ע רק מקרא לבד, ולא דרש לשניהם כר"ש, וכמו שדרש ר"ע לענין לחם עוני). וגם הריטב"א לסוכה שם, והתוס' בפסחים פו ב, ורש"י ותוס' הרא"ש וריטב"א בקדושין יח ב, כתבו כן בדעת ר"ש. וכ"כ התוס' בסנהדרין ד א, בדעת רבי ור"ע ור"ש.

66. ע"י קדושין יח ב, וראה פרק ד.

67. ריטב"א לקדושין שם.

68. ריטב"א שם, והוסיף, שמה שדרשו בפסחים קטו ב מן לחם עוני, מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה, ולא נחלק ר"ע על זה, זוהי רק דרשה מדרבנן ולא מדאורייתא ע"ש. וראה עוד בפט"ו אות ג) לענין לחם עוני. ועי"ע בקונטרס על אם למקרא ולמסורת שנדפס בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד דף סז, שגם ר"ע וגם ר"א בקדושין יח ב, גבי בבגדו בה, חולקים על ר"ש שסובר, שיש אם למקרא ולמסורת במקום שאינם סותרים זל"ז, והם סוברים שאפילו כשאינם סותרים זל"ז, אין דורשים אלא מקרא לבד לר"ע, או מסורת לבד לר"א ע"ש. וראה עוד להלן ברשימת התנאים, בדיעות רבי ור"ש ור"ע ור"א. ועי"ע בריטב"א לב"מ כב ב, שלענין מה "יתן" דניחא ליה, אף "יתן" דניחא ליה, לכו"ע דרשינן מקרא ומסורת, דהא לא סתרי אהדדי, אלא כל חד הוא פירוש לחברו; וכ"כ התוס' בזבחים מ א ד"ה לא בשם ר"ת, שאף שלענין בבגדו דרש ר"ע רק מקרא, מ"מ בהיה דיתן-יתן ועובד-עבד, ישמע-ישמיע, תשא-תשיא, כו"ע מודים שדורשים למקרא ולמסורת, משום ששניהם משמעותם אחת, ולא שייכי לפלוגתא דמקרא ומסורת ע"ש. ועי"ע בתוס' נדה טו א ד"ה לא, שכתבו בתו"ד, שצ"ל שיש חילוק בין מקרא ומסורת זה למקרא ומסורת דעלמא כו', וע"ש במהרש"א, וראה עוד בפט"ו אות א.

- ח -

כשדורשים גם מקרא וגם מסורת, האם יש להקדים את המקרא, או את המסורת.

במה שאמרו במדרש, במה שכתוב ויעתק משם ההרה ויט אָהֶלָה⁶⁹, אָהֶלָה כתוב – כלומר, שתיבה זו מסתיימת באות ה"א, ולא באות וא"ו - , מלמד שנטע אהל שרה תחילה, ואח"כ נטע אהלו⁷⁰, - יש מי שפירש, שאין לומר שמא להיפך, שבתחילה נטע את אהלו, ואח"כ נטע את אהל שרה, משום שי"ל שהכתיב קודם לקרי, ולכן כיון שכתוב אהלה, ואנו קוראים אהלו, מזה מוכח שבתחילה נטע את אהלה, ואח"כ נטע את אהלו⁷¹, ויש שהוסיף בזה, שלפי מה דמשמע בתוס' חגיגה ב א גבי יראה יראה, שקודם יש לדרוש את המקרא ואח"כ את המסורת⁷², לפי"ז צ"ל שמה שהמדרש דורש שנטע בתחילה את אהל שרה, זהו משום שהנה מדוע צריכה התורה לומר שנטע אהל גם לשרה, הרי דבר פשוט הוא שצריך אהל גם לאשתו, אלא מזה מוכח שהתורה מתכוונת לומר שאת אהל שרה נטע בתחילה לפני אהל שלו⁷³. ויש עוד שכתב כע"ז, דאע"ג שמהפסוק עצמו אין הכרח שבתחילה נטע את אהל שרה, מ"מ מכיון שהפסוק מורה לנו שנטע לאהל שרה, סברא היא, שלהקדים את אהל שרה כתבה התורה כן, משום צניעותה של שרה, שלא תעמוד על פני השדה כל זמן נטיעת אהלו⁷⁴.

ויש שביאר, דאף שלא מצאנו בשום מקום שדורשים שם אם למקרא ואם למסורת ויש קדימה ואיחור בין המקרא למסורת, כאן זה שונה, משום שצריך לכבד את אשתו יותר מגופו, כמ"ש הגמ'⁷⁵, וסיים שזוהי אסמכתא בעלמא ולא ילפותא גמורה⁷⁶.

ויש שכתב, שדבר זה, אם יש להקדים מקרא לפני מסורת, או מסורת לפני מקרא, זה

69. בראשית יב ח.

70. בראשית רבה שם, פרשה לט ט, והובא ברש"י שם.

71. גור אריה לבראשית שם וכן פירשו מהרז"ו ויפה תואר שם, ובגור אריה הוסיף, שטעם הדבר הוא, משום שצריך לכבד את אשתו יותר מגופו, כמ"ש בחולין פד ב.

72. ע"ש בתוס' ד"ה יראה יראה מ"ש בשם ר"ת שהשיג על רש"י, וראה להלן פרק ט.

73. גור אריה שם, ומשמע מדבריו, שאל"בא דרש"י בחגיגה שם, המדרש מתפרש כפשוטו, משום שאמנם יש לדרוש את המסורת קודם למקרא.

74. לבוש האורה שם. גם במתנות כהונה פירש טעם נטיעת אהל שלה תחילה, משום כל כבודה בת מלך פנימה, ובאשד הנחלים הוסיף שאולי הטעם הוא, לפמ"ש חז"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה, וא"כ היתה צריכה לאהל תחילה, לפי ששם היתה התבודדותה לנבואה.

75. בחולין פד ב.

76. ר"א מזרחי לבראשית שם.

תלוי בדיעות רש"י ותוס' בחגיגה ב א, בענין יראה יראה⁷⁷, ע"ש בתוס' שר"ת תמה על מה שפירש רש"י, כדרך שבא הקב"ה לראותך, דהיינו בשתי עיניו, אף אתה בא לראותו בשתי עיניך, שפירוש זה לא יתכן, משום שדורש המסורת קודם, והרי אדרבה היה לנו לדורש המקרא קודם, ולכן גרס ר"ת יִרְאֶה יִרְאֶה, מה אדם בא להתראות לפני המקום בשתי עיניו של המקום, אף האדם בא לראות את המקום בשתי עיניו של האדם, משמע שאלבא דרש"י, הכלל הוא שדורשים המסורת קודם ואח"כ המקרא ואלבא דתוס' דורשים המקרא קודם המסורת, ולרש"י תתישב שפיר תמיהת הרא"ם מן ויט אהלה⁷⁸. וכתב עוד, שממ"ש רבי אלעזר במנחות פט ב, כתיב ונסכה, וקרין ונסכו, כיצד נסכה דמנחה דומיא דנסכו דין, מבואר שדרש את המסורת דומיא דמקרא⁷⁹. ויש שכתבו, שבכל מקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, הושוו כל התנאים שדורשים למקרא ולמסורת, או שמדמים את המקרא קודם למסורת, כגון ההיא דיראה יראה⁸⁰, ולפעמים מדמים את המסורת קודם למקרא, כגון במ"ש "עובד", שהוא המקרא, דומיא "דעבד", שהוא המסורת⁸¹, כל אחד לפי עיניו, וזה ברור⁸².

77. ראה בפרק ט.

78. הליכות אלי (להר"ש אלגזי) אות תקנב, והובא בפחד יצחק ערך יש אם למקרא ויש אם למסורת; ועי"ע בהליכות אלי שם, שאולי רש"י ותוס' למדו כן, ממ"ש רבא בסנהדרין כ א, כתיב "להכרות" את דוד, וקרין "להברות" את דוד, בתחילה באו להכריתו, ולבסוף באו להברותו, משום שבסוף נתברר להם, שהריגת אבנר לא היתה מאת דוד, כמ"ש רש"י שם, ולפי"ז דרש רבא המסורת קודם למקרא, וי"ל שהתוס' גרסו שם, כתיב "להברות", וקרין "להכרות", ולפי"ז דרש רבא המקרא קודם למסורת ע"ש; מיהו ע"ש במהרש"א ובמסורת הש"ס, שבכל ספרי התנ"ך שלפנינו אין כאן קרי וכתב, וכתוב וקוראים רק "להברות", וע"ע שם ברד"ק וכלי יקר ומנחת שי, ובפי' הרי"ף ויד יוסף לסנהדרין שם, ועי"ע מ"ש במרגליות הים שם בשם ספר המסלות.

79. הליכות אלי שם. וראה בזה בפט"ו אות יג).

80. לדעת התוס'.

81. ראה בזה בפט"ו אות א).

82. יבין שמועה כלל קנב (בהליכות עולם שער ד פ"ד), והובא בפחד יצחק ערך יש אם למקרא ויש אם למסורת, ועי' גם בראב"ן לסנהדרין ד א, שכתב דהיכא שהמסורת מוכחת יותר מן המקרא, לכו"ע היא עדיפה מן המקרא, דהרי אמרו עובד דומיא דעבד, ויותן דומיא יתן, ולא אמרו עבד דומיא דעובד ויתן דומיא דיותן, אלמא מסורת עדיפה היכא שמוכחת יותר.

- ט -

בטעם שהשתמשו חכמים בלשון "אם" למקרא ולמסורת, ולא בלשון "אב" למקרא ולמסורת

יש מהראשונים ששאלו⁸³, מפני מה אמרו חכמים בלשון יש "אם" למקרא, יש "אם" למסורת, ולא אמרו בלשון יש "אב" למקרא, יש "אב" למסורת, כמו שאמרו לענין "בנין-אב" מכתוב אחד ו"בנין-אב" משני כתובים וכדומה, וכמו שאמרו בגמ' "אבוהון" דכולהו דם⁸⁴, והסבירו זאת באופנים שונים: יש שכתבו, שבמקום שעושה את הדבר לעיקר וללמוד ממנו דבר אחר, קורא אותו אב, כגון בבנין-אב וכדומה, אבל כאן הואיל ואין למדים ממנו דבר אחר, אלא להודיע על מה סומכים כאן, על הקריאה או על המסורת, קורא להן "אם" למקרא, "אם" למסורת, מפני שהקריאה והמסורת אינן לשון זכר אלא לשון נקיבה⁸⁵. ויש עוד שכתבו כע"ז שבנין-אב אמרו רק על פסוק מן התורה שהוא האב לכולם, אבל "אם" למקרא ולמסורת אומרים גם על דברי נביאים וכתובים, ולא ללמוד ממנו, אלא להודיע איך קבלנו קריאת הכתוב ולדרוש בו בענין ההוא, דהיינו אם למקרא, או איך קבלנו במסורת התיבה בחסרון אות או יתרונה, ולדרוש בו בענין ההוא, דהיינו אם למסורת, ושתייהן דברי קבלה הם, כעין תורה שבעל פה, ועל זה שייך לומר "אם" ולא "אב"⁸⁶. ויש שכתבו, שלפי שעיקר המחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, היא בעבור חסרון אותיות ההמשך שהן או"י, (והה"א עמהן כשהיא באה תמורת אל"ף), והן הנה הידועות ברז"ל בשם אַמוּת, וכל אחת מהן נקראת אָם, וכמ"ש רד"ק במכלול בשער אותיות או"י, וכן קרא אותן בעל ספר יצירה, ונקראו אמות בעבור שלא נוכל להוציא תיבה ואות בעולם מבלתי אחת מהן, והן אותיות הנשימה וכו' ע"ש בארוכה, לפי"ז יש ליתן טעם על לשון "אם" למקרא ולמסורת, משום שבזה הם חולקים, מר סבר יש "אם" למסורת, ר"ל שאותיות או"י הנקראות אמות, לשלימות

83. שו"ת הרי"ף ח"א סי' א, אוצר הכבוד לרבינו טודרוס אבולעפיא לסוכה ה, רבינו בחיי לדברים לג ח, ועוד.

84. שבת כב א.

85. שו"ת הרי"ף שם.

86. אוצר הכבוד שם, רבינו בחיי שם, וכע"ז כתבו ספר הכריתות ח"א בתי מדות בית ג חדר ב, דובר צדק מרבי צדוק הכהן מלובלין דף יח, משנת יעקב מהר"י שור בחלק נר ערוך ערך אם. ועי"ע בשו"ת באר עשק סי' נט; ועי' בספר הערות למס' סוכה מהרי"ש אלישיב בדף ו ב, שכתב שנראה, שבנין-אב איננו דבר ברור מעצמו, אלא מכח דימוי וראיה, מכיון ששם הוא כך וגם כאן הוא כך, וא"כ זהו כמו "אב", שאין בו בירור גמור מצד עצמו שהוא אביו של זה, אלא מכח ראיות, משא"כ בענין אם למקרא ולמסורת, שזהו דבר ברור מכח המקרא עצמו, ולכן זהו כמו "אם", שאין ספק כלל שהיא אמו של זה, ואין צריך ראיות על זה.

המסורת הן, כלומר לשלימות "כתיבת" התיבה זולת הקריאה, ולכן כל תיבה חסירת האם, יש לסבור בה סברא, שלדרשה היא באה, ומר סבר שהאמות לשלימות "המקרא" הן, ר"ל למשך הברת הנקודה שהאות נקראת בה, ולא תשתנה התיבה בעבור משיכה יתירה, לכן אין משגיחים באות או"י החסירה, ונטולת האם כשירה⁸⁷.

- י -

בטעם שהמדה של "יש אם למקרא, ויש אם למסורת", לא נמנית בברייתא דרבי ישמעאל

יש שכתב, במ"ש בהליכות עולם שער ד פ"ד: "דין אם למקרא ואם למסורת, פלוגתא היא בכמה מקומות, כגון בפסחים פו ב וסוכה ו ב", שהתכוון בזה לתת טעם, למה לא מנה רבי ישמעאל בברייתא של שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן⁸⁸, גם את המדה של יש אם למקרא ויש אם למסורת, ועל זה כתב שהטעם הוא משום שיש בזה מחלוקת בכמה מקומות, ובמחלוקת לא מיירי ר' ישמעאל, וכמ"ש בהליכות עולם בפתחת הל"ב מדות [בשער ד פ"ג במאמר נתיבות עולם] בשם רבינו שמשון בספר הכריתות, שאותן השלש-עשרה מדות שמנה רבי ישמעאל, לא מצא חולק עליהן⁸⁹.

- יא -

כשמהסורת המובאת בתלמוד, שונה מהמסורת הכתובה בספרי המסורת שלפנינו

יש מקומות בתנ"ך, שבהם המסורת – של חסרות ויתרות – המוזכרת בתלמוד לענין דרשות המסורת, משום שיש אם למסורת וכדומה, היא שונה מהמסורת הכתובה בספרי המסורת שלפנינו⁹⁰.

87. הרוו"ה בסוף מאמרו על אם למקרא ולמסורת שנדפס בסוף ספרו מודע לבניה לספר דברים; וראה עוד כע"ז בספר ערך מלין ערך אם, שהאריך בזה.

88. כמובא בתחילת ספרא לויקרא.

89. יבין שמועה בהליכות עולם שם, והובא גם בשערי המדות שער א דלת ח. וראה בסנהדרין ד ב, לענין מנין הפרשיות בתפילין, ר' ישמעאל סובר יש אם למסורת, וכמובא להלן ברשימת התנאים אות ו.

90. עי' תוס' שבת נה ב, בד"ה מעבירים כתיב, שהש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם "מעבירים", והוסיפו שכן מצאנו שבירושלמי – גבי שמשון – מובא הפסוק והוא שפט את ישראל "ארבעים" שנה, ואילו בכל הספרים שלנו כתוב "עשרים" שנה; ועי' בגליון הש"ס לרעק"א בשבת שם, ובהפלאה שבערכין להר"י ברלין ערך מאה, שציינו לעוד הרבה מקומות, שבהם הש"ס והמדרשים חולקים על המסורת שלנו.

והנה יש ראשונים שכתבו – לענין כתיבת החסרות והיתרות בספר תורה – שבכל דבר שבא בתלמוד דרך עיקר דין, כגון בזריקת דם חטאת, שדרשו ממ"ש קרנת קרנת קרנות, שנים חסרים ואחד מלא, הרי כאן ארבע⁹¹, וכן במה שדרשו לענין מנין הפרשיות בתפילין, ממ"ש לטטפת לטטפת לטוטפות, שנים חסרים ואחד מלא, הרי כאן ארבע⁹², סומכים [לענין כתיבת ס"ת] על דברי רבותינו אע"פ שהם נגד המסורת שבידינו⁹³ וכל דבר שבא דרך מדרש [אגדה], כגון במ"ש הפילגשים⁹⁴, שדרשו הפילגשם חסר כתוב, שלא היתה אלא פילגש אחת⁹⁵, וכן במ"ש ואשימם בראשיכם⁹⁶, שדרשו ואשמם חסר כתיב, לשון אשמה⁹⁷, וכן במ"ש ויהי ביום כלות משה⁹⁸, שדרשו כלת חסר כתיב, שהיו ישראל ככלה הנכנסת לחופה⁹⁹, - סומכים [לענין כתיבת ס"ת] על המסורת שבידינו שכל המלים הללו מלאות וא"ו¹⁰⁰.

אולם יש מהאחרונים שכתבו, [כשדנו לענין כתיבת מלים "קרנת" בס"ת], שלענין כתיבה בס"ת, יש לתקוע יתד במקום נאמן ולהכריע ששלשת הקרנות חסירות וא"ו, משום שמספר רעיא מהימנא בפרשת פינחס [רנד א] על הפסוק כלות משה למדנו שאין לסמוך על המדרשים בענין מלא וחסר כשיחלקו על מציאות הספרים והמסורות¹⁰¹, וכן קיי"ל, שבכל מקום שהגמ' או המדרש חולקים על המסורת שלנו בחסרות ויתרות, הולכים בכתיבת ס"ת אחר המסורת שלנו, ולא מיבעיא בדרשות של אגדה, כגון פילגשים פלגשם, כלות כלת, ואשימם ואשמם, אלא אפילו במקום שיוצא

91. סנהדרין ד א, זבחים לו ב, ממ"ש בויקרא ד כה, ל, לד; ועי' במסורת סייג לתורה להרמ"ה אות ק, שע"פ ספרי המסורת שלשתם חסרים וא"ו; אבל משו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רלב נראה ששלשתם מלאים וא"ו, ועי' מנחת שי, וראה להלן פרק יג.

92. סנהדרין ד ב ורש"י שם, ממ"ש בשמות יג טו, ודברים ו ח, ויא יח; ועי' תוס' שם, וזבחים לו ב, ומנחות לד ב, ד"ה לטטפת, שבספרים מדויקים לא כתוב כלל בשום "לטוטפת" אות וא"ו אחר אות פ"א, ועי' מנחת שי דברים שם, וראה להלן פרק יד.

93. עי' שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רלב, קרית ספר מאמר ב ח"ג בדעתו, מאירי קדושין ל א בשם גאונים.

94. בראשית כה ו.

95. עי' בראשית רבה פס"א ורש"י על התורה שם.

96. דברים א יג.

97. עי' דברים פ"א, ורש"י על התורה שם.

98. במדבר ז א

99. פסיקתא רבתי פ"ה ובמדבר רבה ותנחומא במדבר שם, ורש"י על התורה שם.

100. שו"ת הרשב"א שם, קרית ספר שם, מאירי קדושין שם, ושו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קא, וסוס"י אלף ב.

101. אור תורה לרבי מנחם די לונזאנו בויקרא ד.

מזה דין, כגון בקרנות אליבא דב"ש וב"ה, הולכים בכתיבת ס"ת אחר המסורת שלנו, - והלא המסורת שלנו היא ששלשת הקרנות חסירות וא"ו, כמו שהוא במסורה גדולה, וברמ"ה ובמאירי ובשמן ששון – וכמו שסוברים כל הספרים והסופרים, ואין בזה שום מחלוקת¹⁰².

---

102. מנחת שי בויקרא שם; ועי"ע בסוף פתיחת המנחת שי לספרו מקדש י-ה: "חזי רבותא במסורת, דאשכחן בכמה דוכתי, דתלמוד פליג עלה, ומ"מ עבדינן עיקר מהמסורת שבידינו, משום דאנשי כנה"ג יסדוה ובתרייהו גרירן". ועי"ע מ"ש במנחת שי, לבלק כג ט, בענין החילוק בחסירות ויתירות, בין מתיבתא עילאה למתיבתא דרקיעא. ועי"ע בבאר עשק סי' נט, שהביא מרמ"ע מפאנו בטעם קרי וכתוב, משום שהתורה נדרשת בשתי ישיבות מתיבתא עילאה ומתיבתא תתאה.

פרק א (2)

התנאים והאמוראים, שהוזכרה דעתם בתלמוד, שיש אם למקרא, או שיש אם למסורת, או שיש אם למקרא ולמסורת. והובאו כאן שמותיהם, משום שהרבה דינים תלויים לפי שיטות התנאים והאמוראים בעלי המימרות. וכן הובא מה שקשה בסתירת דבריהם מענין לענין, והיישובים שנאמרו על זה.

- א -

רבי, רבי יהודה בן רועץ, בית שמאי, רבי שמעון, רבי עקיבא, והחולקים עליהם

אמר ר' יצחק בר יוסף אמר ר' יוחנן, רבי, ורבי יהודה בן רועץ¹, ובית שמאי, ורבי שמעון ורבי עקיבא, כולם סוברים יש אם למקרא². רבי, לענין מנין הדיינים בדיני ממונות³; רבי יהודה בן רועץ, לענין מנין ימי טומאת יולדת נקיבה⁴; בית שמאי, לענין מנין המתנות המעכבות בחטאת⁵; רבי שמעון, לענין מנין הדפנות בסוכה⁶; רבי עקיבא, לענין רביעית דם שיצאה משני מתים⁷; ומבואר בגמ' שם אליבא דרבי יוחנן, שלעומת התנאים הנ"ל

1. כ"ה לפנינו בסנהדרין ומכות; ובכת"י תימן שם ושם: רבי יהודה בן רועץ; וב"ערכי תנאים ואמוראים" לרבינו יהודה בן קלונימוס משפירא (מבעלי התוס') גרס: רבי יהודה בן רועץ.

2. סנהדרין ד א, מכות ח א.

3. ראה פרק יא.

4. ראה פרק יב.

5. ראה פרק יג.

6. ראה פרק יד.

7. ראה פרק ז. ועי' ראב"ן לסנהדרין שם, שכתב שרבי יוחנן התכוון לומר, שמכיון שהתנאים האלו הולכים בשיטה אחת, אין הלכה כמותם, משום שאין הלכה כשיטה, וראה עוד בזה להלן אות כד); ועי' בפרק יד, לענין מנין הפרשיות בתפילין, שגם שם סובר ר"ע שיש אם למקרא. ועי' לעיל בפ"א (1) ציון 6, מה שפירשו ראשונים במ"ש ר"ע באבות פ"ג מי"ג מסורת סייג

הסוברים שיש אם למקרא, כמבואר לעיל, - בית הלל החולקים על בית שמאי, ורבנן החולקים על רבי שמעון, ורבנן החולקים על רבי עקיבא, ורבנן החולקים על רבי⁸, ותלמידי ר' יהודה בן רועץ, כולם סוברים שיש אם למסורת⁹.

ואמרו שם בגמ'¹⁰, מתקיף לה רב אחא בר יעקב [על מ"ש ר' יוחנן, שרק חמשת התנאים הנ"ל סוברים שיש אם למקרא], וכי יש מי שאיננו סובר שיש אם למקרא, והלא תניא, בַּחֲלָב אָמוּ, יְכוּל בַּחֲלָב, אמרת יש אם למקרא [שקוראים בַּחֲלָב, ואין מי שיחלוק על זה, שאם יש מי שחולק, מאיפוא למד שבשר בחלב אסור¹¹], - הרי מוכח שהכל סוברים יש אם למקרא, ורבי ורבנן חולקים רק, אם המקרא של "ירשיעון" בא לרבות עוד דיינים, או שזה מוסב רק על הדיינים הקודמים האמורים בפרשה¹², ורבי יהודה בן רועץ ותלמידיו, הרי אינם חולקים לענין הדין, אלא לענין מקורו¹³, ובית הלל שסוברים שאף בחטאת כיפר במתנה אחת, זהו משום שכתוב שלש פעמים וכיפר¹⁴, ורבי שמעון ורבנן נחלקו רק אם הסכך צריך פסוק, או אינו צריך¹⁵, ורבי עקיבא ורבנן חולקים רק, אם נפשות משמע שתיים, או שהכוונה היא לנפשות של העולם¹⁶. ואח"כ שאלו בגמ' שם, וכי אפשר לומר, שכל העולם סוברים שיש אם למקרא, והלא תניא לטטפת לטטפת לטוטפות, הרי כאן ארבע, דברי ר' ישמעאל, רבי עקיבא אומר אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים¹⁷, אלא מוכח שלעולם יש חולקים וסוברים שיש אם למסורת, אבל מתי הם חולקים ודורשים את המסורת, רק כשהמקרא הוא

לתורה.

8. עי' באמרי בינה להר"ש גארמיזאן לסנהדרין ג ב, שכתב במ"ש הגמ' שם, שרבנן דרבי סוברים "ירשיעון" כתוב, שנראה דרבנן הללו הם "רבי יאשיה ורבי יונתן", שהזכרו שם מקודם.
9. כן מבואר בסנהדרין שם; וכן מבואר בסוכה ו בל"ק, לענין מנין הדפנות בסוכה; אולם בל"ב אמרו, שגם רבנן סוברים שיש אם למקרא, ור"ש ורבנן נחלקו רק אם צריך פסוק לסכך; ובלשונות אחרים אמרו שם, שגם ר"ש סובר יש אם למסורת, ור"ש ורבנן נחלקו רק אם ההלמ"מ באה להפחית דופן או להוסיף, או שנחלקו אם דורשים תחילות, או שר"ש למד ארבע דפנות ממ"ש וסוכה תהיה לצל יומם, כמבואר להלן בפרק י ע"ש.

10. סנהדרין שם.

11. רש"י; וראה בזה בפרק ג.

12. ראה פרק יא.

13. ראה פרק יב.

14. ראה פרק יג.

15. ראה פרק י.

16. ראה פרק ז.

17. ראה בזה בפרק יד.

שונה מהמסורת – כלומר שאותיות הקריאה הן יתירות על המסורת, כמו לטוטפות בסוכות קרנות, שיש לומר שמכיון שהתורה שינתה וכתבה מלים אלו כשהן חסירות ודאי שאנו דורשים גם מקרא וגם מסורת¹⁸ - אבל חלב וחלב, שהמקרא איננו שונה שם מהמסורת, הכל מודים שם, שיש אם למקרא¹⁹; והמשיכה הגמ' לשאול, והרי יְרָאָה יְרָאָה, שהמקרא איננו שונה שם מהמסורת, וחולקים שם, יוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה ורבנן²⁰, ומסיקה הגמ', אלא אמר רב אחא בן רב איקא, שלענין לא תבשל גדי בחלב אמו, הדבר שונה, משום שדרך בישול אסרה תורה, ולכן לא דורשים שם את המסורת, ולכן דברי רבי יוחנן שאמר שרק חמשת התנאים הנ"ל סוברים שיש אם למקרא, מיושבים היטב²¹.

וכתבו ראשונים, בטעמם של רבי רבי עקיבא ורבי שמעון, שסוברים כאן שיש אם למקרא, אף שהם מחייבים אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת מסופקת, משום שסוברים שם שיש אם למסורת²², זהו משום שכאן המקרא והמסורת מכחישים זה את זה, לכן הם דורשים כאן רק את המקרא, אבל שם, מכיון שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה את זה, ואפשר לקיים שניהם, שהמקרא בא לחייב אשם תלוי בשתי חתיכות, והמסורת באה לחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, לכן הם דורשים שם גם את המקרא וגם את המסורת²³.

והוסיפו הראשונים, שבחילוק זה יתיישב גם מה שרבי עקיבא דורש, גבי לחם עני, גם מקרא וגם מסורת²⁴, וגם מה שסובר ר"ע שנוטלים רק לולב אחד משום שכתוב כפת בלי וא"ו, אף שקוראים כפות בלשון רבים²⁵, וגם מה שרבי שמעון דורש גם מקרא

18. רש"י שם.

19. גמ' שם, וראה בפרק ג.

20. ראה בזה בפרק ט.

21. גמ' ורש"י שם, וראה בפרק ג.

22. ראה פרק ח.

23. תוס' סנהדרין ד א ומהרש"ל שם, כמובא בפרק ח. ועי' במצפה איתן שם, שתמה למה צריך מקרא לשתי חתיכות, והלא זה נלמד בכל שכן מחתיכה אחת, ויישב עפמ"ש הגמ' בנזיר כג, שיש הוה אמינא, שבשתי חתיכות כיון דאיקבע איסורא, לא סגי בכפרה ע"ש, ועי' במלא הרועים, ערך אם למקרא או למסורת אות יב-טו, שי"ל בכוונת התוס', שהמקרא בא לומר, שבתחילה צריך שיוקבע האיסור ע"י שתי חתיכות, והמסורת באה לומר, שבשעת אכילה מספיק לחייב אשם תלוי אפילו כשניטלה אחת ונשארה אחת, כיון שכבר נקבע האיסור, ע"ש שהאריך בזה.

24. ראה בפרק טו אות ג.

25. ראה בפרק טו אות ד.

וגם מסורת גבי בבגדו²⁶, משום שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה ואפשר לקיים שניהם, דורשים לשניהם²⁷, מה שאין כן לענין מנין הדפנות בסוכה, ולענין רביעית דם שיצאה משני מתים, מכיון ששם אי אפשר לקיים שניהם, לכן שם הם דורשים רק את המקרא לבד²⁸.

ויש שכתבו, שמה שסובר ר"ע יש אם למקרא, זהו רק במקום שמוכח כמקרא, כרביעית דם, שמכיון שכתוב "נפשת מת", ושינה בקריאה לקרוא "נפשות מת", מזה נשמע, לדרוש שתי נפשות בשיעור של מת אחד, אבל גבי כפות תמרים, אילו היה כתוב "כפת תמר", והיינו קוראים "כפות תמר" רק אז היה דורש גם שם את המקרא, כמו שדרש גבי נפשות מת, משא"כ עכשו שכתוב כפת "תמרים", וקוראים כפות "תמרים"²⁹, ומה שאמר ר"ע גבי לחם עוני, עני כתיב, לא שדרש בזה את המסורת, אלא כוונתו, שלחם עוני כתוב בלשון עניות, כלומר בעי"ן, ולא באל"ף, שמשמעו לשון אנינות, ועוד שגבי לחם עוני לא סתר המקרא את המסורת, ולא סתרה המסורת את המקרא, אבל נפשות ונפשת סותרים זה לזה, לכן דרש ר"ע שם את המקרא משום שמוכח שפיר ממסורת³⁰.

וכן יש שתמהו במ"ש ר"ע לענין רביעית דם כו', שיש אם למקרא, ממ"ש ר"ע בסנהדרין פט א, גבי זקן ממרא שממתינים לו עד הרגל, משום שדרש אם למסורת³¹,

26. ראה בפרק ד.

27. יתכן, שבלולב תתפרש קריאת כפות בלשון רבים, על העלים הרבים שיש בלולב אחד.

28. תוס' סנהדרין ד א, בדעת ר"ע ור"ש. וכ"כ רש"י בקדושין יח ב, וביראים השלם עמוד ד סי' קלז, ובשל"ה חלק תושבע"פ דף תג בדעת ר"ש ע"ש. מיהו התוס' שם נשארו בתמיהה, למה ר"ע גבי בבגדו דרש רק מקרא לחוד, ולא דרש גם מסורת, כמו ר"ש, וכמו שדרש ר"ע עצמו לשניהם גבי לחם עוני. ועי"ע בתוס' זבחים מ א ד"ה לא, דאף שר"ע סובר מקרא עיקר, מ"מ גם הוא מודה, שלדרשה פורתא דורשים גם את המסורת. ועי"ע בתוס' נדה טו א ד"ה לא, שכתבו בסתמא, שצ"ל שיש חילוק בין מקרא ומסורת זה, למקרא ומסורת דעלמא. ועי"ע בזה בתוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, וסוכה לב א ד"ה כפת, ופסחים לו א ד"ה עוני, וראה בפט"ו אות ד; ועי"ע בפ"ד בענין בבגדו, שיש מהראשונים שגרסו בברייתא שם, "ר"א" במקום "ר"ע", ו"ר"ע" במקום "ר"א", ולפי"ז סובר ר"ע שם שיש אם למסורת; ולענין דעת ר"ש, עי"ע בפ"ו לענין אכילת פסח בשני מקומות, שגם שם סובר ר"ש שיש אם למקרא, וחולק על רבי יהודה הסובר יש אם למסורת, אולם יש מהראשונים שפירשו שם להיפך, שר"י סובר יש אם למקרא, ור"ש סובר יש אם למסורת, ועי"ע בפט"ו אות יא, לענין בית הבנוי בחומה, שיש שביארו, שרבי יהודה סובר יש אם למקרא, ור"ש סובר יש אם למסורת.

29. ראב"ן לסנהדרין שם.

30. ראב"ן ע"ש שהאריך.

31. ראה בזה בפט"ו אות יט.

וכן ממה שדרש ר"ע בסנהדרין נד ב במ"ש לא תִּשְׁכַּב, קרי בו לא תִּשְׁכַּב³², וכן ממה שדרש ר"ע בסוטה כז ב במ"ש כל אשר בתוכו יטמא, אינו אומר טמא, אלא יטמא, לטמא אחרים, ודרש שם יִטְמָא במסורת, וכתב שי"ל שטעמו של ר"ע ברביעית דם הוא ממה שכתוב "נפשת מת" ולא כתוב "נפש מת", משמע מזה שיש לדרוש כאן מקרא ומסורת, שיעור אחד משתי נפשות. אבל בההיא דִּיִּטְמָא יִטְמָא שדרש ר"ע [רק] מסורת, שם הטעם הוא, שבמקום שמוכח כמסורת דורשים למסורת, שמכיון שהיה אפשר לכתוב טמא, וכתוב יטמא, משמע שזה בא לדרשה לטמא אחרים, ובכלל זה גם מה שדרש מן לא תִּשְׁכַּב לא תִּשְׁכַּב, וכן מה שדרש מן שכבתך שכיבתך³³, זהו משום שאין שינוי בין מקרא למסורת, אלא הכל משמע כל מיני שכיבות, וכן פירש ריב"א הלוי³⁴, ומה שאמר ר"ע בזקן ממרא שממתינים לו עד הרגל, זהו לא משום שבמה שקוראים ישמעו "ויִּירָאוּ", כתוב "ויִּירָאוּ", אלא משום שכתוב שם "וכל העם" ישמעו ויראו, דהיינו בזמן שכל העם ייראו והיינו ברגל³⁵.

ויש שתמה במ"ש בגמ', שר"ע אומר שיש ללמוד שאפילו כשהדיינים שוגגים או מוטעים או מזידיים, החודש מקודש, ממ"ש בתורה אשר תקראו "אתם" שלש פעמים³⁶, כלומר שכתוב "אתם" חסר וא"ו, ולכן אף שקוראים "אותם", מ"מ מכיון שיש אם למסורת, קרא בו תקראו אֲתֶם³⁷, - דהלא ר"ע סובר גבי רביעית דם שיצא מב' מתים, שיש אם למקרא, א"כ למה גבי קידוש החודש דרש ר"ע את המסורת ולא את המקרא³⁸.

ובדעת רבי, הסובר לענין מנין הדיינים בדיני ממונות, שיש אם למקרא³⁹, תמהו מזה בגמ'⁴⁰, על מ"ש רב חייה בר אשי בשם רב, לענין ונשל הברזל מן העץ, שרבי סובר יש אם למסורת, וחולק שם על חכמים הסוברים שיש אם למקרא⁴¹, ותירצו שענין "ונשל

32. ראה בפט"ו אות ב.

33. בסנהדרין שם.

34. ערכי תנאים ואמוראים רמו-רמז ורנג-רנד.

35. ערכי תנאים ואמוראים ע"ש. ועע"ש מה שכתב בענין דיעות ר"ע ור"א לענין בבגדו בה, אליבא דרש"י, ואליבא דר"ת.

36. ר"ה כה א.

37. כמ"ש רש"י שם.

38. טורי אבן שם ונשאר בתמיהה [ולכאורה יש ליישב, לפימ"ש התוס' בסנהדרין ד א, שבמקום שיש לקיים את המקרא ואת המסורת מודה ר"ע שדורשים לשניהם, א"כ גם גבי קידוש החודש, הרי יש לקיים שניהם, תקראו אֲתֶם אפילו שוגגים או מוטעים וכו', אותם את החדשים].

39. כאמור לעיל.

40. מכות ז ב.

41. ראה פרק ב.

הברזל כו" שונה מכאן, משום ששם יש הכרעה משינוי הלשון ומגזירה שוה לדרוש שם כמסורת, משא"כ לענין מנין הדיינים בדיני ממונות, שמכיון שאין בו הכרעה לדרוש כמסורת, לכן בזה סובר רבי שיש אם למקרא⁴².

ויש מהראשונים שתמה במ"ש רבי לענין מנין הדיינים בדיני ממונות, שיש אם למקרא, ממה שהוכיח רבי, שמשמעות פרי עץ הדר היא אתרוג, משום אל תקרי הדר אלא הדיר, מה דיר זה עד שבאים קטנים, עדיין גדולים קיימים, גם אתרוג עד שבאים קטנים של עכשו, עדיין גדולים דאשתקד קיימים, משום שהאתרוג דר וגדל באילנו שתיים ושלש שנים⁴³, דמשמע משם שרבי סובר יש אם למסורת כיון שאינו דורש הדר כקריאתו אלא כמסורת⁴⁴, ותירץ שגם באתרוג עיקר הדרשה היא בקריאתו, שצריך פרי עץ הדר, מיהו כיון שאתרוג נלמד גם מן פרי-עץ, שצריך שטעם עצו ופריו יהיה שוה⁴⁵, ולכן כדי שלא תאמר שהכוונה היא לפלפלין, שאף הם טעם עצם ופריים שוה, לכן דרש רבי גם הדיר, כיון שבמקום "הדר" היה יכול לכתוב "יפה", ומכיון שהיה יכול לכתוב "אתרוג" בהדיא, וכתב "הדר", אנו לומדים שהדר מעכב⁴⁶.

- ב -

רבי יוחנן בן ברוקה

כתבו ראשונים, שמה שלא חשב רבי יוחנן במנין הסוברים שיש אם למקרא, כאמור לעיל, גם את רבי יוחנן בן ברוקה, שלמד ממה שקוראים "כפות" בלשון רבים, שיש שתי כפות, אחת ללולב ואחת למזבח, כמ"ש רב הונא בטעמו, וחולק על רבנן הסוברים

42. מכות שם, ועי' בפרק ב. ועי' בפרק ח, ובפרק יא, שיש ראשונים שתמהו במ"ש רבי לענין מנין הדיינים, שיש אם למקרא, ממה שמחייב רבי אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, משום שיש אם למסורת, כמבואר בכריתות יז, ותירצו שענין אשם תלוי שונה, שמכיון שהמקרא והמסורת שם אינם מכחישים זה לזה ואפשר לקיים שניהם, לכן דורש רבי שם לשניהם. ועי' בפט"ו אות יא, שהובא מחזון נחום, שגם מ"ש רבי בחולין ז, שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, שורש טעמו הוא משום שסובר שיש אם למקרא ע"ש.

43. סוכה לה א ורש"י.

44. ערכי תנאים ואמוראים דף רמח.

45. כמ"ש בגמ' שם.

46. ערכי תנאים ואמוראים דף רנו. ועי' ברשב"א ומאירי לסוכה שם, ובהקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש זרעים, שמעולם לא נסתפקו מהו הדר, עד שהוצרכו ללמוד, מן אל תקרי הדר אלא הדיר, ושאר דרשות, משום שכך אנו מקובלים ממה רבינו שזהו אתרוג, אלא שרצו למצוא רמז בכתוב לפירוש המקובל ע"ש, וכ"כ הרמב"ן ויקרא כג מ ע"ש. ועי' בספר קורא באמת לרי"ד במברגר עמ' 43.

שם יש אם למסורת, במה שכתוב "כפת" בלי וא"ו⁴⁷, זהו משום שרבי לוי פירש שם טעם אחר אליבא דרבי יוחנן בן ברוקה, ולפי"ז לא נחלקו שם רבי יוחנן בן ברוקה ורבנן, אם יש אם למקרא או יש אם למסורת⁴⁸.

ויש מהראשונים שהקשה במ"ש רב הונא לענין כפות תמרים, שריב"ב סובר יש אם למקרא, ממ"ש הגמ' האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, ריב"ב אומר על שניהם הוא אומר ויאמר להם אלהים פרו ורבו⁴⁹, מנא הני מילי [של ת"ק], א"ר אילעי משום רבי יהודה ב"ר שמעון, אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה⁵⁰, איש דרכו לכבוש במלחמה, ולא אשה, אדרבה "וכבשוה" משמע שנים, אמר רב נחמן בר יצחק "וכבשוה" כתוב [בלי וא"ו אחרי השי"ן]⁵¹, משמע שגם ריב"ב אילולא שלמד ממה שכתוב על שניהם ויאמר להם פרו ורבו, היה מודה, שמכיון שכתוב "וכבשוה", היינו אומרים יש אם למסורת, דהרי הגמ' לא אמרה בדעתו "וכבשוה" אנו קוראים, א"כ קשה לכאורה מריב"ב על ריב"ב⁵², וכתב שי"ל שענין כיבוש שונה, אפילו אילו היה כתוב "וכבשוה", משום שרק איש דרכו לכבוש במלחמה ולא אשה, וכמ"ש הגמ' בענין עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, משום שכתוב הטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, כיון שרק איש דרכו לקדם ולא אשה משום כל כבודה בת מלך פנימה⁵³, וכל שכן לענין מלחמה, משום שאשה אין דרכה לכבוש, (ומה שכתוב במסורת "וכבשוה", י"ל שבאותה ברכה גזר הקב"ה, שיהא האיש כובש ומושל על אשה, כמו שפירש לבסוף והוא ימשול בך), אבל לענין כפות, סובר ריב"ב שפיר, שמכיון שכפת מועיל לכף אחת, א"כ היה צריך לכתוב "כף תמרים", ולמה כתוב "כפת" וקוראים "כפות", מזה משמע שבא לשני ענינים, כף אחת ללולב וכף אחת למקדש⁵⁴.

47. כמ"ש בסוכה מה ב.

48. תוס' ותוס' הרא"ש לסנהדרין ד א, וראה פרק טו אות ד. ועי"ע מ"ש בזה בערכי תנאים ואמוראים כרך א עמ' קמא-קמב.

49. בראשית א כח.

50. בראשית שם.

51. יבמות סה ב, וראה פט"ו אות כא.

52. ערכי תנאים ואמוראים עמ' רמו.

53. יבמות עו עז.

54. ערכי תנאים ואמוראים עמוד רנד. ועי' גם ברש"י בראשית שם, שמה שכתוב וכבשוה חסר וא"ו, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית.

- ג -

רבי אליעזר ורבי יהושע

במה שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, לענין חובת שמירה בתרומה תלויה, שרבי אליעזר סובר שגם בתרומה תלויה עדיין מוזהרים על שמירתה מטומאה ודאית, ורבי יהושע סובר שאין מוזהרים על שמירתה⁵⁵, אמרו בגמ' ששורש מחלוקתם הוא במה שכתוב משמרת "תרומתי", וקוראים "תרומותי", שר"א סובר יש אם למקרא, ורבי יהושע סובר יש אם למסורת⁵⁶.

- ד -

רבי אלעזר [בן שמוע]

יש שכתב, שרבי אלעזר בן שמוע, שמחייב אשם תלוי אפילו בחלב כוי, אע"פ שלא היו שם שתי חתיכות, סובר שיש אם למסורת, כמ"ש רבא בטעמו⁵⁷, ואף שגירסתנו בגמ' שם היא רבי "אליעזר", אך התוס' שם כתבו שצ"ל רבי "אלעזר"⁵⁸, ואף לרבי זירא ורב נחמן שמפרשים טעם המצריכים שתי חתיכות, לא משום שסוברים שיש אם למקרא, אלא משום שצריך שיתברר איסורו או משום שצריך איקבע איסורא, מ"מ ר"א שמחייב אפילו בחלב כוי, בודאי שסובר שיש אם למסורת, משום שאם יש אם למקרא, אף שהוא סובר שלא צריך שיתברר איסורו ויקבע איסורא, מ"מ סוף סוף הלא במקרא מבואר שצריך דוקא שתי חתיכות⁵⁹.

55. תרומות פ"ח מ"ח.

56. רב יהודה בשם שמואל, וריש לקיש, ורב נחמן בשם רבה בר אבוא, בבכורות לד א. וע"ש בגמ' להלן, שתמו על זה, ממ"ש רבי אליעזר לענין "בבגדו", שיש אם למסורת [כמובא בפרק ד], והסיקו שרבי יהושע ורבי אליעזר חולקים בתרומה תלויה במ"ש נתתי "לך" משמרת תרומתי. אם דוקא בתרומה טהורה הראויה "לך" יש חובת שמירה, או שגם תרומה תלויה ראויה היא שמא יבוא אליה ויטהרנה; וראה בפרק ה, שהובא מראשונים ואחרונים, שאף לפי מסקנת הגמ' הנ"ל, לא נדחו דברי האמוראים שתלו מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, בענין יש אם למקרא או יש אם למסורת כאמור לעיל, משום שיש לחלק בין דרשת "בבגדו" לדרשת "תרומתי", או משום שידעו שהברייתא של "בבגדו" היא משובשת ע"ש. ועי"ע בפרק ח, שהובא מכריתות יז יח, שרבי אליעזר מחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, משום שסובר יש אם למסורת, או משום שאיננו מצריך איקבע איסורא ואפשרות לברר איסורו, ויש מהאחרונים שביאר שם, שרבי אליעזר סובר שם, שגם המקרא מועיל וגם המסורת מועילה. ועי"ע בתוס' וש"מ שם שכתבו שצ"ל רבי "אלעזר" במקום רבי "אליעזר" ע"ש. וראה כאן להלן בסמוך.

57. עי' כריתות יז ב, שאמר רבא כן אליבא דר"א; ואליבא דהחולק עליו, אמר שסובר שיש אם למקרא.

58. ע"ש בדף יח א בד"ה באנו.

59. מלא הרועים, ערך אם למקרא או למסורת, אות א.

- ה -

רבי מאיר, בבא בן בוטא

יש שכתב, שצ"ל שרבי מאיר שמחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת⁶⁰, וגם בבא בן בוטא שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום⁶¹, סוברים שיש אם למסורת לבד, אף שיש לקיים שניהם, משום שהם סוברים שאפילו בתחילה לא צריך שיהיו מונחים שם שתי חתיכות, והם מחייבים באשם תלוי אף בלא איקבע איסורא כלל, וא"כ הרי מוכח שהם הולכים אחרי המסורת לבד, ולא הולכים גם אחרי המקרא אף שיש לקיים שניהם⁶².

- ו -

רבי ישמעאל

בגמ' מבואר, שרבי ישמעאל סובר, בענין מנין הפרשיות בתפילין, שיש אם למסורת, במה שכתוב לטטפת לטטפת לטוטפות⁶³.

- ז -

ר' יוסי הגלילי

אמרו בגמ', שר' יוסי הגלילי אומר, יכול יוצא אדם ידי חובתו [באכילת מצה בפסח] במעשר שני בירושלים, ת"ל לחם "עוני", מי שנאכל באנינות, יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה, רבי עקיבא אומר מצות מצות ריבה, א"כ מה ת"ל לחם "עוני", פרט לעיסה שנילושה בין ושמן ודבש, מ"ט דר"ע, מי כתיב לחם "עוני" כתיב, ור' יוסי הגלילי, מי קרינן "עוני", "עוני" קרינן ביה, ור"ע האי דקרינן בי' עוני כדשמואל דאמר שמואל לחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה⁶⁴, הרי שר' יוסי הגלילי סובר שם שיש אם למקרא, וחולק על ר"ע שדורש שם גם את המסורת⁶⁵.

60. בכריתות יח ב.

61. בכריתות כה א.

62. מלא הרועים ערך אם למקרא או למסורת אות י-ג. ועע"ש באות יד מה שדן בדעת ר' יוסי בזה. ועי"ע לענין דעת רבי מאיר, בפרק טו אות יב, ואות יח.

63. סנהדרין ד ב, וראה פרק יד. ולענין דעת רבי עקיבא בזה ובשאר דברים, ראה לעיל אות א.

64. פסחים לו א.

65. כן מבואר בגמ' שם, וראה עוד בפרק טו אות ג. ולענין דעת ר"ע בזה ובעוד מקומות עיין לעיל אות א. ועע"ש באות ד, דמה שבלחם עוני דורש ר' יוסי הגלילי רק את המקרא, ואילו גבי כפות-כפת, הוא מודה שדורשים רק את המסורת, זהו משום ששם אנו סומכים על מה שכתוב בתחילת הפסוק "פרי" עץ הדר, שאין משמעו אלא אתרוג אחד, וה"ה ללולב שאינו אלא לולב

- ח -

יוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה, והחולקים עליו

במ"ש יוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה⁶⁶, סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה, שנאמר יְרָאָה יְרָאָה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות, ויש שחלקו עליו וסוברים שסומא באחת מעיניו חייב בראייה⁶⁷, אמרו בגמ' שיוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה סובר שיש לדרוש גם את המקרא וגם את המסורת, והחולקים עליו סוברים שיש לדרוש רק את המקרא, ולא את המסורת⁶⁸.

ויש מהראשונים, שתמה במה דמסקינן בסוכה לא ב, שרבי יהודה מכשיר אתרוג היבש, משום שבמה שכתוב הדר, הוא דורש הָדָר באילנו משנה לשנה, למה לא דרש רבי יהודה גם הָדָר וגם הָדָר, כמו שדרש גם יְרָאָה וגם יְרָאָה⁶⁹, ותירץ שרבי יהודה סובר, שמכיון שלא כתוב מפורש בתורה ולקחתם "אתרוג הדר", וגם לא כתוב "פרי עץ יפה", מוכח שהכוונה היא לפרי עץ הָדָר באילנו משנה לשנה, ולא לענין שצריך הדר לעיכובא, ומה שאנו קוראים הָדָר, זהו משום שלמצוה מן המובחר צריך הדר באתרוג, ובאופן זה מקיים רבי יהודה באתרוג גם את המקרא וגם את המסורת⁷⁰.

- ט -

ר"א ברבי יוסי, והחולקים עליו

במה שנחלקו ר"א ברבי יוסי, והחולקים עליו, לענין בית שאין לו עכשיו חומה אבל היתה לו חומה קודם לכן⁷¹, יש מהאחרונים שביאר, שמחלוקתם תלויה בזה, שר"א ברבי יוסי סובר יש אם למסורת, לכן הוא דורש ממה שכתוב "לא חומה", אע"פ שאין לו חומה עכשו אלא שהיתה לו מקודם, והחולקים עליו סוברים שיש אם למקרא, לכן הם

אחד.

66. כ"ה בחגיגה; ובסנהדרין: "משום רבי יהודה בן תימא".

67. ע"י סנהדרין ד ב, וחגיגה ב א.

68. ע"י סנהדרין שם ורש"י וחגיגה שם, וראה בזה בפרק ט; וע"י בפרק טו אות יא, לענין בית הבנוי בחומה, שיש שביאר שרבי יהודה סובר שם שיש אם למקרא, ויש שכתב טעם אחר בדעתו. וע"י"ע בפט"ו אות יט, לענין זקן ממרא, שיש שביארו, שרבי יהודה סובר שם שיש אם למקרא; וע"י"ע בפ"ו, לענין אכילת פסח בשני מקומות, שרבי יהודה סובר שם שיש אם למסורת, אולם יש ראשונים שפירשו, שרבי יהודה סובר שם שיש אם למקרא ע"ש.

69. ערכי תנאים ואמוראים עמ' רמז.

70. שם בעמ' רנו.

71. ערכין לב א, מגילה ג ב, שבועות טז א.

דורשים ממה שאנו קוראים "לו חומה", שצריך שתהיה החומה קיימת בכל זמן⁷².

- י -

רבי אלעזר ברבי שמעון

במ"ש ר' אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון, לענין שהאיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, שזה נלמד ממה שכתוב "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה", איש דרכו לכבוש ואשה אין דרכה לכבוש, הסביר רב נחמן בר יצחק, דאף שאנו קוראים "וכבשה", מ"מ הרי כתוב "וכבשה"⁷³, ומבואר שרבי אלעזר ברבי שמעון סובר יש אם למסורת⁷⁴.

- יא -

רב

במ"ש רב יהודה בשם רב, שבהיתה לפניו רק חתיכה אחת מסופקת פטור מאשם תלוי⁷⁵, אמר רבא⁷⁶, שטעמו של רב הוא, משום שבמה שכתוב "מצות" אנו קוראים "מצוות"⁷⁷, וסובר רב שיש אם למקרא⁷⁸ ~ ורבי זירא אמר שטעמו של רב הוא, משום שבחתיכה אחת אי אפשר לברר איסורו, ורב נחמן אמר שטעמו של רב הוא, משום שבחתיכה אחת לא איקבע איסורא⁷⁹, יש שצידד, שאליבא דרבא סובר רב, שבמקום שהמקרא והמסורת מכחישים זה לזה, אנו הולכים אחרי המקרא לבד, ואילו אליבא דרבי זירא ורב נחמן, סובר רב, שבמקום שאפשר לקיים את המקרא ואת המסורת,

72. ראה פרק טו אות יא בשם חזון נחום. וע"ש שיש אחרונים שפירשו באופן אחר בטעם מחלוקתם.

73. יבמות סה ב.

74. וראה פרק טו אות כא). ועע"ש באות ט), לענין תזבחהו תזבחהו, שיש מהראשונים שפירש, שרבי אלעזר ברבי שמעון סובר גם שם, שיש אם למסורת, אולם יש ראשונים שפירשו, שדברי רבי אלעזר ברבי שמעון שם הם אפילו למ"ד יש אם למקרא, משום שכן מוכח מלשון המקרא שם ע"ש. ועי' בערכי תנאים ואמוראים עמ' רמו, שגרס ביבמות שם, א"ר אילעאי משום רבי "יהודה" ב"ר שמעון. ועי"ע בספר תרגומי התורה מהר"מ כשר ח"ב פ"ז עמודים פז – קיג, מה שהאריך לענין דיעות אונקלוס ויונתן, אם יש אם למקרא או יש אם למסורת.

75. כריתות יז ב, וראה בפרק ח.

76. בשט"מ שם: רבה.

77. כריתות שם.

78. רש"י שם בד"ה מאי איכא.

79. גמ' שם ובדף יח א.

דורשים לשניהם, משום שלדעתם יש לקיים את המקרא, באופן שמעולם לא איקבע איסורא, ואי אפשר לברר איסורו, ואילו את המסורת יש לקיים, באופן שמתחילה איקבע איסורא, ואפשר לברר איסורו⁸⁰.

ויש מהראשונים שהקשה במ"ש רב בענין אשם תלוי, שיש אם למקרא, ממ"ש הגמ' מנין למילה בגוי שהיא פסולה, דרו בר פפא משמו של רב אמר "ואתה" את בריתי תשמר⁸¹, ורבי יוחנן אמר המול ימול⁸², איכא בינייהו אשה, למ"ד ואתה את בריתי תשמור ליכא, דאשה לאו בת מילה היא, ולמ"ד המול ימול איכא, דאשה כמאן דמהילא דמיא, ומי איכא למ"ד אשה לא [תמול], והכתיב ותקח צפרה צר⁸³, קרי ביה וְתִקַּח, והכתיב וְתִקְרָת, קרי ביה וְתִקְרָת, דאמרה לאיניש אחרינא ועבד⁸⁴, הרי מבואר שם שרב סובר יש אם למסורת ולא למקרא, וקשים דברי רב מכאן לשם⁸⁵. ולהלן שם תירץ, שאמנם רב סובר, שיש אם למקרא, כמ"ש לענין אשם תלוי, ומה שלענין מילה דרש רב את המסורת, זהו משום שסובר, שממה שכתוב "ואתה" את בריתי תשמר, משמע גם דומיא דאתה ולא אשה, ולכן על כרחך שהקרא של ותקח ותכרת דחיק ומוקי נפשיה כמסורת, ומה שקוראים ותקח ותכרת, זה בא להשמיענו, שמי שהמצוה נעשית על ידו, היא נקראת על שמו, וכאילו הוא עצמו עשה אותה, וכמ"ש ר' חמא בר' חנינא, במ"ש ואת עצמות יוסף אשר העלו "בני ישראל" ממצרים קברו בשכם⁸⁶, אע"פ שמשא התחיל בזה, כמ"ש ויקח משה את עצמות יוסף עמו⁸⁷, משום שכל העושה דבר, ולא גמרו, ובא אחר וגמרו, מעלה הכתוב על מי שגמרו כאילו עשאו⁸⁸, הרי שאע"פ שבני ישראל רק גמרו את המצוה, היא נקראת על שמם, וכל שכן המתחיל וגומר⁸⁹.

80. מלא הרועים ערך אם למקרא או למסורת אות טו, עפימ"ש בגמ' שם, שלר' זירא חייב באשם תלוי, כשהיו שם כזית ומחצה, כיון שאפשר לברר איסורו, ולרב נחמן חייב באשם תלוי, כשהיו בתחילה שתי חתיכות, חלב ושומן, ועכו"ם אכל את הראשונה, ואח"כ אכל ישראל את השנית, כיון שאיקבע איסורא, ואילו לרבא פטור בכל גווי ע"ש. ועי"ע בזה בפט"ו אות יב.

81. בראשית יז ט.

82. שם יז יג, כלומר קרי ב' המל ימול, כמבואר במנחות מב א.

83. שמות ד כה.

84. ע"ז כז א.

85. ערכי תנאים ואמוראים עמ' רמח רמט.

86. יהושע כד לב.

87. שמות יג יט.

88. סוטה יג ב.

89. ערכי תנאים ואמוראים שם. ויש להוסיף, שבגמ' ע"ז שם, כתוב: ואיבעית אימא, אתיא צפורה ואתחלה, ואתא משה ואגמרה.

- יב -

רב אסי, וחייא בר רב

במ"ש רב אסי, שאפילו בחתיכה אחת מסופקת חייב אשם תלוי, וחייא בר רב אמר שאינו חייב אשם תלוי אלא בחתיכה משתי חתיכות, אמרו בגמ' בטעם מחלוקתם, שרב אסי סובר יש אם למסורת, במה שכתוב "מצות", וחייא בר רב סובר יש אם למקרא, במה שאנו קוראים "מצוות"⁹⁰.

- יג -

רבא בר שמואל, אביי ורב אשי

במ"ש רבא בר שמואל בברייתא, יכול כשם שתוקעים על שבת בפני עצמו ועל ראש חודש בפני עצמו, כך יהיו תוקעים על כל מוסף ומוסף כשחלו שבת וראש חודש להיות יחד ת"ל ובראשי חדשיכם, והסביר אביי בכוונתו, שממה שכתוב "ובראשי חדשיכם", אנו לומדים, שהוקשו כל החדשים כולם זה לזה לענין תקיעות, שתהיין שוות, ורב אשי הסביר, שממה שכתוב "ובראשי חדשיכם" חסר יו"ד אחרי הכ"ף, אנו לומדים, שמדובר כאן בחודש אחד שיש לו שני ראשים, וזהו ראש השנה⁹¹. יש מהאחרונים שביאר שאביי מפרש הברייתא אליבא דמ"ד יש אם למקרא, ורב אשי מפרש הברייתא אליבא דמ"ד יש אם למסורת⁹².

- יד -

רב פפא, רבי חנינא, רב כהנא

במה שדרש רב פפא במה שכתוב וכי "יתן" מים וכו', ואנו קוראים "יותן", מה יתן לדעת, אף יותן לדעת⁹³, וכן במה שדרש רב פפא במה שכתוב אשר לא "עבד" בה,

90. כריתות יז ב, וראה פרק ח.

91. סוכה נה א ורש"י.

92. ערוך לנר, וראה עוד בפרק טו אות י. ועי"ע שם באות כ, שהובא מבית האוצר, שתמה במ"ש "אביי" בקדושין לד ב, שאשה בעלה משמחה, משום שבמה שכתוב ושמחת, יש לקרוא ושימחת, למה דורש שם אביי את המסורת, והלא לפי המקרא י"ל שאף אשה בעצמה חייבת בשמחה ע"ש; ובאמת לכאורה יש לתמוה עוד, למה סותר אביי שם את דברי עצמו ממ"ש לענין תקיעות, יש אם למקרא כנ"ל; אולם באמת נראה, ששם זה נקרא אפשר לקיים שניהם "ושמחת" על הבעל שישמח בעצמו "ושימחת" שישמח את אשתו.

93. קדושין נט ב, ב"מ כב ב.

ואנו קוראים "עובד", מה עבד שנח לו אף עובד כשנוח לו⁹⁴, וכן במה שדרש רבי חנינא במה שכתוב שְׁמַע בֵּין אַחֵיכֶם, ויש לקרוא גם שְׁמַע, שמכאן יש אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו⁹⁵, וכן במה שלמד רב כהנא אזהרה לבית דין ואזהרה לבעל דין, ממה שכתוב לא "תשא" שמע שוא, ויש לקרוא גם "תשיא"⁹⁶, כתבו ראשונים, שבענינים האלו, מה שהם דורשים גם את המקרא וגם את המסורת, זהו בין להסוברים יש אם למקרא, ובין להסוברים יש אם למסורת, משום שבענינים האלו וכיו"ב, המקרא והמסורת משמעותם אחת, ויתקיימו שניהם, ואינם שייכים למחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת⁹⁷.

- טו -

רב הונא ורב יהודה

במ"ש רב הונא בודקים למזונות ואין בודקים לכסות, איבעית אימא סברא כו' ואיבעית אימא קרא, הלא פרוש לרעב לחמך, כתוב בשי"ן, פרוש ואח"כ תן לו, ובכסות כתוב כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר, ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקים למזונות. איבעית אימא סברא כו', ואיבעית אימא קרא, כאן כתוב הלא פרוש לרעב לחמך, פרוש לאלתר, וכמו שאנו קוראים, ובכסות כתוב כי תראה ערום וכסיתו, כשיראה לך⁹⁸, יש שביארו, שרב הונא ורב יהודה חולקים אם יש אם למסורת או יש אם למקרא, שרב הונא סובר יש אם למסורת, ורב יהודה סובר יש אם למקרא⁹⁹.

94. פסחים כו ב ע"ש וברש"י.

95. סנהדרין ז ב.

96. סנהדרין שם.

97. ראשונים שם, וכמבואר בפרק טו אות א ע"ש; ועי"ע בראש השנה כד א, מנלן שכל העם עונים מקודש, אמר "רב פפא", אשר תקראו אֶתְם, קרא בו אֶתְם; וראה עוד להלן בפט"ו אות יח, שהובא מבית האוצר, כלל קפג אות ה, שפירש במ"ש "רבי חנינא" בעירובין נב ב, רגלו אחת בתוך התחום, ורגלו אחת חוץ לתחום "לא יכנס" משום שכתוב אם תשיב משבת "רגלך", ויש אומרים שרבי חנינא אמר "יכנס", משום דקרינן "רגליך", ששתי הלשונות הללו חולקים אם יש אם למסורת, או יש אם למקרא ע"ש. ועי"ע במ"ש "רב כהנא" לענין תזבחהו, תזבחהו כתיב, כמובא בפט"ו אות ט, ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' כח מביא כן בשם "רב פפא".

98. ב"ב ט א, וע"ש ברש"י ורבינו גרשום.

99. בית האוצר כלל קפג אות א, וכן מבואר בערכי תנאים ואמוראים עמ' רמט, וכמובא בפט"ו אות יז ע"ש; ועי"ע ש שהובא מבית האוצר שם אות י, שגם ממ"ש "רב הונא" במנחות עו ב, מנחת מאפה שאפאה חלה אחת יצא משום שכתוב "מצת", מוכח שרב הונא סובר יש אם למסורת,

ויש שתמה¹⁰⁰ במה שמבואר בגמ' לענין בודקים למזונות ואין בודקים לכסות, שרב הונא סובר יש אם למסורת, ממ"ש בגמ', לענין אשם תלוי, איתביה רב הונא לרב אסי שסובר שאפילו בחתיכה אחת מסופקת חייב אשם תלוי, משום שיש אם למסורת שכתוב מצות וכו' הרי משם מוכח, שרב הונא סובר שיש אם למקרא, שקוראים מצוות¹⁰¹, ולהלן כתב לישב, שי"ל שטעמו של רב הונא שפוטר מאשם תלוי, אינו משום שסובר שיש אם למקרא, אלא משום שסובר שלענין חיוב אשם תלוי צריך להיות אפשר לברר איסורו, או שצריך להיות איקבע איסורו¹⁰², והוסיף שמה שלא דורש רב הונא גם אם למקרא וגם אם למסורת, לענין שלא יבדקו לא למזונות ולא לכסות, זהו משום שממה שכתוב "כי תראה" ערום וכסיתו, משמע שיש חילוק בין מזונות לכסות¹⁰³.

- טז -

רב אדא בר אהבה

במ"ש רב אדא בר אהבה, מנין שעולת נקיבה כשירה בבמת יחיד, שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה¹⁰⁴, ושאלה הגמ' "ויעלהו" זכר משמע, אמר רב נחמן בר יצחק "ויעלה" כתוב, כלומר שאף שהקרי הוא וַיַּעֲלֶהוּ, הכתיב הוא ויעלה [בלי וא"ו אחרי הה"א], כלומר וַיַּעֲלֶהוּ¹⁰⁵, - יש שכתב ע"פ הגמ' הנ"ל, שלפי אם למסורת, עולת נקיבה נקרבת בבמות [כמ"ש רב אדא בר אהבה], ולפי אם למקרא, איננה נקרבת¹⁰⁶.

וכן הובא בפט"ו אות ח' בשם ערכי תנאים ואמוראים עמ' תעה ע"ש; ולענין דעת "רב יהודה", שסובר כאן יש אם למקרא, ע"י להלן בפט"ו אות טז, שהובא מחולין ס א, שרב יהודה אמר שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היתה לו במצחו, משום שנאמר משור פר מקרן מפריס, דאף שמקריאת "מקרין" משמע שתיים, מ"מ הרי כתוב "מקרן" הרי שדורש את המסורת; ועע"ש שיש שתמה על רב יהודה הנ"ל, ממ"ש רב יהודה עצמו שם, ששור שהקריב אדה"ר "קרניו" קודמות לפרסותיו, משמע ששתי קרנות היו לו, ויישב שדבר זה תלוי במחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת ע"ש. ועי"ע בערכי תנאים ואמוראים עמ' רנ, שבמ"ש הגמ' בחולין כט א, "רב כהנא" אמר תזבחהו כתיב, כמובא בפט"ו אות ט, גרס "רב הונא".

100. ערכי תנאים ואמוראים עמ' רמט.

101. ע"י בכריתות יז ב, וראה בפרק ח.

102. כמבואר שם ושם.

103. ערכי תנאים ואמוראים עמ' רנז ע"ש.

104. שמואל-א ז ט.

105. ע"ז כד ב ורש"י.

106. פחד יצחק ערך יש אם למקרא ויש אם למסורת; וראה עוד בפט"ו אות טו.

- יז -

רבה ורב יוסף

יש שכתב, שממ"ש הגמ', שרבה ורב יוסף אמרו בטעם שחלות תודה ורקיני נזיר שעשאן לעצמו אין יוצא בהם ידי חובת מצה בפסח¹⁰⁷, משום שבפסח צריך מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו שאינה משתמרת אלא לשום זבח, או משום שבפסח צריך מצה הנאכלת לשבעת ימים, יצתה זו שאיננה נאכלת אלא ליום ולילה¹⁰⁸, ושאלו בגמ' ותיפוק להו מלחם עוני, מי שנאכל באנינות, יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה, ותיצו שרבה ורב יוסף סוברים כר"ע שאמר "עני" כתוב, כלומר שסוברים כר"ע שאמר שיוצא חובת מצה במצה של מע"ש אע"ג שאסורה לאונן, משום שאינו דורש עוני לשון אוני, אלא עני כמסורת¹⁰⁹, מזה משמע שרבה ורב יוסף סוברים יש אם למסורת¹¹⁰.

- יח -

רבי אבהו

במ"ש רבי אבהו, מנין לאבל שמיסב בראש, שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים יִנְחָם¹¹¹, ושאלו בגמ', ינחם אחרים משמע¹¹², כלומר שהמנחמים הם שיושבים בראש¹¹³, אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתוב¹¹⁴, כלומר קרא בו יִנְחָם בחיריק היו"ד, משום שיש אם למסורת, והאבל הוא מתנחם¹¹⁵, ויש מי שפירש, שכאן דורשים גם את המקרא וגם את המסורת, כלומר שמושיבים בראש את "המתנחם" כדי "לנחמו"¹¹⁶.

107. משנה בפסחים לה א.

108. פסחים לח א-ב ע"ש.

109. גמ' ורש"י שם.

110. מלא הרועים ח"ב ערך אם למקרא או למסורת אות יט. וראה עוד בפט"ו אות ג. ועי"ע בפט"ו אות ט, לענין תזבחוהו תזבחהו, שרש"י פירש שם, שרב יוסף סובר יש אם למסורת, אולם התוס' שם פירשו, שדברי רב יוסף שם הם אפילו למ"ד יש אם למקרא, משום ששינה שם הכתוב בדיבורו, והרמב"ן שם פירש, שרב יוסף דורש שם גם את המקרא וגם את המסורת, משום שם המקרא איננו מכחיש להמסורת, כיון ש"ל שתזבחוהו לכל אחד ואחד אמר רחמנא ע"ש.

111. איוב כט כה; מו"ק כח ב, כתובות סט ב.

112. גמ' שם, ושם.

113. רש"י מו"ק.

114. גמ' שם ושם.

115. נמוק"י למו"ק שם; ובשט"מ לכתובות שם בשם הריטב"א גרס "ינוחם" כתוב.

116. מהר"ם שיף לכתובות שם. וראה עוד להלן בפט"ו אות ז.

- יט -

שמואל

במ"ש רב טובי בר קיסנא בשם שמואל, לחמי תודה שאפאן ארבע חלות – חלה אחת מכל מין – יצא¹¹⁷, וחולק על רב הונא שאמר מנחת מאפה שאפאה חלה אחת יצא, משום שכתוב שם "מצת" חסר וא"ו אחרי האות צ'¹¹⁸, כתב אחד מהראשונים, שזה תלוי אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת, [כלומר ששמואל סובר יש אם למקרא, ורב הונא סובר יש אם למסורת]¹¹⁹.

- כ -

רבי ינאי

אמר רבי ינאי, מנין למחשב בקדשים שלוקה, ת"ל לא יחשב¹²⁰, כלומר שבמה שכתוב לא יחשב¹²¹, קרא בו לא יחשב¹²².

- כא -

רב נחמן בר יצחק

במה ששינינו במשנה, שת"ק סובר שאשה אינה מצווה על פריה ורביה, ואמר ר' אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון, שזה נלמד ממה שכתוב¹²³ פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה, איש דרכו לכבוש, ואשה אין דרכה לכבוש¹²⁴, והסביר רב נחמן בר יצחק, דאע"פ שאנו קוראים וכבשוה [במלאפום], מ"מ הרי כתוב וכבשה [בלי וא"ו אחרי

117. מנחות עו א, נדרים יב ב.

118. מנחות שם בע"ב.

119. יחוסי תנאים ואמוראים ערך טובי עמ' תע"ה. [וראה להלן בפט"ו אות ח, שמהגמ' עצמה מוכח רק שרב הונא סובר יש אם למסורת, אולם שמואל שסובר שאפילו בלחמי תודה יצא בחלה אחת, אין דבריו שייכים לא לאם למסורת, ולא לאם למקרא, וטעמו הוא רק משום שסובר שארבעים חלות זהו רק למצוה ולא לעיכובא ע"ש. ולענין דעת רב הונא, ראה עוד לעיל אות טו].

120. זבחים כט ב.

121. ויקרא ז יח.

122. רש"י בזבחים שם. וכנראה שרבי ינאי דורש אם למסורת, אולם יתכן שסובר, שדורשים כאן גם מקרא וגם מסורת, כיון שאפשר לקיים שניהם. וראה עוד בפט"ו אות ו, מעוד מקומות בש"ס שסתמא דגמ' דרשה בעיניי שונים "קרא בו", ובמ"ש האחרונים בזה.

123. בראשית א כח.

124. יבמות סה ב.

השין] – יש מהאחרונים שביאר, שרב נחמן בר יצחק הולך בזה לשיטתו, שסובר תמיד שיש אם למסורת ולא למקרא¹²⁵.

- כב -

רבי אלעזר [בן פדת]¹²⁶

במה שאמרו בגמ', ומנחתו שני עשרונים, לימד על כבש הבא עם העומר, שמנחתו כפולה, יכול כשם שמנחתו כפולה, כך יינו כפול, ת"ל ונסכו: יין רביעית ההין, יכול יהא שמנו כפול, שנבלל עם מנחתו, ת"ל ונסכו, כל נסכיו לא יהו אלא רביעית, מאי תלמודא, אמר רבי אלעזר, כתוב "ונסכה", ואנו קוראים "ונסכו", הא כיצד, נסכה של מנחה כנסכו של יין, מה יין רביעית, אף שמן רביעית¹²⁷, פירש אחד מהאחרונים, שרבי אלעזר סובר שאנו דורשים כאן גם מקרא וגם מסורת¹²⁸.

125. בית האוצר כלל קפג אות ג, והביא כגון מ"ש רנב"י בהוריות ד א, דאף שמקריאת "מצוות" משמע שתיים, מ"מ מכתיבת "מצנת" משמע אחת, ומ"ש רנב"י בע"ז כד א, לענין כשרות עולה נקיבה בבמת יחיד, ממה שכתוב "ויעלה", אף שקוראים "ויעלהו" [וכמובא בפט"ו אות טו], ומ"ש רנב"י בכתובות סט ב לענין ינחם-ינחם [וכמובא בפט"ו אות ז], ומ"ש רנב"י בסוכה ט ב, לענין פסול סוכה תחת סוכה ממה שכתוב "בסכת" אף שקוראים "בסוכות", ומ"ש רנב"י בשבת כח ב וע"ז ח א וחולין ס א, לענין שור שהקריב אדה"ר, קרן אחת היתה לו במצחו, משום שכתוב "מקרן" אף שקוראים "מקרין" [וכמובא בפט"ו אות טז], ומ"ש רנב"י במגילה טו ב, לענין מנין בניו של המן, ממה שכתוב "ורב", אף שקוראים "ורוב" ומ"ש רנב"י ביומא עה ב, במ"ש ר' יוחנן, שהמן היה נבלע ברמ"ח איברים, כגימטריא של "מחוספס" בלי וא"ו, אף שקוראים "מחוספס" ומ"ש רנב"י ביומא לח ב, שאפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים, משום שכתוב רגלי "חסידו" ישמור, אף שקוראים "חסידיו", וכן אמר רנב"י בשבת נה, לענין שפינחס לא חטא, דאף שקוראים כָּנִי, מ"מ הרי כתוב כָּנִי ע"ש. ועי"ע בזה בפט"ו אות כא, ובמצפה איתן ליבמות סה ב; וראה עוד להלן פט"ו אות כב, שהובא מבית האוצר כלל קפג אות ט, במ"ש רנב"י בפסחים נ א, בעולם הזה נכתב שמו של הקב"ה ביו"ד וה"י, ונקרא באל"ף ודל"ת, אבל לעולם הבא כולו אחד, נכתב ביו"ד וה"י ונקרא ביו"ד וה"י, ואמר ההוא סבא, שמכיון שכתוב זה שמי לעלם חסר וא"ו, הרי זה לשון העלמה, (גמ' שם ורש"י ור"ח) – שלכו"ע יש אם למסורת הזאת, משום שהמסורת של "לעלם" אינה סותרת את המקרא של "לעולם", וכמ"ש התוס' בסנהדרין ד א וסוכה ו ב וזבחים מ א, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, לכו"ע דורשים גם את המקרא וגם את המסורת.

126. ברש"י יבמות עב ב, ושבת יט ב, ועוד מקומות, מבואר שרבי אלעזר סתם המוזכר בכל הגמ' הוא רבי אלעזר בן פדת.

127. מנחות פט ב.

128. קונטרס על יש אם למקרא ולמסורת, שנדפס בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד דף ס"ז, וכמובא להלן בפט"ו אות יג. וע"ש שכתב שהרמב"ם סובר, שאין הלכה כן, משום שרבי אליעזר ורבי

- כג -

רבי אבינא

במ"ש בגמ' ר' אבינא הקשה, כתוב זה שמי, וכתוב זה זכרי, - כלומר במה שכתוב, זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר¹²⁹, ולא כתוב "זה שמי וזכרי", משמע שלימדו שני שמות, ואמר לו זה שמי מיוחד, ובוזה השני אני נזכר¹³⁰ אמר הקב"ה, לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"י, ונקרא באל"ף דל"ת¹³¹, פירש אחד מהאחרונים שמכיון שבתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין, וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים, ושיתפה במדת הדין, לכן שמו נכתב ביו"ד וה"י, שהוא שם רחמים, ונקרא באל"ף דל"ת שהוא שם הדין, ועפי"ז כתב שלכן כשמוזכר את השם בתפלתו, יהיה עיקר כוונתו על שם הרחמים, שהוא הכתיבה, וכמ"ש בטור או"ח סי' ה', משום שיש אם למסורת¹³².

- כד -

דעת רבי יוחנן לפסק הלכה

במ"ש רבי יוחנן, שרבי, ורבי יהודה בן רועץ, ובית שמאי, ורבי שמעון, ורבי עקיבא, כולם סוברים יש אם למקרא¹³³, יש שכתבו שרבי יוחנן התכוון לומר בזה, שמכיון שהתנאים הללו הולכים בשיטה אחת, אין הלכה כמותם, משום דקיי"ל אין הלכה כשיטה¹³⁴.

עקיבא בקדושין יח ב חולקים על רבי שמעון שסובר שם יש אם למקרא ולמסורת במקום שאינם סותרים זל"ז, והם סוברים שאפילו במקום שאינם סותרים זל"ז, אין אנו דורשים אלא מקרא לבד, או מסורת לבד ע"ש.

129. שמות ג טו.

130. רש"י בקדושין שם.

131. קדושין עא א.

132. מהרש"א שם, וראה עוד בזה בפט"ו אות יד.

133. סנהדרין ד א, מכות ח א. כמובא לעיל בפרק זה קטע א) ע"ש. ועי"ע בפרקים ז י יא יב יג.

134. ראב"ן לסנהדרין שם, וכמו שפי' באבן שלמה שם; וכ"כ בספר כריתות ח"ה לשון למודים שער ג סי' כג, ועי"ע ש בפירוש מעט צרי, שציין המקור שאין הלכה כשיטה, להרי"ף והר"ן בכמה מקומות, ולשט"מ בב"מ סט א, ותמים דעים סי' רפד, ולמבוא התלמוד לר"ש הנגיד דף מו ע"א, ולהליכות עולם שער ה פ"ג, וליד מלאכי כלל ע"א, ולשו"ת הרשב"א סי' שיד, שהסביר את טעם הכלל הזה. ועי' בשדי חמד מערכת י כלל כט, שהביא מהכריתי ופליתי ליו"ד סי' פז אות ב שכתב [לענין בשר צלי בחלב], דקיי"ל יש אם למקרא, ומהפמ"ג במשבצות זהב דקיי"ל יש אם למסורת, והביא בשד"ח שם מעוד פוסקים שנחלקו להלכה בענינים שונים אם קיי"ל

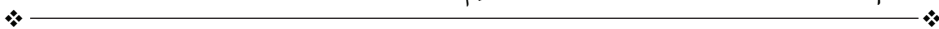
פרק ב

גלות בנישול הברזל, או בנישול העץ

במה ששנינו: נשמט הברזל מקתו והרג, רבי אומר אינו גולה, וחכמים אומרים גולה, מן העץ המתבקע, רבי אומר גולה, וחכמים אומרים אינו גולה¹, והוסיפו בברייתא: אמר להם רבי לחכמים, וכי נאמר ונשל הברזל מעצו, והלא לא נאמר אלא ונשל הברזל מן העץ², ועוד נאמר עץ למטה – ונשל הברזל מן העץ - , ונאמר עץ למעלה – ונדחה ידו בגרון לכרת העץ³, מה עץ האמור למעלה, מן העץ המתבקע, אף עץ האמור למטה, מן העץ המתבקע⁴; אמרו בגמ', שרב חייא בר אשי בשם רב הסביר בטעם מחלוקת רבי וחכמים, ששניהם מקרא אחד דרשו, ונשל הברזל מן העץ⁵, רבי סבר יש אם למסורת, וְנִשְׁלֵל כתיב, ורבנן סוברים יש אם למקרא, וְנִשְׁלֵל קרינן⁶.

-
- יש אם למקרא או יש אם למסורת, [ובאמת נראה, שאי אפשר לכלול כל הענינים השונים בחדא מחתא, משום שיתכן שאף שלענין אחד, קיי"ל יש אם למקרא, מ"מ לענין שני, קיי"ל יש אם למסורת, משום הוכחה מקומית שיש בזה מה שאין בזה, וכמבואר בהרבה מקומות].
1. משנה מכות ז ב; ובביאור החילוק במציאות בין רישא לסיפא, כתבו רש"י, ור"ח בפירוש א, ורמב"ן וריטב"א, שברישא הברזל עצמו נשמט מקתו והרג, ובסיפא קיסם שיצא מהעץ המתבקע ניתז למרחוק והרג; ור"ח בפירוש ב, וסמ"ג מ"ע עה, ועוד, כתבו שברישא הברזל נשמט מקתו קודם שיכה על העץ לבקעו והרג, ובסיפא הברזל שנשמט מכח הכאתו בעץ לבקעו הרג, או שבסיפא ניתזה בקעת מן העץ והרגה. ועי' ברמב"ם פ"ו מרוצח הט"ו שכתב רק: נשמט הברזל מן העץ המתבקע אינו גולה, מפני שאינו בא מכוחו אלא מכח כוחו, ועי' בכס"מ שנראה מהרמב"ם שאינו מפרש במן העץ המתבקע כרש"י אלא דמן העץ המתבקע אנשמט הברזל דרישא קאי, ועי' ערוך לנר; ועי' דינא דחיי עשין עה, מה שביאר למה הרמב"ם לא הזכיר להדיא את הרישא; ויש לציין, שברמב"ם מהדורת ר"ש פרנקל כתוב להדיא (ע"פ כת"י ודפוס ויניציאה) גם הרישא.
  2. דברים יט ה.
  3. דברים שם, רש"י בברייתא שם, ובר"ח מבואר שהכוונה למ"ש בפסוק הנ"ל "לחטב עצים".
  4. ברייתא שם.
  5. דברים שם.
  6. גמ' שם. ולהלן בציונים יובאו הטעמים למה הם נקראים "מקרא" מסורת, וכיצד נחלקים

ותמהו בגמ', על מ"ש רב, שרבי סובר יש אם "למסורת", ממ"ש רב יצחק ב"ר יוסף בשם רבי יוחנן⁷, "שרבי" ור"י בן רועץ וב"ש ור"ש ור"ע כולם סוברים שיש אם "למקרא"⁸, ותירצו בגמ' "היינו דקאמר להו ועוד"⁹, כלומר דמה שכתוב בברייתא הנ"ל שאמר רבי לחכמים "וכי נאמר ונשל הברזל מעצו כו', ועוד נאמר עץ למטה ונאמר עץ למעלה כו'", בא לומר בזה, [שאע"פ שבמקום שאין הכרעה אם לדרוש כמקרא או כמסורת, י"ל שיש אם למקרא, מ"מ כאן י"ל שיש אם למסורת, משום שכאן יש הוכחות כמסורת], שאמנם אילו היה כתוב ונשל הברזל "מעצו", היתה הלשון מיושבת לומר גם כאן יש אם למקרא, והיינו מפרשים ונשל בקמץ, כמו המקרא, אולם עכשו שכתוב "מן העץ", מוכח מהלשון שיש לדרוש כאן ונישל בחיריק, כמו המסורת, לומר שמדובר כאן שהברזל השיל מן העץ המתבקע, ועל זה הוסיף רבי "ועוד וכו'", לומר שלא רק משינוי הלשון של "מן העץ" במקום "מעצו", אלא גם מגזירה שוה יש ללמוד שיש כאן אם למסורת¹⁰, ולפי"ז יוצא, שחכמים שסוברים כאן, לענין ונשל הברזל, יש אם למקרא, דעתם היא שלעולם אנו הולכים אחרי המקרא, אפילו כשהכתוב אינו מיושב היטב לפי המקרא כמו שהוא מיושב לפי המסורת, אולם דעת רבי היא, שאף שבמקום שהכתוב מיושב היטב גם לפי המקרא וגם לפי המסורת, אנו הולכים אחרי המקרא וסוברים יש אם למקרא, מ"מ כאן שהכתוב מיושב היטב לפי המסורת יותר מאשר לפי המקרא, אנו הולכים בזה אחרי המסורת, משום שיש אם למסורת¹¹.

והנה בעצם כוונת רב, שתלה את המחלוקת בהלכה של רבי וחכמים, אם גולה בנישול הברזל או בנישול העץ, במחלוקת בדרכי הדרשות, אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, ביאר רש"י, שמה שחכמים סוברים שיש אם למקרא, כוונתם שמכיון שאנו קוראים ונשל בקמץ, שהוא לשון פעל, לכן אנו צריכים לפרש, שמדובר כאן, שהברזל עצמו נשמת מעל עצו – שהוא הקת שלו – ואז גולה, אבל כשהברזל הוציא קיסם מן העץ המתבקע וניתז למרחוק והרג, אינו גולה, ורבי סובר שיש אם למסורת, כוונתו שאנו צריכים לדרוש את התיבה ונשל בניקוד חיריק, כמו שנמסר הכתב של

הדינים לפי המקרא והמסורת.

7. בסנהדרין ד א, ומבואר שם שמקורו לענין רבי הוא ממ"ש רבי שדיני ממונות בחמשה, משום שהמקרא הוא "ירשיעון" אלהים, בלשון רבים, אף שמסורת הכתב היא "ירשיען", בלשון יחיד, ע"ש, וראה להלן פרק יא.

8. מכות ח א.

9. שם.

10. תוס' שם בשם הר"י בכור שור, וכע"ז בתוס' תלמידי רבינו פרץ בשם הר"י בכור שור, ובריטב"א. ועי' גם ברש"י שם.

11. מהרש"ל. ועי' כע"ז בערוך לנר ד"ה ושניהם.

התיבה למשה, ולא לפי המקרא, משום שכשאתה קורא ונשל בקמץ, אתה מוסיף הברה של אלף או של הא, בין נון לשין, ואילו לפי המסורת של הכתב [מבלי שום תוספת הברה] כתוב ונשל בחיריק, לכן צריך לפרש שמדובר כאן, שהברזל השיל קיסם מן העץ המתבקע, ואז גולה, אבל כשהברזל עצמו נשמט מעל עצו אינו גולה¹².

ויש שתמהו על פירוש זה, דהלא אע"פ שקוראים ונשל בקמץ, לא מצאנו בשום מקום שתהיה אלף או הא באמצעה¹³, ועוד איך אמר רב בטעמו של רבי משום שדורש מסורת, והלא טעמו של רבי מפורש בברייתא משום שכתוב "מן העץ" ולא כתוב "מעצו"¹⁴, וגם מה שפירש רש"י במ"ש רב שרבנן סוברים שיש אם למקרא, שממה שאנו קוראים ונשל בקמץ, לשון פעל, אנו לומדים שהברזל עצמו נשל מעל עצו, קשה דהלא במה שכתוב ונשל את הגוים האל מפניך¹⁵, וכן ונשל גוים רבים מפניך¹⁶, שם זה דומה למן העץ המתבקע¹⁷.

12. רש"י במשנה וגמ'. ומ"ש רש"י דמה שכתוב במסורה "ונישל", פירושו שהברזל "השיל" מהעץ המתבקע, כ"כ גם התוס' בדף ח א בשם הר"י בכור שור. ועי' בתויו"ט שכתב, שלפי"ז נראה, שהנון בתיבת ונשל איננה מהיסוד, אלא להוראת בנין "נפעל", כלומר שע"י הברזל נישל קיסם מהעץ המתבקע; אולם בקול הרמ"ז ובהגהות הרש"ש השיגו עליו, וכתבו שפשוט, שרש"י ותוס' נתכוונו לפרש ונשל מבנין "פיעל", שא"צ להוסיף בו שום הברה, ומה שכתוב בגמ' ורש"י ותוס', שלפי המסורה כתוב "ונישל", ביוז, כתבו כך רק כדי ללמדנו את הקריאה, וכמ"ש בפסחים כו ב דכתיב עבד "וקרינן עובד". ובהגהות הברוך טעם למכות כתב, דמ"ש רש"י שלמסורת כתיב "ונישל", צ"ל "ונשל", וכמובא לשון רש"י בריטב"א. אולם עי' שיירי קרבן לירושלמי מכות פ"ב ה"א [המובא להלן], שממ"ש הגמ' שרבי סובר יש אם למסורת, ונישל כתיב, נראה שבספרים שלהם היה כתוב בתורה ונישל ביו"ד; ועי' במאירי שהעיר, דמה שמבואר ברש"י, דלרבי יש אם למסורת, ונישל כתיב, ופירושו "נישל" מהבנין הדגוש, זהו רק לשיטתו שפירש במן העץ המתבקע, שהברזל השיל מהעץ והקיסם שהותז הרג, אבל לפימ"ש הרמב"ם, שמן העץ המתבקע פירושו שהברזל שנשמט מתוך קתו בשעה שהכה בעץ הרג, לפי"ז צריך לפרש במ"ש הגמ' "ונישל כתיב", שהכוונה היא לבנין "נפעל". וכ"כ במלבי"ם דברים יט ה. ועי"ע בזה בשמע שלמה לר"ש אלגזי.

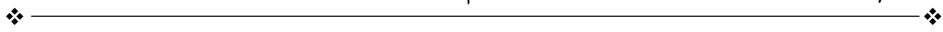
13. רמב"ן וריטב"א במכות שם.

14. רמב"ן

15. דברים ז כב.

16. דברים ז א.

17. רמב"ן. ובאמרי צבי למכות שם ביאר, שגם רש"י לא התכוון לומר אלא שהדרשה כמסורת עדיפה כאן מהדרשה כמקרא, משום שלפי המסורת ונשל בחיריק, הברת הקריאה נמסרה בשלימותה בכתב, מבלי צורך להוסיף בעל-פה בהברתה, משא"כ לפי המקרא ונשל בקמץ, שצריך להוסיף "בעל-פה" בהברתה, "כאילו כתוב" אלף או הא אחרי הנון, וכמ"ש רש"י בסנהדרין כט א ד"ה אמתים "כל אותיות שבתורה הברתם ככתיבתם, כמו ועשית ואמרת כאילו

ולכן פירשו באופן אחר בכוונת רב, דמה שאמר שרבי סובר יש אם למסורת, התכוון לומר, שבעצם ניתן הפסוק "ונשל" להתפרש בין בניקוד קמץ, כמקרא, בין בניקוד חיריק, כמסורה, כלומר כמו שמנוקדת הנון בחיריק בפסוק "ונפץ" את עוללך¹⁸, או בפסוק "ונקף" סבכי היער¹⁹, וכיוצא בהם וכיון שיש לדרוש הן בקמץ והן בחיריק, אנו דורשים כאן רק בחיריק, בגלל הכרעת הכתוב, כמ"ש בברייתא ממה שנאמר ונשל הברזל "מן העץ", ולא נאמר "מעצו", דאף שהכרעה זו אינה הכרעה לבדה, מ"מ היא מכריעה כאן לדרוש כמסורה, ולכן סובר רבי שגולה רק בנישל מן העץ המתבקע, ולא בנשמט הברזל מקתו²⁰; ורבנן שסוברים יש אם למקרא, סוברים כי ונשל בקמץ משמעו פועל עומד כפשוטו, שהברזל התנשל מן העץ שעמד בתוכו, ולא שהשיל מן העץ המתבקע, ומעתה מה שכתוב "מן העץ", ולא כתוב "מעצו", אינה הכרעה לבדה, ואף דמה שכתוב "ונשל" גויים רבים בקמץ²¹, זהו פעל יוצא, שהקב"ה מנשל את הגויים מפני ישראל, י"ל שגם כאן אילו היה כתוב ונשל הברזל "העץ", או "את העץ", היה משמע שהוא פועל יוצא, אבל מכיון שכתוב ונשל הברזל "מן העץ" אין משמעו אלא פעל עומד²². ויש שכתבו, דרבנן שסוברים יש אם למקרא מפרשים כי ונשל בקמץ הוא פעל יוצא, שהאדם החוטב נשל "את" הברזל מן העץ, כלומר שמחמת הכאת האדם בעצים נישל את הברזל מן עצו, וכמ"ש בדומה לו²³, ונשל ה' אלקיך את הגוים האל מפניך²⁴.

ויש שכתב, שאע"פ שדברי הריטב"א הנ"ל הם דברי טעם, מ"מ עדיין נשארו בהם ספיקות, שהרי מכיון שמה שכתוב "ונשל" גוים רבים²⁵, ברור שהוא פועל יוצא, א"כ תמוה למה לא יפרשו רבנן לפי"ז גם ב"נשל" הברזל מן העץ, שהוא פועל יוצא, ומה שתירץ, שאם גם בנשל הברזל הוא פועל יוצא, היה צריך להכתב ונשל הברזל "את העץ", זה אינו, לפי שאילו היה כתוב כן, היה משמע שהברזל נשל את העץ כולו, ולא

כתובה בה"א ע"ש; וכן מבואר בתויו"ט. ועי"ע ברש"י קדושין יח ב ד"ה למסורת, וכתובות ס ב ד"ה ינחם, ובבב"ב להרש"ז הענא דף טו טז.

18. תהלים קלז ט.

19. ישע' י לד.

20. ריטב"א שם, וכע"ז ברמב"ן שם.

21. דברים ז א.

22. ריטב"א שם.

23. דברים ז כב.

24. חדושי רמב"ן שם, והסתייע מירושלמי מכות פ"ב ה"ב המובא להלן; ומה שתמה רמב"ן, למה לא דרש רבי גם אם למסורת וגם אם למקרא, יובא להלן.

25. דברים ז א.

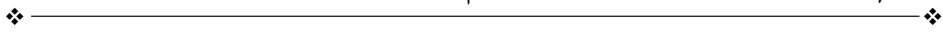
רק חלק ממנו, ולכן הוצרך הכתוב לומר "מן העץ", דוגמת ותאכל "מן העץ"²⁶, או ולקח גם "מעץ החיים"²⁷, וחבריהם. שכולם פועלים יוצאים וסמוכים על מלת מן. ועוד תמוה, במה שכתב, שהסיבה שהכריחה לרבי לדרוש כאן כמסורת, זהו מכיון שכתוב "מן העץ" ולא כתוב "מעצו", ולולא כן לא היה דורש כמסורת, וא"כ מה יענה על כל יש אם למסורת שהוזכרו בתלמוד²⁸, אף שאין שם סיבה מכרחת מלבד המסורת, ועוד תמוה למ"ד יש אם למסורת, איך יכחיש את הקריאה המקובלת אצלנו גם היא איש מפי איש עד משה רבינו, כמבואר בכוזרי מאמר ג מס' כט ואילך, ולא ראינו ולא שמענו מי שיסתפק בקבלת הקריאה, ואפילו ר"א הלוי²⁹ לא הטיל ספק כי אם בצורות הנקודות אם הן מקובלות או מוסכמות, אבל באמיתות הקריאה באותן ההברות שהנקודות מורות עליהן לא הסתפק אדם מעולם, והכל מודים שדברי קבלה הם, וכמו שהאריך בזה הרשב"ץ בספרו מגן אבות ח"ב דף ל ב, ולפי"ז אין לקראו ונישל במקום ונשל, (ולא בבגדו במקום בביגדו, ולא יאכל במקום יאכל, ולא יראה במקום יראה), אם לא בהכחשת הקריאה הנאמנת המקובלת, וכל זה תמוה; ועוד קשה הלשון "יש אם למקרא" "יש אם למסורת", והיה צריך לומר "מקרא עיקר", "מסורת עיקר", וכו'; וכדי לצאת מכל המבוכות האלה, נראה לי, שמעולם לא עלה על דעת אחד מחז"ל להכחיש הניקוד ולשנות קריאת התורה מכמו שהיא מקובלת אצלנו, וגם מאן דאמר יש אם למקרא מודה שיש לדרוש גם את המסורת במקום שיתאחד פתרון המסורת עם פתרון המקרא במנהג הלשון וכו', ובכגון אלה כולי עלמא מודים, שהמקרא והמסורת יחדו יתאחדו ולא יתפרדו, ובמה נחלקו, רק בתיבה שאין הכרע למשמעותה לפי ענינה לא

26. בראשית ג יז.

27. בראשית ג כב.

28. כגון מ"ש בקדושין יח ב לענין בבגדו בה, ופסחים פו ב לענין בבית אחד יאכל, וסנהדרין ד א-ב לענין יראה כל זכורך, בחלב אמו, בסוכות, קרנות, נפשות, לטוטפות, וטמאה שבועיים, וראה להלן בפרקים ג-טו.

29. הוא ר"א בחור, שצידד בספרו "מסורת המסורת", שצורות הנקודות והטעמים אינן מקובלות מסיני, אלא מוסכמות ע"י בעלי המסורת שהיו אחרי חתימת התלמוד, ועד אז היו בקיאים לקרוא מכח ההרגל כאשר קיבלו בעל-פה את הקריאה הנכונה, דור אחרי דור, מפי מרע"ה והנביאים ואנשי כנה"ג והסנהדרין וכו' ע"ש. ועי' בספר "אשתדלות עם שד"ל" לר"י בכרך, שהאריך להשיג על דעת ר"א בחור ורעיו, ולהוכיח קדמות הנקודות והטעמים, ע"פ החקירה הנאמנה, וע"פ מציאותם בפי חכמי המשנה והתלמוד והזוהר והתקונים, ולברר שלדעת הרבה מחכמי ישראל, אף שספרי התורה שמסר משה רבינו לקהלת יעקב להיות למקרא לפני העדה, היה בלי נקודות וטעמים, מ"מ גם ספר-תורה כשהוא מנוקד ומוטעם בנקודות וטעמים מסר ליחיד סגולה ולמלמדי הקריאה הנכונה ליחידים ולתינוקות ע"ש באריכות.

מצד המשקל ולא מצד הגיזרה ולא מצד הבנין, וצריכים אנו לדורשה, בזה חולקים, מר סבר שיש להכריע משמעותה אל צד המסורה, ואפילו על דרך זרות קצת, ומר סבר שיש להכריע אותה אל צד המקרא ברגילות הלשון, ולדוגמא, ונשל הברזל מן העץ, שמלת "ונשל" יתכן שתהיה פועל יוצא מבנין הקל, שהברזל השיל חתיכה מן העץ המתבקע, מלשון כי ישל זיתן³⁰, שענינו תלישת הדבר ממקום חבורו, וגם יתכן שתהיה פועל עומד מבנין הקל, שהברזל עצמו נשל מעל עצו, מלשון ונשל גוים רבים³¹, שענינו דחיפת הדבר ממקום דיבוקו, אלא ששם הוא פועל יוצא, וכאן הוא פועל עומד, וגם יתכן שתהיה לשון נפעל, וכמו שביארתי בספרי הבנת המקרא בפר' שופטים³².

ומעתה יובן היטב מחלוקת רבי ורבנן, רבי סבר יש אם למסורת, ונשל כתוב בלא אלף אחרי הנון, ואילולא קבלת הניקוד היה אפשר לקרותו ונישל בחיריק, שהוא פועל יוצא מבנין הכבד הדגש, לכן יש לפתור שגם ונשל בקמץ הוא פועל יוצא, דומיא דונישל בחיריק, כדי להטותו בצד אחד אל המסורת, לא שיהיה שוה אליו מכל הצדדים, שזה לשון קל, וזה לשון כבד, ורק בענין יציאת הפעולה, יש לפותרו כמוהו, והביא סעד לדבריו ממה שלא כתוב "מעצו"; ורבנן סוברים יש אם למקרא, וכל פינות שאנו פונים לא יהיו אלא לקריאה, והקריאה היא בקמץ, ויתכן להיותו מבנין נפעל, שנשמט הברזל מקתו, לכן הוא נדרש מלשון ונשל גוים רבים³³, שענינו דחיפת הדבר ממקום תחיבתו, והוא פועל עומד מבנין הקל, שפתרונו שוה אל לשון נפעל, וקריאת שניהם שוה ואין לדמותם אל יותן³⁴ ועובד³⁵ ודומיהם, שמדרכם להכתב לפעמים חסר ולפעמים מלא, [ולכן שם, כו"ע מודים שהמקרא והמסורת יתאחדו יחדו], משא"כ ונשל וחבריו שכולם כתובים חסרים, והברת הקמץ של פ"א הפועל היא מודיעה על האלף הנקראת ובלתי נכתבת כו', לכן נתברר שמחלוקת רבי ורבנן איננה בשינוי הניקוד ח"ו, אלא בסברא ובשיקול הדעת, וכמחלוקת בעלי הפשט ראב"ע ורשב"ם שם בפסוק ונשל הברזל,

30. דברים כח מ.

31. דברים ז א.

32. ע"ש שביאר, שזה תלוי בספק מהו השורש של "ונשל", שאם השורש הוא "נשל", הוא לשון פעל, שהברזל השיל מהעץ המתבקע, ואם השורש הוא "שלל", הנון הוא לסימן בנין נפעל, שהברזל עצמו נשתלף מן העץ שהוא תחוב בו.

33. דברים ז א.

34. שאמרו בקדושין נט ב, כתיב וכי "יתן" מים על זרע (ויקרא יא לח), וקרינן כי יותן, בעינן כי יותן דומיא דכי יתן ע"ש.

35. שאמרו בפסחים כו ב, כתיב עגלת בקר אשר לא "עבד" בה (דברים כא ג), וקרינן "עובד", עובד דומיא דעבד ע"ש.

שראב"ע פירשו כרבנן, ורשב"ם פירשו כרבי³⁶, וכע"ז יתבאר גם בשאר המקומות שיש בהם מחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת וכו'³⁷.

ויש שביארו באופן אחר בכוונת רב, שרבי שסובר יש אם למסורת ר"ל שיש להכריע לדרוש כאן תיבת "ונשל" במשמעות פועל יוצא, כמו המשמעות של ונישל בבנין פיעל, ע"פ מה שנמסרה לנו משמעות פועל יוצא, בשאר המקומות שכתוב בהם תיבת ונשל, דהרי במ"ש ונשל גוים רבים³⁸, או ונשל את הגוים³⁹, ודאי שהמשמעות היא רק פועל יוצא, אולם רבנן שסוברים יש אם למקרא, ר"ל דע"פ מה שנאות יותר מהמשך לשון המקרא כאן, ממה שכתוב כאן "מן העץ" ולא "את העץ" יש להכריע לדרוש כאן תיבת ונשל במשמעות פועל עומד, ולא לדרוש כאן במשמעות פועל יוצא כמסורת⁴⁰.

ויש שתמה, במה שדרש רבי כאן רק את המסורת, לחייב גלות רק בנשמת מהעץ המתבקע, למה לא דרש גם את המקרא, לחייב גלות גם בנשמת הברזל מקתו, כיון שגם המקרא גופו הוא מסורת, וכתיבת המקרא אינה שונה מכתיבת המסורת – וכמו שאנו דורשים בענין יראה יראה, חלב חלב, הן את המסורת והן את המקרא⁴¹, והסביר שכאן אי אפשר לדרוש את שניהם ביחד, שאע"ג שלענין ניקוד יכולים לדרוש גם בחיריק וגם בקמץ, מ"מ במלים "מן העץ" אי אפשר לפרש אלא באופן אחד, או שנשמת הברזל מן עצו, דהיינו מקתו, או שנשל מן העץ המתבקע, לכן לא דרש רבי כאן אלא מסורת ולא מקרא⁴². ויש שכתב, דמה שהוצרך רבי להוכיח כדבריו מגז"ש, נוסף על הוכחות משינוי הלשון, זהו משום ששינוי הלשון לבדו היה אפשר לומר שבא ללמד רק שנדרוש כאן "גם" אם למסורת, נוסף על אם למקרא, ויתחייב גלות בין בנשמת הברזל מקתו, בין

36. בראב"ע שם מובאים שני הפירושים, וגם ברש"י שם מובאות שתי דיעות התנאים; ובתרגום אונקלוס: וישתלף פרזלא מן אעא; ובתרגום ירושלמי: וישמיט פורזל מן קיסא.

37. הרו"ה במאמרו "יש אם למקרא ולמסורת", שנדפס בסוף ספרו מודע לבינה לחומש דברים ע"ש, והובא בהכתב והקבלה לדברים מט ה, בציינו שהדברים ישרים לאוהבי אמת. וע"ש ברו"ה, שהוסיף, שלפי"ז יתישב יותר גם מה שתפסו רז"ל בענין זה, בלשון יש "אם" למקרא ולמסורת, ולא בלשון יש "אב", והובא לעיל בפרק א ע"ש.

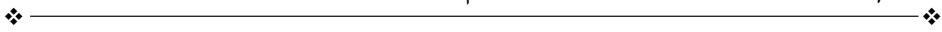
38. דברים ז א.

39. דברים ז כב.

40. תפארת ישראל. ובספר אור בוקר עמוד יא פירש, שרבי לומד ממסורת קישור הענינים, שכמו שהתיבה "ונדחה" ידו בגרון לכרות העץ, הכתובה שם לפני זה, היא בנין נפעל, כן תיבת "ונשל" היא בנין נפעל. ועי"ע בזה בקול הרמ"ז ובשושנים לדוד למשניות, וברחובות יצחק סי' א.

41. עי' סנהדרין ד ב, וראה להלן פרקים ג ט.

42. רמב"ן מכות שם; וכ"ה בבית מועד שם אליבא דרבי ואליבא דרבנן. ועי"ע להלן ציון 57.

בנשמת הברזל מן העץ המתבקע, לכן הוצרך רבי להוכיח גם מגז"ש, ללמדנו שכאן אין לדרוש אלא כמסורת לבד, ולא כמקרא⁴³.

שיטת הירושלמי בביאור טעמי מחלוקת רבי ורבנן

בירושלמי לא הוזכר להדיא שמחלוקת רבי ורבנן, לענין גלות בנישול הברזל או בנישול העץ, תלויה בענין יש אם למקרא או יש אם למסורת, ורק כתוב שם: מה טעמו של רבי, נאמר כאן נשילה⁴⁴, ונאמר להלן כי ישל זיתך⁴⁵, מה נשילה שנאמר להלן נשירה, אף כאן נשירה, מה טעמם של רבנן, נאמר כאן נשילה, ונאמר להלן ונשל ה' אלקיך את הגוים האל מפניך⁴⁶, מה נשילה שנאמר להלן מכה, אף כאן מכה⁴⁷.

וכתבו ראשונים, שמשמע [לכאורה] שהירושלמי אינו הולך כלל בזה בשיטת הבבלי שתולה המחלוקת רבי ורבנן, בענין אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, ולכן הירושלמי מפרש, שרבי דורש "ונשל" הברזל מלשון כי "ישל" זיתך, שהוא דבר שנעקר ונושר ממקום חיבורו מתחלת ברייתו, ולפי"ז גם לענין "ונשל" הברזל מן העץ, פירושו הוא שהעץ מתבקע ונושרת ויוצאת הבקעת ממנו, ורבנן דורשים "ונשל" הברזל, מלשון "ונשל" גוים רבים מפניך⁴⁸, מה להלן לשון הכאה, שהקב"ה מכה ומנשל גוים מפני ישראל, אף כאן מכה, שהאדם המכה מנשל [את] הברזל מן העץ [כלומר: מקתנו], כי "ונשל" מוסב על המכה שהוא האדם [החוטב עצים], כמו "ועשה" בצלאל⁴⁹, אולם אפשר, שגם הירושלמי סובר שלדעת רבי אנו דורשים את המסורת לומר ונשל בחיריק הנון ודגשות השין, שאם לא כן, איך עוזב רבי את הלמוד מן ונשל גויים, ודרש מן כי ישל זיתך, דהלא יותר יש לנו לדמות למי שדומה יותר, כמ"ש הגמ' גבי שיבה וביאה⁵⁰, אלא ודאי דמשום המסורת דורש רבי ונישל בחיריק, ומכיון שכן, ודאי כי "ונישל" דומה יותר ל"ישל" זיתך, [משום ששניהם מנוקדים בחיריק], ורבנן סוברים שאין לנו אלא

43. כוס ישועות למהרש"ך שם, וכ"ה בס' שאגת אריה למכות שם; גם מהרש"א שם, כתב דמה שלא דרש רבי גם אם למקרא, י"ל שזהו משום שהגז"ש מוציא לגמרי לפטור מגלות בנשמת הברזל.

44. בדברים יט ה: ונשל הברזל מן העץ.

45. דברים כח מ.

46. דברים ז כב.

47. ירושלמי מכות פ"ב ה"ב.

48. דברים ז א. ויש להעיר, שבירושלמי לפנינו הובא הפסוק ונשל ה"א את הגויים האל מפניך; וכאמור לעיל.

49. שמות לו א.

50. בעירובין נא א, וחולין פה א.

מקרא [שאנו קוראים ונשל בקמץ], ומעתה אין לדרוש אלא כמו ונשל גויים, שדומה לו יותר [משום ששניהם בקמץ], ולכן אמרו רבנן, מה להלן מכה, אף כאן מכה, וכן נראה⁵¹.

ויש שכתב, שבנוסח הירושלמי נתחלפו בשיבוש המלים "טעמין דרבנן" ב"טעמי דרבי", ו"טעמי דרבי" ב"טעמין דרבנן", ולפי הנוסח המתוקן זהו פירושו, דמה שאומרים רבנן שבנשמט הברזל מקתו גולה, ובמין העץ המתבקע אינו גולה, טעמם הוא משום דמה נשילה שנאמרה גבי כי ישל זיתך, היינו נשירה, כלומר שהזית נפל "מעצמו" מן העץ שהיה דבוק בו, והוא מבנין הקל, אף נשילה שנאמרה גבי ונשל הברזל, היינו נשירה, כלומר שנפל הברזל [מעצמו] מקתו שהיה דבוק בו, והוא פעל עומד מבנין הקל, ומה שאמר רבי, שבמין העץ המתבקע גולה, ובנשמט הברזל מקתו אינו גולה, טעמו הוא, משום דמה נשילה שנאמרה להלן גבי ונשל ה' אלקיך את הגויים מפניך, היינו מכה, כלומר שהוא יוצא, דהכי קאמר ע"י שיכה ה' אותם ישיל אותם מפניך, ואנו קוראים בו כאילו אמר ונישל בדגשות השין, משום שיש אם למסורת, אף נשילה שנאמרה גבי ונשל הברזל, היינו מכה, כלומר שיכה עם הגרזן בעץ המתבקע וישיל קיסם ממנו, ואנו קוראים בו ונישל [בדגשות השין, משום שיש אם למסורת], ונמצא לפי"ז שסוגית הירושלמי מתפרשת כסוגית הבבלי⁵².

יש ראשונים שהוסיפו סברות, בדברי רבי וחכמים, על טעמי היסוד של אם למקרא או אם למסורת.

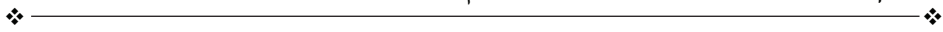
יש שכתבו, במה שאמרו חכמים, שבנשמט מהעץ המתבקע, אינו גולה, שטעמם הוא, משום שאין זה כוחו אלא כח כוחו, ואין גלות אלא בכוחו⁵³. ויש שהסבירו, דאף

51. ריטב"א שם. גם רמב"ן שם כתב כע"ז בדעת רבנן, והסתייע מהירושלמי הנ"ל.

52. שדה יהושע להגר"י בנבנשתי, והגיה כן בפנים הירושלמי דפוס קנשטנדינא; גם בקרבן העדה הגיה כן ופירש כע"ז ע"ש. וע"ש בהשיירי קרבן, שכתב, שנראה דבהא פליגי הבבלי והירושלמי, דמה שכתוב בבבלי, שרבי ורבנן חולקים אם יש אם למסורת או למקרא, זהו משום שבספרי- התורה שלהם היה כתוב "ונישל" הברזל, באות יו"ד אחרי הנון, דהרי מצאנו לפעמים שהש"ס חולק בענין המסורת על הספרי שלנו, כמ"ש התוס' בשבת נה ב ד"ה מעבירים ע"ש, [ועע"ש בגליון הש"ס לרעק"א] אבל הירושלמי גורס בפסוק הזה כספרים שלנו, בלי יוד אחרי הנון, לכן הוצרך לומר שרבי ורבנן חולקים בגזירה שוה, אם לומדים מן כי ישל זיתך, או מן ונשל את הגויים.

53. מאירי ורע"ב שם. גם הרמב"ם פ"ו מרוצח ה"ט"ו, שפסק כחכמים שאינו גולה בזה, הוסיף טעם "משום שזהו כח כוחו, וכח כוחו הוא כמו אונס". וכ"ה בסמ"ג עשין עה. גם בפ"י רבינו יונתן מלונגיל למכות, הסביר דמה שאמרו חכמים שבנשמט הברזל מקתו מכח הכאתו בעץ

"שהיסוד" של חכמים הוא, קריאת ונשל בקמץ, משום שסוברים יש אם למקרא⁵⁴, מ"מ "סיבת-הפטור" היא משום שזהו רק כח כוחו⁵⁵. ויש שהסביר, דמה שהוצרכו חכמים להוספת טעם זה, זהו כדי לישב, למה אינם מחייבים גלות בין שנשמת הברזל מקתו, בין שנשמת מהעץ המתבקע, ע"י שנדרוש גם אם למקרא וגם אם למסורת⁵⁶, ולכן אמרו דמה שהם פוטרים במן העץ המתבקע, טעמם הוא, שלא מסתבר שהכתוב יחייב גלות בכח כוחו⁵⁷. ויש שהוסיפו לפי"ז דמה שרבי חולק וסובר, שבנשמת מהעץ המתבקע גולה, טעמו הוא, משום שהוא סובר, שזה נקרא כחו, ולא כח כוחו, אבל בדבר שהוא כח כוחו ממש, מודה רבי שאינו גולה⁵⁸.

וגם במ"ש רבי, שבנשמת הברזל מקתו אינו גולה – שאמרו ע"ז בגמ', שטעמו הוא משום שסובר יש אם למסורת⁵⁹ - יש ראשונים שכתבו, שטעמו הוא, משום שסובר

המתבקע אינו גולה, זהו משום שקרוב לאונס ע"ש. וכ"כ במאירי שם, שלפי"מ שפירשו רש"י וריטב"א, במן העץ המתבקע, שקיסם מהעץ ניתז למרחוק והרג, טעם חכמים שפוטרים מגלות הוא משום דהוי אונס.

54. כמ"ש רב במכות ז ב.

55. שיח יצחק (להר"י חיות) במכות שם, עפי"מ"ש הגמ' בדף ח א, אמר ר"פ מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי כו', באנו למחלוקת רבי ורבנן, פשיטא, מהו דתימא כח כוחו דמי קמ"ל ע"ש; וכן ביאר בקרית ספר להמבי"ט, שבנשמת הברזל מהעץ המתבקע, אינו גולה "כחכמים שסוברים יש אם למקרא", "דהוי כח כוחו".

56. כמ"ש התוס' בסנהדרין ד א ד"ה כולהו, שבמקום דלא מכחשי מקרא ומסורת אהדדי, סוברים הכל שדורשים לשניהם.

57. שמע שלמה (לר"ש אלגזי) בפרשת מסעי. [ונראה להוסיף, דמה שהוצרך הרמב"ם שפסק חכמים, לכתוב הטעם "שזהו כח כוחו שהוא כאונס", זה יובן עפ"מ"ש הרמב"ם שם בה"ב, שיש שני סוגים בפטורים מגלות, יש פטור משום שקרוב לאונס, ולכן גואל הדם שהרג אותו נהרג, ויש פטור משום שקרוב למזיד, ולכן גואל הדם שהרג אותו אינו נהרג ע"ש, משום כך הוצרך הרמב"ם לפרש כאן, שפטורו הוא משום אונס, כיון שיש מזה נפקא מינה לדינא] ועי"ע בזה בערוך לנר ובעדות לישראל למכות.

58. תויו"ט שם, עפ"מ"ש הגמ' שם, כח כוחו לרבי היכי משכחת לה, כגון דשדא פיסא ומחיה לגרמא ע"ש וברש"י ותוס'. ועי"ע בריטב"א ובשיח יצחק שם. ועי' בתבואות שור ג סק"ד, דממ"ש הרמב"ם אינו גולה בכח כוחו מפני שהוא כאונס, משמע שבלי טעם דאונס היה גולה גם בכח כוחו, וצידד לפי"ז ששחיטה בכח כוחו כשירה ע"ש. גם בערוך השולחן לחו"מ תכ"ה נ"ב כתב, דאף שבנזקין מבואר בס' שצ שכח כוחו ככוחו, מ"מ במיתה וגלות פטור בכח כוחו, מפני שהוא כאונס ע"ש. ועי' בחזון יחזקאל לתוספתא מכות פ"ב, שצידד לחלק בזה בין מזיד לשוגג, שבהרג במזיד בכח כוחו, חייב מיתה כאילו הרג בידיים, אבל בהרג בשוגג בכח כוחו, אינו גולה, מפני שהוא קרוב לאונס. ועי"ע בהגהות הרש"ש ובתפארת בחורים למכות שם.

59. רב חייא בר אשי בשם רב, במכות ז ב.

שזה קרוב למזיד, שהיה לו לעיין אם הברזל מהודק יפה בקתו⁶⁰. ויש שהוסיפו לפי"ז דמ"ש חכמים – והלכה כדבריהם – שבנשמט הברזל מקתו גולה, טעמם הוא, משום שהם סוברים שאינו קרוב למזיד, כיון שהרבה פעמים אדם רואה שהברזל מהודק יפה, ואעפ"כ הוא נשמט אח"כ מקתו⁶¹.

60. מאירי. וכ"כ בר"ח, שבנשמט הברזל מקתו, קודם שיכה על העץ לבקעו והרג, אומר רבי אינו גולה, דהאי קרוב למזיד הוא, שאילו לא היה רפוי, לא היה נשמט, ואמרינן מ"ט קסבר יש אם למסורת כו'. [כנראה שכוונתו, שאמנם "היסוד" של רבי הוא משום שיש אם למסורת, אבל "סיבת-הפטור" היא משום שקרוב למזיד, ולפי"ז גואל הדם שהרג אותו אינו נהרג, כמובא לעיל ציון 57].

61. מאירי. אולם עי' בפ"י רבינו יונתן מלוניל שכתב, דמה שפוטר רבי בנשמט הברזל מקתו, טעמו הוא, משום שחושב זה לאנוס, וחכמים שאמרו גולה, סוברים שאינו אנוס גמור. ועי' תוס' ב"ק כו ב סוד"ה פרט, וסנהדרין עז ב סוד"ה סתם, שעמדו בתמיהה, במה שגולה בנשמט הברזל מקתו, אליבא דרבנן, ובמנן העץ המתבקע, אליבא דרבי, במה זה שונה מנתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע שאינו גולה, כמ"ש הגמ' בב"ק שם, לפימ"ש רש"י שם בפ"י ב, [וגם הרמב"ם פ"ו מרוצח ה', כתב שבנתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע אינו גולה, משום שקרוב למזיד]; ועי' מה שתיצו, בערוך לנר, ובכוס הישועות, ובשיח יצחק, במכות שם, ובאור שמח פ"ו דרוצח ה"ב.

פרק ג

איסור בישול בשר בחלב, או בחלב

תניא [לא תבשל גדי בחלב אמו¹, יכול בחלב – כלומר: בחלב² - אמרת יש אם למקרא³; ורב אחא בריה דרב איקא מסיק, שאפילו למ"ד יש אם למסורת, יש להוכיח, שכוונת התורה כאן היא רק לחלב, ולא לחלב, משום שממה שכתוב "לא תבשל גדי", יש ללמוד שדרך בישול אסרה תורה⁴.

וביאר ראו ראשונים, במה דתניא "יכול בחלב", שהכוונה היא, יכול שאסור לבשל גדי בחלב – כמו שאפשר לקרוא מלה זו לפי המסורת – אבל גדי בחלב מותר לבשל, ועל זה השיבה הברייתא, שמכיון שיש אם למקרא, ממילא מוכח, שהכוונה היא לאסור בחלב ולא בחלב⁵.

ויש שתמהו על פירוש זה, שהלא אפילו לפי המסורת, אפשר לקרוא חלב, כמו שאפשר לקרוא חלב, א"כ למה יעלה על הדעת לקרוא רק חלב, ולא חלב⁶, ולפיכך פירשו במה דתניא "יכול בחלב", שהכוונה היא שאולי אסור לבשל הן גדי בחלב, והן גדי בחלב⁷, ועל זה השיבה הברייתא, אמרת יש אם למקרא, לומר שאין לנו אלא

1. שמות כג יט, לד כו, דברים יד כא.

2. כמבואר להלן.

3. סנהדרין ד א.

4. שם בע"ב. וביאור הדברים יובא להלן.

5. רש"י שם, וכמ"ש מהרש"ל שצ"ל ברש"י: יכול בחלב אמו בציר"ה, אבל בחלב בקמ"ץ מותר לבשל; וכ"ה ביד רמ"ה שם. וכן מבואר במאירי המובא להלן, וברש"י ותוס' בע"ב ד"ה דרך בישול. ועי' במהר"ם מלובלין, שהגיה במ"ש רש"י יכול בחלב אמו "אבל בחלב" מותר לבשל, שצ"ל "אבל בחלב אחר" מותר לבשל, ודבריו תמוהים, ועי' מ"ש בזה בזרע ברוך לסנהדרין, והאריכו בזה הפמ"ג בסוף פתיחתו לגינת ורדים, ובשו"ת בית שערים חיו"ד סי' קנג וקנד.

6. הר"ן שם.

7. וכמו שלענין יראה יראה, דרש רבי יהודה בן תימא לשניהם, משום שיש אם למסורת, כמ"ש הגמ' שם בע"ב.

המקרא בלבד⁸.

ויש שפירש במ"ש בברייתא "יכול בחלב", משום שאילו הכוונה היא על חלב מלשון חמאה וחלב, היה ראוי לומר כאן בנסמך, בחלב אמו, הלמד בפתח ולא בצירי⁹, ולכן שאלו רז"ל למ"ד יש אם למסורת, בשר בחלב מנא לן שאסור, אולי "בחלב-אמו" פירושו הוא "בשומן של אמו", (ואע"פ שתיבת חלב איננה משתנית בסמיכותה בכל המקרא, אפשר לומר שנסתמך כאן על דרך הַבֵּל-הבליים¹⁰ שלא על המנהג), ולכן כתבה התורה בחלב-אמו, כדי להכריע פתרונו אל המסורה, ושקלו וטרו רז"ל וחזרו על כל הצדדים והעלו שמשמעות "לא תבשל" איננה סובלת פירוש זה, לפי שדרך בישול אסרה תורה, אכן למ"ד יש אם למקרא אין אנו זקוקים לכל זה, משום שחלב בלשון שומן הוא שוה בנפרד ובנסמך בכל המקרא, ואיננו משתנה כלל בנסמך מאשר בנפרד, אבל חלב בלשון משקה, משתנה תמיד בסמיכותו, כמו שכתוב¹¹ חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כליות¹².

ויש שהסביר את שאלת הברייתא "יכול בחלב", משום שיותר מסתבר לאסור לבשל גדי עם חלב בצירי, שהוא דבר האסור כבר עכ"פ באכילה מלאסור לבשל גדי עם חלב בקמץ, שכל אחד בפני עצמו מותר באכילה ובשתייה¹³, ולא מוכרח לומר שמדובר בחלב בקמץ, אלא משום שיש אם למקרא¹⁴.

8. הר"ן, וכ"כ בפרי תואר ליו"ד פ"ז סק"ג ע"ש.

9. כמ"ש בסמיכות של בָּשָׂר, חֶכֶם: בָּשָׂר, חֶכֶם.

10. קהלת א ב, ועי"ע אבן עזרא לשמות יג יב: שגר בהמה, על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכה, ורק נמצאו מלות זרות, כגון שגר אלפיך, ובחדר משכבך.

11. דברים לב יד, וכמבואר ברש"י שם.

12. הרו"ה במאמרו "יש אם למקרא ולמסורת" שנדפס בסוף מודע לבינה לדברים והובא בהכתב והקבלה לשמות כג יט, ועי' גם ברש"י לסנהדרין שם.

13. ועי' חולין קח א, ורש"י, שבשר בחלב "חידוש" הוא, שזה לבדו וזה לבדו מותרים וכשנתערבו נאסרו, ועי"ש בתוס', ועי"ע בערך בשר בחלב בכרך ד עמ' תשח תשט, ובערך חדוש בכרך יב עמ' תרטז תריז.

14. חזות קשה לסנהדרין שם, ועפ"י יישוב את תמייתה רעק"א [המובאת להלן ציון 26] על פי התוס' בענין דרך בישול אסרה תורה ע"ש; וכע"ז כתב באמרי שפר (להג"א קלצקין) סי' כא בתוך שאר דבריו ע"ש. ובמרגליות הים לסנהדרין שם, הביא מספר אור בוקר, ש"ל בכונת שאלת הברייתא, דמדכתיב בשמות כג לא תבשל גדי בחלב אמו, סמוך להפסוק ולא ילין "חלב-חגי" עד בוקר, וכן בשמות לד כתוב לא תבשל גדי בחלב אמו, סמוך להפסוק ולא ילין לבוקר "זבח חג הפסח", דהיינו תרבא כמ"ש בתרגום, אולי יעלה על הדעת, דהך בחלב אמו נמשך אלמעלה ממנו, משום שיש אם למסורת, לכן סיימה הברייתא שאינו כן, משום שיש אם למקרא.

ויש מהראשונים, שהוסיף הסבר במה שהוכיחה הברייתא, שכוונת התורה היא לחלב בקמץ ולא לחלב בצירי, משום שיש אם למקרא, שאע"פ שלפעמים יש כח ביד חכמים לדון גם ע"פ המסורת, במה שאין מהמסורת הריסה למקרא – למשל, מה שאומרים רבנן, שדיני ממונות בשלשה, משום דאף שאנו קוראים "ירשיעון" אלהים בלשון רבים, כמ"ש רבי שסובר שדיני ממונות בחמשה, מ"מ רבנן דורשים ממה שכתוב במסורת "ירשיעון" בלי וא"ו אחרי העין, שאין הכוונה כאן אלא לדיין אחד, אלא שלשון אדנות נאמר לפעמים בלשון רבים¹⁵-, מ"מ במה שהמסורת מכחישה את המקרא, אין לך דין ודברים עם המסורת, ולכן במה שכתוב לא תבשל גדי בחלב אמו, כיון שאילו אתה דורשו מלשון חלב [בצירי], ולא מלשון חלב [בקמץ], אתה מכחיש את המקרא, בזה אמרין יש אם למקרא ולא למסורת¹⁶.

ויש מהאחרונים שתמהו במ"ש בברייתא "יכול בחלב", דהלא אפילו אם לא נאמר שיש אם למקרא ולא למסורת, אי אפשר לומר שמדובר כאן בחלב בצירי, משום שבשלש פעמים בתורה הוזכר לא תבשל גדי בחלב אמו¹⁷, ואמרו בגמ' שאחד בא לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה, ואחד לאיסור בישול¹⁸, וא"כ אם נפרש שמדובר כאן בחלב בצירי, מקרא אחד מיותר, דהלא לאיסור אכילה יש ללמוד ממה שכתוב¹⁹ כל חלב וכל דם לא תאכלו²⁰, וכתבו שאולי י"ל שזה בא לעבור באכילתו על שני לאוין²¹, או שזה בא לחייבו אפילו כשבישל חצי זית בשר וחצי זית חלב בצירי, שמצטרפים שני החצאים כמו שמצטרפים בבשר בחלב, דממה שכתוב כל חלב לא תאכלו אין לחייבו אלא כשאכל כזית שלם של חלב²², או ששני פסוקים של לא תבשל גדי כו' נפרש אותם אחד לחלב בקמץ, ואחד לחלב בצירי²³.

ובמה שמסיק רב אחא בריה דרב איקא, שגם למ"ד יש אם למסורת, יש להוכיח שכוונת התורה כאן היא רק לחלב בקמץ, ולא לחלב בצירי, משום דממ"ש קרא לא

15. ע"י סנהדרין ד ב, וראה להלן פרק יא.

16. מאירי סנהדרין ד א.

17. שמות כג יט, לד כו, דברים יד כא.

18. תנא דברי ר' ישמעאל בחולין קטו ב.

19. ויקרא ג יז.

20. חמרא וחיי לסנהדרין ד א, נפש חיה בחידושי סוגיות סי' ו.

21. חמרא וחיי, וכ"ה בתוס' חכמי אנגליא שם. ובסנהדרי קטנה שם כתב, שבע"כ הברייתא אתי כמ"ד איסור חל על איסור, או שהתכוונה לשומן טהור, או לחלב של חיה; ועי"ע בסוף הפתיחה לגינת ורדים (מהפמ"ג), ובשו"ת בית שערים חיו"ד סי' קנג וקנד.

22. חמרא וחיי, נפש חיה.

23. חמרא וחיי.

"תבשל" גדי, אנו לומדים שדרך בישול אסרה תורה²⁴, יש שפירשו, שבישול שייך רק בחלב בקמץ, שהוא צלול כמים, אבל בחלב בצירי אינו בישול אלא טיגון²⁵. ויש שפירשו, שמכיון שרק דרך בישול אסרה תורה, שע"י בישול אסור, ובלי בישול מותר, מזה מוכח, שמדובר כאן בחלב בקמץ, מה שאין כן בחלב בצירי, שאסור באכילה אפילו בלי בישול²⁶. ויש שפירש במ"ש הגמ' דרך בישול אסרה תורה, שדרך הבישול של בשר הוא לבשלו במשקה – כגון מים, או חלב בקמץ – אבל אין דרכו לבשלו בחלב בצירי, שהוא מאכל, ואין לומר שכוונת התורה היא שלא לבשל בשר עם חלב בקדירה אחת [ביחד עם משקה], משום דא"כ היה צריך לכתוב לא תבשל גדי "עם חלב אמו", ולא "בחלב אמו"²⁷.

24. סנהדרין ד ב.

25. רש"י שם. וכ"ה בפירוש א' בתוס' ע"ש. ועי' פר"ח ליו"ד פ"ז סק"ב, שלפי"מ שהוכיח שם, שגם צלי וטיגון בשר בחלב אסורים מהתורה, כדמוכח ממ"ש בדברים טז ז. גבי קרבן פסח, "ובשלת" ואכלת, [וכמ"ש רש"י בדברים שם, ובשלת זהו צלי-אש, שאף הוא קרוי בישול], תמה מזה על מ"ש רש"י בסנהדרין, שבישול גדי בחלב בצירי אינו "בישול" אלא טיגון, ותירץ שאם מדובר בחלב בצירי, לא היתה התורה תופסת בזה לשון בישול, שיותר משמע ממנו חלב צלול, והיתה תופסת בזה לשון טיגון, המיוחד על חלב בצירי ע"ש. ועי' בפרי תואר שם שהשיג עליו, ומסיק שצלי וטיגון בשר בחלב מותר מהתורה, משום שאינם כלולים בלשון בישול, וכמ"ש רש"י ותוס' בסנהדרין, ומה שאמרה התורה גבי פסח "ובשלת", שאני התם, דמכיון שמפורש להדיא במקום אחר, שפסח הוא רק צלי, לכן לא חששה התורה שנטעה במ"ש לשון ובשלת, ונבין שאמרה ובשלת – ולא וצלית – ללמדנו שצריך שישלם בישולו ע"י צלייתו כראוי, ולא מספיק בצלי כל-שהו ע"ש. ועי' ברבינו יונה לסנהדרין, שהשיג על רש"י דאולי מיירי התורה במבשל בשר בחלב בצירי, ביחד עם מים, וקרוי בישול, ע"ש. ועי"ע בזה בגליוני הש"ס להגר"י ענגיל, ובמרגליות הים, לסנהדרין שם, ובשו"ת אורי וישעי מהדו"ק סי' ס, ובשו"ת אמרי נועם סוף ח"ב, ובהקדמת אגרא דשמעתתא על עניני חזקה. ועי"ע בערך בשר בחלב בכרך ד.

26. ר"ח שם. וכ"ה בתוס' בשם יש מפרשים. וע"ש בתוס', שהקשו על פי זה, ממה דאסרינן בחולין קיג ב, למ"ד איסור חל על איסור, חלב ומתה בחלב, אע"פ שאסורים גם בלי בישול. ועי"ע בגליון הש"ס שם, שתמה על פי זה, דהלא משכחת בשר בחלב בצירי, שמותר בלי בישול, כגון במבשל בשר בשומן טהור, שאף הוא קרוי חלב בצירי. ועי' בקוטנרס המלואים לכלי חמדה דף כז ב, ובשו"ת יד שלום סי' נב, ובאמרי שפר להגר"א קלצקין סי' כא, ובשו"ת בית שערים חיו"ד סי' קנד, שתירצו תמיהת גליון הש"ס. ועי"ע לעיל ציון 14. ועי"ע מ"ש בזה בשו"ת חת"ס ליו"ד סי' יד, וביהודה יעלה חיו"ד סי' קט, ובטוב טעם ודעת תליתאי ח"ב סוס"י י', וביד אליהו (להגר"ר רגולר) ח"ב דף כג א, ובשו"ת אמרי נועם סוף ח"ב. ועי"ע בשו"ת אמרי שפר שם, ובבית שערים חיו"ד סי' קנג וקנד, שהאריכו בביאור סוגיא זו.

27. יד רמה לסנהדרין שם. ועי"ע בזה, באמרי שפר להגר"א קלצקין סי' כא, [ואולי יתכן לפרש עוד, במ"ש הגמ' דרך בישול אסרה תורה, עפי"מ"ש הרמב"ם במו"נ ג' מה, בטעם איסור בשר

פרק ד

מכירת בתו לשפחות אחר אישות, או לשפחות אחר שפחות

במה שכתוב, וכי ימכר איש את בתו לאמה כו', אם רעה בעיני אדניה וכו', "לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה"¹, ונחלקו תנאים, אם הכוונה היא לשפחות אחר שפחות, או לשפחות אחר אישות, או גם לזה וגם לזה², - ואמרו בגמ' שהמחלוקת הזו תלויה במחלוקת אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת, או יש אם למקרא ולמסורת³, וכמו שיבואר להלן:

תניא, מוכר אדם את בתו לשפחות ושונה – שאם מכר האב את בתו לשפחה, ויצא בשש או ביובל או במיתת האדון, ועודה קטנה, חוזר ומוכרה לשפחה⁴ - אבל לא לשפחות אחר אישות, - שאם קיבל קידושי בתו וחזרה אליו אחר שנתארמלה או נתגרשה, אינו חוזר ומוכרה לשפחה⁵, - רבי שמעון אומר כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות⁶; ואמרו בגמ' שת"ק ור"ש חולקים באותה דרשת-הכתוב שנחלקו בה רבי אליעזר ורבי עקיבא,

בחלב, שהגויים היו אוכלים בשר בחלב בעבודה זרה, ועל זה אמרה התורה שלש פעמים בשה וגו', שבבואך בחגיך לבית ה' אלקיך, לא תבשל מה שתבשל שם בצורה פלונית כפי שהיו הם עושים ע"ש, ועי"ע בספורנו לשמות כג יט, ולדברים יד כא, לא תבשל גדי בחלב אמו, כמעשה הכנענים שחשבו להרבות בפעולה זאת את מקניהם וקנינם, לא תעשה כפעולות האלו להרבות פירותיך כמחשבת עובדי כו"ם, אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כו' להניח ברכה אל ביתך ע"ש, ועפי"ז יש לפרש מ"ש הגמ' דרך בישול אסרה תורה, כלומר שהתורה אסרה לנו את דרך הבישול של העכו"ם, וממילא אנו לומדים, שהכוונה היא לחלב בקמץ, ולא לחלב בצירי].

1. שמות כא ז-ח.

2. קדושין יח א-ב.

3. קדושין שם. ועי"ע בבכורות לד א.

4. רש"י קדושין.

5. רש"י שם.

6. ברייתא בקידושין יח א.

דתניא, בבגדו בה⁷, כיון שפירש טלית עליה, שוב אין רשאי למוכרה, דברי ר"ע, - כלומר מאחר שהאדון פירש כנפי-טליתו עליה לשם יעוד, דהוי אישות, לכן אף כשגירשה בגט וחזרה לאביה, לא ימשול האב למוכרה לשפחה, אבל לשפחות אחר שפחות יכול למוכרה⁸, - ר"א אומר, בבגדו בה, כיון שבגד בה, שוב אין רשאי למוכרה - כלומר, כיון שבגד בה אביה במה שמכרה לשפחה, שוב אין יכול למוכרה לשפחה, אבל לשפחה אחר אישות יכול למוכרה⁹; - והסבירו בגמ', ששורש מחלוקתם הוא, שר"א סובר יש אם למסורת, ור"ע סובר יש אם למקרא, ור"ש סובר יש אם למקרא ולמסורת¹⁰.

ופירשו ראשונים במ"ש הגמ' שר"ע שסובר ש"בבגדו בה" הוא מלשון פריסת הטלית, זהו משום שסובר יש אם למקרא - שהכוונה, שמכיון שאנו "קוראים" מלת בבגדו בבי"ת חרוקה, מוכח שזהו מלשון טלית, כמו שכתוב¹¹ ותתפשהו בבגדו¹²; ויש שהוסיפו, שאילו "בבגדו בה" הוא מלשון בגידה, היתה צריכה הבי"ת להנקד בקמץ, כמו שמנוקדת השי"ן במלת בְּשִׁמְעוּ¹³, ואע"ג שמצאנו גם ניקוד חיריק במלת בְּפָגְעוּ¹⁴, שם אין לטעות בביאורה, אבל כאן, מכיון שאפשר לטעות, היתה הבי"ת צריכה להנקד בקמץ¹⁵; ובמ"ש הגמ' שר"א שסובר ש"בבגדו בה" הוא מלשון בגידה, זהו משום שיש אם למסורת, יש שפירשו שלפי מה "שנמסרה" לנו מלת "בבגדו" בלי יו"ד אחרי הבי"ת, מוכח שזהו מלשון בגידה, משום שבלי יו"ד אפשר לקרוא בבגדו בבי"ת קמוצה, כמו שאנו קוראים מלת בשמעו בשין קמוצה¹⁶. ויש שהוסיפו, דאע"פ שכתוב ותתפשהו

7. שמות כא ח.

8. רש"י קדושין ובכורות. ועי' לח"מ פ"ד דעבדים הי"ג, שציידד אליבא דרמב"ם שפסק כר"ע, ש"פירש טליתו" מיירי רק כשקידשה לאחר, אבל אם האדון יעדה לעצמו, רשאי למוכרה, משום שזה נקרא לשפחות אחר שפחות. ועי' בקדושין יח ב, שרב נחמן בר יצחק אוקים, ש"פירש טליתו" לא מיירי ביעוד, אלא בקידושי קטנה שלא נמכרה.

9. רש"י קדושין ובכורות שם; ובמכילתא משפטים מובא כן בשם ר' יונתן בן אבטולמוס. ועי' רש"י משפטים: לא ימשול למוכרה בבגדו בה, אם בא [האדון] לבגוד בה, שלא לקיים בה מצות יעוד, וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה.

10. קדושין שם, בכורות שם. ומבואר בקדושין שם, שגם ת"ק דר"ש סובר כר"ע.

11. בראשית לט יב.

12. רש"י קדושין ובכורות.

13. דברים כט יח.

14. במדבר לה יט.

15. תוס' קדושין שם אליבא דרש"י. ובשיטה קדמונית לקדושין שם הוסיף, דאף שמצאנו "בגד" שהוא שם-דבר של בגידה, כמ"ש בישעי' כד טז, "בגד" בוגדים בגדו, שאני התם, דמדכתיב "בגד בוגדים", הרי מפורש שם שהוא לשון בגידה, אבל סתם בגד משמע טלית.

16. רש"י בקדושין ובכורות.

בבגדו, בלי יו"ד אחרי הבי"ת, אף שהוא לשון מלבוש, שאני התם שאין לטעות בכוונת המלה, משא"כ כאן שאפשר לפרשו גם מלשון בגידה¹⁷. ויש שתמהו, איך אפשר לדייק מהמסורת, שהוא לשון בגידה, ממה שכתוב בבגדו בלי יו"ד הרי אדרבה יש לדייק גם שאינו לשון בגידה, ממה שכתוב בבגדו בלי ווא"ו אחרי הבי"ת, ועוד שאין רגילות לכתוב לא יו"ד ולא ווא"ו בתוך אותיות הפעולה¹⁸, ולכן יש שפירשו באופן אחר, דמה שאמרו בגמ' שמהמסורת משמע שהוא לשון בגידה, זהו ממה שכתוב בבגדו "בה", ולא כתוב בבגדו "עליה"¹⁹.

ויש שהוסיפו להסביר, במ"ש הגמ' שהסובר יש אם למסורת, סובר שבבגדו הוא מלשון בגידה, שזה מתבאר ע"פ המנהג של המקור בהרבה תיבות, להנקד פ"א הפועל בחיריק במקום קמץ, כמו בפגעו בו²⁰, בשכבה ובקומה²¹, לכן אע"פ שמנוקד כאן בחיריק, יש לפרש שזהו מקור של בגידה, כיון שלא כתוב ביו"ד להכריע בזה שהכוונה היא למלבוש, וגם מכיון שכתוב בבגדו "בה" ולא כתוב "עליה", לכן יש להכריע כאן לצד המסורת ולפרש מלשון בגידה, ויש סעד לזה גם מזה שהדל"ת של בבגדו אינה דגושה כמנהג משקל פֶּעַל שמדרכו [ע"פ רוב] להדגיש למ"ד הפועל בהתחבר המלה עם הכינויים, כמו נכדו רכבו וכיו"ב, אלא היא רפויה כמנהג המקור להרפות למ"ד הפועל; אולם הסובר שבבגדו הוא מלשון מלבוש, משום שיש אם למקרא, סובר שמכיון שאנו "קוראים" בבגדו בחיריק, ולא בקמץ, לכן יש לפרש מלשון מלבוש, אף שלא כתוב יו"ד במלת בבגדו, משום שלא מצאנו בכל המקרא יו"ד כתובה בין הפ"א והע"ן בתיבה היוצאת ממשקל פֶּעַל, וגם שאילו היא מלשון המקור של בגידה, היה ראוי להיות הבי"ת מנוקדת בקמץ [כמנהג המקור ברוב התיבות], ומרפיון הדל"ת אין להוכיח שהוא מלשון בגידה, משום שכן הוא המנהג בשם "בגד" להרפות הדל"ת בכל הכינויים, כגון בגדי בגדו, שכולם רפויים בכל מקום, שלא כמנהג שאר המלים שמשקלם פֶּעַל, ומה שכתוב בבגדו "בה", ולא כתוב "עליה", יש לפרש שמכיון שכבר פירס טליתו עליה, והיא נתעטפה בה, לכן מיושב שפיר מה שכתוב בבגדו "בה", ועוד שהרי מצאנו אות בי"ת משמשת שימוש מלת "על", כמו הבהמה אשר אני רוכב

17. תוס', ותוס' הרא"ש, בקדושין שם, אליבא דרש"י.

18. תוס' קדושין ובכורות שם.

19. תוס' ותוס' הרא"ש, ותוס' רבינו שמואל ב"ר יצחק בשיטת הקדמונים, בקדושין שם. ועי' ריטב"א, שיישב דעת רש"י, דאף שתמיד כתוב בגדו בלי יו"ד, מ"מ כאן שאני, משום שכאן אפשר לפרשו גם מלשון בגידה, וכמו שמסתייע גם ממ"ש "בה" ולא כתוב "עליה".

20. במדבר לה יט.

21. בראשית יט לג ולה.

"בה"²², כן ינתן "בו"²³, וגם יתכן כי במלת בגד, שם-הפעולה נגזר משם-דבר של בגד במובן מלבוש, כמו כסום יכסמו את ראשיהם²⁴, וכמו ברוק ברק²⁵, וכמו וברד ברדת היער²⁶.

ויש מהראשונים שכתבו שצריך לגרוס בברייתא הנ"ל, "רבי אליעזר" במקום "רבי עקיבא", ו"רבי עקיבא" במקום "רבי אליעזר"²⁷, ועפי"ז פירשו באופן הפוך, [שלפי המסורת, יש לפרש בבגדו מלשון "טלית", ולפי המקרא, יש לפרש בבגדו מלשון "בגידה"], דמ"ש הגמ' שר"א סובר יש אם למסורת, קאי על מ"ש ר"א בברייתא "כיון שפירש טליתו עליה", משום שלפי המסורת שכתוב בבגדו בלי תוספת של וא"ו או יו"ד אחרי הבי"ת, יש לפרש שבבגדו הוא מלשון טלית, כאילו כתוב בבגדו בסגול²⁸, ומ"ש

22. נחמיה ב יב.

23. ויקרא כד כ, וכמ"ש באבן עזרא שם.

24. יחזקאל מד כ, וכמ"ש רש"י שם בשם רבי מנחם, שיגלחו ראשיהם ככוסמת הסדורה בשבולת ראשו של זה לצד עיקרו של זה.

25. תהלים קמד ו.

26. ישעי' לב יט, וכמ"ש רש"י ורד"ק שם; הרוו"ה במאמר "יש אם למקרא ולמסורת", שנדפס בסוף ספרו מודע לבינה לחומש דברים, הכתב והקבלה לשמות שם. ועע"ש, שאפילו מ"ד יש אם למסורת, לא עלה על דעתו להכחיש "הניקוד" ולשנות "קריאת" התורה מהמקובל אצלנו, וכוונתו היא רק לענין "פירוש" המלה וכאמור, וכמובא לעיל בפרק א, ובפרק ב ע"ש. ועי' בספר אור בוקר עמ' ט, שפירש את "מקרא ומסורת" שבכאן, באופן אחר, שלמ"ד בבגדו כיון שבגד כו', לפי"ז קאי הפסוק על "האב", שבגד בה במה שמכרה לשפחה, משום שיש אם למסורת, דהרי לפי מסורת קישור הפסוקים נמשך הפסוק לא ימשול על האב, כמ"ש בפסוק הקודם וכי ימכור "איש את בתו", אולם למ"ד בבגדו כיון שפרס טליתו כו', לפי"ז קאי הפסוק על "האדון", שפרס טליתו במה שקנאה והיתה מיועדת לו לאישות, משום שיש אם למקרא, כלומר שכל מקרא ומקרא מתפרש כפי ענינו, והרי לפי הוראת-הכתוב העצמית מדבר הפסוק הזה "באדון" שהיא רעה בעיניו ואינו חפץ לישאנה, אחרי שפרס בגדו עליה.

27. תוס' קדושין יח ובכורות לד בשם ר"ת וכ"ה בסה"י לר"ת סי' קמו, ע"פ גירסת הברייתא ברוב ספרים ישנים, ועוד הוכחות, וכתבו גם שבזה יתיישב מה שקשה לגירסת רש"י, למה הקדימה הברייתא דברי ר"ע לפני דברי ר"א רבו. ועי' ביש"ש לקדושין פ,א סי' כח, מה שיישב קושיא זו.

28. תוס' שם ושם בשם ר"ת, וכ"ה בסה"י לר"ת שם. ובתוס' קדושין הוסיפו, דאף שגם במלת בשמעו לא כתוב וא"ו אחרי השין, שם שאני, משום שאין מקום לטעות בכוונת המלה, משא"כ כאן. ועי' במהרש"א קדושין, שהעיר במה שדייק ר"ת כפירושו, מדלא כתיב בבגדו או בבגדו, דאף שלכאורה הוכחה זו מנוגדת למ"ש התוס' לעיל, בתמיהתם על פי רש"י, "שאין רגילות לכתוב לא יו"ד ולא וא"ו בתוך אותיות הפעולה", מ"מ באמת נראה שיש לחלק בין בבגדו מלשון "טלית", לבין בבגדו מלשון "בגידה", משום "שבשמות" לא מצאתו בשום מקום

הגמ' שר"ע סובר יש אם למקרא, קאי על מ"ש ר"ע בברייתא "כיון שבגד בה", משום שלפי המקרא משמע, שבגדו הוא מלשון בגידה, כיון שהבית מנוקדת בחיריק, שאילו בבגדו הוא מלשון טלית, היה צריך להנקד בקדו בסגול, כמו שממלת נגד מנקדים נגדו, וממלת חלב מנקדים חלבבו.²⁹

ויש שגרס בברייתא כגירסת ר"ת, אולם פירש באופן אחר, את מחלוקת ר"א ור"ע לענין יש אם למקרא או למסורת, דמ"ש ר"א כיון שפירש טליתו עליה, משום שיש אם "למסורת", ר"ל כשאין הענין כולו שלם בכתוב, והוא צריך למסורת להשלמתו, שהרי לפירושו, היה ראוי להכתב הפעולה "בפרשו" בגדו בה, שאין פעולת הפרישה נבנית מבגדו שענינו שמלה כו', ונמצא שלפירושו במלת בבגדו, חסירה בכתוב מלת הפעולה, אבל היא "מסורת" בידינו, ע"ז אמר שאין הלשון הזו יוצאת מדרך דקדוק לשון-הקודש, משום שיש אם "למסורת", ור"ע סבר יש אם "למקרא", כלומר אין לנו להשים חסרון במה שנוכל להשלימו מן הכתוב, דהרי יש לפרש בבגדו בה "כיון שבגד בה", כיון שלפירוש זה בא הענין שלם "במקרא", ואין לנו בו מלה הצריכה למסורת להשלמתו.³⁰

ויש שפירשו כוונה אחרת במ"ש הגמ', שר"א שאמר כיון שפירס טליתו, סובר שיש אם "למסורת", שר"ל שמכיון שתיבת "בבגדו" נמצאת בתורה ב' פעמים "במסורת", (א) לא ימשל למכרה בבגדו בה, הנאמר כאן, (ב) ותתפשהו בבגדו, הנאמר בבראשית³¹, לכן זה נדרש כמו גזירה שוה, מה 'ותתפשהו בבגדו' הוא בגד ממש, אף כאן הוא בגד ממש, ולכן אמר ר"א כיון שפירס טליתו עליה, ור"ע שאמר כיון שבגד בה סובר שיש אם "למקרא", כלומר משום שקריאת פשט המקרא כאן, הוי לשון בגידה, ממה שקוראים בבגדו "בה", ולא בבגדו "עליה"³².

תוספת יו"ד או וא"ו בין אותיות השורש מ"מ מצאנו "פעלים" מלאים ביו"ד או בוא"ו, אלא שאינו רגיל. ועי"ע בזה במהרש"ל ומהר"ם ולחם אבירים ועצמות יוסף.

29. תוס' שם ושם בשם ר"ת, והוסיפו שם, שאף שבפסוק ותתפשהו בבגדו, בבראשית לט יב, מנוקד בקדו, ולא בקדו, שאני שם שאין לטעות, משא"כ כאן שאפשר לטעות. וכע"ז כתב בסה"י לר"ת שם. ועי' ברש"י בכורות שם, שהמשבשים השמועה בקדושין וגורסים שלר"א יש אם "למקרא", ולר"ע יש אם "למסורת", טעות היא בידם. ועי"ע ברש"י קדושין שם, שהוכיח כגירסתנו ממכילתא משפטים, ועי' בתוס' בכורות שם שכתבו שיש ט"ס במכילתא.

30. תמים דעים ריש סי' רכה, בשם ספר הצבא לרו"ה, מדה שמינית.

31. בראשית לט יב.

32. מהר"ם ב"ר ברוך בספרו "טעמי מסורת המקרא" לשמות כא ח; ובתוספות-השלם (לר"י גליס) ציין שכ"ה גם בפירוש התורה מבעלי התוס' כת"י פארמא, ובספר אמרי נועם לר"י דילישקאש; וכ"ה גם בבעל הטורים. [וע"ש ב"טעמי מסורת המקרא", ובבעל הטורים, שהוסיפו שי"ל שר"ע

ויש שכתבו, שמחלוקת ר"א ור"ע אם יש אם למקרא או למסורת, מוסבת – בעיקרה – על מה שכתוב "בתחלת" הפסוק הזה, אם רעה בעיני אדניה אשר "לא" יעדה והפדה³³, שיש שם קרי וכתוב, הכתיב הוא "לא" באלף, והקרי הוא "לו" בוא"ו, שר"ע סובר יש אם למקרא, כלומר שצריך לדרוש את מלת "לו" בוא"ו, כפי המקרא, וזה מגלה על "בבגדו" הכתוב בסוף הפסוק, שהוא מלשון פריסת טלית, ור"א סובר יש אם למסורת, כלומר שצריך לדרוש את מלת "לא" באלף, כפי המסורת, וזה מגלה על "בבגדו", שהוא מלשון בגידה³⁴. ויש שפירש דבריהם, שר"ע שדרש "לו יעדה", מפרש את הפסוק, אם רעה "בנישואיה" בעיני אדוניה, שאינו רוצה לשאת אותה אחרי שכבר "לו יעדה", כלומר שכבר קידשה [ואח"כ גירשה], לא ימשול למכרה לשפחות אחר אישות, אבל בלי יעוד מוכרה לשפחות אחר שפחות, ורבי אליעזר שדרש לא יעדה", מפרש את הפסוק, אם רעה "בקדושיה" בעיני אדוניה, ולא יעדה כלל, כלומר שעדיין לא קידשה, לא ימשול למכרה לשפחות אחר שפחות, אבל לשפחות אחר אישות לחוד מוכרה³⁵; ומה שמשמע בלשון הברייתא, שמחלוקת ר"א ור"ע היא במשמעות מלת "בבגדו", מסתבר לומר, אליבא דהמפרשים הנ"ל, שכל תנא רוצה לפרש וליישב את סוף הפסוק, באופן שיתאים עם מה שדרש בתחלתו, שר"ע שדרש "לו יעדה" כפי המקרא, מפרש לפי"ז את "בבגדו", שהוא לשון פריסת טלית [ע"י היעוד], ורבי אליעזר שדרש "לא יעדה", כפי המסורת, מפרש לפי"ז את "בבגדו", שהוא לשון בגידה [במה שנמכרה לשפחה ולא נתקיים בה יעוד]³⁶.

שאמר כיון שבגד בה, דורש המסורת של ב' פעמים בבגדו, לאיך גיסא, שגם בבראשית הוי לשון בגידה כמו בשמות, וזה תלוי בפלוגתא דרב ושמואל בסוטה לו ב בפ' הכתוב ויבוא הביתה לעשות "מלאכתו" ע"ש [ונראה, שע"פ פי' זה, תובן היטב כוונת הברייתא בקדושין יח א, שלפמ"ש התוס' בבכורות לד א, וסה"י לר"ת סי' קמו, "כתוב בה ברוב ספרים בזה"ל בבגדו בה בבגדו בה תרי זימני, כיון שפירש טליתו כו' ע"ש, - שכוונת הברייתא היא, כמ"ש ב"טעמי מסורת המקרא" ובעל הטורים הנ"ל, בדעת ר"א.

33. שמות כא ח.

34. תוס' קדושין שם בשם יש מפרשים. וראה להלן פירוש דבריהם.

35. ריטב"א קדושין שם בביאור דעת המפרשים הנ"ל.

36. ריטב"א שם אליבא דהמפרשים הנ"ל. [וע"ש סיים, דמיהו פירוש זה תמוה ממ"ש הגמ' שם להלן להוכיח, שיעוד עושה רק אירוסין ולא נשואין, ממ"ש בברייתא שכיון שפירש טליתו עליה אינו רשאי למוכרה, אבל רשאי לקדשה כו', ודחו שהברייתא קאי בקדושין דעלמא ולא ביעוד ע"ש והלא ר"ע שאמר כיון שפירש טליתו, לומד כן ממה שכתוב אשר "לו יעדה", דמיירי כשיעד אותה]. ועי' במלבי"ם שם, שכתב ע"פ פירוש זה, שנראה שר"א ור"ע אזלו לשיטתם, שר"א שסובר שלא יגרש אדם אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר, כמ"ש בתוס' סוטה ג א בשם הירושלמי, לכן אינו יכול לפרש "לו יעדה" כמקרא, משום שאם יעדה, איך יכל לגרשה ע"י

והנה במ"ש הגמ' שרבי שמעון סובר יש אם למקרא ולמסורת³⁷, כתבו ראשונים, דאף שלענין "בסכת בסכת בסוכות" סובר ר"ש שיש אם למקרא ולא למסורת³⁸, זהו משום ששם אין לדרוש גם מקרא וגם מסורת, מכיון שסותרים זה את זה, משום שלפי המקרא צריך ארבע דפנות, ולפי המסורת כשירה בשלש דפנות, אבל כאן מכיון שיש לקיים את שניהם, לכן דורש לשניהם, וסובר שאין אדם מוכר את בתו לא לשפחות אחר אישות ולא לשפחות אחר שפחות³⁹.

ויש שתמהו במ"ש הגמ', שרבי עקיבא דורש, לענין "בבגדו", רק אם למקרא ולא אם למסורת⁴⁰, למה לא דרש ר"ע בזה גם מקרא וגם מסורת, כמו ר"ש, דהלא אף ר"ע עצמו דרש מקרא ומסורת גבי לחם עוני⁴¹, ועוד דהלא ר"ע עצמו מחייב אשם תלוי בין בב' חתיכות, אחת של חלב ואחת של שומן, ובין בחתיכה אחת ספק של חלב ספק של שומן, משום שדרש גם את המקרא, שאנו קוראים "מצוות" בלשון רבים, וגם את המסורת, שכתוב "מצות" בלשון יחיד, כיון שאפשר לקיים שניהם⁴², א"כ למה לענין בבגדו דרש ר"ע רק את המקרא לבד⁴³. ויש שיישב, שי"ל שר"ע סובר, שלענין

שרעה בעיניו, ולכן תפס כמסורת דמיירי "שלא" יעדה, ור"ע שסובר שאפילו במצא אחרת נאה ממנה יכול לגרשה, יכול לפרש שפיר "לו יעדה" כמקרא; והוסיף, שעוד י"ל, שר"א לשיטתו שפירש בקדושין יט ב, אם "רעה" בעיני אדוניה, "שרעה בנישואיה", שמכרה לפסולים חייבי לאוין שתפסו בה קדושין, לפי"ז מוכרח לדרוש "לא" יעדה באלף, אולם ר"ע לשיטתו דס"ל אין קדושין תופסים בחייבי לאוין, אינו יכול לפרש "רעה בנישואיה", ובהכרח מפרש "רעה" בעיני אדוניה, שלא מצאה חן בעיניו, ולא מיירי בקדושין פסולים, לפי"ז יכול לפרש שפיר "לו" יעדה, כמקרא, כלומר שאחר שיעדה היתה רעה בעיניו וגירשה ע"ש.

37. כמובא לעיל ציון 10.

38. סוכה ו ב, וסנהדרין ד א, וראה להלן פרק י.

39. רש"י תוס' טוך, תוס' הרא"ש, ריטב"א, וחידושי הראב"ד, בקידושין שם, תוס' סוכה שם, תוס' סנהדרין שם, יראים ס' קט"ז. וכע"ז כתבו תוס' ותוס' הרשב"א לפסחים פו ב, בחילוק שבין דעת ר"ש לענין בבגדו, לבין דעתו בפסחים שם ובסנהדרין שם, לענין אכילת פסח בשני מקומות, וראה להלן פרק ו. ועי' במכילתא משפטים שם, שרבי יוסי הגלילי לומד "בקל וחומר", דמכיון שאינו מוכרה לאמהות אחר קדושין, כל שכן שאינו מוכרה לאמהות אחר אמהות, וע"ש בהגהות הגר"א שגרס הק"ו להיפך.

40. כמובא בציון 10.

41. עי' פסחים לו א, שר"ע דורש לחם "עוני" פרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, וגם דורש לחם "עוני" שעונין עליו דברים הרבה.

42. עי' כריתות יז ב, וכב ב, וראה להלן פרק ח.

43. עי' תוס' סנהדרין ד' א, וסוכה ו ב, שנשארו בקושיא, ועי"ע עוד בזה בתוס' זבחים קמ א, ובתוס' טוך ותוס' הרא"ש ובריטב"א לקדושין יח.

בבגדו שאני, משום שהמקרא והמסורת סותרים זה לזה, שמכיון שהמקרא מורה, שמכיון שפירש טליתו עליה, דהיינו שקידשה ע"י יעוד, שוב אינו יכול למוכרה, ממילא מוכח שלשפחות אחר שפחות יכול למוכרה, מדאמרה התורה שדוקא אחר יעוד אינו מוכרה, אבל לפני יעוד מוכרה, אע"ג דהוי לשפחות אחר שפחות, א"כ ממילא זה סותר להמסורת של - כיון שבגד בה במכירתה, שוב אינו מוכרה פעם שנית, ולכן דורש כאן רק מקרא ולא מסורת⁴⁴.

---

44. המקנה לקדושין שם. וע"ש שכתב, דאליבא דר"ש שדרש כאן מקרא ומסורת, צ"ל דס"ל כר' יוסי בר' יהודה, שמעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו, א"כ בע"כ מיירי המקרא דפרישת טלית בקדושין דעלמא, ולא בקידושי יעוד, א"כ לפי"ז אין המסורת נסתרת בגלל המקרא, ולכן דרש לשניהם. וע"ש שכתב עוד אופן, שי"ל שר"ש ס"ל שהקדושין שע"י יעוד חלים למפרע, כסברת הירושלמי, א"כ לפי"ז אין זה סותר להמסורת, משום שאף שאינו מוכר לשפחות אחר שפחות, מ"מ צריך להמקרא שאינו מוכר אחר יעוד, משום שכשמייעדה נעקרת המכירה למפרע, ולא הוי כלל לאחר שפחות ע"ש. ועי"ע מה שהאריכו בזה בפני הושע לקדושין שם, ובחמרא וחיי לסנהדרין ד א.

פרק ה

שמירת תרומה טהורה ותרומה תלויה

במה ששנינו, חבית של תרומה שנולד בה ספק טומאה – והיא קרויה תרומה תלויה – רבי אליעזר אומר, אם היתה במקום התורפה, יניחנה במקום המוצנע, אם היתה מגולה יכסנה¹, כלומר, שגם בתרומה תלויה שאינה ראויה לאכילה, משום ספק טומאה, עדיין מוזהר על שמירתה מטומאה ודאית, כמו שמוזהר על שמירת תרומה טהורה², רבי יהושע אומר, אם היתה מונחת במקום המוצנע, יניחנה במקום תורפה, אם היתה מכוסה יגלנה³, מכיון שאינה ראויה אלא להדלקה, אינו מוזהר על שמירתה, ויכול לגרום לה טומאה ודאית⁴. אמרו על זה בגמ'⁵, שרבי אליעזר ורבי יהושע חולקים בביאור מה שכתוב ואני הנה נתתי לך את משמרת "תרומתי", אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, דר"א סובר דמכיון "שקוראים" תְּרוּמוֹתַי, המם חלומה והתיו קמוצה, שזהו לשון רבים, הרי שבשתי תרומות הכתוב מדבר, אחת תרומה טהורה ואחת תרומה תלויה, ואמר רחמנא עשה להן שימור, ורבי יהושע סובר שמכיון "שנמסרה" לנו מלת תרומתי, בלי וא"ו אחרי המם יש לדרוש תְּרוּמוֹתַי, המם קמוצה והתיו חרוקה, שזהו לשון יחיד, כלומר שרק תרומה טהורה צריכה שימור, אבל תרומה תלויה אינה צריכה שימור⁷.

1. תרומות פ"ח מ"ח.

2. ר"ש ור"ב שם, רש"י פסחים טו א ד"ה יניחנה במקום המוצנע.

3. תרומות שם.

4. רש"י פסחים שם ד"ה יניחנה במקום התורפה; וברש"י בכורות לג ב: כיון שאינה ראויה לאכילה, דשמא נטמאה, ולא לזילוף, שמא טהורה היא ואסור לאבדה, לכן יגלנה ותיטמא בודאי, ותהיה ראויה לזילוף.

5. בכורות לד א, בשם רבי יהודה אמר שמואל, וריש לקיש, ורב נחמן אמר רבה בר אבוב.

6. במדבר יח ח.

7. בכורות שם, וכמבואר ברבינו גרשום שם, ובפ"י הרא"ש ובר"ב ובשנות אליהו לתרומות שם, וכמובא ברש"י פסחים שם. ובספר אור בוקר עמ' טו מסביר, שגם רבי יהושע שדורש כאן רק

והנה אמנם בהמשך הגמ' שם להלן⁸, אמרו למימרא דרבי אליעזר סובר יש אם "למקרא", ורמיניהו בבגדו בה⁹, כיון שפירש טליתו עליה, שוב אינו רשאי למוכרה, דברי רבי עקיבא, רבי אליעזר אומר כיון "שבגד" בה שוב אינו רשאי למוכרה¹⁰, משום שר"א סובר שיש אם "למסורת"¹¹, ולכן הסיקו בגמ', שרבי יהושע ורבי אליעזר חולקים לענין שמירת תרומה תלויה, במה שכתוב בפסוק הזה, ואני הנה נתתי "לך" את משמרת תרומת¹², ר' יהושע סובר, תרומה "הראויה לך" שמו, ושאינה ראויה לך לא תשמו, [ולכן בתרומה תלויה אין חובת שמירה, כיון שעכשו אינה ראויה לך], ורבי אליעזר סובר, שגם תרומה תלויה ראויה היא, שמא יבוא אליה ויטהרנה¹³, [ומשמע לכאורה, שלפי מסקנת הגמ', נדחו לגמרי דברי האמוראים שתלו מחלוקת ר"א ור"י בענין שמירת תרומה תלויה, במחלוקת במלת תרומתי, אם יש אם למקרא או למסורת, וראה להלן].

ויש שכתב, שנראה דאע"ג שבמסקנת הגמ' דחו להטעם שר"א מחייב שמירה בתרומה תלויה, משום שיש אם "למקרא" במלת תרומתי, כיון שמצאנו, לענין בבגדו, שר"א סובר יש אם "למסורת", - מ"מ כיון דאמוראי קמאי טובא סוברים שטעמו של ר"א בתרומה תלויה הוא כנ"ל, לכן [גם] אנו תופסים טעם זה, משום דשמא יש להאמוראים הנ"ל חילוק בין דרשת "בבגדו" לבין דרשת "תרומתי", או שהיו יודעים שהברייתא ההיא של בבגדו היא משובשת וכמ"ש רש"י בבכורות לד א, דמה שיש משבשים השמועה במס' קדושין בההיא דבגדו וגורסים שם שר"א סובר יש אם למקרא, טעות הוא בידם, ואנו יכולים לומר שאותם שמשבשים הספרים כנ"ל אינם טועים, אלא

"המסורת", אינו מתעלם לגמרי "מהמקרא", אלא שמפרש שהמקרא תרומתי בלשון רבים, קאי רק על כל "מיני התרומות" השייכים לכהן, המנויים בפרשה ההיא להלן, כמו "זה יהיה לך בקודש הקדשים מן האש, כל קרבנם לכל מנחתם וחסאתם ואשמם", "ראשית כל חלב יצהר ותירוש ודגן", "בכורים", ורק תרומה תלויה, מכיון שלא הוזכרה בפרשה ההיא, איננו מרבה אותה, כיון שלפי המסורת כתוב תרומתי בלשון יחיד ועי' בתרגום ירושלמי בפסוק משמרת תרומתי, שכתב להדיא, יהבית לך ית מטרת אפרשותי "חלתא ובכוריא" וכל קודשיא דבני ישראל.

8. בכורות לד א.

9. שמות כא ח.

10. ברייתא בקדושין יח א.

11. רש"י בבכורות שם, ע"פ הגמ' בקדושין שם; ועי' בתוס' בכורות וקדושין שם, וראה לעיל בפרק ד.

12. במדבר יח ח.

13. בכורות שם.

היתה בידם שיטה מוחלפת¹⁴, וגם רש"י בפסחים טו א, שתפס לדרשת האמוראים הנ"ל בענין מקרא ומסורת לענין משמרת "תרומתי", סובר כן, וחזר בו ממ"ש בבכורות שהוא טעות, ומעתה גם הר"ב בתרומות פ"ח מ"ח נתכוון כהלכה במה שפירש כן¹⁵.

14. ועי"ע בזה בתוס' בכורות שם וקדושין שם, ועי"ע בענין הנוסח בגמ' בכורות, בשיטה מקובצת "מזבח כפרה" שם.

15. תויו"ט פ"ד דכריתות מ"א ע"ש. וכן משמע מפ' הרא"ש ושנות אליהו לתרומות שם; ובהגהות ראשון לציון בכריתות שם הוסיף, שגם רש"י בנדה ו ב, ד"ה תעשה בטהרה, הביא מבכורות שם, דמה שאמרו שחובת השמירה היא גם בתרומה תלויה, זה נדרש ממ"ש תרומתי בלשון רבים ע"ש. ועי' בתוס' חדשים לתרומות שם, שמוהרש"ח תמה על הר"ב שם למה נקט הטעם דמקרא ומסורת שנאמר רק בתחלה, ולא נקט הטעם של "לך" שנאמר במסקנא, וברש"ש שם כתב שנעלם ממוהרש"ח, שהתויו"ט רפ"ד דכריתות עמד בזה וכתב ישוב. ועי"ע מ"ש בפני יהושע, ובס' אור חדש, לפסחים טו א, בישוב דברי רש"י בפסחים שם. ועי"ע בזה במהרי"ט אלגזי (פ"ה דבכורות) דף מד א ד"ה וראיתי, ובמשנה ראשונה לתרומות שם.

פרק ו

אכילת פסח בשני מקומות או בשתי חבורות

רבי יהודה אומר, שממה שכתוב ולקחו מן הדם ונתנו כו' על "הבתים אשר יאכלו אתו בהם"¹, אנו למדים שהפסח נאכל בשתי חבורות², שמכיון שכתוב "הבתים" "יאכלו" "בהם", בלשון רבים, ו"אותו" בלשון יחיד, משמע ששני בני אדם אוכלים פסח אחד בשני בתים³, יכול יהא האוכל אוכל בשני מקומות, תלמוד לומר בבית אחד יאכל⁴, כלומר שאין אדם אחד אוכל בשני חדרים, או בשתי חבורות ההופכות פניהן הילך והילך וכו'⁵; רבי שמעון אומר, שממה שכתוב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, אנו למדים שאדם אוכל בשני מקומות⁶, משום שר"ש מפרש דמה שכתוב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, זה מוסב על כל אחד ואחד מהאוכלים שיכול לאכול מפסחו בשני בתים⁷, יכול יהא נאכל בשתי חבורות, ת"ל בבית אחד יאכל⁸, כלומר שמשם אנו למדים, שעיקרו של פסח אינו נאכל בשתי חבורות⁹.

ואמרו בגמ' בטעם מחלוקתם, שרבי יהודה סובר יש אם למסורת, ורבי שמעון סובר יש אם למקרא¹⁰. וביארו הראשונים, שר"ש סובר שיש לפרש תיבת "יאכל" כמו שאנו "קוראים" אותה, דהיינו יֶאֱכַל, ולפי"ז זה מוסב על הפסח, שהפסח צריך להאכל רק בבית אחד, ואינו מוסב על האיש האוכל, וממילא משמעו הוא, שעיקר תחילת אכילת

1. שמות יב ז.
2. ברייתא בפסחים פו א.
3. רש"י פסחים שם.
4. שמות יב מו.
5. רש"י פסחים שם.
6. בברייתא שם.
7. רש"י שם.
8. בברייתא שם.
9. רש"י שם. ועי' מכילתא שמות יב מו.
10. גמ' פסחים פו ב.

הפסח תהיה בחבורה אחת, ולא יתחלק הפסח לשתי חבורות, אבל גברא אם הוא רוצה, עומד מכאן, והולך ואוכל במקום אחר, דלא קפיד רחמנא אלא אעיקר תחילת אכילת הפסח¹¹; אולם רבי יהודה סובר, שיש לפרש תיבת יאכל לפי המסורת דהיינו ככתוב יאכל, [כלומר שלפי מה שכתוב בספר-התורה רק אותיות בלי ניקוד, אפשר לקרוא: יאכל], ולפי¹² י"ל שתיבת יאכל מוסבת על גברא, שרק בבית אחד יאכל הגברא את הפסח, ולא יאכל אותו בשני בתים, ורק גבי אוכלים הרבה כתוב "בתים" בלשון רבים¹². ויש שהוסיף להסביר בזה, דמה שדרש רבי יהודה יאכל כפי המסורה, ולא [גם] כפי המקרא, זהו משום שאין לדרוש כפי המקרא ולמעט עי"ז שלא יהא הפסח נאכל בשתי חבורות, כיון שכתוב בפסוק אחר, הבתים אשר יאכלו אותו בהם, שלפי פשוטו הוא מתפרש, שכל אחד יאכל מאותו הפסח [אפילו] בשני בתים, אולם רבי שמעון שדרש יאכל כפי המקרא, מפרש דמה שכתוב הבתים וכו', פירושו הוא, שכל אחד יאכל מפסחו בבית אחד¹³.

ויש שביאר בטעם רבי יהודה שדרש יאכל כאילו כתוב יאכל משום שיש אם למסורת, שאע"פ שהמקרא הוא יאכל בלשון נפעל, מ"מ הלא יש מקומות שבנין נפעל מורה על המפעל מצד הפועל, כמו וכי ימוך אחיך עמך "ונמכר" לך¹⁴, שמדובר שם במוכר עצמו מפני דוחקו, וכמ"ש הראב"ע שם¹⁵, וכן או דדו או בן דדו יגאלנו וכו' או השיגה ידו "ונגאל"¹⁶, שפירושו הוא שהוא יגאל את עצמו¹⁷, ומצאנו לשון נפעל גם בפועל יוצא לזולתו, כמו אשר "נשברתי" את לבם הזונה¹⁸, שתרגם יונתן "דתברית", שהוא "שברתי", כמבואר ברד"ק שם¹⁹, והכלל היוצא מכל אלה, שיש בבנין נפעל צד פועל,

11. רש"י ור"ח פסחים פו א-ב.

12. רש"י ור"ח שם.

13. המלבי"ם בפר' בא סי' צג, ובפ' אחרי סי' כג, וע"ש שהביא הרבה דוגמאות כע"ז.

14. ויקרא כה לט.

15. בראב"ע: ונמכר לך, הוא מעצמו, או גנב ומכרוהו בבית דין; ועי' קדושין כא וערכין לב, רבי יוסי ברבי חנינא אומר, כמה קשה אבקה של שביעית כו', לא באת לידו עד "שמוכר את עצמו" שנאמר וכי ימוך אחיך ונמכר לך.

16. ויקרא כה מט.

17. ועי' בתרגום יונתן שם: או תארע ידיה, או ידא דציבורא, ויתפריק.

18. יחזקאל ו' ט.

19. עי' ברד"ק שהביא מיונתן ומקצת מפרשים, שהוא כמו שברתי, וכתב ואיננו נכון שבנין נפעל יהיה יוצא, ופירושו כמשמעו עומד, ואמר על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה, על דרך ויתעצב אל לבו. ובהכתב והקבלה לפר' בא ציין, שגם בפסוק לא "נודעת" להם בשמות ו ג, מצאנו שיש בבנין נפעל צד פועל, ועי"ע מ"ש שם בפסוק כל מלאכה לא "יעשה" בהם בשמות

ומדרך הכתוב בכמה מקומות להשתמש בו מהצד ההוא, לכן אין זרות להשתמש במלת יֶאָכֵל מצד הפועל אשר בו ולפרשו כמו יֶאָכֵל, כדי להכריעו אל המסורת, למ"ד יש אם למסורת, מכיון שלא כתוב ייאכל [בשתי יודים], דוגמת "תיעשה" המנורה²⁰, ועוד שכבר מצאנו בשלש מקומות²¹, שכתוב שם מצות "יֶאָכֵל", והלשון נופל על מי שאוכל, לא על המצות הנאכלות, מדלא כתוב "יאכלו" בלשון רבים, א"כ הוא הדין שהפסוק בבית אחד "יאכל", יתפרש שהוא אזהרה לגברא האוכל את הפסח, ועוד שהרי כל הפסוק הזה הוא אזהרה על הגברא, כמ"ש לא "תוציא" מן הבית מן הבשר חוצה, ועצם לא "תשברו" בו²², ורבי שמעון שסובר יש אם למקרא, מפרש יאכל בלשון נפעל כמנהגו ברוב המקומות, [ולכן פירש דקאי אפסח ולא על גברי], ולכן מחלוקתם בפירוש של בבית אחד "יאכל", איננה כי אם בשיקול הדעת ע"פ דקדוק הלשון, וכמחלוקתם בפירוש על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, שגם היא תלויה בסברא ובשיקול הדעת לבד, ושניהם תלויים זה בזה²³.

ויש שהסביר באופן אחר, במ"ש הגמ' שמחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון תלויה אם נדרוש יֶאָכֵל או יֶאָכֵל, שהכוונה היא, שמלשון יֶאָכֵל משמע, שמדובר באיש אחד, ובע"כ שאסור לו לאכול מהפסח בזמנים מתחלפים, [כלומר שר"י אוסר ליחיד לאכול מהפסח בשני מקומות, אף ששתי אכילותיו אינן באותו זמן, אלא בזמנים מתחלפים], ומלשון יֶאָכֵל משמע שמדובר בכמה אנשים האוכלים ממנו, וגילה קרא [לדעת ר"ש], שהאיסור הוא רק שבאותו זמן שנאכל הפסח בחבורה זו לא יהא נאכל אז גם בחבורה אחרת²⁴. ויש מהראשונים שפירשו להיפך את מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון אם יש אם

יב טז.

20. שמות כה לא, וע"ש ברו"ה ובהכתב והקבלה, שכתבו במ"ש רש"י שם, תיעשה המנורה מאליה, לפי שמשה נתקשה בה, אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור, והיא נעשית מאליה, לכך לא נכתב תעשה עכ"ל, שר"ל מדכתיב תיעשה ביוד יתירה, לכן פירשוהו בנפעל משולל פועל בכל הצדדים. וע"ש באבן עזרא.

21. שמות יג ז, במדבר כח טז, יחזקאל מה כא.

22. שמות יב מו.

23. הרו"ה במאמרו "יש אם למקרא ולמסורת" שנדפס בסוף פירושו לחומש דברים, וכ"כ בקיצור בהכתב והקבלה לשמות יב מו. ועי"ע במאמר הרו"ה שם, מה שכתב כע"ז לענין יראה יראה, והובא להלן בפרק ט ע"ש. ועי' בספר אור בקר אות ד, שביאר במ"ש ר"י יש אם "למסורת", שלפ"מ שנמסר לנו בקישור שאר הפסוקים הסמוכים שם, כגון כל בן נכר לא "יאכל" בו, וכל עבד איש ומלתה אותו אז "יאכל" בו, תושב ושכיר לא "יאכל" בו, (בפסוקים מג, מד מה), שמדובר שם רק באוכלי הפסח ולא בפסח עצמו, לפי"ז יש לפרש גם בפסוק בבית אחד "יאכל" שבפסוק מו, שהכוונה על אוכלי הפסח ולא על הפסח עצמו.

24. חדושי הרא"מ הורו"ף לפסחים פו ב.

למקרא או למסורת, [שר"י סובר יש אם "למקרא", ור"ש סובר יש אם "למסורת", משום שפירשו שהמחלוקת הזו אינה מוסבת על מלת "יאכל", אלא על המילים "בבית אחד"], שר"י סובר יש אם "למקרא", כלומר שמה שכתוב "בבית אחד" יאכל, פירוש הוא כפשטות "המקרא", שהאוכל מהפסח צריך לאכול ממנו רק "במקום אחד" ולא בשני מקומות, אבל הפסח עצמו נאכל אפילו בשתי חבורות שאוכלות ממנו בשני מקומות, ור"ש סובר יש אם "למסורת", דהיינו מה "שמסר" אונקלוס הגר בתרגומו על "בבית אחד" יאכל, "בחבורא חדא" יתאכל, כלומר שפסח צריך להאכל רק "בחבורה אחת" ולא "בשתי חבורות" אבל אינו מקפיד על האוכל שלא יאכל ממנו בשני מקומות²⁵. אולם יש שתמהו על פירוש זה, דהרי לא שמענו "מסורת" כזו מעולם, ועוד דהרי קיימא לן בפ"ק דסנהדרין שר"ש סובר יש אם "למקרא"²⁶, ועוד דהרי מלשון הברייתא יש לדייק, שהמחלוקת כאן, אם יש אם למקרא או למסורת, מוסבת על מלת "יאכל", ולא על המילים "בבית אחד", מדנקט התנא גבי "חבורות", לשון "שהפסח נאכל בשתי חבורות", ולא נקט "שתי חבורות אוכלות אותו", ואילו גבי "מקומות" נקט לשון "האוכל אוכל בשני מקומות", ולא נקט "הפסח נאכל בשני מקומות", א"כ מזה מוכח, שמי שדורש שהפסוק ממעט "שתי חבורות", אומר כן מפני שמפרש "יאכל" על הפסח, ומי שדורש שהפסוק ממעט "שני מקומות", אומר כן מפני שמפרש "יאכל" על גברא²⁷.

ויש מהאחרונים שפירש באופן שלישי [המורכב משני האופנים דלעיל, שמחלוקת ר"י ור"ש היא בעיקר לענין מלת "יאכל" – אם היא נדרשת בלשון "נפעל מאליו", או בלשון "פעולה מכוונת" – כמ"ש רש"י שהמחלוקת היא לענין מלת יאכל, ושלר' יהודה

25. רש"י פסחים פו ב: ואני שמעתי חילוף כו'. וכנראה שהמפרש הנ"ל גרס בגמ' "מר" סבר יש אם למסורת "ומר" סבר יש אם למקרא, כמ"ש בכת"י מינכן, וכמובא בילקו"ש קצו. [מיהו יש להעיר, שבתוס' שם מבואר, דאף שגרסו בגמ', "מר" סבר וכו', מ"מ פירוש שהכוונה היא כמפורש ברש"י עצמו; ועי' גם בתוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו, שכתבו שר"ש סובר גבי בבית אחד יאכל, שיש אם "למקרא"; אולם עי' בתוס' זבחים מ א ד"ה לא, שכתבו שר"ש סובר גבי בבית אחד יאכל, שיש אם "למסורת"]; ועי' במצפה איתן לפסחים שם, שהביא ראיה, שר' יהודה סובר שיש אם למסורת, ממ"ש במד"ר סו"פ חיי שרה, שר"י אומר שקטורה זו הגר, דאף "שקוראים" ולבני "הפילגשים" אשר לאברהם, בלשון רבים, מ"מ "פילגשם" "כתיב", וגם ראיה ממ"ש התוס' בקדושין לה א ד"ה משום, שר"י סובר שאשה פטורה מפ"ו, והלא ביבמות סה ב מבואר אליבא דהפוסטרים, דאף "שמקריאת" "וכבשוה" משמע תרת, מ"מ הרי "כתוב" "וכבשה" בלי וא"ו.

26. סנהדרין ד א, לענין מנין הדפנות בסוכה, וראה בזה בפרק י.

27. רש"י עצמו בפסחים שם. ועי"ע בזה במרכבת המשנה המובא להלן. ויש להעיר, שבנוסח ד"ו כתוב "שהפסח נאכל בשתי חבורות" "שהפסח נאכל בשני מקומות".

יש אם למקרא ולר"ש יש אם למסורת, כמו ששמע רש"י מרבתי[ו], שר"ש סובר יש אם "למסורת", כלומר שיש לדרוש מלת יאכל, עפי"מ שיש "מסורת" בידינו לקרוא אותה ביד צרויה, שפירוש בנין נפעל הוא דבר הנעשה מאליו, ואעפ"כ אמרה תורה, שדוקא "בבית אחד" יאכל, כלומר שדוקא "בחבורה אחת" יאכל, ולא יתאכל בשתי חבורות, אפילו בגוונא שאין האוכל זו ממקומו, ולכן שתי חבורות האוכלות בבית אחד צריכות למחיצה ביניהן, ורבי יהודה סובר יש אם "למקרא", כלומר דמה שכתוב "במקרא" הוא העיקר, [ר"ל כיון שמלת יאכל כתובה במקרא בלי נקודות, אפשר לקרוא ולדרוש אותה ביד חולמית], לומר שהאיסור הוא שהאדם האוכל לא יזוז "ממקומו" אפילו בחבורה אחת, ואפילו כל בני החבורה ביחד אינם רשאים לעבור מבית לחצר ולאכול שם²⁸.

ויש מהראשונים שתמהו אליבא דרבי שמעון שדורש, לענין אכילת הפסח, אם למקרא ולא אם למסורת, למה איננו דורש גם אם למקרא וגם אם למסורת, כמו שהוא עצמו דורש אם למקרא ולמסורת, לענין מה שכתוב לא ימשל למכרה בבגדו בה²⁹, ותרצו דשאני התם שהמקרא והמסורת אינם סותרים זה את זה, ויכול לדרוש לשניהם, אבל כאן מכיון שאי אפשר לדרוש אלא דבר אחד [או יאכל או יאכל], לכן הוא דורש מקרא לבד³⁰.

28. מרכבת המשנה (לר"ש מחעלמא) ח"א וח"ג בפ"ט מקרבן פסח ה"א וה"ה, ע"ש שכתב כן, עפי"מ שהאריך להוכיח מתוספתא וירושלמי, שלכו"ע אפשר לחלק את הפסח לפני תחלת אכילתו לכמה חבורות ובתים, (דלא כמ"ש רש"י שר"ש אוסר לחלקו לפני תחלת אכילתו לשתי חבורות), ומחלוקתם היא, שר"ש אוסר אחרי שהתחילו לאכול בחבורה אחת, לאכול בחבורה אחרת אפילו בלי שינוי מקום, אבל הפסח עצמו נאכל אפילו בשני מקומות, ור' יהודה סובר להיפך, שאינו נאכל בשני מקומות אבל נאכל בשתי חבורות בבית אחד אפילו בלי מחיצה ע"ש. ועי' מה שהשיג עליו המלבי"ם שמות יב מו סי' צג.

29. שמות כא ח, עי' בקדושין יח ב, שר"ש דורש גם בביגדו וגם בבוגדו, וראה לעיל בפרק ד.

30. תוס' פסחים פו ב ד"ה ואמר, והוסיפו שבחילוק זה יתיישב גם מה דאיתא בסנהדרין ד א, שר"ש שמצריך רק שלשה דפנות בסוכה, סובר יש אם למקרא ולא אם למסורת; וכ"כ בתוס' הרשב"א לפסחים שם. וראה להלן בפרק י. ועי' בתוס' סנהדרין שם, שנשאר בקושיא במ"ש הגמ' בפסחים שם, באכילת הפסח, שר"ש סבר יש אם למקרא, ממה דמסקינן בסוכה ו ב לחד לישנא, דכו"ע ר"ש ורבנן, סוברים במנין הדפנות בסוכה, שיש אם למסורת, וכן הקשו התוס' בסוכה ו ב סוד"ה ור"ש. ועי"ע בתוס' זבחים מ א ד"ה לא, שהביאו מפסחים שם, שר"ש סובר באכילת הפסח, שיש אם "למסורת", ותמהו ע"ז ממ"ש בסנהדרין שם במנין הדפנות בסוכה, שר"ש סובר יש אם "למקרא", וגם ממ"ש רש"י בזבחים שם, שר"ש שדרש קרנות קרנות סובר שיש אם "למקרא". [וראה בזה להלן פרק יג]. ועי"ע לענין דעת ר"ש באכילת הפסח בהערה דלעיל.

פרק ז

רביעית דם שיצאה משני מתים

במה שנחלקו רבי עקיבא וחכמים, לענין רביעית דם שיצאה ממת שמטמאה באהל, שחכמים סוברים שזהו רק כשיצאה הרביעית ממת אחד, אבל רביעית דם שיצאה משני מתים אינה מטמאה באהל, ורבי עקיבא סובר שאפילו ביצאה הרביעית משני מתים מטמאה באהל¹, אמרו בברייתא: ר"ע אומר מנין לרביעית דם שיצאה משני מתים שמטמא באהל, שנאמר על כל נפשת מת לא יבא², שתי נפשות ושיעור אחד³; והסביר בזה ר' יצחק בשם רבי יוחנן, שטעמו של ר"ע הוא משום שסובר יש אם למקרא⁴, כלומר שמכיון שנפש היינו דם שנקרא נפש⁵, ואנו קוראים "נפשות" בלשון רבים, ולא קרוי "מת" עד שיהא בו שיעור מיתה, שהוא רביעית דם, משום שרביעית דם היא שיעור חיותו של אדם, משמע שאפילו רביעית-דם אחת משני בני אדם מטמאה באהל⁶, ולא

1. משנה באהלות פ"ב מ"ב ומ"ו. ועי' אליהו רבא שם, שכפילות המשנה באה ללמד, שנחלקו בין ביצאה רק חצי רביעית מכל מת, להודיעך כוחו דר"ע ובין ברביעית שפירשה משתי רביעיות שיצאו משני מתים, להודיעך כוחם דחכמים. וברש"ש שם תמה, שאליבא דהאליהו רבא לא אתי מתני' לא כרבי יהודה ולא כר"ש בן יהודה משום ר"ש, הסוברים בתוספתא אהלות פ"ג מ"א, שמחלוקת ר"ע וחכמים היא רק באופן אחד, או באופן שני, ולא בשניהם ביחד, ע"ש. והרמב"ם בפ"ד מטומאת מת ה"א פסק כחכמים, וכמ"ש בכס"מ, והיינו כנראה ע"פ הכלל שהלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו. ויתכן גם, שפסק כן עפ"מ"ש רבי יוחנן בסנהדרין ד א, שר"ע שמטמא אפילו ברביעית משני מתים, ורבי ור"ש וכו', כולוהו ס"ל שיש אם למקרא, וכמ"ש הראב"ן שם "שיטה אינון ולית הלכתא כחד מינייהו".
2. ויקרא כא יא.
3. ברייתא בסנהדרין ד א וחולין עב א, תורת כהנים שם.
4. עי' סנהדרין שם, שרבי יוחנן כלל את ר"ע בתוך רשימת התנאים הסוברים יש אם למקרא.
5. כמ"ש בויקרא יז יד, כי נפש כל בשר דמו הוא.
6. רש"י סנהדרין שם, וכ"ה ברש"י חולין שם. וכ"ה ברש"י ותוס' נזיר לח א, שהביאו גם ממ"ש הגמ' בשבת לא ב "רביעית דם נתתי בכם". ועי"ע ברש"י ותוס' סוטה ה א ד"ה אדם שאין בו אלא רביעית-דם אחת.

צריך רביעית מכל אחד, כיון שלא כתוב "נפשות מתים"⁷; ורבנן חולקים על ר"ע ואומרים שאינו מטמא באהל עד שיהא שיעור רביעית מאדם אחד, כיון שכתוב "נפשת" חסר וא"ו⁸, משום שסוברים יש אם למסורת?

ורב אחא בר יעקב תמה על רבי יוחנן שאמר שרק חמשה תנאים, וביניהם ר"ע, סוברים יש אם "למקרא", ואילו שאר התנאים [וביניהם רבנן דר"ע], סוברים כולם שיש אם "למסורת", ממה שראינו לענין לא תבשל גבי "בחלב" אמו, שהכל מודים שם שהכוונה לחלב [חית קמוצה] ולא לחלב [חית צרויה], משום שיש אם למקרא⁹, ולפי"ז צידד שי"ל שגם רבנן דר"ע סוברים שיש אם למקרא, כמו ר"ע, ומחלוקתם היא, שר"ע סובר נפשות משמע [אפילו] שתיים, ורבנן סוברים שנפשות משמע נפשות דעלמא¹⁰, כלומר לא יבוא על נפש אחת מכל נפשות-מת שבעולם¹¹; אולם אח"כ תירצו בגמ' את דברי רבי יוחנן, ואמרו, וכי כל העולם סוברים שיש אם למקרא, והלא לענין טוטפות מצאנו להדיא שרבי ישמעאל סובר שיש אם למסורת¹², והסיקו לפי"ז בגמ', שלעולם נחלקו תנאים אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, וכמ"ש רבי יוחנן, אלא שהסוברים שיש אם למסורת לא אמרו כן אלא כשיש שינוי באותיות בין המקרא למסורת, כגון נפשות נפשת וכדומה, מה שאין כן בבשר בחלב מודים הכל שיש אם למקרא, מכיון שאין שם שינוי באותיות בין המקרא למסורת¹³. ואלבא דהדורש מסורת אפילו בענין "יראה יראה", אע"פ שאין שם שינוי באותיות בין מקרא למסורת¹⁴, י"ל דשאני בבשר בחלב, ששם מודים הכל שיש אם למקרא, משום ששם מוכח לשון התורה "לא תבשל", שדרך בישול אסרה תורה, שיש לדרוש שם אם למקרא, מה שאין כן בשאר ענינים¹⁵.

7. פיה"מ לרמב"ם באהלות שם.

8. גמ' ורש"י בסנהדרין שם.

9. תוס' סנהדרין שם ד"ה ורבנן, וחולין שם ד"ה שתי בדעת ר' ישמעאל. ועי' פסיקתא זוטרתא לקח טוב לויקרא שם, שכתב בזה"ל: "ועל כל נפשת חסר וא"ו, מלמד שאפילו רביעית דם שיצא משני מתים מטמא באהל", ודבריו תמוהים מהגמ' סנהדרין הנ"ל. ועיי' תפארת ישראל לאהלות שם, שכתב שנראה שברביעית הבאה "משלש" מתים, גם ר"ע מודה שאינו טמא, [כנראה שכוונתו, שלזה הועילה המסורת שכתוב נפשת חסר וא"ו].

10. ראה פרק ג.

11. סנהדרין ד א-ב.

12. רש"י שם. וראה עוד בפ"י פי"א פי"ג.

13. ראה בזה בפ"ד.

14. מסקנת הגמ', וראה עוד בפ"ג פי"ג פי"ד.

15. ראה פ"ט.

16. רב אחא ברי' דרב איקא בגמ' שם, ועי' פ"ט. וכן כתבו הרמב"ם בפיה"מ לאהלות פ"ב מ"ב,

וביאר הרש"ב שם, שמחלוקת ר"ע ורבנן לענין רביעית דם, דורש ר"ע רק אם למקרא ולא אם למסורת, ואילו בענין אשם תלוי, דורש ר"ע גם מקרא וגם מסורת¹⁷, שזהו משום שבענין אשם תלוי, המקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, ואפשר לקיים שניהם, לכן מחייב ר"ע אשם תלוי בין בחתיכה אחת משתי חתיכות, משום שקוראים "מצוות" [בחולם], ובין בחתיכה אחת ספק חלב ספק שומן, משום שכתוב במסורת "מצות" [בפתח], מה שאין כן בענין רביעית דם, כיון שהמקרא והמסורת מכחישים זה לזה, איננו דורש אלא מקרא לבד, ואיננו דורש המסורת¹⁸; והוסיפו הראשונים, שבחילוק כזה יתבאר גם מה שדורש ר"ע מקרא ומסורת גבי לחם עוני¹⁹, משום ששם אפשר לקיים שניהם²⁰.

ויש שהסביר, שמה שסובר ר"ע ברביעית דם, שיש אם למקרא, ולא אם למסורת, זהו משום שר"ע סובר שכאן הוכחת המקרא עדיפה מהוכחת המסורת, שמכיון שכתוב "נפשת מת", ונשתנה קריאתו לקרוא "נפשות מת", מוכח שיש לדרוש שהכוונה היא לשיעור של מת אחד שיצא משתי נפשות, משום שכאן המקרא מוכיח על המסורת, ורבנן סוברים, שהמסורת מוכיחה כאן על המקרא, שמכיון שכתוב "נפשת" בלי וא"ו, משמע שהכוונה היא לשיעור אחד ממת אחד, ומה שקוראים "נפשות" בלשון רבים, ר"ל נפשות דעלמא²¹; ומה שאמר ר"ע²², לולב אחד ואתרוג אחד משום שכתוב "כפת",

והר"ש והר"ב שם, שמחלוקת ר"ע ורבנן לענין רביעית דם שיצאה משני מתים תלויה אם יש אם למקרא או יש אם למסורת.

17. עי' כריתות יז ב, וכב ב, וראה להלן פרק ח.
18. תוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו. ועי' תוס' נדה טו א ד"ה לא, שכתבו סתמא "צ"ל שיש שום חילוק בין מקרא ומסורת זה דאשם תלוי למקרא ומסורת דעלמא".
19. עי' פסחים לו א, שר"ע לומד ממה שכתוב "עני" [בלי וא"ו] פרט לעיסה שנילושה בין ושמן ודבש, וממה שקוראים "עוני" [בחולם], שזהו לחם שעונים עליו דברים הרבה.
20. תוס' סנהדרין שם. ועי' ש שהוסיפו, שכן מצאנו בסוכה ל"ב א ול"ד ב, שר"ע סובר לולב אחד, משום שכתוב במסורת "כפת" תמרים. וכ"כ התוס' בסוכה ו ב ד"ה ור"ש ע"ש. ועי' ש במהרש"א ומהר"ם שתמהו, דהלא זוהי "סתירה" לדבריהם, משום שלפי"מ דקרינן "כפות", יצטרך לקחת שני לולבים, כיון שר"ע סובר שבמקום שהמקרא מכחיש למסורת, יש אם למקרא, ועי' ש ובהגהות קרני ראם, מ"ש בזה. ועי' בתוס' סוכה לב א, ד"ה כפת כתיב: "בהא כולי עלמא מודו שיש אם למסורת, וצריך טעמא", ועי' מ"ש בזה בערוך לנר, כפות תמרים, יד דוד, ועמק סוכות, שם. ועי' תוס' פסחים לו א ד"ה עוני בשם ר"י, דמה שכ"ע מודים שלולב אחד, זהו משום שסמכין שם על מ"ש באתרוג "פרי" עץ הדר, בלשון יחיד, דהוא הדין בלולב. ועי' ש בתוס' סנהדרין שם ובתוס' זבחים מ א ד"ה לא, שנשאר בתמיהה, למה בקדושין יח ב, גבי "בבגדו", דרש ר"ע מקרא לחוד, והלא גם לענין "בבגדו" אפשר לקיים מקרא ומסורת, וראה בזה בפרק ד. ועי' ש בראב"ן שהובא בסמוך.
21. ראב"ן לסנהדרין ד א.
22. בסוכה לד ב.

אע"ג שאנו קוראים "כפות", דמשמע [לכאורה] שסובר יש אם למסורת, זהו משום ששם לא מוכח מהמקרא שצריך שתי כפות, כיון שי"ל שמה שקוראים שם כפות בלשון רבים, זהו משום שכתוב ונקרא שם "תמרים" בלשון רבים, ואילו היה כתוב שם "כפת תמר", והיו קוראים "כפות תמר", אז היה ר"ע דורש שם כמו שדרש גבי "נפשות מת"²³; ומה שאמר ר"ע לחם עוני פרט לחלוט ואשישה²⁴, אין זה משום שר"ע דורש שם את המסורת [של עני חסר וא"ו], ולא את המקרא [של עני מלא וא"ו], אלא שמה שאמר "עני כתוב", ר"ל שמלת "עני" כתובה ב"עין" שהוא לשון עניות, ולא כתובה ב"אלף" שהוא לשון אנינות, ועוד ששם לא סתרו המקרא והמסורת זה לזה, משום ששניהם משמעם לשון עניות, מה שאין כן "נפשות" ו"נפשת" סותרים זה לזה, שנפשת משמע אחד, ונפשות משמע שנים, לכן דרש ר"ע ברביעית דם את המקרא שמוכיח יותר מהמסורת²⁵, ובמקום שהמסורת מוכיחה יותר מן המקרא, י"ל שגם לר"ע המסורת עדיפה מן המקרא, דהלא גבי עבד ועובד, ויתן ויותן, אמרו אליבא דכולי עלמא, עבוד דומיא דעבד ויותן דומיא דיתן²⁶, ולא אמרו עבד דומיא דעובד ויתן דומיא דיותן, אלמא שהמסורת עדיפה שם²⁷; ולכן מונה [רבי יוחנן] רק אותם הסוברים יש אם למקרא, ואינו מונה אותם הסוברים יש אם למסורת, משום שלכו"ע יש אם למסורת [במקום שהמסורת מוכיחה יותר]²⁸, ומה שחולקים רבי עקיבא לענין רביעית דם, ורבי²⁹, ובית שמאי³⁰, ורבי שמעון³¹, וסוברים שיש אם למקרא, זהו משום שהם סוברים שהמקרא מוכח שם יותר להדרש מהמסורת, והחולקים עליהם סוברים שהמסורת מוכיחה שם יותר³², ומה שאמר רבי יהודה בן רועץ לענין מה שכתוב שבעים וקראים שבועיים³³, שם הקריאה עיקר משום שהבנין-אב של טימא וטיהר בזכר טימא וטיהר בנקבה כו', עוקר את המסורת, ולכן אין מי שחולק עליו³⁴.

23. ראב"ן שם, ועי"ע לעיל בקטע וביאור ראשונים.

24. בפסחים לו ב.

25. ראב"ן שם, ועי"ע לעיל בקטע הנ"ל.

26. בבבא מציעא כב ב, ל א.

27. ראב"ן שם.

28. ראב"ן שם.

29. לענין מנין הדיינים בדיני ממונות, ראה פרק יא.

30. לענין מנין המתנות המעכבות בחטאת, ראה פרק יג.

31. לענין מנין הדפנות בסוכה, ראה פרק י.

32. כמבואר בפרק זה ובפרקים הנ"ל.

33. סנהדרין ד א, וראה פרק יב.

34. ראב"ן ע"ש בארוכה.

יש שתמהו במה שהוצרך ר"ע ללמוד שרביעית דם שיצאה משני מתים מטמא באהל, ממה שכתוב על כל נפשת מת לא יבא, כיון שיש אם למקרא, ואנו קוראים "נפשות"³⁵, למה צריך קרא לזה, מאי שנה משני חצאי זיתים מבשר שני מתים שמטמא [לכו"ע] באהל³⁶, ויש שתמהו כן ממה שקיי"ל כל שטומאתו ושיעורו שוים מצטרפים³⁷, ויש שהוסיפו לתמוה מהכלל הזה, על מה שסוברים רבנן החולקים על ר"ע, שרביעית דם שיצאה משני מתים אינו מטמא באהל³⁸; ויש שתירצו, שמחלוקת ר"ע ורבנן מיירי רק ברביעית דם הבאה משני נפלים שאין לא בזה ולא בזה רביעית דם מתחילה, אבל בשני מתים שיש בכל אחד יותר מרביעית דם, לדברי הכל מצטרפים חצי רביעית מזה וחצי רביעית מזה לטמא באהל³⁹; ויש שתירצו, דשאני בשר המת, שמכיון שמקומו נעשה צלקת, הריהו נחשב כמי שאין גזעו מחליף⁴⁰, לכן כזית בשר המת מטמא, וממילא שני חצאי זיתים מבשר שני מתים מצטרפים זה לזה, אבל רביעית דם, כיון שגזעו מחליף, אילולא גילוי הקרא של על כל "נפשות מת", הייתי מטהר [לכו"ע] אפילו ברביעית דם שיצא ממת אחד], ומה שנקט ר"ע מנין לרביעית דם שיצאה "משני מתים" שהוא מטמא, זה אינו משום שהיה פשוט לו לר"ע במת אחד בלי הפסוק הזה, [אלא שהפסוק הזה מגלה לנו את עצם ההלכה, שרביעית דם המת מטמא, וממה שקוראים "נפשות" לומד ר"ע שגם רביעית דם הבאה משני מתים מטמא באהל, כיון שיש אם למקרא], ומה שמטהרים רבנן החולקים על ר"ע ברביעית דם הבאה משני מתים, אע"ג דקיי"ל כל שטומאתו ושיעורו שוים מצטרפים זה עם זה, זהו משום שכאן מיעטה התורה במה שכתוב נפשת [בלי וא"ו], כיון שסוברים שיש אם למסורת⁴¹.

35. כמבואר לעיל.

36. כמ"ש בתוספתא אהלות פ"ד ג; וכ"ה ברמב"ם פ"ד דטומאת מת ה"ג; תוס' סנהדרין ד א ד"ה מנין.

37. משנה במעילה יז א: כלל אמר רבי יהושע כל וכו', וכ"ה ברמב"ם פ"ד דטומאת אוכלין הי"א; תוס' יומא פא א ד"ה כל, וכ"ה בהמשך דברי התוס' בסנהדרין שם.

38. תוס' יומא שם.

39. תוס' יומא שם. אולם עי"ש בתוספת יוה"כ שכתב, שממ"ש הרמב"ם פ"ד דטומאת מת ה"א כרבנן, שרביעית דם משני "מתים" טהורה, ולא פירש דמיירי דוקא "בנפלים", מוכח שסובר שלרבנן טהורה בכל גווני, אלא שיי"ל דשאני רביעית דם, מזית מבשר המת, משום דמה שכתוב במסורת "נפשת" בא למעט שכאן אין מצטרפים. ועי"ע בזה בסדרי טהרות לאהלות דף מט ונ"א, ובמי נפתוח פרפר ט אות ה-ז.

40. כמ"ש הגמ' בנדה נה א.

41. תוס' סנהדרין שם.

יש שתמהו, במה שמבואר בגמ'⁴², שרבי ישמעאל מוקים מה שכתוב על כל "נפשת" מת לא יבא⁴³, לרביעית דם שמטמאה באהל כשבאה ממת אחד, משום שסובר יש אם למסורת, ומוקים גם מה שכתוב כל הנגע במת "בנפש" האדם טמא יהיה⁴⁴ לרביעית דם הבאה ממת אחד שמטמאה באהל, למה צריך לרבי ישמעאל שני פסוקים לאותו ענין⁴⁵. ויש שתירץ, שאילו היה כתוב רק פסוק "בנפש", הייתי אומר שאפילו רביעית אחת משני מתים מטמאה באהל, שלא הקפידה התורה אלא על שיעור נפש, שהוא רביעית הלוג, ומה לי ממת אחד ומה לי משני מתים, וכמו שמצטרפים מלא חפנים רקב משני מתים כמ"ש הרמב"ם, אבל עכשו שכתוב גם "בנפש" וגם "נפשת", גילתה התורה שנפשת זהו רק מנפש אחת ולא משתי נפשות⁴⁶. ויש שתירצו, שהפסוק "בנפש" בא לענין טומאת מגע, והפסוק "נפשות" בא לענין טומאת אהל⁴⁷.

והנה יש מי שכתב, שטומאת רביעית דם המת, [אף שהרביעית באה ממת אחד] אינה דין תורה, שהרי אין הנזיר מגלח עליה, ואין חייבים עליה בביאת המקדש⁴⁸. ויש מי שהשיג עליו, דהלא טומאת רביעית דם נלמדת [בין לר"ע ובין לרבנן] ממה שכתוב על כל נפשת מת לא יבא⁴⁹. ויש מי שכתב בדעתו, שהוא סובר שהפסוק הנ"ל הוא אסמכתא בעלמא⁵⁰. ויש שהסבירו, שהרמב"ם מודה, שטומאת רביעית דם – לענין מגע ומשא ואהל – היא מן התורה, ומה שכתב שטומאה זו אינה דין תורה, התכוון רק לומר שטומאה זו אינה מפורשת בתורה, מכיון שהנזיר אינו מגלח עליה, ואין חייבים

42. חולין עב א.

43. ויקרא כא יא.

44. במדבר יט ג.

45. תוס' חולין שם ונשאר בתמיהה. גם בתוס' סנהדרין ד א תמהו כן, בהסתייעם ממ"ש בגמ' שם בע"ב, לענין מנין הפרשיות בתפילין, שרבי ישמעאל סובר יש אם למסורת [עי' פרק יד], למה צריך לרבי ישמעאל שני פסוקים לענין שרביעית דם ממת אחד שמטמאה באהל, ונשאר בתמיהה.

46. יש"ש לחולין פ"ד סי' ה, [וכנראה שר"ל, שה"ה אילו נכתב רק "נפשת" ולא "בנפש", הייתי אומר, שבין רביעית מאחד ובין רביעית משנים מטמאה באהל, משום שיש אם למקרא ולמסורת, כיון שאפשר לקיים שניהם].

47. משנה אחרונה לאהלות פ"ב מ"ב: וכ"כ בספר מי נפתוח אמנה כג, ועי"ע מ"ש שם בפרפר ט. ועי"ע בתוס' אנשי שם לאהלות שם בשם שושנים לדוד, ושם המערכת, ובערוך לנר לסנהדרין ד א, ובקרבן אהרן לפר' אמור מ"ד.

48. רמב"ם פ"ג מטומאת מת ה"ג.

49. עי' ראב"ד שם.

50. כס"מ שם. ועי"ע בכס"מ פ"ה דטומאת מת ה"ה.

עליה בביאת מקדש, וכמו שכתב להדיא⁵¹, לענין כלים שנגעו במת, שאע"פ, שטמאים מדברי קבלה, אינם דין תורה, מכיון שלא נתפרשו בתורה להדיא, וגם שם השיג עליו הראב"ד, דהלא כולם נלמדו מהפסוקים, וע"ש בכס"מ, שהרמב"ם הולך לשיטתו, שכתב בספר המצות, שכל הדברים שאינם מפורשים בתורה, אלא נדרשים מהפסוקים, אע"פ שדינם דין תורה, נקראים "דברי סופרים", כלומר שאינם מפורשים בתורה, וצריך שהסופרים ידרשו אותם מהפסוקים⁵², ולכן לענין כלים שנגעו במת, מכיון שלא נתפרשו בתורה להדיא, רק נלמדים מדרשא, אע"פ שהם דברי קבלה, ומשפטם דין תורה, יש לחלק בינם, לבין מה שמפורש בתורה, לענין שאין חייבים בהם על טומאת מקדש וקדשיו⁵³, ולפי"ז י"ל גם במ"ש הרמב"ם בפ"ג מטומאת מת ה"ג, שטומאת רביעית דם המת אינה דין תורה, התכוון רק לומר שטומאה זו אינה מפורשת בתורה, ולכן היא קרויה "דברי סופרים", אע"פ שהיא מן התורה, כיון שהיא נדרשת בין לרבי עקיבא ובין לרבנן, מהפסוק על "נפשות מת" לא יבא⁵⁴.

51. רמב"ם בפ"ה מטומאת מת ה"ה.

52. ועי' בספר המצות לרמב"ם שורש שני, שהאריך בזה, לענין שהדברים האלו אינם ראויים להמנות במנין תרי"ג מצוות.

53. כס"מ בפ"ה מטומאת מת ה"ה.

54. מנחת חינוך מצוה שסג, ע"ש שהאריך בזה, והוסיף שבזה מיושבת תמיהת המשל"מ פ"ה דנזירות ה"טו, ממ"ש הרמב"ם שם שנזיר שנטמא טומאת שבעה אפילו בטומאות שאינו מגלח עליהן ה"ז "לוקה", על מ"ש הרמב"ם בפ"ג דטומאת מת, שטומאת רביעית דם "אינה דין תורה" שהרי הנזיר אינו מגלח עליה. [מיהו עי' בארצות החיים סי' יג בארץ יהודה סק"ד, שתירץ תמיהת המשל"מ, אף שנאמר שטומאת רביעית היא רק "מדרבנן", עפי"מ שהוכיח, שגם מי שאינו ראוי מדרבנן, נקרא אינו ראוי גם מדאורייתא, ולכן י"ל דשפיר "לוקה" משום בל יחל, כיון שמאחר בטומאתו את תגלחתו וקרבותיו ע"ש]. וכ"כ במרכבת המשנה פ"ו מנזירות ה"ח, והוסיף שכן מפורש בפיה"מ לרמב"ם בכלים פי"ז מי"ב ע"ש. וכע"ז כתב במעשה רוקח לנזירות פ"ה ה"א. ועי' גם בקרן אורה לנזיר נג א, שאף שממ"ש רש"י שם, שהבי"ד של אחריהם סוברים שרביעית אינה מטמאה באהל, לענין עשיית הפסח, משום שלא העמידו דבריהם במקום כרת, משמע מלשונו שטומאת רביעית היא רק מדבריהם, דכל דוכתי נראה שהיא מדאורייתא, אלא שהלכה למשה מסיני, שלענין נזיר ולביאת מקדש אינה חשובה טומאה ע"ש שהאריך. ועי"ע בזה בשואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סי' קח ד"ה נתתי, ובמרומי שדה לנזיר שם. גם בר"ש באהלות פ"ב מ"א מבואר, שטומאת רביעית היא "מדאורייתא" בין בבאה ממת אחד, לרבנן הסוברים יש אם למסורת, ובין בבאה משני מתים, לר"ע הסובר יש אם למקרא ע"ש.

פרק ח

חייב אשם תלוי בשתי חתיכות, או גם בחתיכה אחת

במה שחייבה התורה להביא אשם תלוי, במי שעבר בשוגג על ספק חטא שעל ודאו חייב חטאת¹, ונחלקו בזה תנאים ואמוראים, שיש סוברים שאינו חייב אשם תלוי, אלא כגון שהיו לפניו שתי חתיכות, אחת חלב ואחת שומן, והוא חשב ששתיהן שומן, ואכל אחת מהן, ואינו יודע איזו אכל, אבל היתה רק חתיכה אחת, ספק חלב ספק שומן, ואכל אותה, פטור מאשם תלוי², ויש סוברים שאפילו בחתיכה אחת חייב אשם תלוי³, - אמרו בגמ', ששורש המחלוקת הנ"ל הוא, אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, במה שכתוב "מצות", ואנו קוראים "מצוות"⁴, - יש שפירש, שזה מוסב על מה שכתוב גבי אשם תלוי, ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל "מצות" ה' אשר לא תעשינה, ולא ידע ואשם ונשא עונו וכו', ואנו קוראים "מצוות"⁵; ויש שמפורש בדבריו, שזה מוסב על מה שכתוב⁶, אשר נשיא יחטא, ועשה אחת מכל "מצות" ה' אלקיו אשר לא תעשינה "בשגגה" ואשם, ואנו קוראים "מצוות" ודורשים "עד שישגוג בשתיים"⁷; - שהמחייבים

1. ויקרא ה יז יח, כריתות ב א, יז א-ב, רמב"ם שגגות פ"ח.

2. חכמים בברייתא שם יח א, רב וחייא בר רב שם יז ב.

3. רבי אליעזר שם ושם [ובתוס' ושט"מ כתבו שצ"ל: רבי אלעזר, ע"ש], רבי מאיר שם יח א, רב אסי שם יז ב; וע"ש במשנה ובגמ', עוד דוגמאות לשתי חתיכות, כגון אשתו ואחותו עמו בבית, או כשעשה מלאכה בשבת בבין השמשות שהוא ספק שבת ספק חול, וכן עוד דוגמאות לחתיכה אחת, כגון כוי שהוא ספק בהמה ספק חיה, או נתיבמה וילדה ספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון.

4. סתמא דגמרא בכריתות יז ב, אליבא דרב אסי וחייא בר רב.

5. רש"י שם עפמ"ש בויקרא ה יז.

6. ויקרא ד כב.

7. רבא [ובשט"מ מגיה: רבה] שם אליבא דרב. [ויש להוסיף, שאף שהפסוק הזה מדבר בחטאת, ולא באשם תלוי, מ"מ ע"י בספרא שם, שמרבה ממילת "ואשם", שגם נשיא חייב אשם תלוי]. וע"י ברגמ"ה שם, שביאר, שזה מוסב, על מה שכתוב, בויקרא ד כז, בחטאת יחיד, ואם נפש אחת תחטא בשגגה כו' בעשותה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם. [וגם בספרא שם,

אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, סוברים יש אם למסורת שכתוב "מצות"⁸, והמחייבים אשם תלוי רק בשתי חתיכות, סוברים יש אם למקרא שאנו קוראים "מצוות"⁹; כלומר שלפי המסורת, שנמסרה לנו כתיבת תיבת "מצות" בוא"ו אחד, [שאפשר לקרוא אותה גם בפתח], משמע שמדובר כאן גם כשהיתה לפנינו רק חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן, שיש כאן רק מצוה אחת שלא לאוכלה, ואילו לפי המקרא שאנו קוראים "מצוות" [בחולם] שהוא לשון רבים, משמע שמדובר כאן רק באכל חתיכה אחת מתוך שתיים מסופקות, שבשתיהן יש מצוות שלא לאוכלן¹⁰.

ויש אמוראים שאמרו טעמים אחרים בדיעות המחלוקת אם חיוב אשם תלוי הוא רק בשתי חתיכות או גם בחתיכה אחת: א) שהמחייב אשם תלוי הוא רק בשתי חתיכות, טעמו הוא, משום שבשתי חתיכות אפשר לברר איסורו, אבל בחתיכה אחת אי אפשר לברר איסורו¹¹, - שמכיון שאשם תלוי אינו בא אלא להגין מן היסורים עד שיודע לו, לכן חיובו באשם תלוי הוא רק בשתי חתיכות, כשאכל אחת והשאיר אחת, משום שאפשר שלאחר זמן יבוא בקי שיכיר שזו הנותרת היא שומן, ואז יתברר שאכל חלב ויביא חטאת, אבל כשהיתה חתיכה אחת ואכלה, אי אפשר לבררה לאחר זמן¹², והמחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, סובר שלא צריך לברר איסורו¹³; ב) שהמחייב אשם תלוי רק בשתי חתיכות, טעמו הוא משום שבשתי חתיכות איקבע איסורו, אבל בחתיכה

מרבה ממלת ואשם, לחיוב אשם תלוי]. ועי"ש ברש"ש.

8. סתמא דגמ' שם בטעמו של רב אסי; רבא [להגהת השט"מ: רבה] שם בטעמו של רבי אליעזר שמחייב אשם תלוי בחלב כו.

9. סתמא דגמ' שם, בטעמו של חייא בר רב; רבא [ולהגהת השט"מ: רבה] שם בטעמו של רב.

10. ע"פ רש"י ורגמ"ה שם. ועי' ערוך לנר, דאף שלכאורה תמוה, שמכיון שאחת היא שומן, איך יתיישב לשון "מצוות" שהוא לשון רבים, מ"מ יש לישב, שמכיון שבאשם תלוי חייבתו התורה על הספק, לכן בזה לכל השיטות נחשב ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא [אפילו להסוברים ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן], ושפיר קורא לשתי המסופקות מצוות. ועי"ע זה ברש"ש ובכתר ישועה לכריתות שם; ועי"ע בערוך לנר, שנשאר בתמיהה, למ"ד יש אם למקרא, למה רק באשם תלוי צריך שתי חתיכות, דהלא גם בחטאת כתוב מצות וקוראים מצוות, וא"כ לא נחייב חטאת אלא בהיו שתי חתיכות חלב לפניו ואכל אחת מהן; ועי' מ"ש בזה, בשיטה מקובצת לכריתות יז ב, שהובא להלן.

11. ר' זירא אליבא דרב בכריתות יז ב.

12. רש"י ורגמ"ה שם. ורגמ"ה הוסיף, שי"א באופן אחר, שרק בשתי חתיכות חייב אשם תלוי, משום שהיה לו לברר [לפני אכילתו] איזה מין אכל, אבל בחתיכה אחת פטור, משום שלא יכל לברר.

13. ר' זירא שם אליבא דרבי אליעזר.

אחת לא איקבע איסורא¹⁴, והמחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, סובר שלא צריך קביעות לאיסור¹⁵. ואמרו בגמ', שיש נפקא-מינה לדינא, בין הטעם של אפשר לברר איסורו, לבין הטעם של יש אם למקרא, והוא "בכזית ומחצה"¹⁶, כלומר כשהיו שם שתי חתיכות, באחת כזית ובאחת כחצי זית, ואכל את הכזית והשאיר את הכחצי זית¹⁷ שלפי הטעם של אפשר לברר איסורו, הרי אפשר לברר (ע"י הדחק) גם ע"י חצי-זית הנשאר, ולכן חייב באשם תלוי, אבל לפי הטעם של יש אם למקרא במה שקוראים "מצוות", פטור מאשם תלוי, משום שאין כאן שתי מצוות, כיון שאין שתי זיתים שלימות, שפחות מכזית כמי שאינו¹⁸; ויש שפירש להיפך, שלפי הטעם של אפשר לברר איסורו, פטור מאשם תלוי, משום שהחצי זית הנשאר לא ניכר אם הוא חלב או שומן, משום שהוא דבר מועט, ולכן אי אפשר לברר איסורו, אבל לפי הטעם של יש אם למקרא במה שקוראים מצוות, חייב באשם תלוי, כיון שיש בזה שתי מצוות, כיון שיש שתי חתיכות¹⁹.

ואמרו עוד בגמרא, שיש נפקא-מינה לדינא, בין הטעם של איקבע איסורא, לבין הטעם של יש אם למקרא, כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת חלב ואחת שומן, ובא עכו"ם ואכל את הראשונה, ובא ישראל ואכל את השניה, שלפי הטעם של איקבע איסורא, הרי בנידון הנ"ל כבר איקבע איסורא, - מעיקרא לפני אכילת העכו"ם, כשהיו שתי חתיכות שאחת מהן של איסור, ולכן חייב הישראל אשם תלוי²⁰ - , אבל לפי הטעם של יש אם למקרא במה שקוראים "מצוות", פטור מאשם תלוי, משום שבזמן שהישראל אכל את החתיכה השניה, אין כאן שתי מצוות²¹.

ויש מהאמוראים שביארו, שהמחלוקת אם מביאים אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת,

14. רב נחמן בכריתות יח א אליבא דרב.

15. רב נחמן שם אליבא דרבי אליעזר.

16. גמ' שם.

17. רש"י שם.

18. רש"י, ורגמ"ה בלשון שני, וזהו ע"פ הגירסא בגמ' לפנינו: לרבא "ליכא" מצוות ו"פטור", לרבי זירא "אפשר" לברר איסורו; וכ"ה בד"ו, ובכת"י ר"ב.

19. רגמ"ה בלשון ראשון, וזהו ע"פ הגירסא בגמ', בכת"י לונדון ומינכן: לרבא "איכא" מצוות "ומיחייב" לרבי זירא "אי אפשר" לברר איסורו; ועי' בלח"מ שגגות פ"ח ה"ב, שמהתוס' כריתות יז ב ד"ה מדסיפא, מוכח שבהיו שם רק כזית ומחצה, נקרא לא איקבע איסורא, (ורק בהיו שם שני כזיתים, איסור והיתר, ונסתפק גם מאיזה אכל, וגם אם אכל כשיעור, מביא אשם תלוי על הספק ספיקא), אבל מהרמב"ם שם מוכח שזה נקרא איקבע איסורא ע"ש.

20. רש"י ורגמ"ה.

21. גמ' כריתות יח א. וע"ש שגם להטעם של אפשר לברר איסורו, פטור בזה, משום שלאחר אכילת הישראל לא נשתייר שום דבר משתי החתיכות כדי לברר האיסור.

או שצריך דוקא שתי חתיכות – משום שיש אם למקרא, או משום שצריך שיהא אפשר לברר איסורו, או משום שצריך איקבע איסורא – זהו רק אליבא דהסוברים שאשם תלוי בא רק בחובה, ואיננו בא כלל בנדבה²², אבל אליבא דרבי אליעזר הסובר שמתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל עת שירצה²³, הכל מודים שמביאים אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת²⁴, שמכיון שלר"א יכול להתנדב אשם תלוי ואינו חולין בעזרה, לכן מתחייב באשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, הואיל ובא לידי ספק²⁵; ויש שביארו, שרבי אליעזר סובר, שכאן גם המקרא מועיל וגם המסורת מועילה, שהמקרא שאנו קוראים "מצוות", מועיל שאינו מחוייב להביא אשם תלוי אלא בשתי חתיכות, והמסורת שכתוב "מצוות", מועילה שיכול להתנדב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת²⁶.

יש ראשונים שתמהו על סתירת דיעות של תנאים, שבענין אשם תלוי סוברים שיש אם למסורת, ואילו בענינים אחרים סוברים שיש אם למקרא, וכתבו אופנים שונים ליישב הסתירות, וכמו שיבואר: יש שתמהו, במה שאמר רבי עקיבא²⁷, בהיו מונחות חתיכת קודש וחתיכת חולין, ואכל אחד את הראשונה, ובא אחר ואכל את השניה, זה מביא אשם תלוי וזה מביא אשם תלוי, הרי שגם השני חייב אף שבשעת אכילתו לא היתה לפניו אלא חתיכה אחת, משום שסובר יש אם למסורת שכתוב "מצות", וגם במה שאמר רבי עקיבא שספק נדה חייבת אשם תלוי²⁸, משמע שסובר ר"ע שיש אם למסורת, ואילו בענין רביעית דם שיצאה משני מתים²⁹, סובר ר"ע שמטמא באהל, משום שיש אם למקרא שאנו קוראים "נפשות"³⁰; וכן תמהו, במה שאמר רבי³¹, בהיו

22. חכמים במשנה כריתות כה א.

23. משנה שם.

24. "רבה בר אבא אמר רב", (וברש"י: "רבא"; ובגליון רש"י הוגה ע"פ ס"י: "רב נחמן"), בכריתות יח א.

25. רש"י שם. וע"ש בגמ', שרב אשי הוסיף, דאף שר"א עצמו סובר שמתנדב אדם אשם תלוי אפילו כשלא אכל כלל, מ"מ כאן תפסה הגמ' לשון "ואכלה", משום שמדובר כאן לר"א אליבא דבבא בן בוטא שמצריך להמתין עד שיכנס לבית הספק. ולהלכה נחלקו הפוסקים, אם אשם תלוי בא בנדבה.

26. ברכת הזבח ומים קדושים שם בביאור דברי התוס' שם. ועי"ע במ"ש בשט"מ שם בשם התוס'.

27. במשנה כריתות כב ב.

28. נדה טו א ע"ש.

29. עי' סנהדרין ד א, וראה לעיל פרק ז.

30. כן תמהו התוס' בנדה שם ד"ה לא, והתוס' בסנהדרין שם ד"ה כולהו, והתוס' בסוכה ו ב ד"ה ור"ש, והשט"מ בכריתות יז ב (בהשמטות שבסוף המס') ע"פ תוס' כת"י בשם הריב"א.

31. בכריתות יח א.

לפניו חתיכת שומן וחתיכת חלב, ואכל הראשונה במזיד והשניה בשוגג, שחייב אשם תלוי על השניה, אף שבשעת אכילתה לא היתה לפניו אלא חתיכה אחת³², משום שסובר יש אם למסורת, ואילו לענין דיני ממונות, סובר רבי שדינים בחמשה משום שיש אם למקרא³³; וכן תמהו במה שאמר רבי שמעון³⁴, בהיו מונחות חתיכת חולין וחתיכת קודש, ואכל אחד את הראשונה, ובא אחר ואכל את השניה, שניהם מביאים - בשותפות³⁵ - אשם תלוי אחד, אף שלגבי השני לא נשתיירה אלא חתיכה אחת, משום שסובר יש אם למסורת, ואילו לענין מנין הדפנות בסוכה סובר רבי שמעון שצריך ארבע דפנות משום שיש אם למקרא³⁶.

ויש מהם שתירצו, שצריך לומר שיש שום חילוק בין מקרא ומסורת של אשם תלוי, לבין מקרא ומסורת דעלמא, שהרי חייא בר רב שמצריך שתי חתיכות לענין אשם תלוי³⁷, סובר שלענין אשם תלוי סוברים כולי עלמא שיש אם למקרא, ורב אסי שחולק עליו ואומר שגם בחתיכה אחת מביא אשם תלוי³⁸, סובר שלענין אשם תלוי סוברים כולי עלמא שיש אם למסורת³⁹; ויש שתירצו שרבי עקיבא ורבי מדברים, כשהראשון אכל רק חצי מהחתיכה הראשונה, וכשנאכלה השניה היו עדיין שתי החתיכות לפניו, וא"כ מיושבים דבריהם שפיר אף לפי מה שסוברים יש אם למקרא⁴⁰; ויש שתירצו, שרבי עקיבא סובר, לענין חתיכת קודש וחתיכת חול שהיו מונחות ביחד, דאף שבאכל "גוי" את הראשונה, פטור ישראל כשאכל אח"כ את השנית, משום שזה נחשב כאילו לא היה שם מעולם אלא חתיכה אחת, [ואנו מצריכים שתי חתיכות, משום שיש אם למקרא], מ"מ כשאכל "ישראל" את הראשונה, כיון שהראשון נתחייב עליה אשם תלוי, מתחייב

32. וע"ש בגמ', שרבי מחייב אשם תלוי, גם בבא עכו"ם ואכל את הראשונה, ובא ישראל ואכל את השניה, משום שיש אם למסורת.

33. עי' סנהדרין ד א, וראה להלן פרק יא; כן תמהו התוס' בסנהדרין שם, והתוס' בנדה שם, והשט"מ בכריתות שם.

34. במשנה כריתות כב ב.

35. רש"י.

36. סנהדרין ד א, וראה להלן פרק י; כן תמהו התוס' בסנהדרין שם, והתוס' בסוכה שם.

37. כמובא לעיל.

38. כמובא לעיל.

39. תוס' נדה שם, בתירוץ ראשון, וע"ש במהרש"א ובמהר"ם מלובלין.

40. תוס' נדה שם בתירוץ שני. מיהו עי' תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, שכתבו שבכריתות כג א מוכח, שר"ע ור"ש מחייבים אשם תלוי אפילו באופן שלא נשתיירה לפני השני אלא כזית אחד בלבד.

גם השני באשם תלוי כשאכל את השנית⁴¹.

ויש מהם שביארו שמה שסוברים ר"ע ורבי ור"ש שיש אם למקרא לבד, זהו רק במקום שהמקרא והמסורת מכחישים זה את זה⁴², אבל במקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה את זה, הם דורשים גם אם למקרא וגם אם למסורת, כיון שאפשר לקיים שניהם, שבא המקרא שקוראים "מצוות" לחייב על שתי מצוות, דהיינו שתי חתיכות, והמסורת שכתוב "מצות" באה לחייב על כל מצוה אחת⁴³, - כלומר שהמקרא בא לחייב, כשהיו שם שתי חתיכות, חלב ושומן, ואכל אחת ולא ידע איזוהי, והמסורת באה לחייב כשהיתה שם רק חתיכה אחת מסופקת⁴⁴; ויש שפירש: שהמקרא בא לומר, שלכתחלה צריך שיהיו שם חתיכות כדי לקבוע האיסור, והמסורת באה לחייב על כל אחת משתייהן, אפילו על השניה אף שבשעת אכילתה כבר לא היו שתיים⁴⁵.

ויש שכתבו, שמה שאמרו רבי עקיבא ורבי, שחייב אשם תלוי אפילו בנשאר רק חתיכה אחת⁴⁶, טעמם איננו משום שיש אם למסורת שכתוב "מצות", אלא משום שאף שסוברים גם לענין אשם תלוי, שיש אם למקרא מה שקוראים "מצוות", כמו שסוברים בענינים אחרים שיש אם למקרא, מ"מ הם סוברים "שהטעם" של התורה שמצריכה שתי חתיכות באשם תלוי, הוא משום שע"י שתי חתיכות יש איקבע איסורא, ולכן הם סוברים שבמקום שבתחילה היו שם שתי חתיכות ואיקבע איסורא, חייב אשם תלוי

41. שט"מ השלם לכריתות יז ב, מהרא"ש בשם ריצב"א מיהו ע"ש בשט"מ, שהביא מתוס' כת"י בשם ריב"א, שדחה חילוק זה, וע"י בערוך לנר שם, שצידד לחלק מטעם אחר בין אכל "גוי" את הראשונה, לבין אכל "ישראל" את הראשונה, משום שבאכל ישראל קודם, יש אפשרות לברר האיסור, ע"י עדות הישראל, משא"כ באכל גוי קודם, שאינו נאמן.

42. כגון ברביעית דם שיצאה משני מתים, או במנין הדיינים בשני ממונות, או במנין הדפנות בסוכה, וכיו"ב.

43. תוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו, תוס' הרא"ש שם; והוסיפו שמשום כך יתיישב גם מה שדרש ר"ע בפסחים לו א מקרא ומסורת גבי לחם עוני, משום ששם אינם מכחישים זל"ז; מיהו ע"ש שנשאר בתמיהה, למה גבי "בבגדו בה" בקדושין יח א, דרש ר"ע רק מקרא לחוד, ולא דרש לשניהם כר"ש, אף אינם מכחישים זל"ז, וראה בפרק ד. וע"י מה שהאריך בזה בחמרא וחיי לסנהדרין שם.

44. מהרש"ל בפירוש התוס' שם. וע"י במלא הרועים, ערך ספיקא דאורייתא ודרבנן אות יג, שתמה עליו, למה צריך את המקרא, דהלא מכיון שמהסורת באה לחייב אפילו בחתיכה אחת דלא איקבע איסורא, א"כ כל שכן שחייב בשתי חתיכות, ולכן פי' באופן אחר בכוונת התוס', כמובא להלן. [אולם נראה לי שבאליבא דמהרש"ל, שצריך את המקרא, כדי שלא נאמר שבשתי חתיכות, כיון דאיקבע איסורא, לא סגי לי' בכפרת אשם תלוי, כמ"ש הגמ' בנזיר כג א ע"ש].

45. מלא הרועים שם בכוונת התוס'.

46. כמובא לעיל.

אע"פ שאח"כ לא נשארה אלא חתיכה אחת⁴⁷; והוסיפו שבוזה יתישב ג"כ, למה רק באשם תלוי יש סוברים שצריך שתי חתיכות משום שיש אם למקרא, ואילו בחטאת סוברים הכל שחייב אפילו בחתיכה אחת, אף שגם גבי חטאת כתוב "מצות" וקוראים "מצוות"⁴⁸, אלא שהטעם הוא, משום שבאשם תלוי צריך לברר האיסור, ולקבוע האיסור, אבל בחטאת לא צריך, שהרי חטאת באה על ודאי שהאיסור נקבע ומבורר⁴⁹.

והפוסקים כתבו, שבהיתה רק חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן, פטור מאשם תלוי, משום שאין כאן איסור קבוע, אבל כשהיו לפניו שתי חתיכות, אחת חלב ואחת שומן, חייב באשם תלוי, אפילו כשבא עכו"ם או כלב ואכל את הראשונה, ואח"כ בא ישראל ואכל את השניה, כיון שבתחילה כבר הוקבע האיסור⁵⁰. ויש שתמה למה פסק הרמב"ם בזה כרב נחמן אליבא דרב, ועזב את רבא אליבא דרב, שפוטר בחתיכה אחת מאשם תלוי משום שיש אם למקרא, ושלפי"ז פטור בחתיכה אחת אפילו במקום שנקבע איסורא בתחלה, והלא רבא הוא בתרא, ועוד דהלא גם לרבי זירא אליבא דרב, שפטור בחתיכה אחת מאשם תלוי, משום שאי אפשר לברר איסורו, פטור בחתיכה אחת אפילו במקום שנקבע איסורו בתחלה, ועוד דהלא מ"ש הרמב"ם שבנקבע איסורו בתחלה חייב באשם תלוי, זהו רק כמ"ש רבי, שהוא יחיד, ואילו רבנן סוברים שאפילו בנקבע איסורו בתחלה פטור מאשם תלוי⁵¹, וסיים שצ"ע⁵².

ויש שתירצו, שהפוסקים סמכו בזה על ר"ע ור' יוסי⁵³, שממ"ש בענין חתיכת חולין וחתיכת קודש, שבבא אחד ואכל את הראשונה, ובא אחר ואכל את השניה, חייב השני אשם תלוי אע"ג שבעידנא שאכל את השניה אין כבר שתי מצוות, מוכרח מדבריהם

47. שט"מ לכריתות יז ב, בהשמטות שבסוף המס', בשם תוס' כת"י; ויש להעיר, שזהו בניגוד למ"ש הגמ' בכריתות יח א, דאליבא דרבא שסובר יש אם למקרא, צריך שתי חתיכות מתחילה ועד סוף, ולא מועיל מה שמעיקרא איקבע איסורא, ולכאורה זה תלוי במחלוקת אם דרשין טעמא דקרא.

48. וראה לעיל בהערה 493, שבערוך לנר נשאר בצ"ע בזה.

49. שט"מ שם, וכנראה שכוונתו, שמשום כך באשם תלוי דורשים את המקרא, ובחטאת דורשים את המסורת.

50. רמב"ם שגגות פ"ח ב-ד, וכ"ה בסמ"ג ע' ריד, חינוך מצוה קכת, וכ"כ הרע"ב בכריתות פ"ד מ"א.

51. עי' כריתות יז-כג.

52. כסף משנה בשגגות שם. ויש לציין, שגם רש"י בנדה יד ב ד"ה בעינן, ויבמות קיג א ד"ה הוא, כתב בפשיטות, בטעם הסוברים שאינו חייב אשם תלוי בחתיכה אחת, כגון בספק נדה, שהוא משום שיש אם למקרא.

53. עי' כריתות כב ב.

שסוברים כהטעם של איקבע איסורא⁵⁴; או שהפוסקים סמכו בזה על סתמא דגמ' ביבמות פח ב וכתובות כב ב, שאמרו שם בתרי ותרי הבא עליה באשם תלוי קאי, שמוכח משם שבאיקבע איסורא הוי כשתי חתיכות, וכמ"ש התוס' שם בחד תירוצא, והוא עיקר להלכה⁵⁵.

ויש שיישב פסק הרמב"ם, דמה שפסק כרב נחמן, ולא פסק כרבא שאפילו כשנקבע איסורו בתחלה אינו מביא אשם תלוי אלא כשנשאר לפני השני שתי חתיכות, זהו משום שהרי טעמו של רבא הוא מפני שיש אם למקרא במה שקוראים "מצוות", והלא הרמב"ם פוסק תמיד כמ"ד יש אם למסורת, דהרי במ"ש ר' יוחנן⁵⁶, שרבי⁵⁷ ור"י בן רועץ⁵⁸ ובית שמאי⁵⁹ ורבי שמעון⁶⁰ ורבי עקיבא⁶¹, כולם סוברים שיש אם למקרא, בכל הענינים הנ"ל פסק הרמב"ם להלכה כבני פלוגתתם הסוברים שיש אם למסורת⁶², לכן גם לענין אשם תלוי פסק כרב נחמן, משום שדעתו מתישבת עם יש אם למסורת, ולא פסק כרבא⁶³.

ויש מי שפסק שאפילו בחתיכה אחת שהיא ספק חלב ספק שומן, מביא אשם תלוי⁶⁴.

54. תויו"ט לכריתות פ"ד מ"א אליבא דרמב"ם ורע"ב הנ"ל; וכע"ז כתב בברכת הזבח לכריתות שם, ע"פ עוד תנאים במשנה הנ"ל. ועי' ברש"ש שם שתמה על הוכחת התויו"ט.

55. בברכת הזבח שם להלן; וכ"כ מהרי"ט חיו"ד סי' א אות א, ובשב שמעתתא ש"א סופ"ת. ועי"ע בזה בשער המלך פ"ט מטומאת מת הי"ב, ובמלא הרועים ערך ספיקא דאורייתא ודרבנן אות ז-יג.

56. סנהדרין ד א.

57. במנין הדיינים בדיני ממונות, ראה פרק יא.

58. במנין ימי טומאת יולדת, ראה פרק יב.

59. במנין המתנות המעכבות בחטאת, ראה פרק יג.

60. במנין הדפנות בסוכה, ראה פרק י.

61. ברביעית דם שיצאה משני מתיים, ראה פרק ז.

62. ראה בפרקים הנ"ל.

63. ערוך לנר בכריתות שם. (וע"ש מה שהוסיף לישב, למה פסק הרמב"ם דוקא כרב נחמן ולא כרבי זירא שתולה הטעם באפשר לברר, אף שגם דעתו מתישבת עם יש אם למסורת). ועי"ע בזה בספר אור הישר לכריתות שם, ובמלא הרועים ערך ספיקא דאורייתא ודרבנן אות יג.

64. שאילתות דרב אחאי סי' סח. וע"ש בהעמק שאלה אות טז, שמסביר שהשאלות סובר כמ"ד בכריתות יז ב, שמביא אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת, משום שיש אם למסורת והוסיף שמזה מוכח, שהשאלות סובר כשיטת הרשב"א שספק דאורייתא מן התורה להחמיר, וכמו שמוכח גם משאלות סי' פו וצ' וקסה, דלא כרמב"ם ובה"ג ור"ף שסוברים שבכל ספק דאורייתא הולכים לחומרא מדרבנן ע"ש. ועי' ברביד הזהב לויקרא ה יח שהאריך בזה.

פרק ט

מצות ראייה בשלש רגלים, בסומא בעין אחת

תניא יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה, הסומא באחת מעיניו פטור מן הראייה, שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות, כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו, אף ליראות בשתי עיניו¹. ואמרו בגמ', שמבריייתא זו מוכח, שלא רק במקום שיש שינוי באותיות בין המקרא להמסורת, כמו גבי לטוטפות בסוכות קרנות, שאותיות המקרא יתירות בהם על המסורת, יש לדרוש גם את המסורת, משום שהשינוי מוכיח כך², אלא אפילו במקום שאין שינוי אות בין המקרא למסורת, וכגון גבי יראה יראה, יש לדרוש גם את המקרא, וגם את המסורת³.

ופירשו הראשונים, במה דתניא "שנאמר יראה יראה", שזה מוסב על מה שכתוב "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך"⁴, כלומר ששם כתוב יְרָאָה ואנו קוראים יְרָאָה⁵, ואנו דורשים גם את המקרא וגם את המסורת, ומקישים זה לזה⁶. ובמה דתניא "כדרך שבא לראות כך בא ליראות כו"⁷, פירשו ראשונים, כי מלשון

1. חגיגה ב א, ד ב, סנהדרין ד ב, ערכין ב ב, [ויש לציין, שבחגיגה ד נוסף "רבי" יוחנן בן דהבאי; גם יש לציין, שבסנהדרין שם, אחרי "רבי יהודה" נוסף "בן תימא", וכ"ה בכת"מ לחגיגה שם ושם, אולם בכת"מ לסנהדרין שם לא נזכר "בן תימא", ובכת"מ לערכין שם הוזכר רק "יוחנן בן דהבאי אומר" מבלי להזכיר כלל "משום ר' יהודה"].

2. ראה פרקים י ג יד.

3. גמ' סנהדרין שם ורש"י ע"ש, ועי"ע בזה בפרק ג, לענין חֶלֶב וְחֶלֶב.

4. רש"י חגיגה, רש"י ותוס' סנהדרין, ועוד ראשונים; וכ"ה ברבינו גרשום לערכין, בפ"י ראשון, [ופירושו השני יובא להלן], וציין בתורה אור לשמות כג יז, ויש להוסיף שכ"ה גם בשמות לד כג, ובדברים טז טז.

5. רש"י חגיגה וסנהדרין ע"פ הגהות הב"ח והמהרש"ל, ר"ג לערכין שם, וכן מבואר ברש"י ערכין; ועי' בחדושי הר"ן לסנהדרין, ובמאירי לחגיגה, שמבואר בדבריהם, שאמנם אנחנו קוראים בניקוד יְרָאָה, מ"מ כיון שנמסרה לנו בספר-תורה כתיבת תיבת יראה כשאיננה מנוקדת, לכן אפשר וגם צריך לקרוא ולדרוש גם יְרָאָה, ועי"ע בדברי הרו"ה שהובאו להלן.

6. רש"י סנהדרין וחגיגה.

המקרא יְקָאָה כל זכורך את פני האדון, משמע שהאדם צריך לבוא להתראות מהאדון שבא לראותו, אבל מלשון המסורת יְקָאָה כל זכורך את פני האדון, משמע שהאדם צריך לבוא לראות את פני השכינה, והקיש הכתוב ראייתך לראיתו, כדרך שבא לראות, כך בא ליראות, כלומר כדרך "שהקב"ה" בא לראותך, כך "אתה" בוא להראות לו ולראותו, מה הקב"ה בא לראותך כשהוא שלם בשתי עיניו – שהרי הקב"ה שלם בשתי עיניו⁷, וכמו שנאמר⁸, ארץ אשר ה' אלקיך דרש אתה תמיד "עיני" ה' אלקיך בה⁹ - אף אתה תיראה אליו ותראהו בשתי עיניך, ולכן סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה¹⁰.

ויש שגרסו בברייתא זו להיפך, "כדרך שבא ליראות, כך בא לראות וכו'", ופירשו שכשם "שאדם" בא להתראות לפני המקום הרואהו בשתי עיניו של המקום, כמ"ש במקרא יְקָאָה, כך "אדם" בא לראות את המקום בשתי עיניו של אדם, כמ"ש במסורה יְקָאָה, ולכן סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה¹¹.

ויש שביאר בכוונת הברייתא שדרשה יְקָאָה כאילו כתוב יְקָאָה, משום שיש אם למסורת, שאע"פ שהמקרא הוא בלשון נפעל ולא בלשון פועל, מ"מ הלא יש מקומות בתורה שבהם בנין נפעל מורה על המפעל מצד הפועל, כמו וכי ימוך אחיך עמך "ונמכר"¹², שמדובר שם במוכר עצמו מפני דוחקו, וכמ"ש הראב"ע שם¹³, וכן או דדו או בן

7. רש"י ערכין. וביד רמה לסנהדרין בפירוש שני: המקום רואהו בשתי עינים, כלומר בראייה שלימה שאינה חסירה כלום מראייה הראוייה לו, ודיברה תורה כלשון בני אדם, משום שאצלם אין ראייה שלימה אלא בשתי עינים, ופירושו הראשון יובא להלן.

8. דברים יא יב.

9. רש"י סנהדרין. ובא"י הים לחגיגה, ובעיון יעקב שם, ציינו בזה למ"ש במדרש חזית, כשישראל עושים רצונו של מקום, אז מביט אליהם בשתי עיניו, כמ"ש עיני ה' אל צדיקים, וכשאינן עושים רצונו, אז מביט אליהם בעין אחת כו'.

10. ע"פ רש"י חגיגה סנהדרין וערכין.

11. ר"ת בתוס' חגיגה, וכן מבואר בתוס' סנהדרין, [וכ"ה הגירסא בר"ח סנהדרין, וכע"ז פירשו בחדושי הר"ן וברבינו יונה ובתוס' הרא"ש ובמאירי לסנהדרין]; ועי' בתוס' שם ושם, מה שתמהו על גירסת רש"י ופירושו; ועי"ע בזה במהרש"ל ומהרש"א ומהר"ם בחגיגה, ובפי' הרי"ף לעין יעקב שם, ובמהר"ם שיף, וחכמת מנוח לסנהדרין. ועי"ע בזה בשל"ה לפ' וירא כב יד, ובפי' הרש"ר הירש לשמות כג יז, ובספר איי הים לחגיגה, ובספר אור בוקר סי' יז, ובהסכמת הג"ר מאיר יחיאל אב"ד אסטראווצי לספר רשפי אש השלם, באותיות ח-כב. ועי"ע בזה ביבין שמועה כלל קנא, ובפחד יצחק ערך יש אם למקרא ויש אם למסורת. וראה להלן מה שהובא מגופי הלכות, ופחד יצחק ערך בעיא, בדעת הרמב"ם בזה.

12. ויקרא כה לט.

13. בראב"ע: ונמכר לך, הוא מעצמו, או גנב ומכרוהו בין דין; ועי' קדושין כ א וערכין ל ב, רבי יוסי ברבי חנינא אומר, כמה קשה אבקה של שביעית כו', לא באת לידו עד "שמוכר את עצמו"

דדו יגאלנו כו' או השיגה ידו "ונגאל"¹⁴, שפירושו הוא שהוא יגאל את עצמו¹⁵, ומצאנו לשון נפעל גם בפעל יוצא לזולתו, כמו אשר "נשברתי" את לבם הזונה¹⁶, שתרגם יונתן "דתברתי", שהוא "שברתי" כמבואר ברד"ק שם¹⁷, לכן אין זרות להשתמש במלת יִצָאָה מצד הפועל שבו ולפרשו כמו יראה, כדי להכריעו אל המסורת למ"ד יש אם למסורת, מכיון שלא כתוב "ייראה" ביו"ד, דוגמת מ"ש "תיעשה" המנורה¹⁸, וגם יש אמתלא לפרש יִצָאָה כל זכורך את פני האדון, שבפ' כי תשא¹⁹, כמו יראה, בעבור מלת "את" שלאחריו, שהיה לו לכתוב "אל" פני האדון, וכלשון הכתוב בפ' משפטים, יראה כל זכורך "אל" פני האדון²⁰, וכמו שהוא מנהג הלשון תמיד, כגון וירא ה' "אל" אברם²¹, וירא כבוד ה' "אל" כל העם²², יראה "אל" עבדיך פעלך²³, לכן מסתבר לפרש מ"ש "יראה את פני" על הפועל, ויהיה זכורך הרואה והשכינה המתראית, ומ"ש "יראה אל פני" כמשמעו, ויהיה זכורך המתראה, והשכינה הרואה, והוקשו שתי הראיות זו לזו, כמו שהאדון בא לראותך בשתי עיניו, אף להתראות ממך הוא רוצה להתראות בשתי עיניך, וכן מדויק מ"ש בלשון הברייתא "שנאמר יראה יראה", והו"ל לומר "דכתיב יראה וקרין יראה", דוגמת מה שאמרו כתיב עבד וקרין עובד²⁴, כתיב יתן וקרין יתן²⁵, הרי דהמכוון בלשון הברייתא כאן הוא כמו שכתבנו²⁶.

שנאמר וכי ימוך אחיך ונמכר לך.

14. ויקרא כה מט.

15. ע"י בתרגום יונתן שם: או תארע ידיה, או ידא דציבורא, ויתפריק.

16. יחזקאל ו ט.

17. וע"ש ברד"ק שמסיק שנראה שפירושו עומד, שאמר בדרך משל אני נשברתי מלבם הזונה, על דרך ויתעצב אל לבו; ובהכתב והקבלה בשמות ו יג ציין שגם שם בפסוק לא "נודעתי" להם, מצאנו שיש בנפעל צד פועל, ועי"ע מ"ש בפסוק כל מלאכה לא "יעשה" בהם בשמות יב טו.

18. שמות כה לא, וע"ש ברווה ובהכתב והקבלה, מה שכתבו במ"ש רש"י שם תיעשה המנורה "מאליה" וכו', וע"ש באבן עזרא.

19. שמות לד כג.

20. שמות כג יז.

21. בראשית יב ז, יז א.

22. ויקרא ט כג.

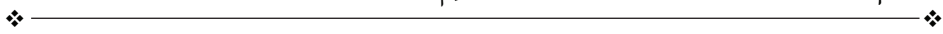
23. תהלים צ טז; וגם בתוס' מכות ח א ד"ה היינו מבואר, דממ"ש "את פני", ולא "לפני", משמע כמסורת, ע"ש בהגהות הב"ח ובמהרש"ל ובמהרש"א; ועי"ע בזה במלבי"ם לדברים טז טז, ובתורה תמימה לשמות כג יז, וביד יוסף ובספר איי הים לחגיגה ד א.

24. פסחים כו ב.

25. ב"מ כב ב.

26. הרוו"ה במאמרו יש אם למקרא ולמסורת, שבסוף פירושו לחומש דברים, (וכע"ז פי' שם,

ויש מהראשונים, שבהביאו את הדרשה "כדרך שבא להיראות כך בא לראות וכו'", הסתמך על מה שכתוב במצות הקהל "בבוא כל ישראל לְרֵאוֹת" את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר"²⁷, שמזה אנו לומדים, כשם שהם באים להיראות לפני ה' כך הם באים לראות הדר קדשו ובית שכינתו, להוציא סומא אפילו בעינו אחת, שהרי אין ראייתו שלימה²⁸, כלומר שמזו הראייה שהיא בשנה שביעית, אנו לומדים לכל ראייה, שאינה חובה אלא במי שראיתו שלימה²⁹. ויש מהאחרונים שביאר כוונתו, שאף הוא סובר שעיקר הלימוד שסומא בעין אחת פטור מן הראייה, הוא מהמקרא והמסורת של "יראה" כל זכורך, כמ"ש ר"י בן דהבאי, וכמו שהוזכר פסוק זה בדבריו הקודמים, [בענין פטור נשים מן הראייה], ומה שהביא את הפסוק, "בבוא כל ישראל ליראות", זהו משום שהוא סובר שהפירוש במ"ש הברייתא כדרך כו', הוא כר"ת שגרס ופירש מה ליראות בשתי עיניו, "שאדם בא להתראות" לפני המקום בשתי עיניו של המקום, אף האדם בא לראות את המקום בשתי עיניו של האדם, ולא כרש"י שגרס ופירש, כדרך "שבא הקב"ה לראותך" בשתי עיניו, אף אתה בוא להיראות לפניו בשתי עיניך, משום שלפירוש רש"י קשה, דהלא לא שייך לשון "ביאה" גבי שכינה הנמצאת בכל מקום³⁰, לכן הביא את הפסוק "בבוא כל ישראל לראות" [כיון ששם הוזכר לשון ביאה גבי ראייה, משא"כ בפסוק יראה כל זכורך, שלא הוזכר שם לשון ביאה], כדי לגלות לנו את פירוש ההיקש של יראה יראה, וכמ"ש אח"כ, כשם "שהם באים להיראות" לפני ה' יתברך, כך הם באים לראות הדר קדשו ובית שכינתו³¹.

ויש שפירש במה דתניא, מה כשבא להיראות, הרואהו רואהו בשתי עינים, שזה מוסב על כהנים המצויים בעבודת בית המקדש, דהרי כהן סומא בעינו אחת הוא בעל מום ופסול לעבודה³².

במ"ש בפסחים פו ב, שבמ"ש בבית אחד יֵאָכֵל, יש לפרש יֵאָכֵל למ"ד יש אם למסורת, וכמבוא לעיל בפרק ו ע"ש; וכן פי' בהכתב והקבלה לשמות יב מו, לד כג.

27. דברים לא יא.

28. רמב"ם בחגיגה פ"ב ה"א, ובפיה"מ לחגיגה פ"א מ"א ובר"ב שם.

29. פיה"מ שם. ועי' בלח"מ ובתויו"ט שתמהו, למה תפס הרמב"ם פסוק זה שלא הוזכר בגמ', במקום "יראה יראה" שהוזכר בגמ'.

30. כמ"ש התוס' בחגיגה ב ד"ה יראה וע"ש; [ויש להעיר על זה ממ"ש בשמות כ כא בכל המקום אשר אזכיר את שמי "אבוא" אליך וברכתך]; ובתוס' סנהדרין ד ב ד"ה כדרך, כתבו "דהלא השכינה תמיד בבית המקדש", וע"ש.

31. גופי הלכות למהר"ש אלגאזי אות קז, והובא בפחד יצחק ערך בעיא.

32. יד רמ"ה לסנהדרין ד ב, בפירושו הראשון, עפימ"ש הגמ' בבכורות מד א, במ"ש עור לא יקרב, דהיינו אפילו בסומא באחת מעיניו. ופירושו השני הובא לעיל.

ויש שפירש במה דתניא "מה בא לראות, בשתי עיניו", דהיינו כהן שבא לראות את הנגעים בשתי עיניו, דהרי כהן סומא באחת מעיניו איננו רואה את הנגעים, משום שכתוב לכל מראה "עיני" הכהן³³, אף הבא לראות [לקיים יראה כל זכורך], זהו דוקא בשתי עיניו³⁴.

ויש שכתבו שדרשת הברייתא ממ"ש "יראה יראה", איננה מיוסדת על המקרא והמסורת של הפסוק "יראה כל זכורך", אלא היא מיוסדת על מה שנאמר בפרשת העקידה, ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יְרָאָה, אשר יאמר היום בהר ה' יְרָאָה³⁵, ועל זה אמרו כדרך שהוא בא לראות, כך בא לראות³⁶.

ויש שחלקו על ברייתא זו, וסוברים שסומא בעינו אחת חייב בראיה³⁷, משום שהם סוברים שלא דורשים כאן מסורת, למעט סומא באחת מעיניו מן הראיה, משום שכאן מקרא עיקר, מכיון שאין כאן שינוי באותיות בין המקרא והמסורת של יראה יראה³⁸. ולהלכה, פסקו ראשונים שסומא בעינו אחת פטור מן הראיה³⁹. ויש שתמה על

33. נגעים פ"ב מ"ג, עפ"מ"ש בויקרא יג יב.

34. רבינו גרשום לערכין ב ב, בפירוש שני, [ונראה שנתכוון לומר, שמהמשנה הנ"ל אנו לומדים, דמה שכתוב שם בפסוק ל"א, וכי יְרָאָה הכהן את נגע הנתק, היינו רק בשתי עיניו, ועל זה קאי מ"ש בברייתא "יראה יראה"]. ובפי' ראשון פי', מה בא לראות, היינו הקב"ה הרואה לעולי גגלים בשתי עיניו, וכמובא לעיל.

35. בראשית כב יד.

36. הכתב והקבלה בשמות לד כג, וחזון יחזקאל לתוספתא חגיגה פ"א ה"ב, ששמעו כן בשם הגר"א; וכן מבואר בפי' רבינו גרשום לערכין ב ב, בשם יש אומרים, והוסיף בביאור הפסוק: כלומר ה' יְרָאָה את המקום ההוא ואת הבאים שם, ויְרָאָה לבאים שם כו'. ועי' בחק נתן לערכין שם, שתמה על פי' הר"ג, ממה דמוכח בסנהדרין ב', דהאי "יראה יראה" מוסב על מקרא ומסורת של יראה כל זכורך, ולא על "יראה יראה" של ויקרא אברהם. ובערוך השולחן העתיד ח"ג סי' קצח סע' ה כתב שנראה "שעיקר הסמך" הוא על הפסוק בעקידה. וגם במנחת יהודה (להר"י עפשטיין) לחגיגה שם כתב שפירוש זה הוא טוב ואמיתי. ועי"ע בפסיקתא לקח טוב, ובשל"ה דף רפג, מ"ש בביאור הפסוק ויקרא אברהם ועי"ע בזה בביאור הגר"א לתקוני זוהר דף ס"ו א, ובניצוצי זוהר לתקו"ז דף נט א, ובאדרת אליהו מהגר"א לפסוק ויקרא אברהם, ובדברי אליהו שם, ובפי' הגר"א לשה"ש ז א.

37. גמ' בחגיגה ב א, ובערכין ב ב, בלשון ג, שזה מתרבה ממ"ש במשנה חגיגה שם "הכל" חייבין בראיה; ורק בסומא בשתי עיניו פטור לכו"ע, כמ"ש במשנה שם ובגמ' ד א, משום דממ"ש בתורה "רגלים" מתמעט כל מי שאינו יכול לעלות ברגליו, כגון חגר וחולה, וסומא בשתי עיניו ע"ש.

38. ברכי יוסף ליו"ד סי' שה אות כד, בדעת הר"ן בקדושין כט א בענין תפדה תיפדה, ע"ש באריכות. וכ"כ מהרי"ט אלגזי פ"ח דבכורות דף קעז אות עז (ב) ע"ש.

39. רמב"ם חגיגה פ"ב ה"א; וכ"נ ממ"ש הר"ח בחגיגה "ואסיקנא, דהכל חייבין בראיה בא לרבות

הרמב"ם, דמכיון שאמרו בגמ'⁴⁰, דמה ששנינו במשנה דחגיגה הכל חייבין בראייה, מרבה לסומא באחת מעיניו שחייב בראייה, דלא כר"י בן דהבאי משמו של רבי יהודה, א"כ הי' לו לרמב"ם לפסוק כסתם משנה שחייב, ועוד שהרי גם ממה דתנו רבנן "רגלים" פרט לחיגר ולחולה ולסומא ולכל מי שאינו יכול לעלות ברגליו כו'⁴¹, משמע שרבנן סוברים שרק סומא בשתי עיניו פטור מן הראייה, אבל סומא בעין אחת חייב בראייה כיון שיכול לעלות ברגליו, והלכה כרבים, וכמ"ש בטורי אבן באבני שוהם שם, שהלכה כרבנן בזה משום שיחיד ורבים הלכה כרבים, (אלא שצ"ע למה לא הזכיר הטו"א, שהרמב"ם פסק כר"י בן דהבאי ע"ש), א"כ צ"ע למה פסק הרמב"ם שסומא בעין אחת פטור מן הראייה⁴². ויש שתירצו, דאע"ג שבלשון ב' אמרו בגמ', ש"הכל" חייבים בראייה מרבה סומא באחת מעיניו שחייב בראייה, מ"מ מכיון שאמרו אח"כ בגמ' לעולם כדאמרין מעיקרא שבא לרבות מי שחציו עבד וחציו בן חורין, לפי"ז י"ל שהמשנה אינה חולקת על ר"י בן דהבאי, ועוד דמתניתין סומא סתם קתני שפטור מן הראייה, משמע שאפילו סומא בעין אחת פטור מן הראייה, ודומיא דחגר שפטור אפילו ברגלו אחת, וחרש שפטור אפילו באזנו אחת⁴³. ויש שכתב, דמה שפסק הרמב"ם כר"י בן דהבאי, שהוא יחיד, זהו משום שכך משמע גם במכילתא משפטים כג' יז, שדרש שם מן יראה פרט לסומא, ובע"כ היינו סומא באחת מעיניו, משום שסומא בשתי עיניו אנו לומדים פטורו מראייה ממ"ש "רגלים"⁴⁴, וכן מ"ש בספרי פרשת ראה "יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות"⁴⁵, היינו כמ"ד שפוטר סומא בעינו אחת מן הראייה, וכן יש ללמוד ממ"ש הגמ' בטעם המחלוקת בין ר"י בן דהבאי לרבנן, אם אנו דורשים מסורת גם כשאין שינוי אות בין מקרא למסורת⁴⁶, א"כ הלא בסו"פ כיצד צולין גבי יאכל יאכל, משמע דקיי"ל

חציו עבד וחציו בן חורין וכו' ע"ש; וגם התוס' במנחות צג ב ד"ה אתיא כתבו בפשיטות, שסומא באחת מעיניו פטור מן הראייה ע"ש.

40. חגיגה וערכין שם.

41. חגיגה ד א.

42. מנחת חינוך מצוה תצ. ועי' בברכי יוסף ליו"ד סי' שה אות כד, ובמהרי"ט אלגזי פ"ח דבכורות דף קעז אות עז (ב), שצידדו, שהר"ן לקדושין דף כט סובר דהלכה כרבנן ע"ש.

43. מים חיים להפר"ח לרמב"ם. חגיגה פ"ב ה"א. וכ"כ בערוך השולחן העתיד ח"ג סי' קצח סע' ו. [ובענין מ"ש במים חיים, שהמשנה מרבה חציו עבד וחציו בן חורין שחייב בראייה, יש מחלוקת הפוסקים בזה].

44. כמ"ש בחגיגה ד א.

45. דברים טז טז.

46. עי' סנהדרין ד ב.

שדורשים מסורת גם כשאין שינוי אות בין מקרא למסורת⁴⁷, א"כ מיושב היטב פסק הרמב"ם שפטר סומא באחת מעינין מן הראייה⁴⁸.
 וגם לענין אגדה, אמרו בגמ', שרב הונא כשהגיע לפסוק "יראה יראה", בכה ואמר, עבד שרבו מצפה לו לראותו, יתרחק ממנו, כמו שכתוב⁴⁹ כי תבאו לראות פני, מי בקש זאת מידכם רמס חצרי⁵⁰; ר"ל שבכה ואמר, עבד שהוא חביב לרבו עד שרבו מצפה ושואף מתי יראהו, איך הגיע יום שנהפך לו לשונא וריחוק וצוה שלא יראהו⁵¹; כלומר, כשהגיע רב הונא למקרא ולמסורת של "יראה יראה", בכה ואמר עבד שרבו מצפה לו לראותו" יתרחק ממנו, וגם "לראותו" משמע שתי ראייות, שרבו מצפה שיראה הוא את העבד, ומצפה ג"כ שהעבד יראה אותו, ועכשו יתרחק ממנו, משתי הראייות הללו, כי גם מה שכתוב, כי תבאו "לראות" פני, משמע שתי הראייות, לפי הקרי והכתיב⁵².

47. עי' פסחים פו ב, וראה לעיל פרק ו.

48. יד איתן לרמב"ם חגיגה פ"ב ה"א. [וע"ש שהוסיף, שיש לדקדק כן, גם ממ"ש במנחות צג א, שסומא אינו סומך, משום דילפינן מזקני העדה, או מעולת ראייה, וע"ש ברש"י, והלא בזקני העדה צריך שיראו בשתי עינים; ועי"ע מ"ש בזה בטורי אבן אבני שוהם שם, ובמנחת חינוך שם]. ועי' בעונג יו"ט סי' נא, שמה שפסק הרמב"ם במי שחציו עבד וחציו בן חורין שפטור מהראייה, (והראב"ד השיג עליו, וסובר שחייב כיון שלמשנה אחרונה כופין את רבו לשחררו), - יתיישב עפ"י"מ שפסק הרמב"ם שסומא בעינו אחת פטור מהראייה, משום שלענין ראייה צריך שיהא גופו שלם, וכמ"ש רש"י בסנהדרין ד ב, ולפי"ז ה"ה בחציו עבד וחציו בן חורין, פטור מראייה, משום שאין גופו שלם.

49. ישעיה א יב.

50. חגיגה ד ב.

51. רש"י.

52. מהרש"א. ועי"ע בטורי אבן, ובעיון יעקב, ובמצפה איתן שם.

פרק י

מנין הדפנות בסוכה

במה דתניא, שרבנן אומרים שבסוכה צריך שתי דפנות כהלכתן, ודופן שלישית אפילו טפת, ורבי שמעון אומר שלש דפנות כהלכתן, ורביעית אפילו טפח¹, הסבירו בגמ'², ששורש מחלוקתם הוא, אם יש אם למסורת או יש אם למקרא, שרבנן סוברים יש אם למסורת, ולכן מכיון שכתוב בסכת בסכות, הרי כאן ארבע, ומכיון שצריך פסוק אחד לגופו, נשאר שלש³, ומכיון שבאה הלכה והפחיתה את השלישית והעמידתה על טפח⁴, לכן נשאר שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפת, ורבי שמעון סובר יש אם למקרא, בסכות בסכות בסכות, הרי כאן שש, ומכיון שצריך פסוק אחד לגופו, נשאר ארבע, ומכיון שבאה הלכה והפחיתה את הרביעית והעמידתה על טפת, לכן נשאר שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח⁴; ופירשו ראשונים, דמכיון שכתוב בתורה "בסכת" תשבו שבעת ימים⁵, כל האזרח בישראל ישבו "בסכת"⁶, כי "בסכות" הושבתי את בני ישראל⁷, זאת אומרת שלפי המסורת כתוב "בסכות" אחד מלא אות וא"ו אחרי אות כף, ושנים חסרים, ולפי המקרא שאנו קוראים, שלשתם נראים מלאים ע"י נקודת חולם, ומכיון שחסר משמע אחד, ומלא משמע שנים, לכן סוברים רבנן יש אם למסורת, שכל מלה

1. סוכה ו ב, סנהדרין ד א; רמב"ם סוכה פד ה"ב וטוש"ע או"ח תרל ב כרבנן.

2. ועי' ביד רמה לסנהדרין, מה שהסביר, למה בדפנות הסוכה צריך פסוק אחד לגופו, ואילו במתנות המעכבות בחטאת לא צריך פסוק אחד לגופו, כמבואר להלן פרק יג ע"ש.

3. עי' רש"י שהכוונה היא למ"ש ר' חייא בר אשי בשם רב בסוכה ה ב, שיעורין חציצין ומחיצין הלמ"מ, ועי' ר"ח שהכוונה היא למ"ש בנדה כו א תני אושעיא זעירא חמשה שיעורין טפת, ועי' בזה בערוך לנר שם.

4. ל"ק בסוכה שם; ר' יצחק ב"ר יוסף בשם רבי יוחנן בסנהדרין שם, ובמכות ח א. וברוקח סי' ר"ט הובא רק הל"ק הנ"ל, ולא שאר הלשונויות.

5. ויקרא כג מב.

6. שם.

7. שם כג מג.

שנמסרה לכותבה כשהיא חסרה, והיא נקראת כשהיא מלאה, האם והעיקר הוא כמו שכתב משה ומסר בספר-תורה לישראל, ולא כמו שהיא נקראת, ור"ש סובר יש אם למקרא, שהאם והעיקר הוא כמו שהיא נקראת ולא כפי המסורת⁸. ויש שביאר בכוונת הגמ', כי רבנן שסוברים יש אם למסורת, סוברים כי "בסכת" מוכיח גם על "בסכות", כאילו כולם נכתבו חסרות, ור"ש שסובר יש אם למקרא, סובר כי "בסכות" מוכיח גם על "בסכת", כאילו כולם נכתבו מלאות⁹.

וכתבו ראשונים, שמה שלמדו רבנן ור"ש "מנין הדפנות" מן המקרא והמסורת של "בסכת בסכות", זהו רק מפני שהמקראות האלו מיותרים, אבל לא ממשמעותם, משום שכל "סוכה" בלשון התורה, משמעותה היא רק סכך, אבל דופן אינו קרוי סוכה¹⁰.

ובלשון שני אמרו בגמ', שגם ר"ש וגם רבנן סוברים שיש אם למקרא, אלא שנחלקו אם צריך פסוק לסככה – דהיינו הסכך - שרבנן סוברים שצריך פסוק לסככה, ולפי"ז נשארו רק שלשה פסוקים לדפנות, ור"ש סובר שלא צריך פסוק לסככה – משום שזה

8. רש"י סוכה וסנהדרין.

9. ראב"ן לסנהדרין, וכע"ז ביאר שם במחלוקת ב"ש וב"ה לענין קרנת קרנות, כמובא בפרק יג. ועי' בספר בן יוחאי מענה פ"ז, דמה שכתוב בהקדמת תיקוני-זוהר "חושבן סוכה כו-הס", ר"ש הולך בזה לשיטתו בדפנות הסוכה, שיש אם למקרא. ועי"ע מ"ש בזוהר תצוה דף קפו ב בביאור בסכות מלא ובסכת חסר.

10. רש"י ור"ן במ"ש במשנה סוכה יב א, שכל הפסולים ששנינו בסכך, כשרים לדפנות, משום שמה שכתוב (בדברים טז יג) "חג הסוכות" תעשה לך כו' "באספך מגרנך" זה קאי רק על סכך ולא על דפנות ע"ש. מיהו עי' בירושלמי שם: רבי יסא בשם רבי חמא בר חנינה, וסכות על הארון את הפרוכת (שמות מג ג), מכאן שהדופן קרוי סכך, מכאן שעושים דפנות מדבר המקבל טומאה, וע"ש בקה"ע ובפנ"מ, שפירשו שמפסוק זה ילפינן הן שהדופן קרוי סוכה, ממ"ש לשון "וסכות", על הפרוכת שהיא מחיצה והן שעושים דפנות לסוכה מדבר המקבל טומאה, שהרי פרוכת מקבלת טומאה, [ולפי"ז י"ל שרבנן ור"ש למדו לענין מנין הדפנות, מעצם משמעות של פסוקי "בסכות"]. ועי' בשיירי קרבן, שמ"ש רש"י שדופן אינו קרוי סוכה, למד כן ממ"ש הגמ' בסוכה ז ב, שר' יאשיה שסובר שגם בחמתה מחמת הדפנות מרובה מצילתה פסולה, למד כן ממ"ש וסכות על הארון את הפרוכת ע"ש, שלפי"ז רבנן שחלקו עליו, סוברים שדופן אינו קרוי סוכה, והלכה כרבנן. ועי' באור זרוע הל' סוכה אות רפט, שגרס בירושלמי, מכאן שעושים דפנות מדבר "שאינו מקבל" טומאה. ועי"ע מ"ש בזה, ברז"ה ובריטב"א ובערוך לנר ובגליוני הש"ס לסוכה יב, ובמהרש"א ובמהרש"ל לסוכה ז ב, ובביאור הגר"א לאו"ח תר"ל סק"א, ובערוגת הבושם לאו"ח קפח ס"ק ג. ועי"ע בתוס' זבחים לז ב ד"ה אלא, שנשארו בתמיהה, למה גבי מנין הדפנות, וגבי חלות שם שמים על הסוכה, הדפנות כלולות בשם סוכה ואילו גבי סיכוך בדבר המקבל טומאה, וגבי תעשה ולא מן העשוי, אין הדפנות כלולות בשם סוכה.

נלמד מהפסוק "בסכות" הצריך לגופו, כיון שסוכה בלי סכך אינה קרויה סוכה¹¹, ולפי"ז נשאר ארבעה פסוקים לדפנות¹².

ובלשון שלישי אמרו בגמ', שגם רבנן וגם ר"ש סוברים יש אם למסורת – והרי כאן ארבעה, וכיון שצריך פסוק אחד לגופו, נשאר שלושה – אלא שנחלקו לענין ההלכה למשה מסיני, רבנן סוברים שההלמ"מ באה "להפחית" דופן אחד מהשלשה ולהעמידו על טפח, ור"ש סובר שההלמ"מ באה "להוסיף" על השלש דפנות, עוד דופן רביעי שיש בו טפח¹³.

ובלשון רביעי אמרו בגמ', שגם ר"ש וגם רבנן סוברים יש אם למסורת, וגם סוברים שההלמ"מ באה להפחית ולא להוסיף, אלא שהם חולקים לענין אם דורשים תחילות, שרבנן סוברים שאין דורשים תחילות – שהפסוק הנאמר ראשון בא רק לגופו ולא בא לדרשה¹⁴ - ולפי"ז נשאר רק שלושה פסוקים, ורבי שמעון סובר שדורשים תחילות, ולפי"ז נשאר ארבע פסוקים¹⁵; ויש שאמרו בטעם רבנן, שהם סוברים, שהמקרא מועיל והמסורת מועילה, שהמקרא מועיל לרבות אחד, והמסורת מועיל להפחית אחד, א"כ הרי כאן חמשה, ומכיון שצריך אחד לגופו, ואחד לסכך, ובאה ההלמ"מ והפחיתה לשלישי והעמידתו על טפח, לכן אמרו רבנן, שבסוכה צריך שתים כהלכתן ושלישית

11. רש"י סוכה וסנהדרין.

12. ל"ב בסוכה ו; וכן סובר רב אחא בר יעקב בסנהדרין ד ב ע"ש.

13. לשון ג' בסוכה שם וע"ש בר"ח. ועי' בחזון נחום לזבחים כח ב, שתמה ממ"ש ר"ש שלפי המסורת הוכשרה הסוכה בשלש דפנות, וההלמ"מ פוסלת עד שיוסיף דופן רביעי שיש בו טפח, על המשל"מ פ"א דחמץ ומצה ה"ז, דפשיטא לי, לענין אכילת חמץ שלא יתכן לומר שההלמ"מ באה להוציא הפסוק ממשמעותו ע"ש. ועי"ע מ"ש בזה, במהר"ץ חיות, ובערוך לנר, וביד דוד, ובמכתב לחזקיהו, לסוכה שם, ובלבוש או"ח תרל א, ובחת"ס או"ח סי' קמא, ובלימודי השם לימוד כח, ובשד"ח כרך ג עמ' י', וכרך ו' עמ' קסא, ועי' בחות יאיר קצב אות ה, שביאר במחלוקת רבנן ור"ש, שלרבנן ילפינן מהפסוקים שלש דפנות למצוה מן המובחר, וההלמ"מ באה לגרע, שבשעת הדחק די בטפח בדופן שלישי, ולר"ש ילפינן מהפסוקים, שבשעת הדחק די בשלש דפנות, וההלמ"מ באה להוסיף דופן רביעי שיש בו טפח, למצוה מן המובחר, ועי' מ"ש בזה בגליוני הש"ס לסוכה.

14. רש"י ור"ח. ועי' בתוס' זבחים לח א ד"ה התם, דלא דמי לקרנות דדרשינן תחילות [כמבואר בפ"ג], משום דקרנות משמע מניינא אבל סוכות לא משמע מנין דפנות, אלא משמע שתי סוכות ע"ש.

15. לשון ד' בסוכה שם, רש"י ור"ח, ועי"ע בתוס' שם. ועי' ירושלמי סוכה פ"א ה"א: מ"ט דרבנן, סכות סכות סכות, הרי שלש, אחת למעלן ושתים למטן, והשלישית מדבריהם, מ"ט דר"ש, סכת סכת סכות מלא, הרי ארבע, אחת למעלן ושלוש למטן, והרביעית מדבריהם, ועי' מ"ש בזה בקרבן העדה ובפני משה ובגליון הש"ס שם, וביפה עינים לסוכה ו ולסנהדרין ד.

אפילו טפח¹⁶.

ובגמ' שם אמרו, בשם רב מתנה, טעם אחר לדברי ר"ש, דמה שמצריך ר"ש ארבע דפנות בסוכה, טעמו הוא מה שכתוב¹⁷ וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר¹⁸, שכמו שבלי ארבע מחיצות אינו מחסה מזרם, משום שהרוח משיב את הזרם, דרך דופן הפרוץ, כך אין סוכה בלי ארבע דפנות¹⁹; ובירושלמי אמרו, בשם רבי חייא בר אדא, שגם ר"ש וגם רבנן טעמם הוא מהפסוק הזה, שרבנן סוברים שממ"ש וסכה תהיה לצל יומם מחרב, הרי אחת למעלן – כלומר שהסוכה תהיה "לצל" דהיינו סכך שלמעלה²⁰, סוכות סוכות הרי שלש, ור"ש סובר שממה שכתוב וסכה תהיה לצל יומם מחרב, הרי אחת למעלן, סכת סכת מלא הרי ארבע²¹; ובשם רבנן דקיסרין אמרו שם באופן אחר, וסכה תהיה לצל יומם מחרב הרי אחת, ולמחסה ולמסתור הרי שתיים, מזרם וממטר רבנן עושים מזרם וממטר אחת – שסבורים שאם הוא מחסה ומסתור מזרם, מועיל ג"כ למחסה ממטר, וא"כ אי אפשר לרבות מזה אלא דופן אחד²², ורבי שמעון עושה מזרם וממטר שתיים²³. ויש שתמהו במה שלמדו רבנן ור"ש מנין הדפנות מהפסוק הזה, והלא קיימא לן שאין דנין דברי תורה מדברי קבלה²⁴.

ויש שכתב שי"ל שגילוי מילתא בעלמא הוא²⁵; ויש שכתב שי"ל שגמרא גמירי לה, בא ישעי' ואסמכה אקרא²⁶; ויש שכתב, שעוד י"ל, שוודאי עיקר הדרשה של ר"ש ורבנן הוא מבסוכות, אף לרב מתנה, דאל"כ בשביל מה באו פסוקי בסכת בסכות, אלא שאין אנו יודעים אם סככה צריכה פסוק או לא, ואם דורשים תחילות או לא, ואם ההלמ"מ באה לגרע או להוסיף, ומהפסוק בישעי' לומדים רבנן ור"ש לגלות איך לדרוש פסוקי

16. גמ' זבחים לז ב ורש"י. ועי"ש שגם לענין קרנן קרנות, אליבא דב"ה, אמו שם – בלשון אחד-שהמקרא מועיל והמסורת מועילה, כמובא להלן בפ"ג.

17. ישעי' ד ו.

18. סוכה ו ב.

19. רש"י

20. קה"ע ופנ"מ.

21. ירושלמי סוכה פ"א ה"א.

22. פני משה.

23. ירושלמי שם, וע"ש בקרבן העדה ובפנ"מ ובמרה"פ, ובתוס' סוכה ו ב וערוך לנר והגהות הרש"ש.

24. ערוך לנר ושיירי קרבן, עפימ"ש בנדה כג א ובחגיגה י ב ובב"ק ב ב, שאין דנין דברי תורה מדברי קבלה.

25. שיירי קרבן, וסיים שזהו דוחק.

26. ערוך לנר שם, כמ"ש בסנהדרין כב ב.

בסכת בסכות.²⁷

ויש שתמהו, במה שהגמ' תולה מחלוקת ר"ש ורבנן במנין הדפנות בסוכה, ביש אם למקרא או יש אם למסורת, למה לא העמידה מחלוקתם בפשיטות, שרבנן סוברים שבסוכה צריך דירת עראי, ולכן מספיק שלש דפנות, ור"ש סובר שבסוכה צריך דירת קבע, ולכן מצריך ארבע דפנות, וכמ"ש אביי שמוכח שר"ש סובר בסוכה שצריך דירת קבע, מכיון שמצריך ארבע דפנות²⁸, ונשאר בצ"ע²⁹. ויש שיישב, שי"ל שעדיין צריך טעם לרבנן שמצריכים שלשה דפנות; שאולי לא צריך אלא סכך לצל, ואפילו כשהסכך מונח על גבי קונדיסין, וכן עדיין צריך טעם לר"ש שמצריך ארבע דפנות, משום שמזה שהוא מצריך דירת קבע, עדיין לא מוכרח שצריך ארבע מחיצות, דהלא כבר כתבו התוס' בשמעתין, שיש מ"ד שצריך דירת קבע, ואעפ"כ הוא סובר כרבנן שמספיק בשלש דפנות, ורק לאחר שיש לנו מקרא לר"ש שצריך ארבע מחיצות, מזה אנו מדייקים, מדהקפידה התורה על זה, מוכח שצריך דירת קבע, ולכן הוצרכה הגמ' להעמיד מחלוקת ר"ש ורבנן במנין הדפנות, בענין אם יש אם למקרא או למסורת.³⁰

וכתבו ראשונים, במ"ש הגמ', שרבנן ור"ש חולקים אם יש אם למקרא או יש אם למסורת – שהכל מודים, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, ואפשר לקיים שניהם, דורשים גם מקרא וגם מסורת, משום שלא על חנם נכתב כן בתורה, ואינם חולקים אלא במקום שהמקרא והמסורת מכחישים זה לזה, כמו כאן, בזה סובר ר"ש שמקרא עיקר, ורבנן סוברים שמסורת עיקר, דהרי ר"ש סובר כאן בדפנות הסוכה שיש אם למקרא, דרש מקרא ומסורת בפ"ק דקדושין גבי בבגדו בה³¹, וכן הוא מחייב אשם תלוי בין בחתיכה אחת מסופקת, ובין בשתי חתיכות, משום שדרש מקרא ומסורת³², אלא ודאי שאני שם ושם, משום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, ואפשר לקיים שניהם, משא"כ כאן שמכחישים זה לזה – שהרי אם בשלשה דפנות הכשרת, לא תדרוש מקרא, ואם תפסול, לא תדרוש מסורת³³, - סובר ר"ש שיש אם

27. ערוך לנר. [ויש להוסיף, שכנ משמע גם ממ"ש הירושלמי בשם רבי חייא בר אדא, ששילב הפסוק בישעי' עם פסוקי בסכת בסכות].

28. בסוכה ז ב.

29. פני יהושע בסוכה ו ב.

30. ערוך לנר; [ועי' גם ברש"י בדף ז, שהוסיף על מ"ש הגמ' שם שר"ש מצריך ד' דפנות, משום שצריך דירת קבע "כדפרשינן טעמא למעלה למחסה ולמסתור מזרם"].

31. קדושין יח ב, וראה לעיל פ"ד.

32. כמבואר בכריתות יז ב וכב ב, וראה לעיל פ"ח.

33. הליכות עולם שער ד ריש פ"ד בשם רש"י ע"ש, וע"ש בכללי הגמ' למוהר"י קארו וביבין שמועה.

למקרא ולא למסורת, וסוברים רבנן שיש אם למסורת ולא למקרא³⁴.

ויש מהראשונים, שהביא בתחילה שיש מי שאומר, שכל מחלוקת אם יש אם למקרא או למסורת, פירושה הוא, דכולי עלמא סוברים יש אם למקרא, משום שלא לחינם אנו קוראים כן, אלא דמ"ד יש אם למסורת סובר שאנו דורשים גם מסורת, ומ"ד יש אם למקרא סובר שאין משגיחים כלל על המסורת, אלא על המקרא כמו שאנו קוראים – וכתב על זה שזה אינו, דהלא במחלוקת לענין בסכת בסכות, ולענין קרנת קרנות³⁵, מ"ד יש אם למסורת דורש רק מסורת, ולא מקרא, שאם אתה סומך [גם] על המקרא, יתרבו מאד הדפנות והקרנות, אלא מוכח דמ"ד יש אם למסורת, אינו דורש את המקרא, ואם תאמר איך אפשר דמי שדורש מסורת לא יחוש למקרא המקובל בידינו, י"ל שבמקום שהמקרא שונה מהמסורת, י"ל שעל המסורת סמך הכתוב, והמקרא [שקוראים בלשון רבים] אינו אלא דרך צחות³⁶, כגון בסכות ובקרנות, שאין במקרא משמעות מבוררת שהסוכות והקרנות באו למנין, ורק במקום שלא שונה המסורת מן המקרא, אין לנו לבטל את המקרא, שאף הוא מסורת הוא, ולא הורע כוחו בשביל שמקובל כן בקריאתו, הילכך מי שדורש מסורת, סובר שאפשר לדרוש את המלה בכל מה שאפשר לקרותה, ולא רק במקרא שאנו קוראים³⁷.

יש מהראשונים שתמהו, במ"ש הגמ' שר"ש שמצריך ארבע דפנות, סובר יש אם למקרא, במה שקוראים סכות מלא, ממ"ש הגמ'³⁸ שכו"ע פוסלים סוכה תחת סוכה, מכיון שכתוב [במסורת] בסכת חסר, ולא אמרו שם שלמ"ד יש אם למקרא, יש להכשיר סוכה תחת סוכה, ונשאר בתמיהה³⁹.

ויש מהראשונים שתמהו אליבא דרבי שמעון, לפי הלשון בגמ' שכו"ע סוברים יש

34. תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, וסנהדרין ד א ד"ה כולהו ע"ש; וכ"כ התוס' בזבחים מ א ד"ה לא נצרכה, ותוס' הרא"ש לסוכה שם ולקדושין יח ב ע"ש; וכ"כ התוס' בפסחים פו ב ד"ה ומר, לענין החילוק שבין דפנות הסוכה, לבין מקום אכילת הפסח, ראה לעיל פ"ו. ועיי' בערוך לנר בסוכה שם.

35. ראה להלן פרק יג.

36. כנראה שכוונתו, כעין מ"ש הגמ' בסנהדרין שם, לענין "נפשות", דר"ע סבר "תרתי משמע", ורבנן סוברים "נפשות דעלמא משמע", כמובא לעיל בפ"ז.

37. חידושי הר"ן בסנהדרין ד ב.

38. סוכה ט ב.

39. תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, ותוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו. אולם עי' בתוס' סוכה ט ב ד"ה בסכת, שכתבו שאפילו מ"ד יש אם למקרא, מודה לפסול סוכה תחת סוכה, משום שלא לחינם נכתבה המסורת. ועי' מ"ש בזה מהרש"א וערוך לנר, ומים עמוקים, ודרך המלך, לסוכה ו ב.

אם למסורת, ממ"ש הגמ' בפסחים⁴⁰, גבי בבית אחד יאכל, שר"ש סובר שם יש אם למקרא⁴¹. ויש שתירץ, שר"ש סובר, שרק כשהמסורת חלוקה בצורת כתיבתה מהמקרא, כגון "בסכת בסכות", אנו הולכים אחרי המסורת, משום שלא לחנם נכתב כן, אבל כשהמסורת איננה חלוקה בצורת כתיבתה מהמקרא, כגון "יאכל יאכל", בזה אנו הולכים אחרי המקרא⁴².

---

40. סו ב.

41. תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, וסנהדרין ד א ד"ה כולהו, ונשארו בתמיהה.

42. ערוך לנר בסוכה שם, עפי"מ"ש הגמ' בסנהדרין ד ב "כי פליגי היכא דשני קרא ממסורת, אבל "חלב וחלב" דכי הדדי ניהו, יש אם למקרא ע"ש, ועי"ע ביבין שמועה כלל קנ; ועי' בתוס' זבחים מ א ד" לא, שגרסו בפסחים שם, שר"ש סובר יש אם "למסורת", ועפי"ז תמהו משם על מ"ש הגמ' לענין בסכת בסכות, שר"ש סובר יש אם למקרא, (וכן על מה שמבואר בזבחים שם, לענין קרנת קרנות [ראה להלן בפ"ג] שר"ש סובר יש אם למקרא); מיהו עי' ברש"י פסחים שם שדחה גירסא זו, וכמובא לעיל בפ"ו ע"ש.

פרק יא

מנין הדיינים בדיני ממונות

במה שנחלקו רבי ורבנן, במנין הדיינים בדיני ממונות, שרבנן אומרים דיני ממונות בשלשה¹, ורבי אומר דיני ממונות בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה², כלומר שאם יחלוקו, יהיו שלשה רוב ונלך אחריהם³ - אמרו בגמ', ששורש מחלוקתם הוא אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת⁴, וכמו שיבואר להלן:

יש אומרים, שרבנן לומדים ממה שכתוב ונקרב בעל הבית אל "האלהים"⁵, הרי כאן דיין אחד, ומה שכתוב עד "האלהים" יבא דבר שניהם⁶, הרי כאן שנים, וממה שכתוב אשר ירשיען "אלהים" ישלם שנים לרעהו⁷, הרי כאן שלשה⁸; ויש אומרים, שרבנן סוברים שאלהים ראשון תחילה נאמר, ואין דורשין תחלות⁹, אלא עד "האלהים" יבא

1. סתם משנה בסנהדרין ב א, ת"ק בתוספתא ריש סנהדרין שהובא בגמ' שם ג ב.
2. בתוספתא ובגמ' הנ"ל. ואף שבתוספתא מובא שרבי אומר כן בשם "רבי מאיר", אולם בתוספתא צוקרמנדל מוסבות המלים "דברי ר"מ" על "הביצוע בשלשה" שהוזכר שם, ואילו "דיני ממונות בחמשה" אמר רבי בעצמו, וכמ"ש בגמ'. ועי"ע בזה במלבי"ם למכילתא משפטים כב אות קנא. ועי' בספר כריתות, בלימודים שער שני סוס"י נ"ח, דמה שרבי כשסידר את המשנה לא הזכיר כלל את דעתו שדיני ממונות בחמשה, זהו משום שדרכו היא לא להזכיר במשנה אלא דבר המוסכם לחכמים שהיו אז אתו, וכמ"ש כע"ז בשבועות ד א ע"ש. והרמב"ם פ"ה מסנהדרין ה"ח, וטוש"ע חו"מ יג א, פסקו שדיני ממונות בשלשה; ועי"ע בראב"ן לסנהדרין ד, שכתב במ"ש ר' יוחנן שרבי שאמר דיני ממונות בחמשה, סובר יש אם למקרא וכן סוברים עוד תנאים בעינים אחרים, שאין הלכה כמותם, משום שזוהי שיטה, וקיי"ל אין הלכה כשיטה.
3. רש"י.
4. מסקנת הגמ' בסנהדרין ג ד.
5. שמות כב ז.
6. שם כב ח.
7. שם.
8. רבי יאשיה בברייתא שם אליבא דרבנן.
9. רבי יונתן בברייתא שם אליבא דרבנן, וע"ש ברש"י ותוס' בטעם שאין דורשין תחלות, ועי'

דבר שניהם, הרי כאן דיין אחד, אשר ירשיעון "אלהים", הרי כאן שנים, ואין בית-דין שקול, מוסיפים עליהם עוד אחד, הרי כאן שלשה¹⁰; והסבירו בגמ', שמה שרבנן – בין לר' יאשיה בין לר' יונתן – לומדים מן אשר "ירשיעון אלהים", רק דיין אחד, ולא למדו מלשון-רבים במלת "ירשיעון" לשני דיינים, זהו משום שבמסורת כתוב "ירשיעון" חסר וא"ו, ויש אם למסורת¹¹; ואליבא דרבי שמצריך חמשה דיינים, אמרו בגמ' שלמד ממ"ש אשר "ירשיעון" אלהים בלשון רבים, הרי שני דיינים¹², משום שסובר יש אם למקרא¹³, מכאן דאע"פ שכתוב "ירשיעון" חסר וא"ו, מ"מ הרי אנו קוראים "ירשיעון", ולא חיישינן לכתובה אלא לקריאה¹⁴, משום שאנו הולכים אחרי הקריאה שהיא עיקר¹⁵, ומזה למד רבי שגם מה שכתוב למעלה עד "האלהים" יבא דבר שניהם, זהו שני דיינים, ומכיון שאין בי"ד שקול, מוסיפים עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה¹⁶.

יש מהראשונים שכתב בביאור מ"ש בגמ', דמה שאמרו רבנן שדיני ממונות בשלשה, טעמם הוא משום שסוברים יש אם למסורת, - שאע"פ שקריאת התיבות בניקוד המסור להן, הוא העיקר שהולכים אחריו, ומה שהמסורת מכחישה את המקרא, אין לך עמה דין ודברים, מ"מ יש כח ביד חכמים לפעמים לדון על פי קבלתם מכח המסורת, במה שאין במסורת הריסה למקרא, והמשל בזה, הנה לדעת רבי, הרי שנכתבו שלשה פעמים תיבת אלהים בפרשת שומרים, וכשפרנסת את הראשון לגופו, נשאר שנים, ואע"פ שאין לך ריבוי במלת אלהים [במה שנאמרה בלשון רבים], שהרי אף ליחיד היא אמורה לפעמים, מכל מקום מכיון שאמר הכתוב "אשר ירשיעון [בלשון רבים] אלהים",

בגמ' שם, שגם לרבי יאשיה לא דורשים תחלות במקום אחר, ורק כאן דורשים, משום שכתוב "האלהים", ולא כתוב "השופט", [כמו שכתוב בדברים יז יב]. ובבית הבחירה גרס שהדיוק הוא ממה שלא כתוב "המשפט" [כמו שכתוב בדברים כה א]; ועי' בזה בחדושי הר"ן שם, ועי' תוס' זבחים לח א ד"ה התם, שכתבו שצ"ע למה לא דרשו תחלות במנין הדיינים [לר' יונתן], מאי שנא מקרנות שבזבחים שם [ראה להלן פי"ג] שדרשו תחלות; ועי' מה שתירץ ביד רמה לסנהדרין.

10. ר' יונתן בברייתא שם אליבא דרבנן.

11. גמ' שם, כמבואר בר"ח ויד רמ"ה.

12. גמ' סנהדרין שם כמבואר ברש"י ור"ח.

13. ר' יצחק בר יוסף בשם רבי יוחנן בסנהדרין ד א ובמכות ח א.

14. ר"ח בסנהדרין.

15. רש"י שם.

16. סנהדרין ג ד, [והוסיף רש"י והא דונקרב לא קחשיב רבי, משום דקסבר אין דורשין תחילות]. וע"ש ביד רמה, שפירש כן במה שסיים רבי "מפני שגמר דין בשלשה", שר"ל שמכיון שמהפסוקים מוכח שצריך ארבעה, ולפעמים יתחלקו שנים לכאן ושנים לכאן, לכן צריך חמשה, כדי שיגמר הדין בשלשה.

הורה שהם שני דיינים, [מכיון שרבי סובר שיש אם למקרא], ולמד מזה בגזירה שוה, שגם מה שכתוב עד "האלהים" יבא דבר שניהם, הוא שני דיינים, והרי כאן ארבעה, ומוסיפים אחד לצורך בית-דין נוטה, ונמצאו חמשה דיינים, על זה נחלקו רבנן עם רבי, ואמרו שיש אם למסורת, כלומר שמה שכתוב ירשיען בלא וא"ו, בא לרמז שאין במלה זו הוראה לרבים אלא לאחד, אלא שלשון אדנות נאמר לפעמים בלשון רבים, [ולכן דנו רבנן כאן כפי המסורת, משום שאין במסורת הזאת הכחשה למקרא], ויוצא מזה שאין בפסוקים האלו אלא שני דיינים, ומוסיפים אחד לנטיית בית דין, ולכן סוברים רבנן שדיני ממונות בשלשה, וכן הלכה¹⁷.

ויש שביאר, שרבי שסובר כאן יש אם למקרא, למד כן ממה שנאמר אשר "ירשיעון" אלהים, ולא נאמר אשר "ירשיע" אלהים, בלשון יחיד, הרי שמדובר בזה בשני דיינים, אולם רבנן סוברים שאין ראיה מלשון רבים במלת ירשיעון, שהרי מצאנו לפעמים שימוש בלשון רבים במלת אלהים, כמ"ש ויהי כאשר "התעו" אתי אלהים מבית אבי¹⁸, כי שם "נגלו" אליו האלהים¹⁹, ומה שאמרו בגמ' "ורבנן ירשיען כתיב", ר"ל שאם הלשון-רבים בא כאן ללמד שיהיו דוקא שנים, היה לו לכתוב ירשיעון מלא וא"ו, כיון שהוא"ו מציין סימן הרבים, וממה שלא הקפידה התורה על הכתיב המלא הזה, לכן הגם שאנו קוראים ירשיעון בלשון רבים, אנו יודעים שהלשון-רבים איננו דוקא, משום שמלת אלהים באה לפעמים בלשון רבים רק לכבוד²⁰.

ותמהו בגמ' ממה שאמר רבי יוחנן, לענין מנין הדיינים בדיני ממונות, שרבי סובר יש אם למקרא, על מה שאמר רב לענין גלות בנישול הברזל או בנישול העץ, שרבי סובר יש אם למסורת²¹, ותירצו שענין "ונשל" שונה, משום ששם יש הכרעה משינוי הלשון

17. בית הבחירה לסנהדרין ד א.

18. בראשית כ יג; וע"ש ברש"י: ואל תתמה על "התעו" בלשון רבים, כי בהרבה מקומות לשון אלקות ולשון מרות קרוי לשון רבים, כמו אשר "הלכו" אלהים (בשמאל-ב ז כג), אלהים חיים (בדברים ו כב), אלהים קדושים (ביהושע כד יט), וכל לשון "אלהים" הוא לשון רבים, וכן ויקח "אדוני" יוסף, וכן "בעליו" עמו, והועד "בבעליו". ועי' במס' סופרים פ"ד ה"ו מחלוקת לענין התעו אותי "אלהים", אם זה קודש או חול, ועי"ע בזה באונקלוס וינתן ואבן עזרא שם. ועי"ע בשו"ע או"ח ה א, שבהזכירו אלהים, יכוון שהוא "בכל הכוחות כולם", ובביאור הגר"א שם, ועי"ע בזה במורה נבוכים ח"א פ"ב וח"ב פ"ו, וכוזרי בתחלת מאמר רביעי.

19. בראשית לה ז, וע"ש ברש"י.

20. המלבי"ם בשמות כב ס"י קנא. וע"ש שהוסיף, שעצם הלימוד שלמדו רבי ורבנן שכל "אלהים" בא לרבות במנין הדיינים, זה נובע ממה שנכפלה ונשתלשה מלת "אלהים", ולא נכתב בקיצור: "אליהם יבוא דבר שניהם, אשר ירשיעון ישלם". ועי"ע במשך חכמה שם, וביד רמה שם.

21. ראה לעיל פרק ב.

ומגזירה שוה, לדרוש שם כמסורת²², לכן שם סובר רבי שיש אם למסורת, מה שאין כן לענין מנין הדיינים, כיון שבזה אין הכרעה לדרוש כמסורת, לכן בזה סובר רבי שיש אם למקרא²³.

ויש מהראשונים שתמהו במ"ש רבי כאן שיש אם למקרא, ממה שמבואר בכריתות²⁴, שרבי מחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת ספק של חלב ספק של שומן, משום שיש אם למסורת, ותירצו, שלענין אשם תלוי, מקרא ומסורת אינם מכחישים זה את זה, ואפשר לקיים שניהם, שבא המקרא שקוראים מצות לחייב בשתי מצוות, דהיינו שתי חתיכות, והמסורת שכתוב מצות באה לחייב אפילו במצוה אחת, דהיינו חתיכה אחת, מה שאין כן כאן, שהמקרא והמסורת מכחישים זה את זה, משום שהמקרא משמע שבא לרבות שני דיינים, ואילו מהמסורת משמע שמספיק דיין אחד, סובר רבי שיש אם למקרא²⁵.

22. ראה שם.

23. גמ' מכות ז ב. ועי' כע"ז בתוס' סנהדרין ד א ד"ה ורבנן, ובמהר"ם שם, שבמ"ש הגמ' בשבת נה ב, שפנחס לא חטא, ומה שנאמר (בשמואל-א ב כב) "ישכבון", "ישכבן" כתיב, אפילו רבי מודה ששם דורשים את המסורת, משום ששם מוכח שפנחס לא חטא, וכו' ע"ש.

24. יז ב וכב ב, וראה לעיל פרק ח.

25. תוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו, ועי' בפרק הנ"ל. ועי"ע בתוס' שם, ובתוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, שכתבו חילוק כזה גם בדיעות תנאים אחרים לענינים אחרים.

פרק יב

מנין ימי טומאת יולדת נקבה

א"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן, רבי ורבי יהודה בן רועץ¹ ובית שמאי ורבי שמעון ורבי עקיבא כולם סוברים יש אם למקרא², ר' יהודה בן רועץ דתניא שאלו תלמידים את ר"י בן רועץ, אקרא אני שבעים³, - כלומר במה שכתוב ואם נקבה תלד וטמאה שְׁבַעִים כנדתה⁴, יכול אני לקרוא שְׁבַעִים, דהלא לא כתוב שבעים מלא וא"ו⁵, ויש אם למסורת⁶, - יכול תהא יולדת נקבה טמאה שְׁבַעִים, אמר להם טימא וטיהר בזכר, וטימא וטיהר בנקבה, מה כשטיהר בזכר, בנקבה כפלים, אף כשטימא בזכר, בנקבה כפלים⁷, - כלומר דהרי הטהרה ביולדת זכר היא בשלשים ושלוש ימים, ובנקבה הטהרה היא בששים וששת ימים, שהוא כפלים בנקבה מבזכר, ומזהו אנו למדים, שגם טומאת יולדת היא כפלים בנקבה מבזכר, ולכן כיון שבזכר הטומאה היא שבעת ימים, ממילא שבנקבה היא שבע ימים⁸, - לאחר שיצאו התלמידים, יצא ומחזיר אחריהם, ואמר להם, אי אתם זקוקים לכך, שבעייתם אנו קוראים, ויש אם למקרא⁹, אלא זו תשובה לדבר, טימא וטיהר בזכר טימא וטיהר בנקבה, מה ימי טהרתה בנקבה, כפלים בזכר, אף ימי טומאתה בנקבה כפלים בזכר, או כלך לדרך זו, זכר שימי טהרתו מועטים, ימי טומאתו מועטים,

1. וכ"ה בד"ו ובכת"י מינכן בסנהדרין ומכות, ובר"ח בסנהדרין, ובספרא; ובכת"י תימן בסנהדרין ומכות: רבי יהודה בן "דעץ", ובערכי תנאים ואמוראים לרבינו יהודה בן קלונימוס משפירא, יש ערך רבי יהודה בן "יועץ", והביא כן מסנהדרין שם.
2. סנהדרין ד א, מכות ח א.
3. סנהדרין שם, ספרא לויקרא שם. ויקרא יב ה.
4. ויקרא יב ה.
5. רש"י בסנהדרין.
6. פי' הראב"ד לספרא.
7. סנהדרין וספרא שם.
8. רש"י שם.
9. סנהדרין וספרא שם. ולענין דעת שאר התנאים הנ"ל הסוברים בעניניהם, שיש אם למקרא, ראה בפרקים ז י יא ג.

נקבה שימי טהרתה מרובים, אינו דין שיהיו ימי טומאתה מועטים, ת"ל וטמאה שבועים כנדתה, שני שבועים שהם י"ד יום¹⁰.

ותמהו ראשונים, במה ששאלו התלמידים, אקרא אני שבעים, יכול תהא יולדת נקבה טמאה שבעים, משום יש אם למסורת, איך אפשר שלא נשגיח כלל על המקרא שבועיים המקובל בדינו, ונאמר שהיא טמאה שבעים יום¹¹, וכי בחנם בא הקרי שבועיים כדי לסתור אותו¹², וביארו שי"ל, שלשון "שבועיים", אע"פ שמשמעותו הרגילה היא "שני שבועות", מ"מ אפשר שנבין ממנו גם שמשמעותו היא "שבועות הרבה", ואפשר שהם עשר שבועות, כמו המסורת שהיא שבעים יום¹³.

ויש שהאריכו להסביר כוונת הסוברים כאן, ובעוד מקומות, שיש אם למסורת, וכתבו שברור שלא עלה על לב איש להכחיש ולשנות את הקריאה המקובלת אצלנו איש מפי איש עד מרע"ה, כמ"ש בכוזרי מאמר ג מסי' כט ואילך, וכמו שהאריך בזה הרשב"ץ בספרו מגן אבות ח"ב דף ל ע"ב, והמחלוקת בין מ"ד יש אם למקרא ובין מ"ד יש אם למסורת, היא [רק] בתיבה שאין הכרע למשמעותה, לא מצד המשקל, לא מצד הגיזרה ולא מצד הבנין, וצריכים לדרוש אותה, בזה הם חולקים, שמר סבר שיש להכריע על צד המסורת, אפילו דרך זרות קצת, ומר סבר שיש להכריע על צד המקרא, ולדוגמא הנה יש ספק בפתרון הכתוב וטמאה שְבַעִים, שיתכן שהתיבה הזו יוצאת משם-דבר "שבוע", ויהיה פירושה שני שבועות, כמו "ימים" שפירושה שני ימים, וכמו "שנתים" שפירושה שתי שנים, אולם גם יתכן שתיבת שְבַעִים יוצאת משם המספר "שבע", ואז יהיה פירושה שבעה כפלים, כדין כל שמות המספר המקובצים על משקל השניות, שהם מורים כל כך כפלים כמנין המספר ההוא, כמו ארבעתים שמורה על אחד ארבעה¹⁴, וכמו שבעתים שמורה על אחד שבע¹⁵, ולפי"ז יהיה הפירוש במ"ש התורה

10. ספרא שם. ולהלן יתבארו היטב כל דברי הגמ' והספרא הנ"ל.

11. חדושי הר"ן לסנהדרין ד ב.

12. פי' הר"ש משאנץ לספרא שם.

13. הר"ן והר"ש משאנץ שם. ובהגהות הר"ד לר"ש משאנץ שם כתב, שאפשר לתרץ תמיהתו באופן אחר, שכוונת התלמידים היתה, שאולי נאמר שיעיל המקרא ותועיל המסורת, ותטמא מ"ב יום, כמ"ש בזבחים לח א.

14. ראה שמואל ב יב ו: ואת הכבשה ישלם "ארבעתים", וכמ"ש בתרגום שם וביומא כב ב, וע"ש ברד"ק.

15. ראה תהלים עט יב: והשב לשכנינו "שבעתים" אל חיקם, ובתרגום על חד שבעה; וראה ישעיהו ל כו: אור החמה יהיה "שבעתים", ועי' ברש"י ותרגום; ועי' ר"ה כא ב ורש"י, שדרשו שחמשים שערי בינה, חסר אחד, ניתנו למשה, וממ"ש בתהלים יב ז מזוקק "שבעתים", משום ששבעתים היינו שבע שבעיות.

וטמאה שְׁבָעִים כנדתה, על חד שבע כנדתה, והיינו שבעה שבועות, וכנגד מה שאמרה התורה ביולדת זכר וטמאה "שבעת ימים", אמרה התורה ביולדת נקבה שתטמא על אחד שבעה כנדתה, ויש אמתלא לפרש כן בעבור המסורת, שהתיבה שבעים נכתבה חסרה וא"ו, לרמז שהיא נגזרת מן "שבע", אע"פ שהוא על זרות קצת, ולא מן "שבוע", ומועיל לנו המקרא, ומועילה לנו המסורת, וזהו מה ששאלו התלמידים את ר"י בן רועץ, אקרא אני שבעים, ושאלתם היתה למ"ד יש אם למסורת, ויכול אני לקרוא שְׁבָעִים, כיון שלא כתוב שבועיים, מלא וא"ו, לכן יש לנו להפליג הטומאה כמו שיכול המקרא לשאת, ולא דוקא שבעים יום, אלא שבעה שבועות, ומועילה המסורת לרבות, ומועיל המקרא להמעט, דוגמת מ"ש רז"ל בזבחים לז' ב¹⁶, וגם יש להוסיף על זה, דהלא שם "שבוע" בא ברבים בלשון "שבועות", כמ"ש חג שבועות¹⁷, לפי"ז נוטה יותר לומר שְׁבָעִים, והשיב להם ר"י בן רועץ, טימא וטיהר בזכר כו', ולאחר שיצאו נתעורר, אולי ילמדו התלמידים מתשובתו, שגם הוא סובר יש אם למסורת, לכן יצא והחזיר עליהם, להודיעם שהוא סובר שהמקרא הוא העיקר, ואין לשנות המקרא בעבור חסרון אות וא"ו, כי שבועיים קרינו, ונגזר מן שבוע ולא מן שבע, לכן משמעותו היא שני שבועות, שהם ארבעה עשר יום¹⁸.

ובמה שהשיב ר"י בן רועץ בתחילה, טימא וטיהר בזכר, וטימא וטיהר בנקבה, מה כשטיהר בזכר, בנקבה כפלים, אף כשטימא בזכר, בנקבה כפלים, יש שתמהו, למה לא השיב באופן אחר, שממה שכתוב וטמאה שבעים "כנדתה", משמע שהפירוש הוא, שכמנין ימי טומאת נדה, שהם שבעה ימים, כך יש להוסיף ביולדת נקבה על שבע ימי טומא של יולדת זכר¹⁹. ויש שתירץ, שי"ל שר"י בן רועץ סובר שתיבת "כנדתה" צריכה לענין אחר, למעט דם קושי בימי זיבה מטומאה²⁰, ולכן הוכרח להשיב לענין מנין ימי טומאת יולדת נקבה, ממה מצינו בזכר²¹, ויש שהעירו, שר"י בן רועץ היה יכול ללמוד

16. כמובא להלן.

17. דברים טז י.

18. הרו"ה בקונטרסו "יש אם למקרא ולמסורת", שנדפס בסוף חומש מודע לבניה, והסכימו עמו במלבי"ם ובהכתב והקבלה לפר' תזריע. וע"ש ברו"ה, מ"ש כע"ז לענין "ונשל, ונישל", וכמובא ממנו בפרק ב ע"ש.

19. תוס' סנהדרין ד א ד"ה אקרא, וזבחים לח א ד"ה דכתיב, עפי"מ שהגמ' בזבחים שם תירצה כן במה שתמהה למה לא נאמר, שימי טומאה ביולדת נקיבה הם מ"ב, משום המקרא והמסורת ביחד, ע"ש.

20. כמ"ש אבוה דשמואל בנדה לו ב, ואילו הגמ' בזבחים סוברת כר"ל שלומד טהרת דם קושי בימי זיבה, ממ"ש "תשב" על דמי טהרה, כמ"ש בנדה שם, וע"ש בתוס' ובתוס' הרא"ש.

21. אור הישר לזבחים שם. ועי"ע בזה בעזרת כהנים לספרא.

במה מצינו גם באופן אחר, מה בזכר ימי טהרתו מרובים על ימי טומאתו, אף בנקבה ימי טהרתה מרובים על ימי טומאתה²². ויש שכתב, בטעם שלא השיב כן, שזהו משום שעדיין היה לתלמידים מקום לשאול, למה לא נאמר שבנקבה יהיו ארבעים ושנים ימי טומאה, משום שהמקרא מועיל והמסורת מועילה, כמו ששאלה הגמ' בזבחים²³, כיון שלפי המספר הזה, עדיין יהיו ימי הטהרה בנקבה, שהם ששים ושש, מרובים מימי הטומאה, שהם ארבעים ושנים, לכן הוכרח להשיב כפלים מימי הטומאה בזכר, ועפ"י ז' מוכרח שימי הטומאה בנקבה הם רק ארבעה עשר יום²⁴.

ובמה שיצא ר"י בן רועץ וחיזר אחריהם כו', יש שפירש, דמה שהשיב להם בתחלה ממה מצינו בזכר, הוא לא היה צריך לזה, לפי מה שהוא סובר שיש אם למקרא, ואין אם למסורת, אלא שהשיב להם כך רק לדבריהם, דמשמע מהם שהם סוברים שיש אם למסורת ולא למקרא, אולם אחר שפטרם והלכו ממנו, חשש שמא מתוך תשובתו ילמדו שגם הוא סובר שיש אם למסורת ולא למקרא, לכן הוצרך אח"כ לחזור ולבקש אותם לומר להם, שלעצמו מהמקרא גופיה משמע שזהו שבועיים, משום שאין אנו הולכים אלא אחר הקריאה, ולא הוצרך להיקש מזכר אלא לפי דבריהם, וזהו מה שהוסיף ואמר "אלא זו תשובה שהינכם סוברים שיש אם למסורת, ולפי"ז השבתי לכם בתחלה, ע"פ מה מצינו בזכר, שכאן אי אפשר לדרוש כמסורת, אולם אני עצמי סובר [תמיד] שיש אם למקרא ולא למסורת²⁵. ויש שפירש במ"ש "אלא זו תשובה לדבר", לא רק שלא הייתי צריך להזקק להטעם דמה מצינו בזכר, משום שיש אם למקרא, אלא גם יש תשובה על הטעם דמה מצינו, שאי אפשר ללמוד ממנו, משום ש"ל או כלך לדרך זו וכו"²⁶.

ויש שהסביר בדעת ר"י בן רועץ, שאע"פ שיש לפעמים כח ביד חכמים לדון ע"פ קבלתם מכח המסורת, מ"מ זהו רק במה שאין בזה הריסה למקרא, אבל במה שהמסורת מכחישה את המקרא, אין לך דין ודברים עם המסורת, וקריאת התיבות בניקוד המסור להן הוא העיקר שהולכים אחריה, לכן לענין טומאת יולדת נקיבה, שהקריאה היא שבועיים, אע"פ שכתוב שבעים בלי וא"ו, אין מרבים בימי טומאתה יותר על שבועיים, כיון שכאן המסורת מכחישה את המקרא²⁷; וכן יש שהסבירו, במ"ש ר' יוחנן, שרבי

22. תוס' סנהדרין ד א ד"ה מה. ובתוס' חכמי אנגליא שם נשאר בצ"ע למה לא השיב כן.

23. לח א, וכמובא להלן.

24. עזרת כהנים לספרא שם, בתוספות העזרה.

25. קרבן אהרן שם, וע"ש מה שפירש בהמשך לשון הספרא.

26. פי' הראב"ד שם. ועי"ע מה שפירש בזה בעזרת כהנים לספרא שם.

27. בית הבחירה לסנהדרין ד א.

יהודה בן רועץ הנ"ל, ורבי לענין מנין הדיינים בדיני ממונות²⁸, ובית שמאי לענין מנין המתנות המעכבות בחטאת²⁹, ורבי שמעון לענין מנין הדפנות בסוכה³⁰, ורבי עקיבא לענין רביעית דם שיצא משני מתים³¹, כולם סוברים שיש אם למקרא³², שדוקא בענינים ההם, הם סוברים שיש אם למקרא לבד, משום ששם המקרא והמסורת מכחישים זה את זה, אבל במקומות שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה את זה, גם הם דורשים את שניהם³³.

ויש מהראשונים שכתב במ"ש רבי יוחנן, שרבי, ורבי יהודה בן רועץ, ובית שמאי, ורבי שמעון, ורבי עקיבא, כולם סוברים יש אם למקרא; "שיטה הם, ואין הלכה כאחד מהם"³⁴, משום דקיי"ל שאין הלכה כשיטה³⁵.

ובמקום אחר בגמ', שאלו למה לא נאמר שיוולדת נקבה תטמא "ארבעים ושנים יום", משום שגם המקרא דשבויעים מועיל, וגם המסורת דשבעים מועילה³⁶, דהרי התוספת של שבעים יום על שבויעים היא חמשים ושש יום, ובכך נאמר שהמסורת תועיל להוסיף חצי מהתוספת הזו, שהוא עשרים ושמונה יום, על שבויעים, והמקרא יועיל להפחית החצי השני מהתוספת הזו, ויוצא שימי טומאת יולדת נקבה הם שבויעים עם עשרים ושמונה יום, שהם ביחד ארבעים ושנים יום³⁷, או שחצי של שבעים, שהוא שלשים

28. ראה פרק יא.

29. ראה פרק יג.

30. ראה פרק י.

31. ראה פרק ז.

32. סנהדרין שם, מכות ח א.

33. תוס' סנהדרין שם. וכע"ז כתבו התוס' בסוכה ו ב ד"ה ורבי, ובזבחים מ א ד"ה לא ע"ש.

34. ראב"ן לסנהדרין ד א.

35. אבן שלמה שם. ועי' בלשון חכמים מכתבי שמואל, בפר' תזריע, שהעיר במ"ש בתרגום בפסוק וטמאה "שבויעים": "ארבעה עשר יומין" למה לא תרגם "תרין שבויעין", ויישב עפ"מ"ש במגילה ג א שאונקלוס תרגם התורה מפי רבי אליעזר ורבי יהושע, והרי ר"א ור"י סוברים שיש אם למסורת כמ"ש בבכורות לד א, והלא להסוברים שיש אם למסורת, אין ראייה ממלת שבויעים עצמה שהכוונה היא לשני שבועות, משום שלפי המסורת אפשר גם לקרוא שבעים, ולפי"ז מכיון שעיקר הראייה שהכוונה היא לשני שבועות, זהו רק שממה שטימא בזכר שבעה ימים, מוכח שטימא בנקבה כפלים שהם ארבעה עשר יום, כמ"ש ר"י בן רועץ בתחלה, לכן כמו שתרגם אונקלוס בזכר שבעה יומין, כן תרגם בנקבה ארבעה עשר יומין.

36. זבחים לח, א, לפימ"ש הגמ' שם כע"ז, בטעם בית הלל שאמרו שאף בחטאת מתכפר במתנה אחת, משום שגם המקרא דקרנות מועיל, וגם המסורת דקרנת מועילה, כמובא להלן בפרק יג.

37. רש"י.

וחמש, עם חצי של שבועיים, שהוא שבעה ימים, הם ביחד ארבעים ושנים יום³⁸; ותירצו בגמ' שם, שאני ביולדת נקבה, משום שכתוב שם וטמאה שבעים "כנדתה"³⁹, כלומר שממה שכתוב וטמאה שבעים "כנדתה", משמע שלא ירד הכתוב למנין ימים, אלא למנין שבועות, שהנדה טמאה שבוע אחד, והיולדת נקבה טמאה שבועיים, שאם אתה אומר שבעים, הפלגת הרבה את היולדת מתורת נדה, אבל כשאתה אומר שבועיים, קירבת אותה לתורת נדה⁴⁰, או שממה שכתוב "בנדתה", אנו לומדים, שכשיעור נדתה יש לך להוסיף בטומאת יולדת נקבה יותר מן יולדת זכר, דהיינו שבעת ימים⁴¹.

---

38. תוס'.

39. זבחים שם.

40. רש"י, ועי' קרבן אהרן שביאר דבריו.

41. תוס'. ועי' לעיל, למה לא השיב ר"י בן רועץ לתלמידים ממ"ש "בנדתה".

פרק יג

מנין המתנות המעכבות בחטאת

במה ששנינו, בית שמאי אומרים כל הניתנים על מזבח החיצון שנתן אותם מתנה אחת כיפר, ובחטאת שתי מתנות, ובית הלל אומרים אף חטאת שנתן אותה מתנה אחת כיפר¹, הסביר רב הונא, [ששורש מחלוקתם הוא אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת], שבית שמאי סוברים קרנות קרנות קרנות², הרי כאן שש קרנות, ארבעה למצוה, ושתיים לעכב, ובית הלל סוברים קרנת קרנת קרנות³, הרי כאן ארבע, שלש למצוה ואחת לעכב⁴; כלומר שבית שמאי סוברים שיש אם למקרא, ומכיון שאנו קוראים בשלשתן "קרנות", הרי יש כאן שש, ואין במזבח אלא ארבע קרנות, השתיים היתירות לא נאמרו אלא משום ששנה עליהן הכתוב לעכב⁵, ובית הלל סוברים שיש אם למסורת, ומכיון שרק באחת כתוב קרנות, ואילו בשתיים כתוב קרנת, נמצא שיש כאן רק ארבע קרנות, לכן הם סוברים ששלשה מהן נאמרו רק למצוה לכתחילה, ורק אחת מעכבת⁶; והוסיפה הגמ', אליבא דבית הלל, שאי אפשר לומר שארבעתן רק למצוה, ואף אחת אינה מעכבת – מכיון שלא שנה עליהן הכתוב – משום שכפרה בחנם – בלא שום מתן דמים – לא מצאנו⁷. ואליבא דבית שמאי, כתבו ראשונים, שצ"ל שהם חולקים

1. משנה זבחים לו ב. רמב"ם פי"ז מפסו"ה ה"א.
2. להלן בציונים יבואר על איזה פסוקים הגמ' מתכוונת.
3. כ"ה בזבחים לו ב וברש"י שם; ובסנהדרין ד א, וברש"י שם: קרנות קרנת קרנת, וראה דק"ס שם, ובמ"ש בזה בספר אור תורה, להרב מנחם די לונזאנו, בויקרא ד.
4. גמ' זבחים שם, וסנהדרין שם. ובילקו"ש ויקרא רמז ת"ע הובא מאמר זה בשם "רבא".
5. רש"י זבחים וסנהדרין.
6. רש"י זבחים. ובחדושי הר"ן לסנהדרין כתב, ואם תאמר, איך אפשר שב"ה אינם חוששים כלל למקרא המקובל בידינו, י"ל שעל המסורת סמך הכתוב, והמקרא אינו אלא דרך צחות. [ועי' כעי"ז בגמ' סנהדרין שם, ש"ל שמה שכתוב "נפשות" בלשון רבים, היינו נפשות דעלמא, כמובא בפרק ז].
7. גמ' ורש"י בזבחים ובסנהדרין שם.

על סברת ב"ה שכפרה בחנם לא מצאנו, משום שאם אינם חולקים על זה, יש לתמוה למה אמרו ב"ש הרי כאן "שתים" לעכב, והלא היו צריכים ללמוד "שלש" לעכב, שהרי מכיון שאפילו אילו לא היה כתוב אלא ארבע קרנות, היינו יודעים שאחת מהן מעכבת, משום שכפרה בחנם לא מצאנו, וא"כ שתים המיותרות, לפי"מ שהם סוברים שיש אם למקרא, מרבית עוד שתים לעכב, וביחד יש שלש לעכב⁸; או שב"ש סוברים, שמכין שיש שפיכות דמים של שיריים ליסוד, אין זו כפרה בחנם⁹.

ובגמ' שם הוסיפו: ואיבעית אימא, שהטעם של בית הלל הוא, שהם סוברים שגם המקרא מועיל וגם המסורת מועילה, שהמקרא שמשמע ממנו שש, מועיל להוסיף אחת על המסורת, והמסורת שמשמע ממנה ארבע, מועילה להפחית אחת מהמקרא. ונהיו חמש, ונמצא ששנה הכתוב באחת כדי לעכב, ולכן סוברים ב"ה שבמתנה אחת כיפר, וב"ש סוברים שרק המקרא מועיל, ולכן לא כיפר אלא בשתי מתנות¹⁰. ואמרו עוד בגמ' שם, שבברייתא למדו ממקום אחר, את מה שאמרו ב"ה, שאף חטאת שנתן אותה מתנה אחת כיפר, והוא משום שכתוב וכפר וכפר וכפר, בשעיר נשיא, ושעירת יחיד, וכבשת יחיד¹¹, ללמדנו וכפר אע"פ שלא נתן אלא שלש, וכפר אע"פ שלא נתן אלא שתים, וכפר אע"פ שלא נתן אלא אחת¹².

8. תוס' סנהדרין שם ד"ה ושתים; וכע"ז כתבו התוס' בזבחים שם ד"ה הרי, במה שתמהו למה הוצרכה התורה לכתוב שש קרנות, אליבא דב"ש, והלא בחמש מספיק, כיון שכפרה בחנם לא מצאנו.

9. תוס' סנהדרין שם, וכ"כ בתוס' הרא"ש שם. ועי"ע בזה בחדושי הר"ן שם, ובקונטרס "אם למסורת או למקרא" שנדפס בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד, ובחשק שלמה לזבחים שם. ועי' בתוס' סנהדרין ג' ב' סוד"ה אין, ובתוס' סוכה ו' ב' סוד"ה בדורשין, שתמהו בין לב"ש ובין לב"ה, למה לענין קרנת קרנות, הם דורשים תחילות, מאי שנא ממ"ש הגמ' בסנהדרין שם, לענין מנין הדיינים בדיני ממונות [ראה פרק יא], דכו"ע סוברים שאין דורשין תחלות, וממ"ש הגמ' בסוכה שם, לענין מנין הדפנות בסוכה [ראה פרק י] שנחלקו שם בדורשין תחלות. ועי' בתוס' זבחים לח א ד"ה התם, שכתבו לחלק "דקרנות", משמע מנין "מתנות", לכן דורשין תחילות, אבל "סוכות" משמע רק שתי "סוכות", ולא משמע מנין "דפנות", אולם נשאר בצ"ע, הלא גבי אלהים, לענין מנין הדיינים, משמע מנין "דיינים", ואעפ"כ סוברים שם כו"ע שאין דורשין תחילות, ועי"ע להלן פ"ד לענין "טוטפות". ועי"ע בזה ביד רמ"ה לסנהדרין שם, ובצאן קדשים לזבחים לו א. ועי"ע מה שהאריך בחמרא וחיי לסנהדרין שם בביאור הסוגיא.

10. גמ' רש"י זבחים לו ב.

11. רש"י זבחים שם, עפי"מ"ש בויקרא ד כ"ו ול"א ול"ה.

12. זבחים לח א ע"ש. ובסנהדרין ד ב מבואר, שברייתא זו סוברת שיש אם למקרא לבד ע"ש. ועי' מלבי"ם שם סי' רצב, שצריך את הלימוד מן וכפר, כדי שלא נלמד מחטאת פנימית, שכל המתנות מעכבות; ועי' רמב"ם פ"ב דפסוה"מ ה"א, שלמד שבחטאת חיצונית כיפר במתנה

ואמרו עוד בגמ', שגם רבי יוחנן – שאמר, שרבי¹³, ורבי יהודה בן רועץ¹⁴, ו"בית שמאי", ורבי שמעון¹⁵, ורבי עקיבא¹⁶, כולם סוברים שיש אם למקרא¹⁷ - סובר כרב הונא, שמחלוקת ב"ש וב"ה תלויה אם יש אם למקרא או יש אם למסורת¹⁸.

והנה במה שאמר רב הונא שב"ש וב"ה נחלקו אם יש אם למקרא או יש אם למסורת, במה שכתוב קרנת כו' וקוראים קרנות כו'¹⁹, פירשו הראשונים, שהכוונה היא על מה שכתוב בחטאת של מזבח החיצון, שבשעיר של נשיא כתוב, ונתן על "קרנת" מזבח העלה²⁰, קרנת חסר וא"ו, וכן כתוב בשעירה של יחיד²¹, ואילו בכבשה של יחיד כתוב, ונתן על "קרנות" מזבח העלה²², קרנות מלא וא"ו²³.

ויש שתמהו במה שמבואר בגמ' ורש"י שקרנות הכתובה במזבח העולה בכבשת יחיד היא מליאה וא"ו, ממה שאנו רואים בכל הספרים חדשים גם ישנים ובמסורותיהם, שכל שלושת הקרנות הכתובות במזבח העולה, הן חסירות וא"ו, וכ"כ הרמ"ה²⁴, והמאירי²⁵, ושמן ששון, שלשתן חסירות וא"ו²⁶. ויש שצידד בזה, שהואיל שמהגמ' עצמה אין הכרח,

אחת, ממ"ש ודם זבחיך ישפך וכו', וע"ש בכס"מ.

13. ראה פרק יא.

14. ראה פרק יב.

15. ראה פרק י.

16. ראה פרק ז.

17. סנהדרין ד א, מכות ח א. ועי' ראב"ן סנהדרין שם, שכתב על דברי ר' יוחנן, "שיטה אינון, ולית הלכתא כחד מינייהו וכו'", ור"ל משום דקיי"ל שאין הלכה כשיטה, כמ"ש באבן שלמה שם.

18. סנהדרין שם עמ' א-ב ע"ש. ועי"ע ברש"י ותוס' זבחים מ א, שגם מה שלמד ר"ש מן "קרנות" שלמעלה ושלמטה, שכל הארבע מתנות מעכבות בניתנין על המזבח הפנימי, טעמו משום שיש אם למקרא, וכמ"ש ר"ש בענין "בסכות" [כמבואר בפרק י] ואע"ג שבענין "בבגדו" דורש ר"ש גם מקרא וגם מסורת [ראה פרק ד], שאני התם, שאפשר לקיים שניהם, משא"כ כאן, מיהו התוס' בזבחים שם נשארו בתמיהה, ממ"ש ר"ש בפסחים פו בענין בבית אחד "יאכל", שיש אם למסורת [וראה בזה בפרק ו].

19. כמובא לעיל ציונים 2-6.

20. ויקרא ד כה.

21. ויקרא ד ל.

22. ויקרא ד לד.

23. רש"י סנהדרין ד א, וכ"כ ביד רמ"ה ובחדושי הר"ן. ועי' רש"י זבחים לז ב כתב בסתמא, ששלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות, "בשתים" כתוב קרנת חסר "ובאחת" כתוב קרנות מלא.

24. בספרו מסורת סיג לתורה בויקרא שם.

25. כנראה שכוונתו לקרית ספר מאמר שני ח"ג.

26. אור תורה להרב מנחם דילונזאנו בויקרא ד ע"ש, וגם בחדושי הר"ן לסנהדרין שם כתב

שכל שלושת הקרנות, החסירות והמליאה, הן בפרשה זו, לכן נראה לפרש את סוגית הגמ', בענין שיסכים עם מציאות הספרים ומסורותיהם, ואם ייראה למעיין, שזה דחוק מעט, ישיב אל לבו, שטוב להדחק מעט, כדי שלא תקשה מהפירוש הפשוט בגמ', ותצא מזה תקלה, [כלומר שלא יבואו הסופרים לסמוך על הגמ' הזו ולכתוב בס"ת קרנות מלא במקום קרנת חסר].

ולכן נראה לפרש, דמה שאמרו בגמ', קרנת קרנת קרנות", אין הכוונה על שלושת הקרנות הכתובים במזבח העולה כמ"ש רש"י, אלא הכוונה היא על שלושת קרנות הכתובים במזבח בשלשה מקומות נפרדים, דהנה בפרשת תצוה כתוב ולקחת מדם הפר ונתתה על "קרנת" המזבח²⁷, קרנת חסר וא"ו, וגם בפרשת ויקרא כתוב, בפרשת אשר נשיא יחטא, ובפרשת ואם נפש אחת, ובפרשת ואם כבש, ונתן על "קרנת" מזבח העלה²⁸, קרנת חסר וא"ו, ואע"ג ששלשה קרנות הן בפרשת ויקרא, מ"מ כיון ששלשתן הן דבר אחד, דהיינו שגגת יחיד, וכתובות ביחד במקום אחד, הן נחשבות לקרנת אחד, ואילו בפרשת צו כתוב, ויקח משה את הדם ויתן על "קרנות" המזבח סביב²⁹, "קרנות" מלא וא"ו, ועל זה אמרו ב"ה הרי כאן ארבע, משום שדורשים אם למסורת, וב"ש אמרו הרי כאן שש, משום שדורשים אם למקרא, זהו מה שנראה לפרש בסוגית הגמ', כדי שלא יקשה על הגמ' מהמסורות³⁰. אולם יש שכתב, שמהגמ' בזבחים ובסנהדרין משמע

שצ"ע בזה, וכן העיר במסורת הש"ס שם. ובאור תורה שם הוסיף, שלענין כתיבה בס"ת יש להכריע, ששלשתן חסירות וא"ו, משום שמרעיא מהימנא בפרשת פינחס [רנד א] בפסוק ויהי ביום כלות משה, למדנו שאין לסמוך על המדרשים בענין מלא וחסר, כשיחלקו על מציאות הספרים והמסורות. וע"ש בניצוצי זוהר, שכתב שברעיא מהימנא שם מבואר, שאין כאן קרי וכתב, אלא שדרשו "כאילו" כתוב חסר וא"ו, וכמ"ש הרמ"ע במאמר הנפש עולם קטן פ"ג, לענין "כלות" משה, שאף שבפירוש איתמר פעמים רבות בזוהר שצריך לכתוב אותו בוא"ו, מ"מ לדרשא בעלמא אנו אומרים "כלת" כתיב וכו'. ועי"ע להלן בהערה שע"י מנחת שי.

27. שמות כט יב, בחטאת כהן ביום הכנסו לעבודה.

28. ויקרא ד כ"ה ול' ול"ד.

29. ויקרא ח טו, בקרבן משה בשבעת ימי המלואים; והוסיף, שלא תתמה, דהלא קרנות זה נאמר רק במעשה משה ולא לדורות, משום דאדרבה מהפסוק הזה למדו בזבחים נ"ג ב' את אופן המתנות לדורות ע"ש; והוסיף עוד, שאין לתמוה, שאם כן, יתווספו קרנות, בין לב"ש ובין לב"ה, דהלא גם בפרשת שמיני (בויקרא ט ט) כתוב ויתן על "קרנות" המזבח, משום ש"ל שזה אינו נחשב, דשאני התם שמדובר בחטאת אהרן בשמיני למלואים, שלא היתה אלא מצוה לשעה לאהרן לבדו, והי' שם "עגל" לחטאת.

30. אור תורה שם. ועי' בראב"ן לסנהדרין שם, שביאר באופן אחר, שב"ש סוברים ש"קרנות" מלא שנכתב בחטאת כהן משיח (ויקרא ד ז), מוכיח על "קרנת קרנת" החסרים שנכתבו בחטאת העלם דבר של ציבור, ובחטאת נשיא (ויקרא ד יח וכה), שגם הם דומים כאילו נכתבו מלאים,

ודאי, ששלושת הקרנות, המליאה והחסירות, הן במזבח העולה בפרשת ויקרא, וכמ"ש רש"י, (ודלא כמו שדחק באור תורה לפרש סוגית הגמ' באופן אחר), ולפי"ז יוצא שהגמ' חולקת לענין "קרנות" בכבשת יחיד על המסורת שלנו, ולכן אמרו ב"ה ששתי קרנות חסירות ואחת מליאה³¹.

וב"ה סוברים שקרנת החסרים מוכיחים על קרנות שנכתב מלא, שגם שם הריהו כאילו נכתב חסר ע"ש. ועי"ע מ"ש בזה בספר אור בוקר סי' יב.

31. מנחת שי ויקרא ד לד; וע"ש שהוסיף, שאעפ"כ כשכותבים ס"ת, צריך לכתוב כל שלושת הקרנות הללו חסירות וא"ו, כמ"ש הרמ"ה והמאירי ושמן ששון, משום דקיי"ל שבכל מקום שהגמ' או המדרש חולקים על המסורת שלנו בחסירות ויתירות, הולכים בכתיבת ס"ת אחר המסורת שלנו, ולא מיבעיא בדרשות של אגדה כו', אלא אפילו במקום שיוצא מזה דין, כגון כאן בקרנות, אליבא דב"ש וב"ה, הולכים אחר המסורת שלנו, וכמו שסוברים כל הספרים והסופרים, ואין בזה שום מחלוקת. אולם עיין במאירי קידושין ל, א בשם גאונים, שלענין קרנת קרנות, כיון שהתלמוד לומד מזה דין, יש לסמוך בכתיבת ס"ת על מדרש רבותינו נגד המסורת. ועיין בזה גם בשו"ת שב יעקב סי' נו. ועי' בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד, שכתב שהתבונן בספרים רבים ומצא בכלם קרנת חסר, גם גבי כשבת יחיד, אולם אין זה מן התימה, כמ"ש התוס' בנדה לג א ד"ה "והנשא" כתוב, שאף שבמסורת כתוב "והנושא", מיהו מצאנו בשבת נה ב ובתוס' שם ד"ה מעבירים, שיש שהמסורת חולקת על הש"ס ע"ש. ועי' בגליון הש"ס לשבת שם, ובהפלאה בערכין ערך מאה, שהאריכו בזה. ועי' במנחת שי, בלק כג ט, בפסוק ומגבעות אשורנו, שנצטער תמיד על זה שמצאנו מחלוקות רבות בחסירות ויתירות, בין התלמוד לבין המסורות, וזה התיישב לו, לאחר שנתגלה לו מ"ש בזהוהר שם, בדף רג ב, שבמתיבתא עילאה כתוב, "ומגבעת" חסר וא"ו, ובמתיבתא דרקייעא כתוב "ומגבעות" מלא וא"ו, וטעמי השינויים ע"ש. ועי"ע במנחת שי במדבר ז יא, ובהמקרא והמסורה (לר"ר מרגליות) סי' ב.

פרק יד

מנין הפרשיות בתפילין

תניא, לטטפת לטטפת לטוטפות, הרי כאן ארבע, דברי רבי ישמעאל¹, - כלומר, מכאן שכותבים [בתפילין של ראש] ארבע פרשיות בארבע בתיים², רבי עקיבא אומר אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים³, כלומר מכיון שבמקום ששמו כתפי קוראים לשתיים "טט", ובמקום ששמו אפריקי קוראים לשתיים "פת", הרי כאן ארבע⁴; וביארו בגמ', שמחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא תלויה בענין אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת, שר"י סובר יש אם "למסורת", ולכן למד את הדין שצריך ארבע פרשיות בתפילין, מן "המסורת" של לטטפת, אולם ר"ע סובר יש אם "למקרא"⁵, ולכן איננו לומד דין זה מן "המסורת" של לטטפת, אלא "ממשמעות" המלה "טטפת", ע"פ מה שמצאנו טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים⁶; ויש מהראשונים שתמהו, לפימ"ש הגמ' שהכל סוברים שאין דורשין תחילות⁷, שלפי"ז יש לדקדק, כיצד למד רבי ישמעאל "ארבע" פרשיות מן לטטפת כו', והלא מכיון שאין דורשין תחילות, נשארו כאן רק "שלוש"⁸; ויש

1. סנהדרין ד ב, זבחים לז ב; ובמנחות לד ב כתוב: לטטפת לטטפת "לטוטפת", בלי וא"ו אחרי הפא, וראה עוד בזה להלן ציונים 19-33.
2. רש"י שם ושם ושם.
3. סנהדרין זבחים ומנחות שם. ובספר התרומה ריש סי' רה, וביד רמה לסנהדרין שם, גרסו "בגדפי" במקום "בכתפי". ובתש' הגאונים (אסף, תש"ב) עמ' קנג: "בגדפי" קוראין "לטאיט" שתיים. ועי' תוס' מנחות שם, שיש גורסים "טוט" בכתפי שתיים, וכמ"ש במו"ק טז א, "טוט" אסר "טוט" שרי, דהיינו "שני" ת"ח אוסרים "ושנים" אחרים יכולים להתיר, אולם התוס' דחו גירסא זו, וכתבו דמה שאמרו "טוט" אסר וכו', התכוונו על "תקיעת שופר". וראה בזה בערוך השלם טט א.
4. רש"י שם. וראה עוד בזה להלן ציונים 34-44.
5. וכמו שסובר לענין "נפשות מת", ראה פרק ז; וכן סובר ר"ע לענין "בבגדו בה".
6. סנהדרין ד א-ב.
7. סנהדרין ג ב, לענין ונקרב בעל הבית אל "האלהים", ראה פרק יא.
8. תוס' סנהדרין שם בסוד"ה אין, ותוס' סוכה ו ב ד"ה בדורשין; וכן תמהו שם ושם גם לענין

מהאחרונים שיישב, שמכיון שגבי תפילין כתוב כבר והיה לך "לזכרון" בין עיניך⁹, שוב לא צריך שום "טוטפת" לגוף המצוה, ולכן נשארו כל הטוטפות למנין הפרשיות, ועוד שמכיון שהיה יכול לכתוב "לזכרון" בכולן, ולא כתב כן אלא בתחילה, אבל בשאר כתב "לטוטפת", לכן משמע שכל הטוטפות באות למנין הפרשיות¹⁰.

ותמהו בגמ', שלפי המ"ד אליבא דבית הלל שאמרו שאפילו בחטאת כיפר במתנה אחת, שטעמם הוא משום שסוברים לענין קרנת קרנות שגם המקרא מועיל וגם המסורת מועילה¹¹, לפי"ז היה צריך לעשות בתפילין "חמש" פרשיות, משום שגם לענין "לטוטפת" יש לומר שגם המקרא – שקוראים "לטוטפות" בשלשתן – מועיל "לרבות" אחת, וגם המסורת מועילה "להמעט" אחת, ותירצו שצריך לומר, שבת הלל אינם סוברים כרבי ישמעאל שלומד מנין הפרשיות מן המסורת של לטוטפות, אלא כרבי עקיבא שלומד מנין הפרשיות מן טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים¹²; ויש מהאחרונים שכתב, שגם בדעת בית שמאי שאמרו שבחטאת לא כיפר אלא בשתי מתנות, משום שסוברים שיש אם למקרא לבד, ולומדים מן שלשת הקרנות "שש מתנות", ארבעה למצוה ושתים לעכב¹³, צ"ל שסוברים שלומדים מנין הפרשיות כר"ע ולא כר"י, משום שאילו לומדים כר"י תקשה עליהם, למה אינם מצריכים "שש" פרשיות בתפילין, כיון "שבשלשה" פעמים אנו קוראים "לטוטפות" בלשון רבים, והלא הם סוברים שיש אם למקרא לבד¹⁴.

ויש מהראשונים שתמהו אליבא דר"ע, למה איננו מצריך "שתים עשרה" בתים, והלא "שלש" פעמים כתובה תיבת "לטוטפת" בתורה, ומכל פעם יש ללמוד ממנה "ארבעה" בתים¹⁵; ויש שתירצו, שמכיון שתיבה "אחת" של "טוטפת" מורה לר"ע על "כל המנין" של "ארבע" בתים, מכח לשון בני אדם ולא מכח לשון רבים כמו קרנות או בסוכות, א"כ ממילא יוצא שמספיק ארבעה בתים, ושאר הטוטפות הן רק כפרשה שנאמרה ונשנית,

קרת קרנות, ראה פרק יג.

9. שמות יג ט.

10. חזון נחום בקונטרס "יש אם למקרא או למסורת", במנחות פ"ט מ"ד ע"ש. ועי"ע בערוך לנר לסוכה שם.

11. ראה פרק יג.

12. זבחים לז ב ורש"י.

13. ראה פרק יג.

14. חק נתן לזבחים שם.

15. תוס' זבחים ומנחות וסנהדרין שם, חידושי הר"ן ותוס' הרא"ש ויד רמה לסנהדרין שם, (ויש מהם שתמהו גם ממה שמרבים דפנות ומתנות מלשון רבים של "בסוכות" "קרנות", ראה פרקים י ג), ותירצו כדלהלן; ובתוס' חכמי אנגליא לסנהדרין נשארו בתמיהה.

והריהו כאלו כתוב בהרבה מקומות בתורה, והיו "לארבע" בין עיניך¹⁶; או משום שלא מצאנו בתורה שהוזכר ענין תפילין אלא בארבע פרשיות בלבד¹⁷; ויש שתירצו, שתיבת טוטפת אחת באה לגוף המצוה של תפילין, ושתי הטוטפות האחרות באו למנין ארבעה בתים בלשון כתפי, ולמנין ארבעה בתים בלשון אפריקי¹⁸.

והנה במה שלמד רבי ישמעאל מנין ארבע פרשיות בתפילין, ממ"ש "לטטפת לטטפת לטוטפות" נחלקו הראשונים, יש שפירשו כוונתו, כי בפרשת שמע¹⁹, ובפרשת כי יביאך²⁰, כתוב "לטטפת" חסר וא"ו בין פ"א לתיו, אולם בפרשת אם שמוע²¹, כתוב "לטוטפות" מלא וא"ו בין פ"א לתיו, ומוזה למד ארבע בתים לתפילין של ראש, אבל בתפילין של יד אין אלא בית אחד, דהרי לא כתוב שם מלת "לטוטפת" כלל²². ויש שתמהו על פירוש זה, דהלא בספרי-התורה המדויקים לא כתוב כלל וא"ו בין פ"א לתיו בשום אחת משלושת המלים "לטוטפת"²³.

16. תירוץ א' בתוס' ותוס' הרא"ש וחדושי הר"ן ויד רמה לסנהדרין שם, תוס' זבחים שם, תוס' מנחות שם לפי הגהת צאן קדשים ושט"מ, ספר התרומה הל' תפילין ריש סי' רה בתירוץ ב. ובחדושי הר"ן שם הוסיף, שאפשר ששאר הטוטפת דרש ר"ע לדרשה אחרת.

17. תוס' ותוס' הרא"ש בסנהדרין שם בתירוץ ב, וע"ש במהרש"א; תוס' מנחות שם, בתירוץ ב, להגהת צאן קדשים.

18. תוס' זבחים שם בשם ה"ר יהודה מקורביל; תוס' סנהדרין ויד רמה שם בשם יש מפרשים; וכ"כ בספר התרומה הל' תפילין ריש סי' רה בתירוץ א, ועי' מ"ש בזה בחק נתן ובמראה כהן לתוס' זבחים שם. ועי' בתוס' הרא"ש לסנהדרין שם, שהביא בשם הר"י מקורבניל, באופן אחר, שמשום שרק בשתי פעמים כתוב בלטטפות "טט", אבל בלטוטפות שלישיית כתוב "טוט", וכיון שתיבת "טוט" אין משמעותה שתיים אפילו בכתפי, לכן לא דרשינן שם גם "פת" באפריקי שתיים, לפי"ז נשארו רק שתי מלים לטטפת, לארבעה בתים בכתפי, ולארבעה בתים באפריקי.

19. דברים ו ח.

20. שמות יג טז.

21. דברים יא יח.

22. רש"י ויד רמ"ה לסנהדרין ד ב.

23. תוס' במנחות לד ב ד"ה לטטפת, ותוס' בזבחים לז ב ד"ה לטוטפות בשם ר"ת, תוס' ותוס' הרא"ש בסנהדרין ד ב, וכן תמה בספר התרומה ריש סי' רה. ויש להוסיף, שגם ברמב"ם פ"ב דתפילין הל' ה-ז, ובטור או"ח סי' לו, כל שלשת הטוטפות חסרות וא"ו אחרי הפ"א, וכ"כ הרמ"ה בספרו מסורת סיג לתורה אות ט. ועי' בהמנהיג הל' תפילין סי' קנז, שאחרי שהביא מחלוקת הראשונים, איפה כתוב "לטטפת" ואיפה "לטוטפת", ואיפה "לטוטפות", סיים שטוב לעשותן מלאות וא"ו כדברי כולם, כדאמרינן במנחות כט ב, לא שנו אלא בחסירות, אבל ביתירות לית לן בה; אולם עי' בב"י לאו"ח שם שהשיג עליו ממ"ש התוס' במנחות שם, ששם מיירי רק ביתירות שגרדן, ולא ביתירות שמשאירן. ועי"ע בערך חסרות ויתרות בכרך טז עמ'

ולכן יש שפירשו באופן אחר, שמה שדרש ר' ישמעאל אות וא"ו הכתובה בתיבת לטוטפות, נתכוון בזה על אות וא"ו "שבתחילת" תיבת ולטוטפת, בפרשת כי יביאך²⁴, שהרי שם כתוב "ולטוטפת" עם אות וא"ו לפני אות למד, וכן צריך לגרוס בדברי ר' ישמעאל "לטטפת לטטפת ולטוטפת", ואע"פ שר' ישמעאל אינו דורש וא"ו²⁵, מ"מ י"ל כי וא"ו למ"ד גם הוא דורש, והרי אותיות וא"ו למ"ד מיותרות, שהי' יכול לכתוב רק "טוטפת", וכמ"ש הגמ' ביבמות עב ב כע"ז גבי והנותר, שאפילו מי שאינו דורש וא"ו, מ"מ וא"ו ה"א גם הוא דורש²⁶.

ויש עוד שפירשו כן, שרבי ישמעאל נתכוון לוא"ו "שבתחילת" תיבת ולטוטפות, אלא שהם ביארו דרשה זאת ע"פ הכלל של "גורעין ומוסיפין ודורשין"²⁷, גם כאן גורעין הוא"ו שבתחילת תיבת ולטוטפת, ומוסיפין אותה אחרי הפ"א, ודורשין לטוטפות בלשון רבים²⁸.

ויש שפירשו, שרבי ישמעאל נתכוון על אות וא"ו הכתובה בין שתי הטייתין במלת לטוטפת²⁹, וסובר שגורעין ומוסיפין ודורשין, [לומר שגורעין את הוא"ו הזו ומוסיפין אותה בין הפ"א לתי"ן]³⁰. ויש שהשיגו על פי זה, משום שאין גורעין ומוסיפין ודורשין באמצע התיבה³¹, ועוד שהלא וא"ו שבין שתי הטייתין אין משמעה לשון רבים, ואין

תיב, שהביא משו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רלב, שבכל דבר שבא בתלמוד דרך עיקר דין (ולא רק למדרש), כגון לטטפת לטוטפות וכיו"ב, סומכים לענין הכשר ס"ת תפילין ומזוזה על דברי רבותינו, אע"פ שהם נגד המסורת. ועי"ע בזה באור תורה ובמנחת שי לדברים יא יח, ובערכים כתיבת סת"ם, מזוזה, ספר תורה, תפילין. ועי"ע כע"ז בפ"ג לענין קרנות.

24. שמות יג טז.

25. כמבואר ביבמות סח ב ובסנהדרין נא ב.

26. ר"ת בתוס' זבחים לז ב, וסנהדרין ד ב, וכ"כ בסה"י לר"ת חלק החדושים סי' רנג; וכ"כ הרא"ש בהל' תפילין סי' ב, ובתוס' הרא"ש לסנהדרין שם. ועי' מ"ש בזה בתשו' מקום שמואל שער התירוצים לסנהדרין שם.

27. כמ"ש בזבחים כה א, לענין דם מהפר יקבלנו, ובב"ב קיא ב, לענין ונתתם נחלת שארו לו.

28. תוס' סנהדרין ד ב, והוסיפו שאע"ג שמהגמ' בב"מ נד משמע, שבאמצע תיבה אין מוסיפין, מיהו מבכורות מד משמע, שגם באמצע תיבה מוסיפין, ובירושלמי יש פלוגתא בזה; וכ"כ ר"ת בתוס' מנחות לד ב, [והסכים עמו בספר התרומה ריש סי' רה], אולם התוס' שם השיגו עליו, ועי"ע מ"ש בזה מהרש"ל ומהר"ם לתוס' סנהדרין שם, ומהרש"א לתוס' מנחות שם. ועי"ע בזה ביבין שמועה כלל קסב-קסד, ובס' מים ראשונים (שבסו"ס מים שאל) סי' נ. וראה להלן בהערה 31.

29. בפרשת כי יביאך, בשמות יג טז.

30. תוס' זבחים לז ב ד"ה לטוטפות בשם יש מפרשים.

31. ר"ת בתוס' זבחים שם, ספר התרומה ריש סי' רה. [ועי' בדברי ר"ת בתוס' מנחות, שהובאו

לומר שמכיון שמוסיפין אותה בין הפ"א לתיו, משמעה לשון רבים, משום שהלא גם בפרשת אם שמוע³², כתובה וא"ו בין שני הטייתין במלת לטוטפת, וא"כ הרי יש כאן "חמש" פרשיות³³.

ובמה שלמד ר"ע מנין הפרשיות ממשמעות "טט" "פת", יש שכתבו, שנראה ברור, שרבי עקיבא לא נתכוון לומר, שההוראה "העצמית" של המלה "טוטפת" היא "ארבע" בגלל שמצאנו טט בכתפי שתיים ופת באפריקי שתיים, משום שברור שההוראה העצמית של "טוטפת" היא תכשיט וקישוט³⁴, וכמ"ש בתרגום לפסוק "פארך" חבוש עליך, "טוטפתך"³⁵, וכן הוא בזוהר³⁶ "תפילין פארא שפירו בגוונין עילאין, ועל דא אקרון "טוטפות", כמו דאת אמר ישראל אשר בך אתפאר³⁷, או כמ"ש התוס' שנקראים "טוטפות" מלשון הבטה וראייה, כמ"ש במגילה לד ב "ועינוהי מטייפין", כלומר שנקראים "טוטפות" על שם שהם בראש בין העינים³⁸, וגם י"ל שהמלה "טוטפת" היא

לעיל בציון 28, שדבריו סותרים לכאורה למ"ש ר"ת כאן, ועי' מה שיישב בזה במלא הרועים ח"ב ערך גורעין ומוסיפין ודורשין אות י].

32. בדברים יא יח.

33. ספר התרומה שם. ויש להעיר, שאמנם ברמב"ם פ"ב דתפילין הל' ה-ז כתוב בנוסח התפילין כמ"ש בספר התרומה, אולם בטור או"ח סי' לו כתב, שר"ת נחלק בזה על הרמב"ם וסובר שרק בפרשת יביאך כתובה וא"ו בין שתי הטייתין, אבל בפרשיות שמע ואם שמוע לא כתובה וא"ו זו, וע"ש בב"י וב"ח ודרישה וכנה"ג. ועי"ע בהערות שבגליון הטור, שהעיר שביו"ד סי' רפח סתם הטור בזה כרמב"ם, וכ"ה ברא"ש הל' מזוזה סי' ג. ועי"ע בזה באור תורה ומנחת שי לדברים שם. וע"ש במנחת שי, שאין לתמוה לפי הנוסח שברמב"ם, למה אמר רבי ישמעאל הרי כאן "ארבע" ולא "חמש", משום שי"ל דל חדא לגופי, ע"ש שהאריך. ועי"ע בהערה דלעיל ציון 28.

34. כמ"ש התוס' במנחות לד ב, בלשון ראשון, לפי הגהת צאן קדשים, וכ"ה ברא"ש ריש הל' תפילין בשם ר"י, וכמ"ש המג' בשבת נז ב, גבי יציאת האשה "בטוטפת", דהיינו כלילא שמקפת כל המצח מאוזן לאוזן.

35. יחזקאל כד יז.

36. בפרשת בא דף מג א.

37. ישע' מט ג.

38. תוס' מנחות לד ב בל"ב, וכ"ה ברא"ש ריש הל' תפילין בשם ר"י; וע"ש בתוס' וברא"ש, שהוסיפו, שתיבת "תפילין" [המובאת באונקלוס פרשיות בא ואתחנן עקב, כתרגום לתיבת "טוטפות"] הוא לשון אות ועדות והוכחה שהשם נקרא עלינו ושכינתו שרויה עלינו, כמ"ש הגמ' במנחות לה ה בפסוק וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, אלו תפילין שבראש. ועי' רש"י שמות, שמנחם חיבר "טוטפת" עם "יְהִיטֵף" אל דרום (יחזקאל כא ב), שהוא לשון דיבור, כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשת 'קדש' שהוראה אותם קשורים בין העינים, "יזכור הנס וידבר בו". ועי"ע ברמב"ן ובאבן עזרא בשמות שם.

מלה נרדפת למלת "אות" ועניינן הוא ריצוי הנפש לקבל עליה כל הציוויים הנאמרים שם, וכמ"ש "יאותו" לנו האנשים³⁹, ומה שפירש ר"ע "טוטפת" מלשון "טט" בכתפי שתים "ופת" באפריקי שתים, נתכוון בזה רק על ההוראה "הצדדית" במלה זו, שמה שבחרה התורה לכתוב לשון "לטוטפות", במקום "תכשיט" או "הבטה" או "ריצוי", זהו כדי להורות לנו דרך אגב גם, שמספר הפרשיות בתפילין הוא ארבע⁴⁰. ויש שביארו בענין זה, כי חלילה שנלמוד מצוותינו הקדושות מלשונות הגויים, ושנביא ראייה והוכחה מלשונם הגרוע, אלא שבהיות שעד דור הפלגה היתה רק שפה אחת, שהיא לשון הקודש, שכולם היו מדברים בה⁴¹, וכשהופצו אח"כ בעוונם, ונתפרדו לשבעים אומות ושבעים לשונות, וכמ"ש ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ⁴², נשארה לשון-הקודש בישראל, ואבדנו ממנה הרבה, ונשאר ממנה קצת בפי האומות, והיתה קבלה ביד חכמי ישראל, כי לשונות "טט" "פת" – במובן שתים, שתים – השורש שלהן הוא לשון הקודש, אלא שמשם נתגלגלו לגדפי ואפריקי⁴³.

ויש שהסביר, בטעם שקראה התורה לתפילין של ראש בשם טוטפת ע"פ הלשונות של כתפי ואפריקי, שזהו משום שהתפילין של ראש מורים, כידוע, על ממשלתו שיש לו ממשלה בעליונים ובתחתונים, והרצועות מורות על ההשפעה שמשפיע עד טבור הארץ, לכן קראם טוטפת שטט "בכתפי" שתים וטט "באפריקי" שתים, שהן שתי

39. בראשית לד כב.

40. הכתב והקבלה לשמות יג טו, ע"פ המבואר בזוהר ובראשונים הנ"ל. ועי' בחדושי הר"ן לסנהדרין פט א, שכתב שוודאי הוא שארבעה טוטפות בתפילין הן "הלכה למשה מסיני", אלא שרבנן עשו "רמז" לזה, ע"י לשונות "טט" "פת" בכתפי ואפריקי; ועי' גם בתש"ו הגאונים (אסף, תש"ב) עמ' קנג שכתב בזה"ל: כך שנינו, ארבע פרשיות של תפילין הלמ"מ, ושוב אמרו חכמים האומר חמש טוטפות, לעבור על דברי סופרים חייב מיתה, ר' ישמעאל דרש ממסורת לטטפת לטטפת כו' הרי ארבע, ורבי עקיבא סבר אי אתה צריך למסורת, כשמו כן הוא, טט פת בגדפי ובאפריקי כו'.

41. כמ"ש בבראשית יא א, ומבואר בתרגום ירושלמי וברש"י.

42. בראשית שם ט.

43. דרשת ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א) בסוף פרשת נח, (וכן כתב שם, במ"ש ר' יוסי בר"ה כו א, שכל השופרות נקראו קרן שנאמר במשוך בקרן "היובל" עפימ"ש ר"ע שבערביא קורין לדכרא "יובלא" ע"ש), וכע"ז כתבו בשל"ה חלק תורה שבע"פ שף טו עמ' ד, ובמאור עינים לפרשת נח, והחיד"א בנחל קדומים לפרשת ואתחנן, ובספרו כסא רחמים למס' סופרים פרק א הלכה י', ע"פ מה ששמע ממוהר"א נחום בשם המקובלים, ועי"ע מה שכתב בספרו מחזיק ברכה לאו"י ס' לב אות א, ובספרו חדרי בטן לפרשת לך-לך אות ג', ועי"ע באספקלריא המאירה לפרשת ואתחנן בדף קי ב.

מדינות בשני קצות הארץ, ואם כן השם "טוטפת" מורה על ממשלתו שמושל מקצה העולם עד קצהו⁴⁴.

44. עץ יוסף לתנחומא סוף פרשת בא, בשם הגאון מו"ה מרדכי יפה. ועי' בשו"ת עמודי אש מהגר"א שטרשין סי' ט, שהסביר באופן אחר, שמכיון שהיתה הוה-אמינא, שתפילין נקראת מצוה התלויה בארץ, משום שכתוב בה "כי יביאך", ואינה נוהגת אלא בארץ, כמבואר בקדושין לו א וברש"י ובתוס' שם, לכן הובאו סמוכין למלת טוטפת משפות שונות בקצוי העולם משום שיש בזה גילוי שתפילין נוהגות מדאורייתא בין בארץ ובין בחו"ל. ועי"ע בנחל קדומים ובכסא רחמים ובאספקלריא המאירה שם, שבמ"ש בפיוט לפרשת נחמו [המובא באוצר התפלות ח"ב דף קמ א] בזה"ל "דין נשמע, תורת שמע, בכל לשון להתמלל, הלא נודעה, "בארבעה", אשר פירשו זקנינו", שדבריו סתומים, פירש מהר"ל מפראג, שר"ל שממה שפירשו חז"ל מקור "ארבע" פרשיות בתפילין, ע"פ משמעות "טוטפת" בלשונות כתפי ואפריקי, יש ללמוד, שקריאת שמע נאמרת בכל לשון כחכמים דרבי, אולם מהר"ש מאסטרופולי אמר בשם בעל מגלה עמוקות, שלפי פשוטו הפירוש הוא, שהדין שק"ש נאמרת בכל לשון נזכר בתלמוד "בארבע מסכתות" ברכות ומגילה וסוטה ושבועות ע"ש. ועי"ע בביאורי אגדות להגר"א בברכות, שנתן טעם להבדל בענין הבתים בין של יד לשל ראש, עפי"מ"ש בטוש"ע שהם מכוונים נגד הלב ונגד המוח, ולכן בתפילין של יד, הקשורים ללב והרגשותיו, יש בהם ארבע פרשיות בבית אחד, כמו שחוש המישוש שעיקרו הוא בלב, כל ארבע חלקי פעולתו, שהם מעשה שבידים וההליכה שברגלים, והשימוש והמישוש שבכל הגוף, שם אחד ומקום אחד לכולם בלב, אולם בתפילין של ראש, הקשורים למוח וחושיו, יש בהם ארבע פרשיות בארבעה בתים, כמו שארבעת החושים שעיקרם הוא במוח, שהם שמייעה ראייה טעם וריח, יש לכל אחד מהם שער מיוחד אל המוח ע"ש.

פרק טו

- ענינים נוספים -

בפרק זה באו ענינים שונים, שברובם לא הוזכרה בש"ס שייכותם לענין יש אם למקרא או יש אם למסורת, אלא שיש מהראשונים או מהאחרונים שביארו את שייכותם או את אי שייכותם - לענין זה.

1) יתן-יותן, עבד-עובד, שמוע-שמע, תשא-תשיא

כתבו ראשונים, שיש ענינים בש"ס, שבהם הכול מודים שדורשים גם את המקרא וגם את המסורת, בין הסוברים יש אם למקרא, ובין הסוברים יש אם למסורת, משום שבענינים ההם, המקרא והמסורת שניהם משמעות אחת, ואינם שייכים למחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת: כגון במה שאמרו בגמ', במה שכתוב וכי "יתן" מים כו' ואנו קוראים וכי "יותן", מה יתן לדעת, אף יותן לדעת²; וכגון במה שאמרו בגמ', במה שכתוב אשר לא "עבד" בה ואנו קוראים "עובד"³, מה עבד שנוח לו, אף עובד כשנוח לו⁴; וכגון במה שאמרו בגמ', במה שכתוב "שמע" בין אחיכם, ויש לקרוא גם "שמע"⁵, שמכאן יש אזהרה לבית-דין שלא ישמע דברי בעל-דין קודם שיבוא בעל-דין חברו, ואזהרה לבעל-דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל-דין חברו⁶; וכגון במה שאמרו בגמ' שם, שיש שלמד זאת ממה שכתוב לא "תשא" שמע שוא, ויש לקרוא גם "תשיא"⁷; בכל אלו וכיוצא בהם, הכל מודים שדורשים גם את המקרא וגם

1. ויקרא יא לח.

2. רב פפא בב"מ כב ב וקדושין נט ב.

3. דברים כא ג, לענין עגלה ערופה.

4. רב פפא בפסחים כו ב, לענין פרה אדומה ועי' רש"י שם, שפרה נלמדת מעגלה בגז"ש דעול עול כמ"ש הגמ' בסוטה מו א.

5. דברים א טז.

6. רבי חנינא בסנהדרין ז ב.

7. רב כהנא בסנהדרין שם, עפימ"ש בשמות כג א; ועי' רש"י בסנהדרין שם: לא תשא אזהרה לדיין, לא תשיא אזהרה לבעל-דין; ועי' שבועות לא א, ששם למדו את שני הדינים האלו

את המסורת, משום שבהם המקרא והמסורת שניהם משמעותם אחת, ואינם שייכים למחלוקת אם יש אם למקרא או יש אם למסורת⁸; והכל מודים, שלענין יותן ויתן עובד ועבד וכיו"ב, המקרא והמסורת יתאחדו ולא יתפרדו, כיון ששם אנו דורשים המקרא דומיא דמסורת, ויתקיימו שניהם, מבלי שנצטרך להוציא המקרא ממשמעותו בשום ענין, כי אין במשמעות יותן ועובד אלא שהפעולה נעשתה ע"י אחר, ויתכן שתהיה לרצון הבעלים, או שלא לרצונו, והועילה המסורת לפרש המקרא בתוספת ביאור, כי יותן דומיא דיתן, ועובד דומיא דעבד⁹.

(2) תְּשֻׁכָּב תְּשֻׁכָּב

יש שכתבו כע"ז גם לענין מה שאמר רבי עקיבא, במה שכתוב ואת זכר לא תשכב משכבי אשה¹⁰, שיש ללמוד מכאן אזהרה גם לשוכב וגם לנשכב, משום שבמה שכתוב לא תשכב, אפשר לקרוא גם לא תְּשֻׁכָּב¹¹, דאף שר"ע סובר יש אם למקרא¹², מ"מ לענין אזהרת שכיבה מודה ר"ע שדורשים גם את המקרא וגם את המסורת, משום שהמקרא

ממ"ש בשמות כג ז, מדבר שקר תרחק; ועי' פסחים ק"ח א, שהמספר לשון הרע והמעיד עדות שקר לחבירו, עוברים משום "לא תשא" שמע שוא, וקרא בו "לא תשיא", וע"ש ברש"י דלא גרסינן וקרא בו לא תשיא, משום שכשמספר או מעיד, הריהו נושא בפיו שמע שוא.
8. ר"ת בתוס' זבחים מ א ד"ה לא, וכ"כ בסה"י לר"ת חלק התשובות סי' נו אות ב ע"ש; ועי"ע שם מה שכתב כע"ז לענין דעת ר"ע בענין תשכב-תשכב ובענין עוני-עני, ויובא להלן בענינים 2-3; וגם בתוס' רבינו שמואל ב"ר יצחק לקדושין נט כתב כך לענין יותן יתן; ועי' גם בתוס' נדה טו א ד"ה לא, שמכיון שמצאנו ענינים שבהם לכו"ע יש אם למקרא, וענינים שבהם לכו"ע יש אם למסורת, וענינים שבהם לכו"ע דורשים גם מקרא וגם מסורת, כגון יותן יתן, עובד עבד, עוני עני, כפות כפת – צ"ל שיש חילוקים בין "מקרא ומסורת" אלו, לבין "מקרא ומסורת אחרים.

9. הרוו"ה בקונטרס יש אם למקרא ולמסורת, שבסוף פירושו 'מודע לבינה' לחומש דברים ע"ש. ובהכתב והקבלה לדברים יט, הוסיף להסביר, דהלא המלים עובד ויותן יתכן להכתב מלאות וא"ו, עם דגש באותיות ב' ת', וכמ"ש באיוב ה ז, אדם לעמל יולד, ובשופטים יג ח, מה נעשה לנער היולד, וכיו"ב, ולכן מכיון שנכתבו כאן בלי וא"ו, דרשינן לכו"ע המקרא דומיא דהמסורת, ויתקיימו שניהם. ועי"ע להלן בענין 5).

10. ויקרא יח כב.

11. סנהדרין נד ב ורש"י, לפי"מ שפירש הב"ח שם, ויש לציין שבכריתות ג א כתוב: קרי ביה לא "תשכב", אלא שבשט"מ שם הגיה שצ"ל לא "תשכב" [וכ"ה בכתי"מ ועוד].

12. כמ"ש ר' יוחנן בסנהדרין ד א, לענין דעת ר"ע ברביעית דם שיצאה משני מתים, משום שקוראים "נפשות" מת, בלשון רבים, וראה לעיל פרק ז.

והמסורת כאן משמעותם אחת¹³. ויש שכתב, שמה שדרש ר"ע לא תשכב קרי בי' לא תשכב, זה איננו משום שאפשר לקרוא בו גם לא תשכב, דהלא ר"ע סובר שיש אם למקרא¹⁴, אלא משום שאפילו כשאתה קורא לא תשכב, משתמעת ממנו גם אזהרה לנשכב, כאילו אתה קורא לא תשכב, משום שממה שכתוב "ואת זכר לא תשכב משכבי אשה", משמע שניהם, לא לבועלו ולא להבעל ממנו¹⁵.

(3) עוני עני

יש שכתבו כע"ז, גם לענין מחלוקת ר"ע ורבי יוסי הגלילי, במה שכתוב מצות לחם "עוני"¹⁶, שרבי יוסי הגלילי דורש בו "לחם אוני", מי שנאכל באנינות, לומר שאין אדם יוצא ידי חובת מצה בפסח במע"ש בירושלים, כיון שאינו נאכל באנינות, אולם רבי עקיבא חולק עליו וסובר שיוצאים במע"ש חובת מצה¹⁷, ומה שכתוב לחם "עני", בא למעט שאין אדם יוצא חובת מצה בפסח בעיסה שנלושה ביין ושמן ודבש¹⁸, ואמרו בגמ' בטעמו של ר"ע, וכי כתוב לחם "עוני", והלא כתוב לחם "עני"¹⁹ – כלומר, וכי כתוב "עוני" בוא"ו, שתדרוש ממנו "אוני" מי שנאכל באנינות, והלא כתוב עני בלי וא"ו²⁰ -, ור' יוסי הגלילי סובר, וכי אנו קוראים "עני", והלא אנו קוראים "עוני"²¹, ור"ע סובר דמה שקורים "עוני", פירושו הוא לחם שעונים עליו דברים הרבה²², דאף שר"ע סובר שיש אם למקרא²³, מ"מ בלחם עוני מודה ר"ע שדורשים גם את המקרא וגם את המסורת,

13. סה"י לר"ת שם.

14. כמובא בציון 12.

15. יד רמה לסנהדרין שם. ועי"ע בגמ' סנהדרין וכריתות שם, שרבי ישמעאל לומד אזהרה לנשכב, ממ"ש לא יהיה קדש מבני ישראל כו', ויש נפקא מינה לדינא, בבא על הזכור והביא זכר עליו, שלר"י חייב שתיים, אבל לר"ע אינו חייב אלא אחת "משום שלא תשכב ולא תשכב חדא היא", וכן פסק הרמב"ם בפ"ד דשגגות ה"א.

16. דברים טז ג.

17. וכן פסק הרמב"ם בפ"ו דמצה ה"ח, משום שהלכה כר"ע מחבירו, כמ"ש במ"מ, וכן בכס"מ ולח"מ.

18. ברייתא בפסחים לו א.

19. גמ' שם.

20. רש"י שם; ובפסחים לח ב פי' רש"י: ר"ע לא דורש עוני לשון אוני [כמקרא], אלא דורש עני כמסורת.

21. גמ' בפסחים לו.

22. גמ' שם, כמ"ש שמואל, ופי' רש"י שאומרים עליו הגדה, וגומרים את ההלל.

23. כמ"ש לעיל בציון 12.

וכמו שמודה ר"ע בשמוע שמע, תשא תשיא, יותן יתן, עובד עבד, תשכב תשכב²⁴, משום שלא חולקים התנאים, אלא במקום שיש הכחשה בין מקרא למסורת, שרק שם הם חולקים אם מקרא עיקר או מסורת עיקר, אבל הכל מודים שבמקום שאין הכחשה בין מקרא ומסורת, כגון בלחם-עוני וכיו"ב, דורשים גם מקרא וגם מסורת, משום שלא על חנם נכתב כן²⁵; אולם יש מי שכתב, שר"ע אינו דורש אלא מקרא לבד, אפילו במקום שאפשר לדורש גם מקרא וגם מסורת, ומה שדורש ר"ע לחם עוני פרט למצה שנילושה ביין ושמן ודבש, אין זה משום שדורש עני כפי המסורת, אלא קרא כפשוטו דרש, לחם של "עניות", פרט למצה שנילושה כו' שהוא לחם "עשירות"²⁶.

(4) כפות כפת

במ"ש בתורה ולקחתם לכם ביום הראשון כפת תמרים²⁷, פירשו בגמ' דאע"פ שאנו קוראים "כפות" [בחולם], מ"מ אין צריך לקחת שני לולבים²⁸, משום שכתוב "כפת", בלי וא"ו, שמשמעו אחד²⁹, וכתבו ראשונים, שלענין זה כו"ע מודים שיש אם למסורת, וצריך טעם למה³⁰. ויש שביארו, שכאן הכל מודים, שאין צריך ליטול אלא לולב אחד כמסורת, ולא צריך ליטול שני לולבים כמקרא, משום שגבי כפות-תמרים אנו סומכים על מה

24. סה"י לר"ת שם, וכנראה שכוונתו, שאף שבלחם עוני אין משמעות המקרא והמסורת שוה, מ"מ הרי אפשר לקיים שניהם, וכמ"ש רבינו חננאל בפסחים לו: "ואסיקנא לר"ע, כתיב עני, למעוטי מצה עשירה, וקרין עוני, כשמואל שאמר לחם עוני, שעונין אחריו דברים", וכמובא להלן מתוס' סוכה.

25. תוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש. ועי"ע בזה בתוס' סנהדרין ד א' ד"ה כולהו, ובתוס' זבחים מ א ד"ה לא, ובתוס' נדה טו א ד"ה לא.

26. הריטב"א בחדושי לקדושין יח ב, וראה עוד בראב"ן לסנהדרין ד א, ובערוך לנר לסוכה שם. ועי"ע ברש"י לדברים טז ג: לחם עוני, שמזכיר את העוני שנתענו במצרים, וכע"ז בספורנו שם. ועי"ע בזה בבני יששכר מאמרי ניסן מאמר ד.

27. ויקרא כג מ.

28. עי' ריטב"א לסוכה שם, דמ"ש רבא תוספאה לרבינא "ואימא תרתי כפי דתמרי", ר"ל שנאמר שלא יוצאים ידי חובה אלא בשני לולבים, וכן מבואר בתוס' פסחים לו א ד"ה עוני, ובתוס' זבחים מ א ד"ה לא, ובתוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו; אולם עי' רש"י סוכה שם, שפירש "תרתי כפי דתמרי, תמרים עצמן דרכן להיות הרבה תלויין ביחד במכבדות שלהם כו", ועי' בערוך לנר.

29. גמ' ורש"י בסוכה לב א.

30. תוס' סוכה שם. [וע"ש במצפה איתן, שהעיר במ"ש התוס' שבזה "כו"ע מודים שיש אם למסורת", ממ"ש רב הונא בסוכה מה ב, שרבי יוחנן בן ברוקה דורש כפות שנים, אחת ללולב ואחת למזבח – כמובא להלן בסמוך ע"ש, הרי שהוא סובר גם בזה שיש אם למקרא].

שכתוב בתחילת הפסוק ההוא "פרי עץ הדר", שאין משמעו אלא אתרוג "אחד"³¹. ויש שהוסיף בזה, שטעם ההיקש לאתרוג הוא, משום שפתח קרא בפרי עץ הדר, וסמך לו כפות תמרים, והרי הסדר הנאות הוא להתחיל בלולב וכמו שמברכים על נטילת "לולב", ולהמשיך בהדסים וערבות שניטלים עמו ביד אחת, ואח"כ יאמר אתרוג, ומזה נראה שמה שהקדימה תורה את האתרוג, זהו כדי להסמך לו את הלולב, ולדרוש סמוכין, ולכן בזה הכל מודים שדורשים מסורת³².

יש מהאמוראים שביאר, לענין מה שאמר רבי יוחנן בן ברוקה, שהיו מביאים חריות של דקל בסוכות לביהמ"ק וחובטים אותם בקרקע בצדי המזבח³³, שטעמו הוא משום שכתוב "כפות" שנים, [כלומר שהרי אנו קוראים כפות בפ"א חלומה], אחת ללולב ואחת למזבח³⁴, ורבנן החולקים על ריב"ב סוברים הרי כתוב כפת בלי וא"³⁵, [ולכן זהו

31. תוס' פסחים לו א ד"ה עוני בשם ר"י, שבזה שונה מלת כפות מן לחם-עוני, שבלחם-עוני ר' יוסי הגלילי דורש רק את המקרא, ור"ע דורש שם גם מקרא וגם מסורת (כמובא לעיל), ואילו בכפות הכל מודים שדורשים רק את המסורת. וכ"כ בתוס' הרשב"א לפסחים שם. ובערוך לנר שם תמה, אדרבה, נקיש לולב להדסים וערבות שלאחריו, ונצריך שני לולבים. [ואולי י"ל שהתוס' מדברים אליבא דר"ע בסוכה לד ב, שאמר שכשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדס אחד וערבה אחת]. ועי"ע בכפות תמרים דלהלן. ועי"ע ביבין שמועה בהליכות עולם שער ד פ"ד, בכלל קנב, מה שהאריך בביאור כוונת התוס' בפסחים הנ"ל.

32. כפות תמרים שם, ועי"ע בערוך לנר ועמק סוכות. ועי' בתוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו, ובתוס' סוכה ו ב ד"ה ור"ש, שמבואר בדבריהם, דמה שדרשו בגמ' לולב אחד משום שכתוב כפת, זהו משום דהיכא שאפשר לקיים גם מקרא וגם מסורת, דורשים לשניהם, ולא פירשו כוונתם; וכנראה נתכוונו, שכאן אפשר לקיים שניהם ע"י שניקח "לולב אחד" שיש בו "עלים רבים". ועי"ע מ"ש בזה התוס' בזבחים מ א ד"ה לא, ובנדה טו א ד"ה לא, ובמהרש"א שם. ועי' מדרש רבה אמור פרשה ל טו: אחר כל החכמה שכתוב בשלמה כו', יש לו תימה בארבעת מינים הללו, שנאמר (משלי ל יח) "ארבעה לא ידעתים", אלו ד' מינים שבלולב, שביקש לעמוד עליהם, פרי עץ הדר, מי יאמר שהוא אתרוג כו', כפות תמרים, התורה אמרה טול "שתי כפות" להלל בהם, והוא אינו נוטל אלא לולב לבה של תמרה כו', חזר והזכירם פעם אחרת, שנאמר (משלי שם כט) "ארבעה מיטיבי לכת", אלו ארבעה מינים, שכל אחד מישראל הולך ורץ ולוקח לו מהם להלל להקב"ה, מי פירש לישראל, שהם אתרוג ולולב הדס וערבה, חכמים שנאמר (משלי שם כד) והמה חכמים מחוכמים. ועי"ש ביפ"ת; ועי"ע ברמב"ן בויקרא שם, דמה שכתבה התורה כפות בלשון רבים, זה מחובר אל "ולקחתם לכם", שהם רבים, ולכן תרגם אונקלוס בכל ארבעת המינים בלשון רבים.

33. משנה בסוכה מה א. ועי"ש בתוס' בע"ב ד"ה אחת, שדנו אם ריב"ב מיירי רק בשביעי של סוכות, או בכל ימי הסוכות.

34. רב הונא בסוכה מה ב.

35. גמ' שם.

רק ללולב ולא למזבח]. אולם יש מהאמוראים שאמר בטעם ריב"ב, דמה שהיו מביאים שם חריות של דקל, זהו כדי להדגיש, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים³⁶, כלומר שרבי לוי סובר, שטעמו של רבי יוחנן בן ברוקה איננו נלמד מן המקרא, אלא מסברא, משום שתמר הוא סימן יפה לקילוסם של ישראל³⁷. ויש מהראשונים שתמהו, לפימ"ש רב הונא שטעמו של ריב"ב הוא משום שיש אם למקרא³⁸, למה לא מנה גם את דעת ריב"ב שמצריך חריות של דקל במזבח, משום שיש אם למקרא³⁹, ותירצו שזהו משום שרבי לוי פירש טעם אחר בדעת ריב"ב, ולפי"ז אינו שייך ליש אם למקרא⁴⁰.

5 תפדה תפדה

אמרו בגמ', שהאב חייב בבנו לפדותו, משום שכתוב כל בכור בניך תפדה⁴¹, ומנין שאם לא פדאו אביו, חייב הוא לפדות את עצמו, ממה שכתוב פדה תפדה⁴²; ויש שגורסים בגמ' שם, ומנין שאם לא פדאו אביו, חייב הוא לפדות את עצמו ממה שכתוב תפדה, קרא בו תפדה⁴³; ומנין שהאם אינה מצווה לפדות את בנה, ממה שכתוב תפדה תפדה⁴⁴, כל שמצווה לפדות את עצמו, מצווה לפדות את אחרים, וכל שאינו מצווה לפדות את עצמו, אינו מצווה לפדות את אחרים⁴⁵, ומנין שהיא לא חייבת לפדות את

36. רבי לוי בגמ' שם.

37. רש"י שם.

38. בסנהדרין ד א, והם "רבי" במנין הדיינים בדיני ממונות, "ורבי יהודה בן רועץ" במנין ימי טומאת יולדת, "ובית שמאי" בנין המתנות המעכבות בחטאת, "ורבי שמעון" במנין הדפנות בסוכה, "ורבי עקיבא" ברביעית דם שיצאה משני מתים, ראה פרקים ז י-יג.

39. תוס' סנהדרין שם ד"ה כולהו.

40. תוס' שם.

41. קדושין כט א, עפמ"ש בשמות לד כ.

42. קדושין שם, עפמ"ש בבמדבר יח טו אך פדה תפדה את בכור האדם, וכנראה שהגמ' נתכוונה לרבות זאת מתיבת "פדה". ועי"ע בתוס' ר"ד המובא להלן בסמוך.

43. הרי"ף והר"ן והרא"ש לקדושין שם, וכ"ה הנוסח בגמ' בכת"י רומי ובדפוס ספרד. ועי' במהרש"ל שם, שמרש"י בסוגיין משמע, שבכל הסוגיא לא דרשינן מיתורא כלל, אלא הכל נלמד מחדא תפדה, [במה שכתוב כל בכור בניך תפדה], שקוראים בו תפדה, וכמ"ש ברי"ף [ור"ן ורא"ש] להדיא; וכ"מ במהרש"א; ועי' ברש"ש שם, שצייד שט"ס הוא בגמ' שלפנינו, ובמקום "פדה תפדה" צ"ל "תפדה תפדה", כנראה מרש"י ומהרש"ל ומהרש"א.

44. בפ"י רבינו חננאל בן שמואל לקדושין שם: הראשונה בקמץ תחת הפא, והשניה בשווא תחת הפא.

45. גמ' שם.

עצמה, ממה שכתוב תפדה תפדה⁴⁶, כל שאחרים – כלומר: האב - ⁴⁷ מצווים לפדותו, הוא מצווה לפדות את עצמו, וכל שאין אחרים מצווים לפדותו, אינו מצווה לפדות את עצמו⁴⁸, ומנין שאין אחרים מצווים לפדותה, דאמר קרא כל בכור "בניך" תפדה, בניך ולא בנותיך⁴⁹.

יש ראשונים שכתבו, דמה שלמדו בגמ', מן תפדה תיפדה, שגם האב חייב לפדות את בנו, וגם הבן חייב לפדות את עצמו כשלא פדאו אביו, אין הכוונה שאנו דורשים כאן גם מקרא וגם מסורת, דהלא אמרינן בסנהדרין ד ב, דכל היכא דכי הדדי נינהו, מקרא עיקרא, משום דמקרא גופו מסורת הוא⁵⁰, אלא שהגמ' כאן מתכוונת לומר שלשון תפדה, משמע תפדה אחרים או תפדה עצמך, [והכל נכלל בכלל המקרא]⁵¹; ויש מהאחרונים שתמהו עליהם, דהלא בסנהדרין שם להלן אמרו, והרי יראה-יראה דכי הדדי נינהו ופליגי, דתניא יוחנן בן דהבאי אומר משום ר' יהודה בן תימא, סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה, שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות בשתי עיניו, כך בא לראות בשתי עיניו, אלא אמר רב אחא ברי' דרב איקא, אמר קרא לא תבשל גדי דרך בישול אסרה תורה⁵², הרי שלמסקנת הש"ס שם, אפילו היכא דכי הדדי נינהו, יש סוברים שדורשים אז גם מקרא וגם מסורת⁵³; ויש שיישבו דבריהם, ע"פ מה שמבואר בערכין ב ב, בחד אוקימתא, שרבנן פליגי על ר' יהודה בן תימא וסוברים שסומא באחת מעיניו חייב בראיה⁵⁴, ולפי"ז י"ל דלא הדר הש"ס בסנהדרין מהכלל דכל היכא דכי הדדי נינהו, מקרא עיקר, אלא אליבא דרבי יהודה בן תימא, אבל לרבנן דפליגי עליו וסוברים שחייב בראיה משום שסוברים מקרא עיקר ואינם דורשים מסורת, עודנו עומד בסברא זו, דהיכא דכי הדדי נינהו, מקרא עיקר, ואף שהרמב"ם פסק כר"י בן תימא, אפשר

46. בפ"י רבינו חננאל בן שמואל שם: הראשונה בשווא תחת הפא, והשניה בקמץ תחת הפא.

47. רש"י.

48. גמ' שם.

49. גמ' שם, וע"ש בתוס'.

50. ע"ש, כי פליגי היכא דשני קרא ממסורת, [ברש"י: שאותיות הקריאה יתירות על המסורת, כמו לטוטפות-לטוטפת, בסוכות-בסוכת, קרנות-קרנת, דאיכא למימר, מדשני קרא, וכתב אותן חסרות במקום מלאות, ודאי תרוייהו דרשינן], אבל האי חלב וחלב דכי הדדי נינהו [ואין בהן שינוי באותיות בין הקריאה למסורת], כו"ע מודים שיש אם למקרא לבד; וראה בזה בפרק ג.

51. ר"ן ונמוק"י לקדושין שם.

52. סנהדרין שם.

53. ברכי יוסף ליו"ד ש"ה אות כד בשם מהר"ם גלאנטי; וכן תמה מהרי"ט אלגזי בבכורות פ"ח אות עז דף קעז.

54. ראה פרק ט.

שהר"ן סובר שהלכה כרבנן, לפי הכלל של יחיד ורבים הלכה כרבים, ולפי"ז מיושבים היטב דברי הר"ן⁵⁵. ויש שכתב, במ"ש הגמ' תפדה קרא בו תיפדה, שזהו אפילו למ"ד יש אם למקרא, משום שכאן דורש תפדה יתירא, דהרי בפרשת קרח כתוב פעמיים "תפדה", בתחילה כתוב⁵⁶ אך פדה "תפדה" את בכור האדם, ואח"כ כתוב⁵⁷, ופדויו מבן חדש "תפדה"⁵⁸.

6) וְלִמְדֶתֶם וְלִמְדֶתֶם

גם במ"ש הגמ', מנין שהאב חייב ללמד תורה לבנו, שכתוב ולמדתם אתם את בניכם⁵⁹, ואם לא לימדו אביו, חייב הבן ללמד לעצמו, שכתוב ולמדתם, אשה מנין שאינה חייבת [ללמד לבנה], שכתוב ולימדתם ולמדתם, כו' וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד, ומנין שאינה חייבת ללמד לעצמה, שכתוב ולימדתם ולמדתם, כל שאחרים מצווים ללמדו, מצווה ללמד את עצמו, וכל שאין אחרים מצווים ללמדו אינו מצווה ללמד את עצמו, ומנין שאין אחרים מצווים ללמדה, שנאמר בקרא ולמדתם אתם את בניכם", ולא "בנותיכם"⁶⁰, - יש שכתבו שאין הכוונה, שדורשים כאן גם מקרא וגם מסורת, משום דהלא אמרינן בסנהדרין ד ב, דכל היכא דכי הדדי נינהו, מקרא עיקר, משום שמקרא גופו מסורת הוא⁶¹, אלא משום שהכל נכלל בכלל המקרא,

55. ברכי יוסף שם בתירוץ א, וכ"כ מהרי"ט אלגזי שם בתירוץ א, והר"ש אלגזי בהליכות אלי סי' תרעז. וע"ש באריכות דבריהם.

56. במדבר יח טו.

57. שם יח טז.

58. תוס' רי"ד לקדושין שם. ועי' מהריט"א שם שתמה עליו. ועי"ע בזה ביד דוד לסנהדרין שם, ובהליכות אלי שם, ובחתי"ס ליו"ד סי' רצה. ועי"ע בר"ה כד א, מנלן שכל העם עונים, אחרי ראש בי"ד מקודש, אמר רב פפא, אשר תקראו אתם, קרא בו אתם; ועי"ע זבחים כט ב, אמר רבי ינאי, מנין למחשב בקדשים שלוקה, ת"ל לא יחשב, ופי' רש"י שבמה שכתוב לא יִחְשֹׁב, קרא בו לא יִחְשֹׁב; ועי"ע נדרים לו ב, מנין לכהנים שפיגלו במקדש אפילו בשוגג פיגולם פיגול, משום דאמר קרא "לא יחשב" מכל מקום, ופי' הרא"ש שהכוונה, קרא בו לא יִחְשֹׁב, וכמ"ש בזבחים ורש"י שם; ועי"ע בפסחים סד א, וברש"י, שממה שכתבו זָבְחֵי פַעֲמִיִּים, קרא בו זָבְחֵי ע"ש; ועי"ע בכריתות ז א, שבמה שכתוב לא יִסְךְ, קרא בו לא יִסְךְ, וע"ש בשט"מ; ועי"ע בסנהדרין פט א, לענין כובש נבואתו, שבמ"ש והאיש אשר לא יִשְׁמַע, קרא בו "יִשְׁמַע" ועמ"ש בזה בתויו"ט שם, ובספר מר קשישא (מבעל חוות יאיר) ערך יש אם למקרא דף קכא; ועי"ע בפחד יצחק ערך קרי-כתיב; ועי"ע לעיל בענין 1).

59. דברים יא יט.

60. קדושין כט א.

61. מדברי הר"ן ונמוק"י לענין תפדה-תיפדה, המובאים לעיל ציון 49 ע"ש.

שמכיון שהוא חייב ללמד לאחרים [כלומר לבניו], ממילא יש לו ללמוד תחילה, א"כ הכל נכלל בכלל המקרא⁶²; אולם יש שכתבו, במ"ש בגמ' שחייב הבן ללמד לעצמו משום שכתוב ולמדתם, שהכוונה היא למקרא אחר, דהרי כתוב מפורש⁶³, ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם⁶⁴.

7) יְנַחֵם יְנַחֵם

אמר רבי אבהו, מנין לאבל שמיסב בראש, שנאמר⁶⁵, אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם⁶⁶, ושאלו בגמ', ינחם אחרים משמע⁶⁷, שמנחמים יושבים בראש⁶⁸, אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתוב⁶⁹, כלומר קרא בו ינחם בחיריק היוד, משום שיש אם למסורת, והאבל הוא מתנחם⁷⁰, ויש שהוסיף הסבר, למה דורשים כאן ע"פ המסורת, כיון שאין לך לומר פתח בשום אות, אא"כ אל"ף או ה"א סמוכים לה, או ע"פ הנקודה שתחתיה, והיא באה במקום אות, כאילו כתוב ינחם, וכין שלא כתוב כאן אל"ף, על כרחך ע"פ מסורת הכתב אתה קורא ינחם – כלומר: יְנַחֵם⁷¹ - וזהו המנוחם עצמו כלומר כאבל המתנחם⁷²; ויש מהראשונים שגרס, שאמר רנב"י "ינוחם כתיב", דהיינו שענינו הוא כאילו כתוב ינחם, מכיון שלא כתוב כאשר "מנחם אבלים", וכתוב כאשר "אבלים ינחם", לכן נסמוך "אבלים" אל "ראש", לומר שהאבל מיסב בראש כדי להנחם⁷³; ויש שפירשו, דמה שאנו דורשים ינחם, אע"ג שאנו קוראים ינחם,

62. ר"ן ונמוק"י לקדושין כט א.

63. דברים ה א.

64. רש"י בקדושין שם; ורק במ"ש הגמ' להלן, מנין שהיא אינה חייבת ללמד את בנה, משום שכתוב ולימדתם ולמדתם, פי' רש"י שבמה שכתוב ולימדתם את בניכם, קרא בו ולמדתם, לאקושינהו; וכ"ה בפירוש רבינו יהונתן; וכן מבואר בפירוש רבינו חננאל בן שמואל לקדושין שם. וע"ש במהרש"א.

65. איוב כט כה.

66. מו"ק כח ב, כתובות סט ב.

67. גמ' שם ושם.

68. רש"י מו"ק.

69. גמ' שם ושם.

70. נמוק"י למו"ק שם; ובריטב"א המובא להלן גרס: "ינוחם" כתיב ע"ש.

71. שיטה מקובצת לכתובות שם בשם פירוש רש"י מדוקדק, וסיים: הלכך הא דקאמר רנב"י ינחם כתיב, היינו ע"פ המסורת, ולא ע"פ הנקודה שתחתיה ע"ש.

72. רש"י כתובות שם. ועי' מ"ש בזה בשטמ"ק לכתובות שם בשם הריטב"א, ובהליכות אלי להר"ש אלגאזי דף עז.

73. שטמ"ק לכתובות שם בשם הריטב"א.

זהו משום שלא כתוב "מנחם" שאין לטעות בו, אלא כתוב "ינחם", שאפשר לקרוא אותו גם ינחם, לכן יש לדרוש שמושיבים בראש את המתנחם כדי לנחמו⁷⁴, שמכיון שכתוב לשון שיש בו שתי משמעויות, מסתבר לומר שהמנחמים מושיבים את האבל בראש כדי לנחמו ולהפקיע צערו⁷⁵. ובגמ' שם אמרו עוד, שמר זוטרא אמר לימוד אחר על זה שהאבל מיסב בראש, משום שכתוב וסר מרזח סרוחים⁷⁶, שהאבל שהוא מר זוח נעשה שר לסרוחים⁷⁷, כלומר נעשה ראש לגדולים הבאים לנחמו⁷⁸.

8 מצות מצת

במה שאמר רב טובי בר קיסנא בשם שמואל, לחמי תודה שאפאן ארבע חלות – חלה אחת מכל מין⁷⁹ - יצא⁸⁰, כתב אחד מהראשונים, שמימרא זו שייכת בהלכות יש אם למקרא או למסורת, משום שאמרו שם בגמ'⁸¹, שהוא חולק על רב הונא, שרב הונא אמר מנחת מאפה שאפאה חלה אחת יצא, משום שכתוב שם "מצת" חסר וא"ו, מתקיף לה רב פפא טעמא דכתיב מצת, הא כתיב מצות לא, והא גבי לחמי תודה דכתיב "מצות", ואמר רב טובי כו' שבאפאן ארבע חלות יצא, ההיא פליגא אדרב הונא⁸².

9 תזבחוהו תזבחהו

במה שכתוב וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצנכם תזבחהו⁸³, תני רב יוסף, תזבח,

74. תוס', ושיטה מקובצת, לכתובות שם.

75. שיטה מקובצת שם בשם הרא"ש. ועי' במהר"ם שיף שם, שמבואר בדבריו, שדורשים גם הקריאה וגם המסורת, כלומר שמושיבים בראש את "המתנחם" כדי לנחמו. ועי"ע בפחד יצחק ערך אבל מיסב בראש, ובהגהות הרש"ש לכתובות שם.

76. עמוס ו ז.

77. גמ' שם ושם.

78. רש"י כתובות.

79. רש"י.

80. מנחות עו א, נדרים יב ב.

81. מנחות שם בע"ב.

82. יחסי תנאים ואמוראים ערך טובי עמ' תעה. ונראה שכוונתו, משם מוכח, שרב הונא סובר שיש אם "למסורת"; אולם שמואל סובר שאפילו בלחמי תודה יצא בחלה אחת, אין דבריו שייכים לא למסורת ולא למקרא, וטעמו הוא רק משום שסובר שארבעים חלות הן רק למצוה ולא לעיכובא, כמ"ש הגמ' שם ושם. ועי' ברמב"ם פ"ט דמעשה הקרבנות הכ"ב שפסק כשמואל, כמ"ש הכס"מ, ועי"ע מ"ש בברכת הזבח שם בטעם הרמב"ם.

83. ויקרא יט ה.

שלא יהיו שנים שוחטים זבח אחד, תזבחהו, שלא יהא אחד שוחט שני זבחים⁸⁴, משום שכתוב "תזבחהו"⁸⁵, יש מהראשונים שפירש, שסובר יש אם למסורת, וכין שבמקום "תזבחהו" באות וא"ו אחרי החית, כתוב "תזבחהו", אנו דורשים תְּזַבְּחֶהוּ, שלשוחט אחד קאמר ולא לשנים, ושגם הזבח יהא יחידי ולא שנים⁸⁶. ויש שתמה, שאם טעמו של רב יוסף הוא משום שיש אם למסורת, א"כ למה אמר רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן, על הלכה זו, שזו דברי רבי אלעזר ברבי שמעון, אבל חכמים אומרים שנים שוחטים זבח אחד⁸⁷, והלא זה תלוי בכמה אשלי רב רבי בסוכה ו ב, ובסנהדרין ו א, ובקדושין יח ב, ובעוד מקומות בתלמוד, שסוברים שיש אם למסורת⁸⁸, אולם התוס' פירשו⁸⁹, שדברי רב יוסף הם אפילו למ"ד יש אם למקרא, דמדשינה הכתוב בדיבורו דורש כן, שמכיון שכתב "לרצנכם" [בלשון רבים], היה צריך לכתוב "תזבחהו", אלא דמה שכתוב "תזבחהו", בא להשמיענו שלא יהא אחד שוחט שני זבחים, והרמב"ן פירש, דמה שדורש רבי אלעזר ברבי שמעון כאן יש אם למסורת, זהו משום שהמקרא גופו איננו מכחיש להמסורת, ש"ל שתזבחהו לכל אחד ואחד אמר רחמנא⁹⁰, וכמה מצוות בתורה נאמרו בלשון רבים, לפיכך דרש כאן את המסורת, ורבנן שסוברים ששנים שוחטים זבח אחד, אינם דורשים את המסורת כלל, או משום דתזבחהו לא משמע להם, ולגופו איצטריך, לומר שאין אחד שוחט שני זבחים⁹¹.

(10) תְּזַבְּחֶהוּ חֶדְשִׁיכֶם

תני רבא בר שמואל, יכול כשם שתוקעים על שבת בפני עצמו ועל ראש-חודש בפני עצמו – על מוסף של ר"ח בפני עצמו, כשחל בחול, ועל מוסף שבת בפני עצמו

84. חולין כט א.

85. רב כהנא בחולין שם. ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' כח מביא כן בשם רב פפא.

86. רש"י.

87. חולין כט ב ול א.

88. חדושי הרשב"א לחולין כט א.

89. ובתוס' שלפנינו ליתא.

90. וראה אבן עזרא שם: וטעם לשון רבים במלת תזבחו, כי על הרוב יתחברו אנשים על זבח אחד.

91. חדושי הרשב"א שם, וע"ש ברמב"ן עצמו; וראה עוד מ"ש בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' כח. ולענין הלכה, עי' רמב"ם פ"א דפסוה"מ הל' ד-ה, לא ישחוט שני ראשים כאחד, ואם שחט הרי אלו כשרים, אבל שנים שוחטים בהמה אחת בקדשים כחולין, וע"ש בכס"מ ולח"מ ובקריית ספר להמב"ט, ועי"ע במאירי לחולין שם.

כשהיא לבדה⁹² - כך יהיו תוקעים על כל מוסף ומוסף – כשחלו להיות יחד⁹³ - ת"ל ובראשי חדשכם⁹⁴, מאי תלמודא, אמר אביי, אמר קרא ובראשי חדשיכם, הוקשו כל חדשים כולם זה לזה⁹⁵, - לענין תקיעות שתקיעותיהם שוות⁹⁶ - רב אשי אמר כתיב חדשכם, וכתיב ובראשי, ואיזה חודש שיש לו שני ראשים, הוה אומר זה ראש-השנה, ואמר רחמנא חדשכם חד הוא⁹⁷, כלומר הרי ראש-השנה יש לו שני ראשים, ר"ח ור"ה, וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות⁹⁸. ויש מהאחרונים שביאר, ששתי הדרשות של אביי ורב אשי, נחלקו בזה, כיון שכתוב "חדשכם" חסר, דמשמע חודש אחד, ואנו קוראים "חדשיכם" בצירי תחת השין, דמשמע לשון חדשים רבים, ואיננו קוראים חדשכם בשוא תחת השין, שהי' משמעו לשון יחיד, א"כ אביי מפרש דרשת הברייתא אליבא דמ"ד שיש אם למקרא, ולכן דרש שהוקשו כל החדשים זה לזה, אבל רב אשי מפרש הברייתא אליבא דמ"ד שיש אם למסורת, ולכן דרש חדשכם לשון יחיד על חודש תשרי בלבד⁹⁹.

(11) לא-חומה לו-חומה

ר"א ב"ר יוסי אומר, במה שכתוב וקם הבית אשר בעיר אשר "לא" חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתו¹⁰⁰, אע"פ שאין לו עכשו חומה, והיתה לו קודם לכן¹⁰¹; ומבואר בגמ'

92. רש"י.

93. רש"י.

94. במדבר י': וביום שמחתכם ובמועדיכם "ובראשי חדשכם" ותקעתם בחצצרת כו'.

95. סוכה נה א.

96. רש"י.

97. גמ' שם.

98. רש"י.

99. ערוך לנר. ועי"ע ברבינו חננאל, ובהגהות הריעב"ץ, וברש"ש, ובבאר אברהם, לסוכה שם.

100. ויקרא כה ל.

101. ערכין לב א-ב, מגילה ג ב, י ב, שבועות טז א, וכ"ה בתוס' שם. ורש"י ור"ב בערכין הסבירו, דמה שכתוב "לוא" מלא וא"ו ואל"ף, משמא "לא" ומשמע "לו", ולכן דרש שהבית נחלט אף בהיתה לו חומה אע"פ שעכשו אין לו; ובתוס' שם השיגו על רש"י, משום שבחומשים מדוייקים לא כתוב "לוא", אלא יש שם כתיב וקרי, כתיב "לו" בוא"ו, וקרי "לא" באלף, [כ"ה לגירסא הישנה בתוס']; ובשיטה מקובצת וצאן קדשים שם, הגיהו בתוס' להיפך, שבחומשים מדוייקים כתיב "לא" באלף, וקרי "לו" בוא"ו, וכ"ה בתויו"ט ובראשון לציון ע"ש, ועי"ע במנחת שי, ובקרבן אהרן לתו"כ שם. ועי"ע בתוס' חולין סה א ד"ה אע"פ, שהעירו במ"ש ר"א ב"ר יוסי, שממ"ש "לא חומה", משמע "שאיין לו" חומה עכשו, ממ"ש הגמ' בסוטה לא א, שתיבת "לא" משמע הכי ומשמע הכי ע"ש.

– באחד הלשונות – שר"א בר יוסי סובר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, אבל מ"ד קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, חולק על ר"א בר יוסי, וסובר שצריך שגם עכשו תהי' לו חומה; וביאר אחד מהאחרונים, ששורש מחלוקתם תלוי ביש אם למקרא או יש אם למסורת, שר"א בר יוסי סובר יש אם למסורת, ולכן מכיון שכתוב "לא" באלף, וזה אי אפשר להיות כן, שלא היתה חומה מעולם, משום דהלא כתוב כאן בתחלת הענין, ואיש כי ימכר בית מושב עיר "חומה"¹⁰², לכן דרש אע"פ שאין לו עכשו אלא שהיתה לו מקודם, והטעם הוא משום שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, והחולקים עליו סוברים שיש אם למקרא, ולכן מכיון שאנו קוראים לו-חומה בוא"ו, לכן סוברים שצריך שתהיה החומה קיימת בכל זמן, והטעם הוא משום שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא¹⁰³. אולם יש מהאחרונים שביאר, שבעצם הדרשה, שמדכתיב "לא-חומה", יש לדרוש שהבית נחלט אפילו כשאין לו חומה עכשו, הכל מודים בדרשה זו¹⁰⁴, ואף ר' ישמעאל בר יוסי שסובר שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא¹⁰⁵, גם הוא דורש ממה שכתוב "לא-חומה", אע"פ שאין לו עכשו חומה, אלא שהוא מפרש, שזה מדובר רק על הזמן של בית ראשון, שכל הזמן ההוא היה דינו כמוקף חומה אף כשנפלה החומה, אבל אחרי בית ראשון, בטלה הקדושה הראשונה, והוצרך עזרא לקדש שנית, אבל ר"א בר יוסי סובר, שממה שכתוב "לא-חומה", יש לדרוש שגם בזמן עזרא הדין הוא כן, משום שסובר שקדושה ראשונה לא בטלה לעתיד לבוא¹⁰⁶.

במה שנחלקו תנאים לענין בית הבנוי בחומה, שרבי יהודה אומר אינו כבתי ערי חומה, ורבי שמעון אומר כותל החיצון הוא חומתו¹⁰⁷, - יש שביארו בטעמים, [שהם חולקים אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת], שרבי יהודה דורש את דינו ממה שקוראים לו-

102. שם בפסוק כט.

103. חזון נחום למנחות פ"ט מ"ד בקונטרסו על אם למקרא או למסורת שנדפס שם, בדף סח א. [ועיי' ש להלן, שהוסיף, שנראה שגם רבי שסובר בחולין ז', קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, שורש טעמו הוא משום שסובר יש אם למקרא, וכמ"ש רבי בסנהדרין ד א, גבי מה שכתוב ירשיעון וקוראים ירשיעון [כמבואר בפרק יא]. ועע"ש מ"ש בדעת הרמב"ם בזה.

104. והוסיף: וכמו שאין חולק על מ"ש ר"א בר יוסי בתו"כ ויקרא יא כא, שממ"ש שם אשר-לא כרעים, נלמד אע"פ שאין לו כרעים עכשו, ועתיד לגדל לאחר זמן, וכן אין חולק על מ"ש במכילתא לשמות כא ח, שממ"ש אשר-לא יעדה, נלמד שייעוד קודם לפדייה, וכ"ה בעוד מקומות ע"ש.

105. כמ"ש בערכין לב ב.

106. המלבי"ם לתו"כ שם. וע"ש מה שיישב בזה את הרמב"ם פי"ב משמיטה הט"ו מהשגת הראב"ד שם.

107. משנה בערכין לב א, תו"כ ויקרא כה ל.

חומה" בוא"ו, ורבי שמעון דורש את דינו ממה שכתוב "לא-חומה" באל"ף¹⁰⁸, כלומר שר"י סובר, שמכיון שקוראים "לו-חומה", מספיק אפילו חומה שאיננה כדרכה, ולכן כותל החיצון נידון כבתי ערי חומה¹⁰⁹; אולם יש שביאר, שרבי יהודה ורבי שמעון דרשו דיניהם ממה שכתוב¹¹⁰, ותורידם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת¹¹¹, שר"ש דורש כפשוטו של המקרא – שמשמע שם, שאע"פ שביתה "בתוך החומה", אעפ"כ "בחומה" היא יושבת, כלומר היא יושבת בעיר-חומה¹¹², ור"י סובר, הרי כתוב "בחומה" היא יושבת, ולא "בעיר-חומה" היא יושבת¹¹³, ולכן בית הבנוי בחומה איננו כלפנים מן החומה¹¹⁴.

(12) נַעַךְ נַעֲרָה

במה ששנינו, לענין אונס, שקטנה אין לה קנס¹¹⁵, ואמר רב יהודה אמר רב, שזו דברי רבי מאיר, אבל חכמים אומרים, שאף קטנה יש לה קנס¹¹⁶, ואמר רב חסדא, שטעמו של ר"מ הוא, שמכיון שכתוב שם "ולו תהיה לאשה"¹¹⁷, יש ללמוד שבמהוה עצמה הכתוב מדבר¹¹⁸, כלומר רק בגדולה שיש בידה להקנות עצמה לאישות¹¹⁹, ואמר ריש לקיש שטעמם של חכמים הוא, שמכיון שאמר קרא "נער" בלי ה"א¹²⁰, אפילו קטנה

108. עי' ירושלמי מעשרות סוף פ"ג.

109. כן מבואר בביאורי הגר"א שם. ועי"ע בפני משה שם. [ולכאורה, יש להעיר בזה, ממ"ש ר' יוחנן בסנהדרין ד א, שר"ש הוא מהסוברים שיש אם למקרא [כמבואר בפרק י]; ועי' להלן בסמוך, שמובא מר' יוחנן, טעם אחר במחלוקת ר"ש ור"י כאן].

110. יהושע ב טו.

111. רבי יוחנן בגמ' ערכין שם.

112. רש"י, וכע"ז ברבינו גרשום.

113. רבי יוחנן שם.

114. רבינו גרשום. ועי"ע במלבי"ם; ועי' בשט"מ שהביא שבס"א כתוב: ר"ש סובר, כי ביתה בקיר החומה, ורבי יהודה סובר, שבחומה היא יושבת. ועי"ע בביאורי הגר"א ליהושע, שפירש, שהיו לה שני בתים, בית אחד, שבו עיקר דירתה, היה דבוק לחומה, ובו ישבו היא ומשפחתה בשעת נפילת החומה, ולכן נשאר הבית קיים, ובית שני שבו היתה יושבת לפעמים, היה בחלל החומה, וממנו הורידה את האנשים בעד החלון.

115. משנה כתובות מ ב.

116. גמ' שם.

117. דברים כב כט.

118. גמ' שם.

119. רש"י שם.

120. בדברים כב כח: כי ימצא איש "נער" בתולה; ובפסוק כט שם: ונתן לאבי "הנער".

במשמע¹²¹, שכל מקום "שנכתב" נער בלי ה"א, אף שאנו "קוראים" נערה, זה בא לרבות את הקטנה¹²², וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כחכמים, שגם בקטנה יש קנס, - יש מי שתמה בזה, ממ"ש רב יהודה אמר רב, שרק בהיו לפניו שתי חתיכות, שומן וחלב, חייב אשם תלוי באכל אחת מהן, אבל כשהיתה לפניו רק חתיכה אחת מסופקת, פטור, מאשם תלוי, משום שאף "שכתוב" ועשה אחת מכל "מצות" [באות וא"ו אחת, שהוא לשון יחיד], אנו "קוראים" "מצוות" בלשון רבים, ויש אם למקרא¹²³, שלפי"ז יש לתמוה, למה דרשו חכמים כאן ממה "שכתוב" נער, שגם קטנה יש לה קנס, ולא דרשו ממה "שקוראים" "נערה", שרק בגדולה יש קנס, משום שיש אם למקרא¹²⁴; וכתב שיש לתרץ, שמכיון שלענין מוציא שם רע כתוב נערה מלא וא"ו¹²⁵, משום שקטנה איננה בת עונשין [ולא שייך בה וסקלוה], זה בא לגלות לכל מקום שכתוב נער חסר, אף שקוראים נערה, שמדובר אפילו בקטנה¹²⁶; והוסיף שם, דאליבא דרבינו חננאל והראב"ד שפסקו כר"מ שבקטנה אין קנס, יוצא דאדרבה ממ"ש רב בכריתות שם, לענין אשם תלוי שיש אם למקרא, יש ראיה לדבריהם, שגם לענין קנס סובר ר"מ שיש אם למקרא, ולכן אין קנס בקטנה, ומה שאמר רב חסדא, בטעמו של רב אליבא דר"מ, משום שממ"ש ולו תהיה לאשה, יש ללמוד שרק במהוה עצמה לאישות הכתוב מדבר¹²⁷, זהו רק כדי לתת טעם לדעת ר"מ אליבא דכו"ע, אפילו אם תמצי לומר שר"מ סובר יש אם למסורת, אולם לפימ"ש רב בכריתות לענין אשם תלוי, שיש אם למקרא, לפי"ז י"ל שפיר גם לענין קנס, שמה שפוסקים כר"מ שבקטנה אין קנס, זהו משום שיש אם למקרא¹²⁸.

121. גמ' שם.

122. רש"י שם בד"ה אהא, ובחולין כו ב ד"ה זו.

123. בכריתות יז ב, וכן פסק הרמב"ם בפ"ח משגגות ה"ב. וראה לעיל פרק ח.

124. קונטרס על אם למקרא ולמסורת, בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד, דף סו.

125. בדברים כב יט: וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי "הנערה".

126. קונטרס הנ"ל, ע"פ דברי הגמ' ורש"י בכתובות שם להלן גבי איכא דמתנו בה אמוציא שם רע ע"ש; והוסיף, שמכיון שלענין קנס יש הוכחה, שיש אם למסורת, י"ל שבזה כו"ע מודים שיש אם למסורת של נער, וכמ"ש ר"י בתוס' פסחים לו א ד"ה עוני, שגבי לולב כו"ע מודים, שדורשים מה "שכתוב" כפת, ולא מה "שקוראים" כפות, משום דהתם סמכין אקרא פרי עץ הדר, דלא משמע אלא חד ע"ש.

127. כמובא לעיל.

128. קונטרס הנ"ל. ועי"ע בסנהדרין עג א וברש"י, שלמדו שהרודף אחר הזכר ואחר הנערה המאורסה, מצילים אותם בנפשם, משום שבמ"ש ולנערה לא תעשה דבר, כתוב "ולנער", וקוראים "ולנערה", ואנו דורשים גם המקרא וגם המסורת, וע"ש בתוס', דאע"ג שבכתובות גבי קנס אמרו, כל מקום שנאמר בו "נער", אפילו קטנה במשמע, מ"מ הכא הוה מצי למיכתב "נערה", דעל כרחק לא מיירי בקטנה אלא בבת עונשין, ולכן מכיון שכתוב כאן "נער", זה בא

13) וְנִסְכָּה וְנִסְכּוֹ

במ"ש הרמב"ם, ששיעור כל נסכי כבש הוא עשרון סולת, בלול ברביעית ההין שמן, ויין לנסך רביעית ההין, חוץ מכבש העולה שמקריבים ביום הנפת העומר, שהנסכים שלו הם שני עשרונים סולת, בלול "בשלישית" ההין שמן, אע"פ שנכפלה סולתו, לא נכפל יינו, אלא יין לנסך רביעית ההין¹²⁹, והשיג עליו הראב"ד, דהלא בהדיא גרסינן במנחות¹³⁰, ומנחתו שני עשרנים¹³¹, לימד על כבש הבא עם העומר, שמנחתו כפולה, יכול כשם שמנחתו כפולה, כך יינו כפול, ת"ל ונסכה יין רביעית ההין¹³², יכול יהא שמנו כפול, ת"ל ונסכו כו', מאי תלמודא, א"ר אלעזר, כתיב ונסכה, וקרינן ונסכו, הא כיצד, נסכה דמנחה כנסכו דין, והיינו רביעית ההין, נמצא דמה שכתב הרמב"ם שבמנחת העומר הסולת בלולה "בשלישית" ההין שמן, זהו שיבוש¹³³; ויש מי שביאר, שמה שכתב הרמב"ם שמנחת העומר בלולה "בשלישית" ההין שמן, נימוקו עמו, שסובר שמה שכתוב בגמ' שבוללה "ברביעית" ההין שמן, אין הלכה כן, משום שזהו היפך מהש"ס דעלמא, דהנה גרסינן בקדושין¹³⁴, לענין בבגדו-בה, מחלוקת ר"ע ור"א ור"ש לענין אם יש אם למקרא או למסורת, ועי' רש"י ותוס' בסנהדרין ד א, וריטב"א בקדושין שם, שר"ש סובר יש אם למקרא ולמסורת במקום שאינם סותרים זה את זה, ולפי"ז יוצא שר"א ור"ע החולקים על ר"ש סוברים שאפילו במקום שהמקרא והמסורת אינם סותרים זה את זה, אין אנו דורשים אלא או מקרא לבד או מסורת לבד, והרי הרמב"ם פסק בהל' עבדים, דלא כר"ש שדורש מקרא ומסורת ביחד, אלא כר"א שסובר יש אם למסורת לבד¹³⁵, וגם במ"ש יוחנן בן דהבאי, שסומא באחת מעיניו פטור מן הראיה, משום שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות כו', פסק הרמב"ם להלכה כמוהו, אבל לא מטעמו, אלא מטעם אחר, משום שסובר שלא דורשים למקרא ולמסורת

להביא את הזכור ע"ש.

129. רמב"ם פ"ב דמעשה הקרבנות הל' ד-ה.

130. פ"ט ב.

131. ויקרא כג יג.

132. שם.

133. השגות הראב"ד שם. ובכס"מ שם כתב, שיש ט"ס ברמב"ם, וצריך להגיה "ברביעית" ההין שמן. מיהו מהר"י קורקוס ורדב"ז שם כתבו שאין לומר שיש כאן ט"ס, משום שמצאנו שהרמב"ם כתב זה הלשון עצמו גם בהקדמתו לפיה"מ למס' מנחות ע"ש. גם ברלב"ג בפר' אמור מובא שמנחת העומר בלולה "בשלישית" ההין שמן, אולם בסמ"ג ובקריית ספר כתוב "ברביעית".

134. יח א-ב, וראה בפרק ד.

135. ראה בפרק ד.

ביחד אפילו כשאנים סותרים זה את זה¹³⁶, ולפי"ז י"ל שהרמב"ם סובר, דמה שאמרו בגמ' כתיב נסכה וקרינן נסכו כו', פירושו הוא שדורשים גם מקרא וגם מסורת, וזהו דלא כמו דקיי"ל שיש אם למסורת לבד, אפילו כשהמקרא והמסורת אינם סותרים זה את זה, ולכן מיושב מה שפסק הרמב"ם שיין לבד, לא נכפל במנחת העומר, אבל שמן נכפל מרביעית לשלישית, ונמצא שמנחת העומר דינה כנסך איל, שני עשרונים סולת בלולה בשלישית ההין שמן, משום שיש אם למקרא לבד, שלא כסברת ר"ש גבי בבגדו בה, ומה שכתבתי למעלה דקיי"ל שיש אם למסורת לבד, אינה קושיא, משום דכאן, במנחת העומר, מוכרח שיש אם למקרא לבד, משום שיין כתוב בסוף, ואנו קוראים ונסכו יין רביעית היין, ויין הוא נסך לכבש ולא למנחה, ולכן דורשים כאן רק אם למקרא לבד, ולא דורשים גם אם למסורת, וכמ"ש הגמ' בסנהדרין ד ב, גבי לא תבשל גדי בחלב אמו, ונאמר שגם חלב אסור בבשר, ותירצו דשאני התם, משום שדרך בישול אסרה תורה¹³⁷, נמצא שבמקום שמוכח מהמקרא, אנו אומרים יש אם למקרא לבד, וה"ה כאן לענין מנחת העומר¹³⁸.

14) בכתיבת השם ובקריאתו

יש שהסביר, במ"ש בגמ', אמר הקב"ה לא כשאני נכתב, אני נקרא, נכתב אני ביו"ד וה"ה, ונקרא באל"ף דל"ת¹³⁹, שמכיון שבתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין, וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים ושיתפה למדת הדין¹⁴⁰, לכן שמו נכתב ביו"ד וה"ה, שהוא שם הרחמים, ונקרא באל"ף ודל"ת, שהוא שם הדין, ועפי"ז כתב שלכן כשמזכיר את השם בתפלתו, יהיה עיקר כוונתו על שם הרחמים, משום שיש אם למסורת, שהיא הכתיבה, וכמ"ש בטור או"ח סי' ה¹⁴¹.

136. ראה בפרק ט.

137. ראה בפרק ג.

138. קונטרס על יש אם למקרא ולמסורת שנדפס בחזון נחום למנחות פ"ט מ"ד דף סז ע"ש; גם הרדב"ז שם פירש כעיי"ז בדעת הרמב"ם, אלא שסיים שזהו דוחק לדחות משום כך כל הסוגיא דמנחות מהלכה; גם מהר"י קורקוס שם השאיר דברי הרמב"ם בצ"ע. ועיי"ע מה שהאריך בזה באחיעזר ח"ד סי' ע.

139. רבי אבינא בקדושין עא א, בביאור מ"ש בשמות ג טו, זה "שמי" לעלם וזה "זכרי" לדר דר.

140. כמובא ברש"י בראשית א א ע"ש.

141. מהרש"א בקדושין שם ע"ש. ועיי' בטור או"ח שם, שכתב סתמא, "שיכוון" פירוש קריאת השם באל"ף ודל"ת, לשון אדנות, שהוא אדון הכל, "ויכוון עוד" פירוש כתיבת השם ביו"ד וה"ה, לשון הויה, שהוא היה הוה ויהיה. ועיי' בביאור הגר"א שם, שלפי עומק הדין א"צ לכוון אלא פירוש קריאתו, שבכל מקום הולכים אחר הקריאה, אף שיש בכתיבה סודות גדולים, לבד

(15) ויעלה ויעלהו

יש שכתב, שלפי אם למסורת, עולת נקבה נקרבת בבמות, ולפי אם למקרא, איננה נקרבת¹⁴².

(16) מקרון מקרון; באלה באלה (בהערה)

במ"ש בגמ', א"ר יהודה, שור שהקריב אדם הראשון, קרן אחת היתה לו במצחו, שנאמר וטיטב לה' משור פר מקרון מפריס¹⁴³, מקרין תרתי משמע, אמר ר"נ בר יצחק מקרון כתיב¹⁴⁴, - יש שתמה על זה, דהלא ממ"ש ר' יהודה עצמו, ששור שהקריב אדם הראשון, קרניו קודמות לפרסותיו, שנאמר מקרין מפריס, מקרין בתחילה ואח"כ מפריס¹⁴⁵, משמע מלשון "קרניו קודמות", ששתי קרנות היו לו¹⁴⁶; ויישב שדבר זה, אם קרן אחת היתה לו, או שתי קרנות, תלוי במחלוקת התנאים אם יש אם למקרא או יש אם למסורת¹⁴⁷.

בק"ש ששם צריך לכוון ג"כ שהוא היה הוה ויהיה ע"ש. ועי"ע להלן בקטע "לעולם - לעולם".
142. פחד יצחק ערך יש אם למקרא ויש אם למסורת, ע"פ מ"ש רב אדא בר אהבה, בע"ז כד ב, מנין שעולת נקבה כשרה בבהמת יחיד, שנאמר (בשמואל-א ז ט) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה, ושאלה הגמ' "ויעלהו" זכר משמע, אמר רב נחמן בר יצחק "ויעלה" כתיב, כלומר שאף שהקרי הוא ויעלהו, הכתיב הוא "ויעלה" בלי וא"ו, כלומר: ויעלה. [ואולי יתכן לומר, שכאן הכל מודים, שיש אם למסורת, לפימ"ש רש"י בגמ' שם, כי "טלה-חלב", שהיה יונק עדיין]. ועי"ע בגמ' שם, שיש שצידדו, שזו היתה רק הוראת שעה.

143. תהלים סט לב.

144. שבת כח ב, ע"ז ח א, חולין ס א. ועי' מ"ש בזה בתוס' ע"ז שם, ובהגהות מהר"ב רנשבורג ובמהר"ם מלובלין שם.

145. חולין שם, וכ"ה בברייתא בע"ז שם.

146. מהר"י בכרך בשבת שם.

147. מהר"י בכרך שם. [ועי"ש שיישב בזה גם מה שתמהו המפרשים, במ"ש רש"י בשמות כה ה, שתחש הוא מן חיה, ממ"ש הגמ' בשבת שם, שאומר היה רבי מאיר, שתחש לא הכריעו בו חכמים אם הוא מין חיה או מין בהמה, עפי"מ שכתב, שגם מהות תחש תלויה במחלוקת אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת ע"ש]. ועי' בתועפות ראם ליראים מצוה קטז שהשיג עליו, ממ"ש ביראים שם בזה"ל: "ויש מקומות שדורשים אם למסורת לדברי הכל, כמו בע"ז ח א, דאמרין מקרון כתיב, ולא מקשינן הניחא למ"ד יש אם למסורת שפיר, אלא כו". ועי"ע במחזור ויטרי עמ' תקמד, דמה שלמדו בשבת לג א, שחיה רעה באה לעולם על שבועות שוא ושקר, ממה שכתוב (בויקרא כו כב-כג) והשלחתי בכם את חית השדה, ואם "באלה" לא תוסרו לי, אל תקרי באלה אלא באלה, זהו משום שיש אם למסורת, כיון שהמקרא אינו משנה את המסורת, דומיא דיראה יראה בריש סנהדרין [כמבואר בפרק ט].

17) פְרוֹשׁ פְרוֹשׁ

במה שאמר רב הונא בודקים למזונות, ואין בודקים לכסות, ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקים למזונות¹⁴⁸, הסביר בגמ' בטעמי מחלוקתם, איבעית אימא סברא כו', ואי בעית אימא קרא, שרב הונא סובר במה שכתוב הלא "פרוש" לרעב לחמך¹⁴⁹, שמכיון שכתוב בשין, היינו פרוש ואח"כ תתן לו – כלומר דרוש וחקור תחילה לפני שתתן לך¹⁵⁰ – משא"כ בכסות, שכתוב שם כי תראה ערם וכסיתו¹⁵¹, אנו אומרים כי תראה, לאלתר תכסהו¹⁵², ורב יהודה סובר, שמכיון, שאנו קוראים "פרוש", היינו פרוס לחמך לאלתר, משא"כ בכסות, שאנו מפרשים, במה שכתוב כי תראה ערם וכסיתו, כשיראה לך שאינו רמאי, אז תכסהו¹⁵³. זאת אומרת, שרב הונא ורב יהודה חולקים אם יש אם למסורת או יש אם למקרא¹⁵⁴; אולם יש שביארו שאף רב הונא לא נתכוון לומר שכתוב "פרוש" בשין – נגד כל ספרי הנביאים המדויקים שכתוב בהם פרוס בסמ"ך – אלא נתכוון לומר, שמכיון שכתוב בלשון "פרוש", דמשמע פרוסה מועטת, ולא כתוב "נתון" דמשמע מתנה מרובה, נשמע מכאן שהכתוב מדבר במי שצריך בדיקה, שמספק אין נותנים לו אלא פרוסה שניזון בה לפי שעה, עד שנבדוק אחריו, וזוהי כוונת הגמ' במה שאמרה בשין כתוב, פרוש ואח"כ תתן לך¹⁵⁵.

148. ב"ב ט א.

149. ישעיהו נח ז.

150. רש"י; וברבינו גרשום: כלומר צריך אתה לידע בפירוש אם צריך או לא.

151. ישעיהו שם.

152. גמ' שם.

153. גמ' שם.

154. בית האוצר כלל קפג אות א. ועי' רמב"ם פ"ז דמתנות עניים ה"ו וטוש"ע יו"ד רנא, שפסקו כרב יהודה. [ועי' בבית האוצר שם אות י, שגם במ"ש רב הונא במנחות עו ב, מנחת מאפה שאפאה חלה אחת יצא, מ"ט "מצת" כתיב ע"ש, מוכח שרב הונא סובר יש אם למסורת]. ועי' במנחת שי לישעיהו שם, שהעיר במה שמשמע בהדיא בב"ב שם, דלכו"ע כתוב "פרוש" בשין, שאולם במסורת סוף פרשת במדבר, הובאה גם בשרשים שורש פרס, מובא שבפסוק הזה כתוב "פרוס" בסמך. גם במהרש"א ובמסורת הש"ס שם העירו שבכל ספרי הנ"ך שלפנינו כתוב "פרוס" בסמך ע"ש, ועי"ע ביד רמה וריטב"א דלהלן. ועי' בענף יוסף שם, שפירש שהגמ' מתכוונת, שמכיון שבפסוק עוללים שאלו לחם פרש אין להם (באיכה ד ד), כתוב פרש בשין, לכן דרשינן מלה זו כאילו גם בפסוק "פרוס" לרעב לחמך, כתוב "פרוש".

155. יד רמה וריטב"א שם. ועי"ע בבלוק שינויי נוסחאות שם, שיש שגרסו רק "פרוש כתיב", ולא גרסו תיבת "בשין".

(18) רגלך-רגליך; הנקי-חנקי (בהערה)

במ"ש בגמ', א"ר חנינא, רגלו אחת בתוך התחום, ורגלו אחת חוץ לתחום, לא יכנס, דכתיב אם תשיב משבת רגלך¹⁵⁶, רגלך כתיב, ויש אומרים, א"ר חנינא, רגלו אחת בתוך התחום, ורגלו אחת חוץ לתחום, יכנס, דכתיב אם תשיב משבת רגלך, רגליך קרינך¹⁵⁷, - יש שפירש, ששתי הלשונות הללו חולקים אם יש אם למקרא, או יש אם למסורת¹⁵⁸.

(19) ויִקְאוּ ויִקְאוּ

במה שנחלקו רבי עקיבא ורבי יהודה בזקן ממרא, שר"ע אומר שאין ממייתים אותו, לא בבי"ד שבעירו ולא בבי"ד שביבנה, אלא מעלים אותו לבי"ד הגדול שבירושלים, ומשמרים אותו עד הרגל, וממייתים אותו ברגל, שנאמר וכל העם ישמעו ויראו¹⁵⁹, ור' יהודה אומר, אין מענים את דינו, אלא ממייתים אותו מיד, וכותבים ושולחים שלוחים בכל המקומות, איש פלוני נתחייב מיתה בבית-דין, אמר לו רבי יהודה לר"ע, וכי נאמר יקאו ויקאו, והלא לא נאמר אלא ישמעו ויקאו, למה מענים את דינו¹⁶⁰. - יש שביארו שורש מחלוקתם, שר"ע סובר שיש אם למקרא ולמסורת, ולכן כיון שכתוב ויקאו, ואנו קוראים ויקאו, משום כך אנו דורשים לשניהם, וכאילו נאמר ישמעו ויראו ויקאו, ולכן צריך שמיעה וראייה שמהן תבוא היראה, ומשום כך ממייתים אותו ברגל, שכל העם

156. ישעיהו נח יג.

157. עירובין נב ב.

158. בית האוצר כלל קפג אות ה. וע"ש שתמה במ"ש בברייתא שם, שגם "אחרים" סוברים שיכנס, והלא אחרים היינו רבי מאיר, כמ"ש בהוריות יג ב, וא"כ מוכח שר"מ סובר יש אם למקרא, וצ"ע ממה שמבואר בכריתות יז-יח, שר"מ סובר שחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת מסופקת, משום שיש אם למסורת [ראה בזה בפרק ח], ואולם מצאנו שיש "אחרים" שאינם ר"מ, כמבואר בתוס' ברכות ט ב ד"ה אחרים, ובעוד מקומות. וע"ש באות ב' ח', דמה דאיתא בקדושין סב א, שתמהו במ"ש רבי מאיר כל תנאי שאינו כפול כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי, משום שאין אנו אומרים מכלל הן נשמע לאו, ממ"ש בבמדבר ה יט, "אם לא שכב איש אותך, הנקי", למה לא כפלה שם התורה "ואם שכב, חנקי", אמר ר' תנחום, הנקי כתיב, כלומר בלי יו"ד אחרי ההא, לדורשו כמקראו, אם לא שכב, תהיי נקיה, וגם לדורשו במסורת, ולומר חנקי ואת כי שטית תחת אישך כו', (כמבואר ברש"י ועי' בתוס'), הרי שרבי מאיר דורש כמקרא וכמסורת גם יחד - זה יתבאר שפיר, לפימ"ש התוס' בכמה מקומות, דהיכא שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, לכו"ע דורשים לשניהם. ועי"ע בחידושי ר"י מיגאש לקדושין שם בשם הרי"ף, ובערוך ערך הנקי, שפירשו במ"ש ר' תנחום "הנקי כתיב", הנקי גופך מנפשך, שתצא רוחך, ויהא גופך נקי ממנה ע"ש.

159. דברים יז יג.

160. משנה וברייתא בסנהדרין פט א.

העולים לרגל יראו מיתתו ויראו, ואותם הפטורים מעליה לרגל ישמעו מיתתו ויראו. ור' יהודה הולך אחרי המקרא לבד, ולכן כיון שאנו קוראים וייקאו, ולא ויקאו, א"כ אין כאן לשון ראייה, אלא לשון שמיעה ומורא לבד, ולכן די שימיתוהו מיד, ויכתבו וישלחו בכל מקום כו' כדי שייראו מחמת השמיעה, וזהו שאמר רבי יהודה וכי נאמר "יראו ויראו", כמו שאתה דורש שניהם בתיבת ויראו, והלא לא נאמר אלא "ישמעו ויראו"¹⁶¹. ויש שביאר, דמה שר"ע סובר שרק בזקן ממרא ממתנינים עד הרגל, אבל בבן סורר ומורה, וכדומה, מודה ר"ע שאין ממתנינים עד הרגל, אף שגם שם כתוב "ישמעו ויראו"¹⁶², עיקר דעתו מיוסדת על מה שכתוב בזקן ממרא "וכל העם" ישמעו ויראו, משא"כ בבן סורר ומורה ששם כתוב "וכל ישראל" ישמעו ויראו¹⁶³.

20) וְשִׁמְחָתָּ וְשִׁמְחָתָּ

במה שאמר אביי, לענין מצות ושמחת בחגך¹⁶⁴, אשה בעלה משמחה¹⁶⁵ - כלומר אין חובת השמחה תלויה בה אלא על בעלה שישמחנה, משום שבמה שכתוב ושמחת, קרא בו ושימחת¹⁶⁶, יש שהעיר, שלכאורה י"ל שאביי סובר יש אם למסורת, אבל לפי מי שסובר יש אם למקרא, היא עצמה חייבת בשמחה, ואין לומר כאן כמ"ש התוס' בכמה מקומות, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה לזה, הכל מודים שדורשים לשניהם, משום דהלא כאן הם מכחישים זה לזה, שלפי המקרא אשה חייבת בשמחה,

161. בית האוצר כלל קפג אות טז בשם גליון ספר אור תורה לר' מנחם די לונזאנו בפרשת ראה, בתוספת נופך; וע"ש שהוסיף, שמה שאמרנו, שר"ע דורש מקרא ומסורת, מתאים עם מ"ש בפסחים לו א, שר"ע דורש מקרא ומסורת גבי לחם עני, וכמ"ש התוס' בסנהדרין ד א ד"ה כולהו, [וכמובא לעיל בקטע עוני-עני ע"ש], ומה שאמרנו, שרבי יהודה הולך אחרי המקרא לבד, מתאים עם מ"ש רבי יהודה בפסחים פו ב, לפירוש ב' שברש"י אבל לפירוש א' שברש"י, סובר רבי יהודה שיש אם למסורת [כמובא לעיל פרק יג ע"ש].

162. דברים כא כא.

163. הכתב והקבלה לדברים יז יג, וע"ש שהוסיף בטעמו של דבר, שבזקן ממרא הקפידה התורה יותר לפרסם את הדבר, כדי למנוע מכשול מהמון העם שלא יבואו להסתפק באמיתות דברי מקבלי התורה שבע"פ, ולומר שהתורה מסורה ביד כל אחד לפרשה כרצונו ע"ש. ועי"ע מה שכתב בזה בשפתי חכמים בדברים יז יג וכא כא.

164. דברים טז יד.

165. קדושין לד ב.

166. רש"י. וע"ש ברש"י, שבעלה נצטוה לשמחה במאכל ומשתה וכלי פשתן, וע"ש בתוס' בשם ר"ת, שזהו רק בזמן שאין ביהמ"ק קיים, אבל בזמן שביהמ"ק קיים, בעלה משמחה בשלמי שמחה שלו. ועי' מ"ש בזה בפנ"י לר"ה ו ב.

והבעל פטור לשמחה, ואילו לפי אביי, הבעל חייב לשמחה, והיא פטורה¹⁶⁷.

21) וְכַבְּשָׁה וְכַבְּשִׁיהָ

במה ששנינו, האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה¹⁶⁸, ואמר ר' אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון, שזה נלמד ממה שכתוב פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה¹⁶⁹, איש דרכו לכבוש, ואשה אין דרכה לכבוש¹⁷⁰, והסביר רב נחמן בר יצחק, דאף שאנו קוראים וכבשוה [כשהשין מנוקדת במלאפום], מ"מ הרי כתוב וכבשה [בלי וא"ו אחרי שין]¹⁷¹, - יש שביאר, שרב נחמן בר יצחק סובר תמיד שיש אם למסורת ולא למקרא¹⁷².

167. בית האוצר כלל קפג אות ב. [ואולי יתכן, שכאן הכל מודים שיש אם למסורת, מכיון שכתוב "ושמחת בחגך" בלשון יחיד, ולא כתוב כאן בלשון רבים, כמ"ש בדברים יב יב, "ושמחתם לפני ה' אלקיכם אתם ובניכם ובנותיכם וכו'"]. ועי' ברמב"ם חגיגה פ"א ה"א, שנשים "חייבות" במצות שלמי שמחה, וע"ש בראב"ד, שאינן חייבות בקרבן, אלא בשמחה שתשמח עם בעלה, שתעלה עמו והוא ישמחנה, וע"ש בכס"מ שגם הרמב"ם נתכוון כמ"ש הראב"ד. ועי' בלח"מ פ"ד דמעשה הקרבנות הי"ד, שצידד, שלמסקנת הגמ' בקדושין שם, לא צריך לתירוץ שאשה בעלה משמחה, וזהו טעמו של רבי זירא שאינו סובר כאביי, ולכן פסק הרמב"ם בהל' חגיגה שנשים "חייבות" במצות שמחה ע"ש. ועי' ע"מ"ש בזה בשאגת אריה ס' ס"ו ובתורה תמימה לדברים טז יד.

168. ת"ק במשנה יבמות סה ב, (אבל רבי יוחנן בן ברוקה אומר שם, על שניהם נאמר פרו ורבו), וכן פסקו הרמב"ם פט"ו מאישות ה"ב וטוש"ע אה"ע ס' א סע' יג.

169. בראשית א כח.

170. גמ' שם. וע"ש להלן, שרב יוסף אמר מקור אחר, שכן מוכח ממ"ש השי"ת ליעקב "פרה ורבה" (בראשית לה יא), ולא אמר "פרו ורבו". וע"ש בתוס' שכתבו אליבא דרב יוסף, דאע"ג שלאדם הראשון אמר "פרו ורבו", י"ל שזהו לברכה בעלמא ולא למצוה. והריעב"ץ הוסיף, שי"ל שגם מה שכתוב בנח "פרו ורבו" (בראשית ט ז), הוצרך לברכה אחרי שנתמעטו האנשים במבול, ולא למצוה.

171. גמ' שם. ועי' בלבוש לאה"ע א יג, שנראה בטעם קריאת "וכבשוה" בלשון רבים, שמכיון שהוצרך להתחיל פרו ורבו בלשון רבים, משום שזה אי אפשר בלי שניהם, לכן גם סיים את הפסוק בקריאת "וכבשוה" בלשון רבים, אף שהיא איננה מצווה.

172. בית האוצר כלל קפג אות ג, וכגון מ"ש רנב"י בהוריות ד א, לענין הורו ב"ד לעקור מצוה או לבטל מקצתה, דאף דממה שקוראים "מצוות" משמע שתיים, מ"מ הרי כתוב "מצות" בלי וא"ו, וכן אמר רנב"י בע"ז כד ב, לענין כשרות עולה נקיבה בבמת יחיד, ממה שכתוב "ויעלה", אף שקוראים "ויעלהו" [עי' בזה לעיל בקטע ויעלה-ויעלהו], וכן אמר רנב"י בכתובות סט ב לענין ינחם-ינחם [עי' בזה לעיל בקטע ינחם-ינחם], וכן אמר רנב"י בסוכה ט ב, לענין פסול סוכה תחת סוכה, דאף שמקריאת "בסוכות" משמע שתיים, מ"מ הרי כתוב "בסכת", [מיהו ע"ש

22) לעולם לעולם

במה שאמר רב נחמן בר יצחק, במה שכתוב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד¹⁷³, וכי עכשו אין שמו אחד, לא כעולם הזה, העולם הבא, העולם הזה נכתב שמו ביו"ד וה"א, ונקרא באל"ף ודל"ת, אבל לעולם הבא כולו אחד, נכתב ביו"ד וה"א, ונקרא ביו"ד וה"א¹⁷⁴, סבר רבא¹⁷⁵ לדרוש ולגלות זאת ברבים – את הקריאה של יו"ד וה"א בארבע אותיות, דרשותיה וטעמה התלויים בה¹⁷⁶, אמר לו ההוא סבא, הרי כתוב¹⁷⁷ זה שמי לעולם¹⁷⁸, כלומר שמכיון שכתוב לעולם חסר וא"ו, הרי זה לשון העלמה¹⁷⁹, יש שכתב, שלכו"ע יש אם למסורת הזאת, משום שהמסורת של "לעולם" אינה סותרת את המקרא של "לעולם", וכמ"ש התוס'¹⁸⁰, שבמקום שהמקרא והמסורת אינם מכחישים זה את זה, לכו"ע דורשים גם את המקרא וגם את המסורת¹⁸¹.

בתוס', דאפילו מ"ד יש אם למקרא, מודה בזה, משום שלא לחנם נכתבה המסורת], וכע"ז אמר רנב"י, לענין שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היתה לו במצחו, משום שנאמר משור פר "מקרן" אף שקוראים "מקרין" [כמובא לעיל בקטע מקרן-מקרין], וכן אמר רנב"י במגילה טו ב, לענין מנין בניו של המן, ממה שכתוב "ורב" בניו, אף שקוראים "ורוב" וכן אמר רנב"י ביומא עה ב, במ"ש ר' יוחנן, שהמן נבלע ברמ"ח אברים, כגימטריא של מחספס, דאף שקוראים "מחוספס", מ"מ הרי כתוב "מחוספס" [בלי וא"ו], וכן אמר רנב"י, לענין שאפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים, ממה שכתוב רגלי "חסידו" ישמור, אף שקוראים "חסידיו", וכן אמר רנב"י בשבת נה ב, לענין שפינחס לא חטא, דאף שקוראים פְּנִי, מ"מ הרי כתוב פְּנִי ע"ש. ועי"ע מ"ש בזה במצפה איתן ליבמות שם.

173. זכריה יד ט.

174. פסחים נ א. ועי"ע בגמ' שם, ר' אבינא רמי, כתיב זה שמי לעולם, וכתיב זה זכרי לדור דור, אמר הקב"ה נכתב אני ביו"ד וה"א, ונקרא אני באל"ף ודל"ת, וע"ש ברש"י. וראה לעיל בקטע "כתיבת השם וקריאתו".

175. בר"ח: רבה.

176. רש"י.

177. שמות ג טו.

178. פסחים שם.

179. רש"י ור"ח שם.

180. ראה תוס' סנהדרין ד א ד"ה כולהו, וסוכה ו ב ד"ה ור"ש, וזבחים מ א ד"ה לא, ועוד.

181. בית האוצר כלל קפג אות ט. ועי"ע בבית האוצר כלל הנ"ל, ובפחד יצחק ח"ד ערך יש אם למקרא ולמסורת, שצינו לעוד מקומות בש"ס, השייכים – לדעתם – לענין אם למקרא ולמסורת, אף שבש"ס שם לא הוזכרה בפירוש שייכותם לענין הזה; ועי' בדעת זקנים מבעלי התוס', לבראשית נ כה, שבמ"ש יוסף "פקד יפקד אלהים אתכם", ניבא ורמז, כי ק"ץ שנה, כמנין "פקוד", יחסר הקב"ה משעבוד ארבע מאות שנה, ולא יהיו במצרים אלא רד"ו שנה, (ולשון יפקוד יתפרש לפי"ז כמו ולא "נפקד" ממנו איש), ואף שכתוב "פקד" חסר וא"ו, מ"מ

(23) בטעם פסול ספר-תורה מנוקד, משום שזה מנוגד למסורת.

במ"ש בשו"ע ספר המנוקד פסול¹⁸², יש שכתב, שהטעם הוא, משום דקיי"ל יש אם למסורת, וכיון שהספר מנוקד, אין כאן אלא מקרא¹⁸³; והוסיף, שלכאורה קשה במ"ש בשו"ע שם, שאפילו כשהסירו ממנו את הניקוד הוא פסול, למה לא תועיל הסרת הניקוד, למה יגרע מכתב מ"ם פתוחה ונדבקה, שמועיל כשגורר כל החרטום לבד ותישאר כעין נו"ן כפופה, ואח"כ כותב חרטום מחדש¹⁸⁴, אולם באמת נראה שכאן גרוע יותר, כיון שנראתה כוונת הסופר הזה, שאיננו חושש למסורת כלל, ובודאי לשם זה כתבו, והריהו כמזוייף מתוכו, לכן פסול לגמרי, ולא דומה למקום שכתב בשוגג איזו טעות, שמועיל בו תיקון אפילו בגוף האות¹⁸⁵, והוסיף, שאע"פ שלענין פסול ספר שיש בו פיסוק פסוקים בדיו, נראה שיש תקנה לגרוד את הפיסוק, ספר המנוקד אינו דומה לשם, משום שספר שיש בו פיסוק פסוקים בדיו, פירוש התיבות אינו משתנה מחמת הפיסוק, ואיננו פסול אלא משום שצריך שתהיה התורה כמו שנתנה לנו משה מסיני, לכן אם תיקן את המעוות, כשר, שלא גרע מכתב מ"ם פתוחה ונדבקה וגרר את חרטומה וכנ"ל, משא"כ בספר המנוקד, שהניקוד עושה פיסול בגוף התיבה, שנשתנית משמעותה בין מקרא למסורת, לכן פסול אפילו כשהסירו ממנו את הניקוד¹⁸⁶; ויש שכתבו לפי"ז, שכל זה שייך רק כשהסופר עצמו שכתב את הספר, ניקד אותו בעת הכתיבה, אבל ספר שניקדו אדם אחר, לאחר שנכתב בהכשר, די לפוסלו כל זמן שלא גרר את מה שניקד, משום שצריך שיהיה כמו שניתן מסיני, בלי שום תוספת, אבל אם גרר את מה שניקד, חוזר להכשרו, כיון שנכתב בהכשר ע"י סופר כשר¹⁸⁷; ויש שכתב כן

אם אמרינן יש אם למקרא ניחא.

182. יו"ד רע"ד סע' ז.

183. ט"ז שם סק"ו, ועי' בב"י שהביא, שבשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רלח נתן טעם לפסול ס"ת מנוקד, משום שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, וכ"כ רבינו ירוחם ס"ת המנוקד פסול, ואפילו כשהסירו ממנו את הניקוד, כי יש אם למקרא ולמסורת, כמ"ש בסוכה ו ב, ואם מנקדו אין כאן מסורת, כך פשוט במס' סופרים וכ"כ רבינו האי בתשובה והרשב"א עכ"ל; [ומה שציין לסוכה שם, כנראה שנתכוון מ"ש בתוס' שם ד"ה ור"ש, שבמקום שאפשר לקיים המקרא והמסורת, כו"ע מודים שדורשים לשניהם, וכ"כ התוס' בסנהדרין ד א ד"ה כולו ע"ש].

184. כמ"ש בשו"ע או"ח סי' לב סע יח.

185. ט"ז יו"ד שם.

186. ט"ז שם סק"ו.

187. נובי"ת חיו"ד סי' קע"ב, וכ"כ בחדושי רעק"א ליו"ד שם בשם מקור ברוך סי' ל"ו. ועי"ע בזה בהר הכרמל חיו"ד סי' כ"ב, ושמש צדקה חיו"ד סי' נ"ט, ודבר שמואל סי' שס"ב. וע"ע בפ"ת ליו"ד רע"ד ס"ק ח, שצייד שאפילו בסופר עצמו שניקד את הספר אחר שגמר את כל כתיבתו,

גם לענין ס"ת שכתב בו פיסוק טעמים בדיו, שפוסל את הס"ת מאותו הטעם שהניקוד פוסל משום שגם לענין הטעמים יש הפרש גדול בין כתיב לקרי, וכמ"ש המדקדק הגדול ר' זלמן הענא בספרו שערי תפלה, בענין שני מיני טעמים הנמצאים בפרשת וישלח בפסוק וילך ראובן וגו' ובעשרת הדיברות¹⁸⁸.

24) האם נפגם הכשר ס"ת ותפילין ומזוזות שלנו, משום שבזה"ז אין אנו בקיאים במסורת חסרות ויתרות שלהם.

יש מהאחרונים שכתב, שיש לפטור ממצות כתיבת ס"ת בזה"ז, משום שאפילו בימי האמוראים לא היו בקיאים במסורת חסרות ויתרות שבס"ת, כמ"ש בגמ' לענין וא"ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת, ושאל רב יוסף אם וא"ו דגחון הוא מהצד הראשון או מהצד השני, ואמרו לו נביא ס"ת ונמנה את אותיותיו, ואמר להם אנחנו לא בקיאים בחסרות ויתרות שבס"ת¹⁸⁹, ומכיון שס"ת שחסר או יתר אפילו אות אחת פסול¹⁹⁰, א"כ אין בידינו בזה"ז לקיים מצוה זו, ורק מדרבנן חייב לכתוב ס"ת אף בזה"ז, משום שאם לא כן היתה תורה משתכחת מישראל, ומכיון שבעל כרחך צריך לכתוב חמשה חומשי תורה, ראוי לכתוב כדיני קדושת ס"ת לכל דבר, אבל מדאורייתא אין בידינו לקיים מצוה זו בזה"ז¹⁹¹; ויש שכתב כן, בטעם שאין אנו מברכים על כתיבת ס"ת, שזהו משום שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, ועוד משום שיש כמה פעמים שהמסורת חולקת על הש"ס¹⁹², ואנו כותבים הס"ת כמסורת, ואילו להש"ס הס"ת פסול, כיון שקיימא לן

מועילה גרירתו להכשירו, ועי"ע בערך חק תוכות בכרך יז, עמ' ש"ד, שהובא מגט פשוט לאהע"ז כ"ה סקל"ו, בטעם שפסול אפילו כשהסירו ממנו את הניקוד, שמכיון שאי אפשר לקרוא בו כפי המסורת אלא ע"י מחיקת הניקוד, ה"ז בכלל חק תוכות.

188. נוב"ק חיו"ד סי' עד. [וגם בנובי"ת חיו"ד סי' קעב הנ"ל, נידונו היה בס"ת שהש"ץ מחמת שאינו בקי בע"פ בטעמים, עשה בו סימנים דקים מאד לטעמי הנגינה ע"ש]; ועי"ע בבאר שבע סי' מז, לענין מגילת אסתר מנוקדת בנקודות או בטעמים.

189. קדושין ל א.

190. עי' ברמב"ם בפ"ז דס"ת הי"א, וטוש"ע יו"ד רע"ה ה.

191. שאגת אריה סי' לו. (וע"ש שהשיג על הטור יו"ד סי' ע"ר, שכתב בשם הרא"ש, לפטור בזה"ז מטעם אחר, משום שהאידינא לא לומדים בס"ת, ורק קוראים בו בציבור, ולומדים רק בחומשים ומשנה וגמ' ופירושיהם); וכ"כ בתשובה מאהבה ח"ג סי' שפט; ועי' באגרות משה חיו"ד סי' קסג, ושבת הלוי חיו"ד סי' קלג אות ג, ומצות היום להר"מ שטרנבוך עמ' לב, שתמהו על השאג"א, למה לא נתחייב בזה"ז עכ"פ בכתיבת ס"ת מספק, שמא תהיה כתיבתנו כהלכה, כיון דספיקא דאורייתא לחומרא, וע"ש מה שכתבו ליישב זאת.

192. ראה בפרק א אות יא.

ש"ת שחסר בו אות אחת לא נקרא ס"ת, כמבואר בלשון הגמ', אמר ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת, וכתוב לקוח את ספר התורה הזה וכו'¹⁹³, לכן אי אפשר לברך על כתיבת ס"ת¹⁹⁴.

ויש מהאחרונים שתמה, שלפי סברת השאג"א, הרי יוצא לכאורה שגם מצות תפלין רופפת בידינו, כיון שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות שבהם, ובע"כ צ"ל שבפרשיות התפלין אנו בקיאים בחסירות ויתרות שבהן, ולא שכחנו אותם, כיון שמצות תפלין היא מצוה תמידית, והיא כוללת רק ארבע פרשיות בלבד, ומ"מ קשה, שמכיון שכתבת ס"ת היא ג"כ מצות-עשה, איך לא נתנו לבם שלא לשכוח את החסרות ויתרות שבו, ולמה נשכחו בימי האמוראים, כי בימי התנאים לא נשכחו, כמבואר בסנהדרין ד ובתוס' שם גבי יש אם למקרא ויש אם למסורת ע"ש, ואיך נשכחו בימי האמוראים, ונראה בירורם של דברים, שיש שני מיני חסרות ויתרות, אחד שע"י החסר או היתר נשתנה פירוש התיבה או שיכול להשתנות, כאותן המלים המבוארים בסנהדרין שם, דרך משל במה שכתוב "בסכת" חסר וא"ו אחרי הכ"ף, ודורשים מזה שסוכה שתחת הבית פסולה, או שצריך שתי דפנות כהלכתן, משום שסוכת חסר משמע אחד¹⁹⁵, א"כ כשכתב "בסוכות" מלא, משתנה הדין של סוכה, או כשכתב "קרנות" מלא, או "קרנת" חסר¹⁹⁶, משתנה הדין, כי מלא הוא שנים, וחסר הוא אחד, וכן במלת "נפשות" מלא, או "נפשת" חסר, משתנה הדין ע"י מלא או ע"י חסר¹⁹⁷, ועוד הרבה בש"ס, לא מיבעיא למ"ד יש אם למסורת, א"כ כשהחסיר את המלא, או להיפך כשמילא את החסר, מהפך דברי אלהים חיים, כי נשמעים ע"ז הרבה דינים היפך הדין האמיתי, אלא אפילו למ"ד יש אם למקרא, שאין הדין משתנה ע"י המסורת, מ"מ מכין שנמסר לנו שיהיה נכתב כך היפך המקרא, כגון "סוכת" חסר, אע"פ שנקרא "סוכות" מלא, והדין הוא לפי המקרא, מ"מ המסורת היתה שפירוש התיבה יהיה כך, ולכן כששינה מהמסורת, בודאי הס"ת פסול, ואין לו דין ס"ת כי היא תורה אחרת ממה שנמסר לנו, וכן הוא לענין קרנות ונפשות וכו', בודאי שהס"ת פסול ואין לו דין ס"ת, ואין יוצאים בו מ"ע של כתיבת ס"ת, אך

193. ראה מנחות ל א.

194. חת"ס חאו"ח סוס"י נב, וסי' נד ד"ה ולולי. ועי' בשד"ח אסיפת דינים מערכת ברכות סי' א אות טו, ודבר הלכה (להר"א קלאצקין) סי' מו, שתמהו עליו, מאי שנא מברכות התורה שאנו מברכים על קריה"ת, מבלי לחשוש לספק פסול, משום שאנו סומכים על מסורת רבותינו שבכל דור; ועי' בשד"ח פאת השדה אסיפת דינים מערכת ברכות סוס"י ג, ובפני מבין חיו"ד סי' קצט, ובמהר"ם שיק חיו"ד סי' רנד, שיישבו דברי החת"ס.

195. ראה בפרק י.

196. ראה פרק יג.

197. ראה פרק ז.

יש חסירות ויתרות שפירוש התיבה אינו משתנה על ידם, כגון "אהרן" בפרשת תצוה, שבמסורה קטנה יש מסורת שנכתב כאן "אהרון" מלא בוא"ו, אך הרבה בעלי מסורת חולקים על זה, וכן נוהגים היום כמבואר באחרונים¹⁹⁸, וכן במ"ש "פצוע דכה", שיש קצת מסורות שנכתב "פצוע דכא" באלף בסוף, וכן ראיתי בס"ת ישנים, והיום כותבים בה"א בסוף¹⁹⁹, בדברים כאלו שפירוש המלה אינו משתנה ע"ז, בזה אין קפידה [לענין כשרות הס"ת] בחסרות ויתרות, [או באל"ף במקום ה"א].

והנה החלק הראשון בודאי לא נשכח כלל, ובפרט לפי מה שאנו פוסקים שיש אם למסורת²⁰⁰, א"כ יש בזה נפקא-מינה לדיני התורה, ובודאי שלא נשכח חס ושלוש אפילו כחוט השערה מהדין, ובפרט שזה נוגע למ"ע של כתיבת ס"ת, וחס ושלוש שתבתטל מ"ע ע"י שכחה, אך אותם חסרות ויתרות שלא נתבטל פירוש המלה כלל ע"י חסר או יתר, אינו מזיק כלל, ואת זה שכחו, ולכן לא היו יודעים אם וא"ו דגחון הוא מחצי הראשון של אותיות התורה, או מחצי השני, ויוצאים בכתיבת ס"ת זו ידי מצות כתיבת ס"ת בשלימות, שמכיון שפירוש המלה אינו משתנה ע"י חסר או יתר, ובקריאה אינו ניכר אם הוא מלא או חסר, אינו מעכב. אבל במה שמשנתנה הדין ע"י חסר או יתר, בודאי לא נשכח, שאין סברא כלל שמצוה הנוהגת תשתכח ח"ו באופן שלא יוכלו בני ישראל לקיים מ"ע מן התורה בכמה דורות וכו', לכן ברור, שאנחנו מקיימים מצוות ס"ת ותפילין בשלימות בלי שום פקפוק כלל²⁰¹.

ויש שנשאל במ"ש הרמב"ם פ"ז דס"ת ה"א, שס"ת שחסר בו, או שיתר בו, אפילו אות אחת, אין בו קדושת ס"ת ואין קוראים בו ברבים, דהלא בזה"ז אין לנו ס"ת כשר כהלכתו וכנתינתו מסיני, דהרי אפילו בזמן התלמוד לא היה להם ס"ת כשר כלל, לפימ"ש הגמ' בקדושין ל א, שאנחנו לא בקיאים בחסירות ויתרות, וא"כ איך אנו

198. ע"י בספר אור תורה לרבי מנחם די לונזאנו בפרשת תצוה, שמי שכתב כאן אהרן מלא טעה, משום שבכל הספרים הוא חסר כחביריו, וגם הרמ"ה [בספר מסורת סייג לתורה] כתב שאהרן בכל אורייתא חסר; וכ"כ במנחת שי בתצוה כט טו.

199. ע"י בזה בדברים כג ב, וראה אריכות בזה באוצר הפוסקים לאה"ע ריש ס' ה בהערה.

200. ע"י בפרק א (2) אות כד, שכן היא דעת רבי יוחנן לפסק הלכה.

201. מנחת חינוך מצוה תריג, ע"ש שהאריך, ונשאר בצ"ע; ובהגהות מהר"י פרלא למנ"ח – שנדפסו בספר ההשלמה למנ"ח עמ' סג – כתב, שנשמטו מהמנ"ח דברי הרמב"ן בסוף הקדמת פירושו על התורה, דפשיטא ל"י, שכל מלא וחסר בטעות פוסל הס"ת, אע"פ שאינו מעלה ומוריד לענין פירוש המלה, וכן מבואר גם בקרית ספר להמאירי בתחלתו ובמאמר שני ע"ש; והוסיף, שבמאירי שם מבואר דבר חדש, דמה שאמרו חז"ל שאנחנו איננו בקיאים בחסירות ויתרות, זהו דוקא להכריע במקום שיש מחלוקת, אבל במקום שאין מחלוקת, אין לך בקיאות גדולה מזו ע"ש.

קוראים בס"ת ומברכים עליו, והאריך בזה, וכתב שהכלל העולה הוא, דמסתמא ספרי התורה שלפנינו, שטרחו הראשונים הרבה במסורות שלהם, ודקדקו בענין החסירות והיתירות והמחלוקות שבספרים, כשהסכימו על ענין אחד, לא הסכימו אלא מפני שהלכו אחר רוב ספרים שראויים ללכת בהם אחר הרוב, על פי התנאים שכתבו, ולכן תיקון סופרים שבידינו שתיקנו לנו הראשונים, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, ואנו דנים אותו כאילו הוא מקובל בידינו מסיני, ורק בכל שינוי שנמצא עתה ממה שכבר נהגנו ע"פ סופרים הראשונים, אפילו בחסר ויתר של אות קטנה, אין קוראים בו לכתחלה בציבור, ואנו דנים אותו כחומשים בעלמא כמ"ש הרמב"ם שם²⁰².

ויש עוד מי שהסיק כע"ז, שאחרי שכתב שלפי דברי השאג"א הנ"ל, יש לתמוה שא"כ גם בתפילין ומזוזות איך אנו מברכים עליהם, דהלא גם בהם קי"ל שבחסר או יתר אפילו אות אחת הם פסולים, לכן נראה שמכיון שבכל התורה כולה קי"ל אחרי רבים להטות, ואמרו חז"ל במה שכתוב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל²⁰³, אפילו כשאומרים לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין²⁰⁴, מחוייבים אנו לשמוע לקולם כפי הרוב, ומכיון שהרוב הסכים שתיבה זו מלאה ותיבה זו חסירה, לפי"ז אנו מקיימים היטב מצוות ס"ת ותפילין ומזוזות, כיון שכן צוה השי"ת אחרי רבים להטות²⁰⁵.

ויש עוד מי שדן בזה, מטעם אחר, להכשיר כל הס"ת בזה"ז, אף שאמרו שאנחנו איננו בקיאים בחסרות ויתרות, ובתחילה האריך להוכיח דמה שחידש השאג"א לפטור בזה"ז ממ"ע של כתיבת ס"ת, מצד שאנחנו איננו בקיאים בחסרות ויתרות, זהו דבר המנוגד לכל הפוסקים הראשונים והאחרונים, שכולם הביאו מ"ע זו בסתמא, ובפרט הטוש"ע ושאר פוסקים שאין דרכם להביא אלא מה שנוהג גם בזה"ז, ואף הרמב"ם ושאר פוסקים שמביאים את המצוות שאינן נוהגות בזה"ז, דרכם לפרש את הזמן והמקום שנוהגות ושאינן נוהגות, וגם לא הביאו כלל את הגמ' בקדושין שבזה"ז אין

202. גנת ורדים כלל ב ס' ו ע"ש.

203. דברים יז יא.

204. ראה ספרי ורש"י שם.

205. מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה תריג אות ב; וכע"ז כתב בשבט הלוי חיו"ד סוס"י קלג; ועי' במהר"ם שיק שם באות ג שהוסיף, שמכיון שאת הדין שחסירות ויתרות פוסלים בס"ת, אנו לומדים ממ"ש תורת ה' "תמימה", לכן רק מום שבגלוי פוסל בו, כמו בקרבן שנאמר בו "תמים", ומשום כך כשחולקים חכמי ישראל במלא או חסר, בס"ת, אינו פוסל, משום שזהו כמדם שבסתר. [מיהו צ"ע, איפה מצא שהמקור הוא ממ"ש תורת ה' תמימה, ועוד דהלא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן; ועי' בשבת קג ב, שדרשו ממ"ש "וכתבתם", שתהא כתיבה "תמה"].

אנו בקיאים בחסירות ויתירות, וגם רחוק מאד לומר דמה שאמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו ס"ת, "מצוה" לכתוב משלו²⁰⁶, לא אמר כן משום שהיתה מצוה זו נוהגת בימיו, אלא אמר כן משום דרוש וקבל שכר כו', ועוד שלדברי השאג"א יוצא שאי אפשר להיות לנו עכשו ס"ת כשר כלל, וא"כ מאי נפקא מינה מכל הלכות כתיבת ס"ת שבכל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, דהרי אע"פ שידקדקו לכתוב בכל דבר כדין, עדיין יש לפסול הס"ת מצד חסירות ויתירות שאין אנו בקיאים בהם כו', וביותר קשה, הרי לרוב הפוסקים, הקריאה בצבור נתקנה בס"ת כשר דוקא, ואם הס"ת אינו כשר, הברכה על הקריאה היא ברכה לבטלה, ואם כדברי השאג"א, הרי כל הס"ת שלנו פסולים חס ושלום, ואיך אנו קוראים בתורה ומברכים עליה לכל הפוסקים הללו, אלא ודאי בע"כ צ"ל שכל הס"ת שלנו מוחזקים לכשרים גמורים, משום שאף שאמרו בגמ' שאנחנו לא בקיאים בחסרות ויתירות, וקיי"ל שאם כתב המלא חסר או החסר מלא פסול, מ"מ היות שאי אפשר כלל לומר, שמימי רב יוסף ואילך החזיקו כל הספרי תורה לפסולים או לספק פסולים, משום דא"כ קשה מאד כל הנ"ל כו'.

לכן נראה שבע"כ צ"ל דמה שאמר רב יוסף שאנו לא בקיאים בחסירות ויתירות, אין כוונתו לומר שבכל החסירות ויתירות אין אנו בקיאים, אלא רק באיזה מקומות שכבר נולד להם שם איזה ספק מאיזה טעם בחסירות ויתירות, ע"פ סוד ה' ליראיו, או ע"פ קבלות שונות מרבותיהם, ועל דרך שמצאנו שיש שבעלי המסורות חולקים זה על זה, וכמו כן יש שבעלי המסורות חולקים על דרשות חז"ל בגמ' ומדרשים²⁰⁷, ובכל האופנים הללו נאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים הם, ולא נפסל הס"ת בהם, ולא עדיף מ"ש רב יוסף שאנו לא בקיאים בחסירות ויתירות ממה שאמרו רז"ל לענין מה שכתוב ויהי ביום כלות משה²⁰⁸, "כלת" חסר כתוב, שהיו ישראל ככלה הנכנסת לחופה²⁰⁹, שאנחנו לא חוששים לזה וכותבים לכתחילה בס"ת "כלות" מלא כפי המסורת²¹⁰, ועי' מה שהאריך בזה במנחת שי שם, ועי"ע במנחת שי בפרשת בלק כג ט בפסוק ומגבעות אשורנו, שהביא מזוה"ק, שבמתיבתא עילאה כתוב ומגבעת חסר וא"ו אחרי העי"ן, ובמתיבתא דרקייעא כתוב ומגבעות מלא וא"ו, ועפי"ז נתקרה דעתו במה שנצטער כל ימיו במה שמצאנו מחלוקות רבות בין הגמ' להמסורת בחסירות ויתירות, שלפי"ז יש בתורה שתי הנוסחאות, ואינם חולקים זה על זה וכו', ומה דקיי"ל שבכתב מלא חסר, או חסר מלא,

206. סנהדרין כא ב.

207. עי' בתוס' שבת נה ב ובגליון הש"ס לרעק"א שם, וראה בפ"א אות יא.

208. במדבר ז א.

209. פסיקתא רבתי פ"ה, ובמדבר ותנחומא ורש"י עה"ת שם.

210. ראה בזה וכיו"ב לעיל בפ"א אות יא.

פסול, זהו רק בסופר ששינה בחסירות ויתירות המוסכמות וכו', ולפי"ז מיושב שפיר
מה שכל הפוסקים הביאו מ"ע דכתיבת ס"ת בסתמא, וגם מה שאנו מברכים על קריאת
התורה²¹¹.

---

211. דברי נחמיה חיו"ד סי' כב ע"ש.